ROMANÆ MAGNITVDINIS
MONVMENTA

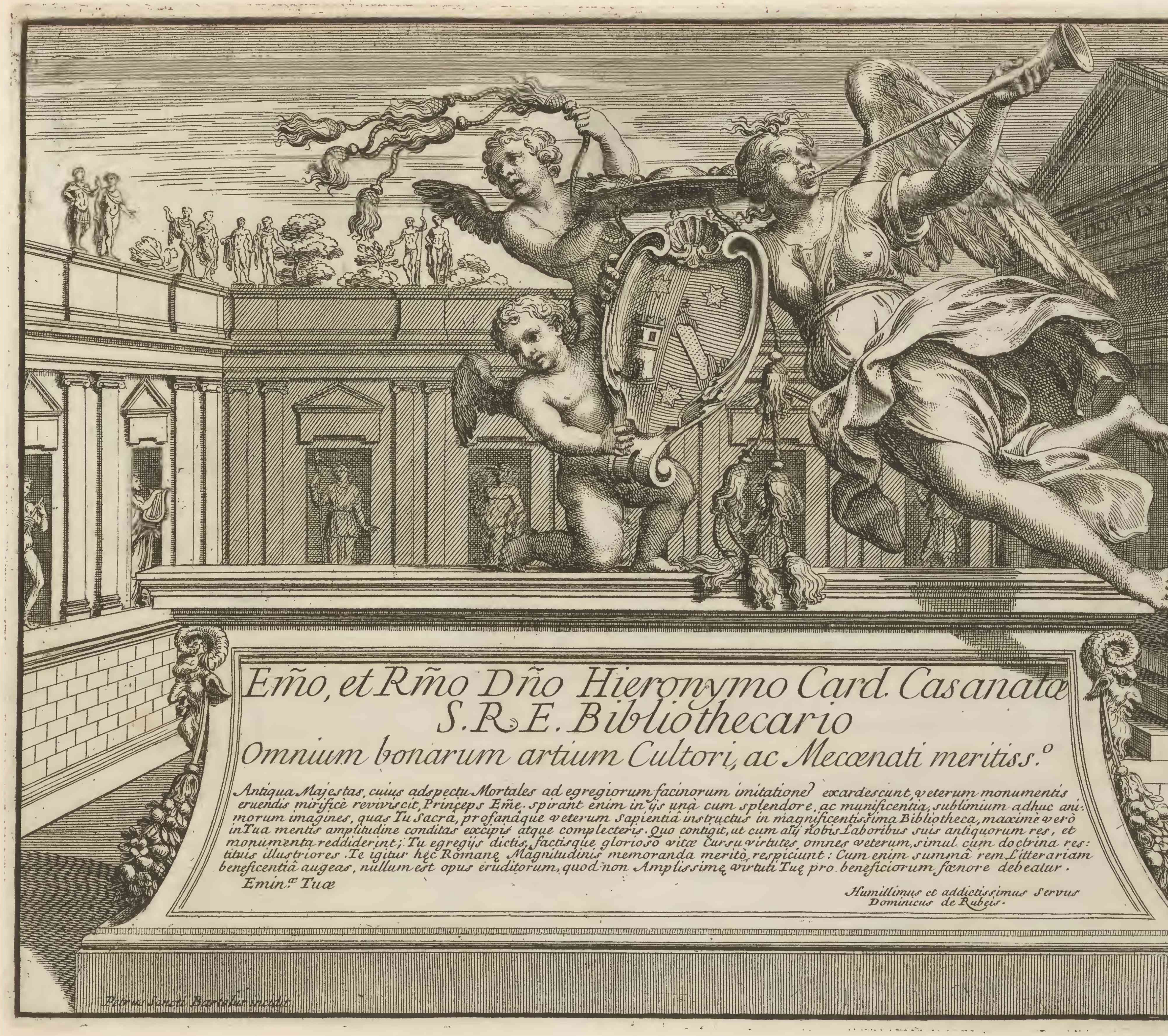
QVÆ VRBEM ILLAM ORBIS DOMINAM
VELVT REDIVIVAM EXHIBENT POSTERITATI
VETERVM RECENTIORVMQVE QVOTQVOT HAC DE RE SCRIPSERVNT
AVTHORITATE PROBATA
QVIBVS SVFFRAGANTVR NVMISMATA, ET MVSEA PRINCIPVM
PRÆSERTIM FRAGMENTA MARMOREA FARNESIANA
QVÆ VRBIS ANTIQVÆ ICHNOGRAPHIAM CONTINENT

RESTITVTA ET AVCTA

Cura, Sumptibus ac Typis
Dominici de Rubeis, Io: Iacobi hæredis
ad Templum S.æ Mariæ de Pace

ROMÆ

ANNO M.DC.XCIX. CVM PRIVIL.o SVMMI PONT.is ET LIC.a SVPER.

2
VIRTVTIS ET HONOR
Eño, et Rño Dño Hieronymo Card. Casanatæ
S.R.E. Bibliothecario
Omnium bonarum artium Cultori, ac Mecœnati meritiss.º
Antiqua Majestas, cuius adspectu Mortales ad egregiorum facinorum imitatione exardescunt, veterum monumentis eruendis mirificè reviviscit, Princeps Eme. spirant enim in ijs unà cum splendore, ac munificentia, sublimium adhuc animorum imagines, quas Tu Sacra, profanaque veterum sapientiâ instructus in magnificentissima Bibliotheca, maximè verò in Tua mentis amplitudine conditas excipis atque complecteris. Quo contigit, ut cum alij nobis Laboribus suis antiquorum res, et monumenta reddiderint; Tu egregijs dictis, factisque glorioso vitæ cursu virtutes omnes veterum, simul cum doctrina restituis illustriores. Te igitur hęc Romanę Magnitudinis memoranda meritò respiciunt: Cum enim summâ rem Litterariam beneficentiâ augeas, nullum est opus eruditorum, quod non Amplissimę virtuti Tuę pro beneficiorum fœnore debeatur.
Emin.ᵃᵉ Tuæ
Humillimus et addictissimus Servus
Dominicus de Rubeis.
Petrus Sancti Bartolus incidit

Terreſtris Pugna Victoriæ — *Maritimæ Pugnæ Victoriæ*

Sacrificia

Reginæ ac Reges in Triũphũ ducti

ROMA·VETVS·HOC EST ÆDIFICIA·EIVS·PRÆCIPVA·SVIS,QVÆQVE
LOCIS·VT·CAPITOLIVM·TEMPLA·AMPHITHEATRA·THEATRA
CIRCI·NAVMACHIA·ARCVS·TRIVMPHALES·CVRIÆ·BASILICÆ
COLVMNÆ·OBELISCI·PALATIA·THERMÆ·HIPPODROMI·AQVÆ
DVC^vs·HORTI·SEV NEMORA·FESTA·VARIA·VENATIONES·IN·THEAT^is
COLOSSI·FVNEBRIA·RELATIONES IN NVMERV̄ FALSOR· DEORV̄
IMPERATOR·FVNERA·SACRIFICIA·ANTIQVA·PONT·MAX·CREATIO
CVM·SVIS·CEREMONIIS·ET·IN·CON̄VB^is·CŌTRACT^ve·MATRIMONII·ORIGO
ET·CVLTVS·FALSOR·DEOR·DESCRIPTIO·ROMANI·IMPERII·EIVSD̄·
MONARCHIA·REGES·ET·REGINÆ·VARIAR·Q·GENTIV̄·CAPITA·AC
DVCES·DVCTI·ROMAM·IN·TRIVMPHV̄·ILLVSTRIA·QVOQ·GESTA
VII·REGVM·ROMANOR·CONSVLVM·DICTATOR·ET·IMPERATOR·
ITEM DE LIBERALITATE IVSTITIA PIETATE ET CONTINENTIA
INVICTISSIMOR·ROMANOR·ET·PRÆCIPVA·CAVSA INCREMĒTI·EIVS DE
MONARCHIÆ

Triumphus

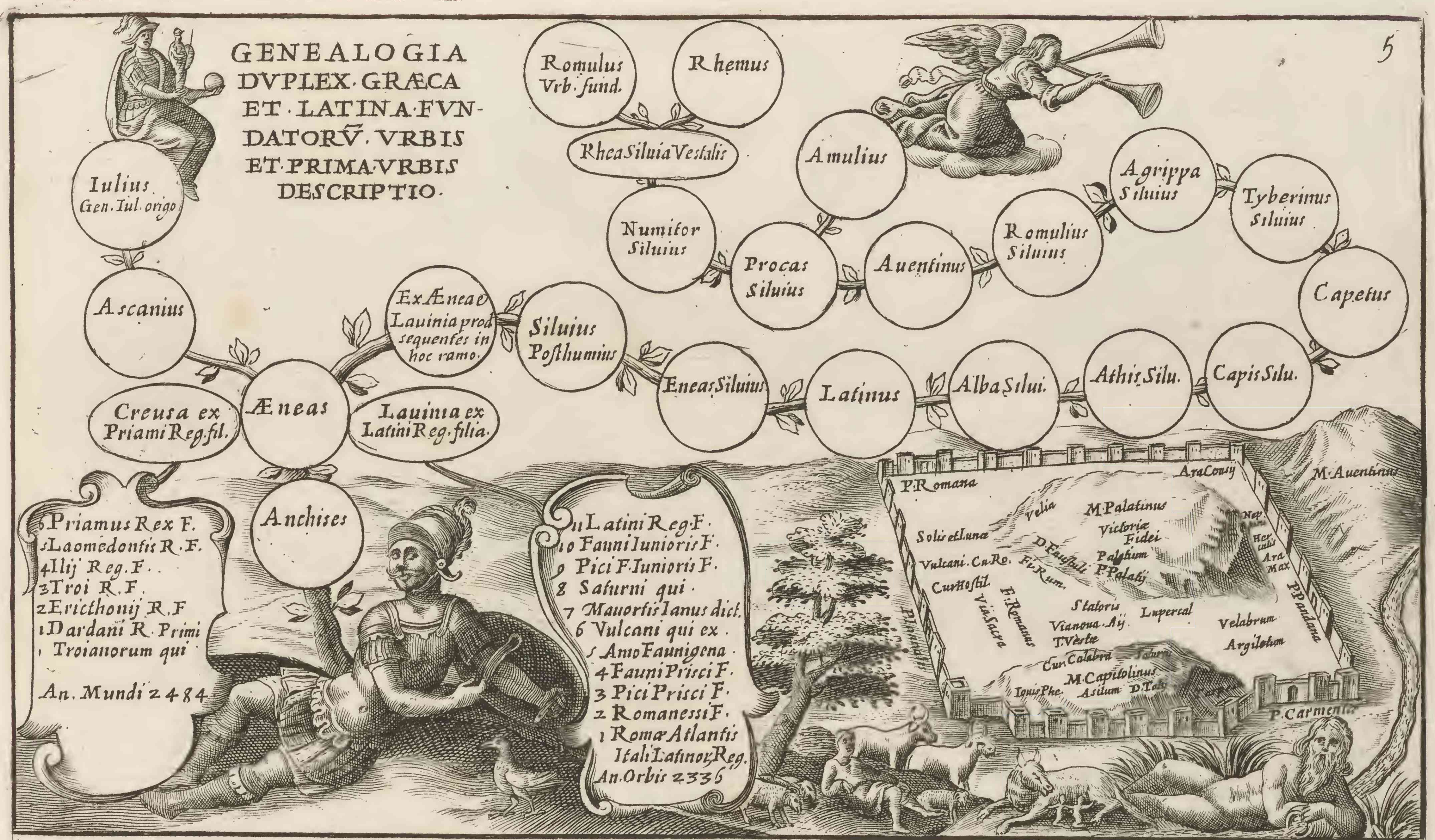
Reges ſubacti Prouinciæ domitæ

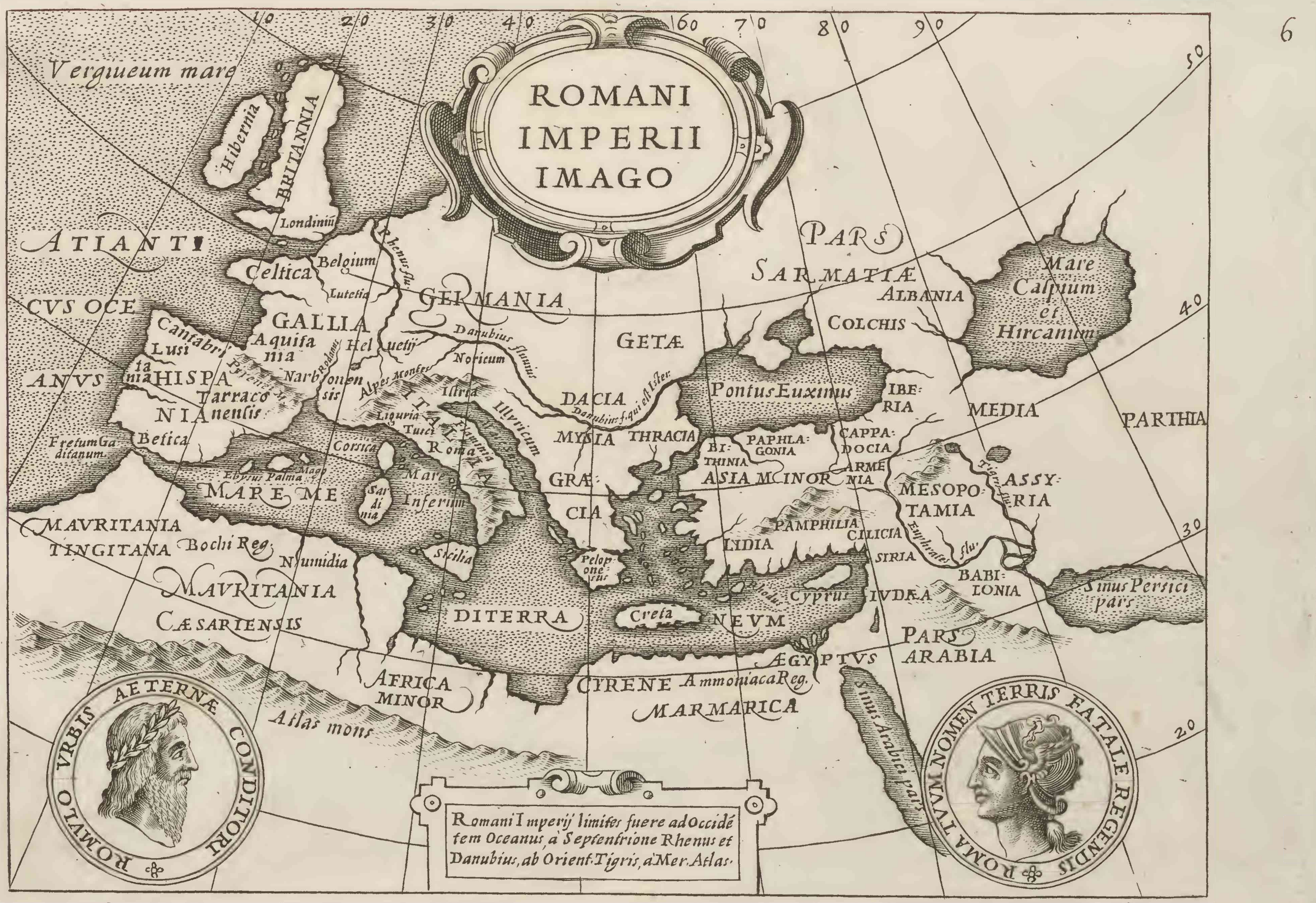
Contiñetia Scipionis in Hiſp^nia. — *Curtij in Patriam amor* — *Traianus iuſtitia clarus* — *Horatij fortitudo in retinẽdis hoſtiũ copijs ne in Vrbem irruerent.* — *Mutij Scęuolæ conſtantia*

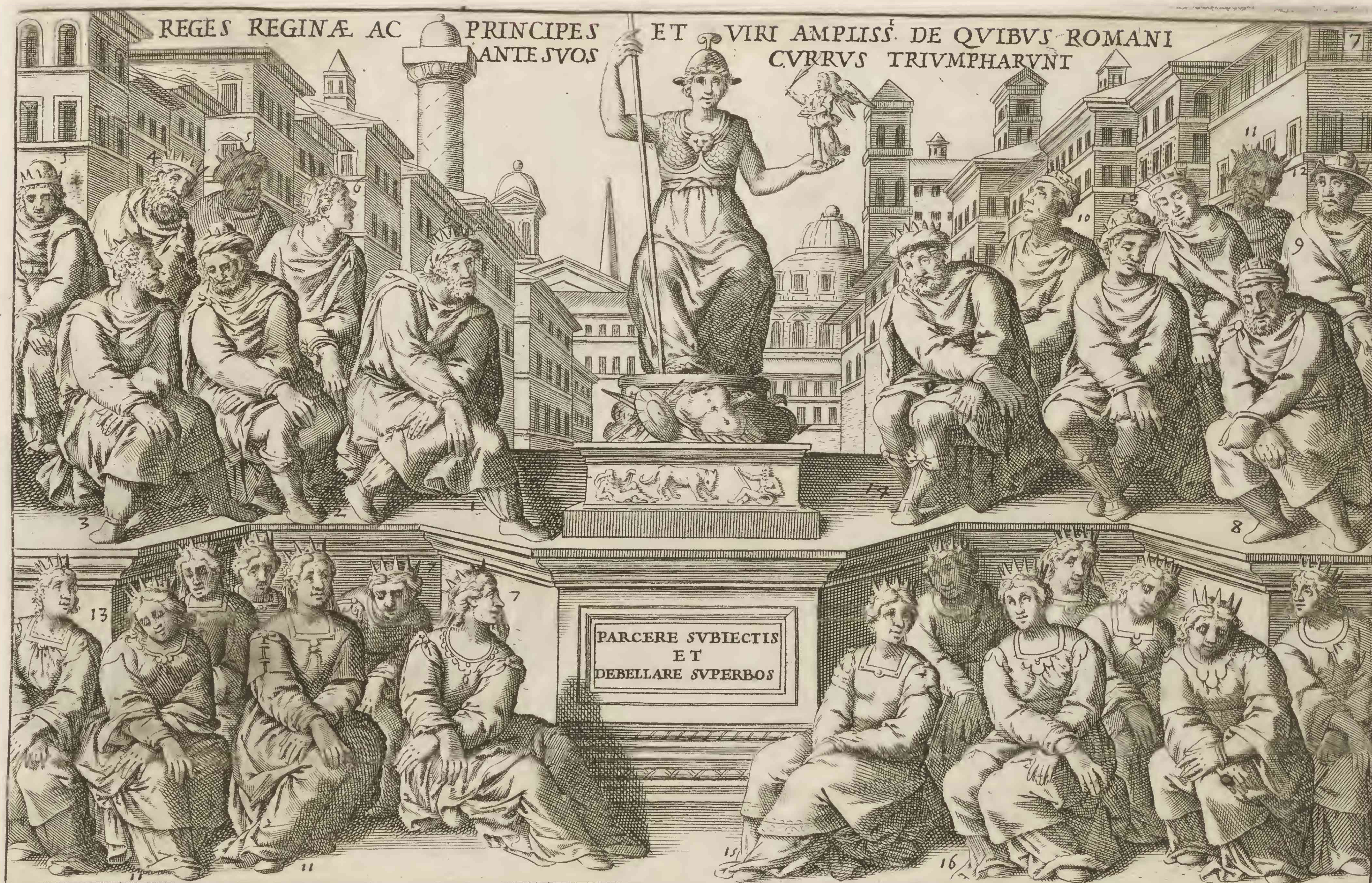

Quatuor hæc animalia, quæ Danielis hoc in Vaticinio describūtur, Nicolaus Lyra sacrarū literar; interpres accuratiss. cū Bened. Pererio et alijs in comentario ad eūdē locū docet, quatuor esse imperia terrar; nobiliss.
Nemo enim est qui de Hierosolymæ excidio, et Ecclesiæ Cath.cæ cladib. p membra Antichristi illatis, eorūq caput tēpore nouiss. inferēdis huiusmodi prophetiā explicās sponte Lyrani iudicio nō subscribat. Cū autē hoc in opere profitearimur
nihil de Romani Imperij gloria, et amplitud.e prætermittere, dabimus operā ut quā breuiss. et planiss. monstruosas hasce imagines explicemus; ut tandē ad quartā deueniamus, cuius ratione quid fusius de Romano Imperio dicere ualeāus
Prima igitur bestia Leenę similis Chaldeor; designat imperiū, tū ob eor; ferocitatē, tū ob libidinē, qua utraq Leenā affectā esse Naturæ scriptores cōmemorāt: tū ob principē eor; Nabucodonosorē, qui quod diuinā affectauit, beluinā p septēniū uitā
in agris exegit; propterea a Dauide psal. 78. Aper appellatus; expedit sic interpretari qd Daniel Propheta subiecerit supra pedes hanc leenā quasi hominē substitisse; ut innueret, ipsū resipijsse postea, et humanū sese ac fragilē agnouisse: duas eï alas
addidit, ut armor; opūq copias declararet; secūdo Vrsū expressit truculentia Leenæ inferiorē, ut ostēderet Medorū, et Persar; imperiū, quor; Rex Cyrus mitius cū Iudęis in seruitutē abductis egerat, tēplū eis reædificari præcipiens.
Præterea Medos ac Persas ursinę naturę cōposuit, ob cibor; parsimoniā, laborūq tolerātiā, qua max.e pollēt in bello, Trogo autore, ursi instar, qui modico cibo utitur, et quas uis iniurias tēporis patientiss.e tolerare cōsueuit. denique cum
triplici dentiū ord. Danielianus hic Vrsus cōparet, qd Persæ tria Regna quasi ore mansa et cōtrita ita miscuerūt, ut unū, ac tertiū, ut ita dicā, effecerint. 3am ferā Pardo similem fecit, ut ex Pardi pnicitate, et uariegatione regnū Alexādri, Grecorūq
adumbraret, qui mira celeritate totū fere Oriētē, diuersa regna, et potestates imp.o subdiderūt. 4r alis corporis robur, fortitudo animi, liberalitas et industria in Alexandro cōmendātur. Denique p 4r capita 4r ipsius successores assignat
quib. moriturus diuisit Imp.um Nā Ptolomeo Aegiptū, Seleuco Syriā, Antigono Asiā, Philip.o Græciā testamēto reliquit. 4.o et ult.o animali Romanū expressit Imp.um eo magis metuēdū, atq mirab.e quod hic sine nomine et lineamētis proprijs circūfertur,
quasi hac re uates innueret, nullis imaginib. neq colorib. Romanor; Monarchiā nec quo ad sapiētiā, nec uirtutē, nec quo ad dominationē, et sæuitiā posse dipingi. ad hæc demostrare uolēs in huiusmodi animātis natura oīum descriptar; uires et in
genia cōtineri. Huc etiā Rex psaltes allusit psal. 78. ubi Incognito cū alijs interprete, de Romanor; potētia agēs p Titū et Vespasianū in Hierosolymos exercēda singularis inquit, ferus depastus est eā, nō leonē, nō Vrsū, nō Pardū dūtaxat
appellauit, sed ferā quasi ipsā faciēs ad hęc tria genus animātia, quia oīa in sese mūdi regna cōuertit, cunctisq potiss.me imperauit imo et singularē: ferā ut ostēderet Romanor; singularē monarchicā imperādi rationē; Denique et
singularē, ut feritatē quoq demōstraret, qua sępe diuque (Christianā dum fidē nō agnoscebāt) in ipsius milites inuictiss.os debacchati sunt. Si rem ergo pressius cōsideremus facile erit intelligi Romanor; unicā, et singularē potētiā
ex ceteris ultimo coalescentē, singularū quę extiterūt uires et attributa cōseruasse. Nōne Romanos Leoni siue Nabucodonosori similes dixerim, qui suis ita Imperatorib. stulte diuinitatē ambierūt, ut nō solū eos morientes Diuor; cō:
sortio, sed etiā uiuētes ipsor; titulis et nomine decoraret, quis geminas eis alas negauerit illor; uictorias passim aligeras factis et simulacris adspiciēs, Nonne et ut Vrsus extitere patientiss, qui in bello laborib. et inediæ assuefacti sūt; Præterea
et humaniores, quā Cyrus, uisi sūt in suo Magno Cōstantino cū Christianis eo usque latitantib. et afflictis nō unū templū, sed multa Romæ et ubiq gentiū uero DEO uni ac trino ædificari pmiserit imo et ipse ligone arrepto SS. Petri et Pauli
Basilicæ fundamēta pfoderit. Tandē quid et nō Pardo cōparauerim; cū ob incredibilē uelocitatem quæ res magnas, et arduas peragebāt, nequaquā quidē immemor Cæsaris illius sētentiæ Veni, Vidi, Vici, cū de Pharnace triūphauit; tū ob
diuersi colores, ut ita dicā, nationes sibi uectigales atq subiectas nec etiā fuit Alexandro dissimile dū nouimus Romanā potētiam suo iā pondere corruentē, tandēq morituram principatus diuisisse suos, atque uni Oriētis, alteri Occidentis
etc. imperiū cōmendasse. Hinc etiā 4r capita habuisse intelliges, quę totidē quasi uno tēpore coimperatores agnouerit. Quę quidē mundi regna unū qd hodie in Germania extat a Romanis ductū Imperiū respiciunt ac uere et incorrupte testatur in:
gnia quę Imperiū illud Augustū ante oculos nobis proponit, dum Aquila una duob. cū capitib. nigricās dipingi cōsueuerat. duplicitate quidē capitis mundi regna intueri significās, unitate Aquilæ unicum, et singulare esse Imperium.

Italiam primis suis temporibꝰ sub Regibꝰ fuiſſe, tãrio tũ est, quã quod notissimũ. Primus in ea Ianus principatũ tenuit. quẽ cũ Annio Viterbien. Noem multi existimãt, à quo Ianiculũ quod ibi habitare cęperit, appellatur. 2 succeſſit Saturnus, qui e Gręcia in Latiũ filij Iouis arma fugiẽs in eo incolas tunc in siluis degere, et glãdibꝰ uescisolitos agriculturã docuit, ac domos fabricari fecit, et uites cõserere. quoniã uero totũ id tempus in eo latuit, Italia Latiũ appellari cõsueuit, autore Virgilio; 3 secutus eſt Picus Saturni filius 4 Faunus 5 Latinus qui triẽnio regnauit, unde et in Latinos nomẽ abijt, et Latinorꝫ correctio literarꝫ, quas Carmẽta Nicoſtrata reperat. tũc Hercules Geriom illũ tricorporẽ intermisse fingitur, et Cacũ callidũ boũ eius abactorẽ Tiberis accolã oppressisse, bouesq recepisse, ut idẽ Maro et Liu. mem.re Hac etiã tẽpeſtate Troia capta eſt a Græcis, et Æneas pfugiẽs in Italiã uenit, et Lauiniã Latini Regis filiã duxit uxorẽ. 6. post Latinũ successit Ascanius Æneæ ex Creusa fil. qui tãdẽ hoc regno Nouercæ suæ relicto Albã lõgã quã cõdidit, regnũ traſtulit quod ut ordine Italiæ Reges enumerẽ. 7. Poſthumius Sil.us frater eius sed nõ germanus regnũ accepit. 8 Æneas Sil.us 9 Alba. 10 Athis. 11 Capis Capuæ cõditor. 12 Capetus Tiberinus, à quo Tib.is Romæ flu.us antea dictus Albula quòd in eo obrutus fuerit, sortitus eſt nomẽ. 13 Agrippa Rem.us Auet.us qui et nomẽ mõti illi indidit ob ipsius ibi obitũ et sepul.tum 14 Procas is Amulius f. qđ fratrẽ maiorẽ natu regno expulerit, et Rheam Sil.am frat.s fil.am Veſtæ ne hæredẽ reg.o propriũ daret cõsecrauit quæ tãdẽ à Marte cõpressa Remũ et Romulũ geminos pepit, quã obrẽ Rhea à Patruo uincta, et Gemini in flu. alueo expositi sũt, qui partiã Pico uolucri partiã lupa cętera tãdẽ ab Acca Laurẽtia Fauſtuli Paſtoris cõiuge educati poſtea adulti patruũ occiderũt. unde. 16 Numitor in regnũ succeſſit. At uero Romulus cũ eſſet Paſtor paſtorꝫ manu, quos spõte sibi ipse subiecerat, vrbẽ posuit Año poſt excidiũ Troiæ CCCXXXIII regnãte Achaz Reg. Iudæ Ante Salutis An. CCCLII quã Romã, ut uidetur, Romulus suo de nomine appellauit, uictor ex augurio tũc tẽporis uane, ac supſtitiose inter alia obseruato quod ipse 12 vultures, frater sex tãtũ uiderat. Legis tãdẽ à se late, studio quã frater p contẽptũ uiolauit ipsũ occidere nõ dubitauit. Describitur hic Roma in figura quadrata eo modo, quo tum vrbẽ Romulus ædificandam inducto sulco circundedit quæ Capitolinum, et Palatinum colles includebat; ut uerior tenet opinio, quam sequitur Faunus cum omnibus fere Recentioribus.

Quoties Romanorũ potentiã per Reges inchoatã, per Consules prouectã, per Imperatores absolutã cõspicio, nõ possũ nõ Dei Opt. Max. in ea prouidẽtiã demirari: cũ ex tãuaria dominãdi ratione nõ imutari, sed cõseruari, nõ iminui, uel in deterius prolabi, sed mirũ in modũ sic crescere, et augeri potuerit, ut toti terrarũ orbi uenerabile sẽper, et augustũ caput erexerit. Etenim sub Romulo Rege primo nata, et sub sex alijs p 243. ãnos enutrita intra 18. millia paſſuũ exercuit, nec ultra Portum Hoſtiaq. effudit Infãtiã. sub Cõsulibus (quibus Dictatores, Decemuiros, ac Tribunos ãnumero) p ãnos 447. adolescẽs usquẽ trãs Padũ capta creuit Italia, Africa, Hiſpaniaq. subactis, Gallia, et Britãnia uectigalib.⁹ Illyricis, Hiſtris, Liburnis, Dalmatisq. pdomitis, Achaia subiecta, Macedonia expugnata, Dardanis, Mœsis, Tracib.⁹ debellatis, accedẽte Danubio, in Asia poſt Regẽ Antiochũ depulsũ, poſt uictũ Mitridatẽ Ponti regno, et minori Armenia occupatis, adiũcta Mesopot.ª cũ Parthis fœdere inito, cũ Carduenis, Saracenis, et Arabib.⁹ prelijs glorioſe ac feliciter geſtis, Iudea omni, Cilicia, et Syria superatis, tãdẽq. Ægypto socijs adiũcta. Sub Imperatorib.⁹ incredib.ᵉ eſt dictu, virilis illius ætas uiguerit, et ad ãnos integrũ, et uirtutis acceſſerit. Ab Aug.° enimusque ad Theodosij supioris, et Honorij et Arcadij eius filiorũ, tẽpora p ãnos 440. Cãtabri, Aſtures, totaq. Hispania, Alpes marit.ªᵉ Gottiæ que Rhetiæ, Noricũ, Panoniæ, et Mœsiæ imperio acceſſerũt: oĩs ora Danubij in prouinciã redacta eſt Põtus oĩs, Armenia minor, oriens totus cũ Mesopotamia, Asia, Arabia et Ægyp. sub Imp. Rom. iura transiuit; Quo autẽ ord.ᵉ Rom.ⁱ hæc oĩa aſſecuti fuerint, breuiter Sextus Ruffus oſtẽdit.

Nõ facile dixerim studioſe lector quãtũ ſtudij et laboris in hiſce Regibus Reginis, et Principibꝰ atq viris ampliſſ. Romanorũ potẽtia subiugatis, ac diuerſis tẽporibꝰ eorũ ductis in triũpho colligẽdis inſũpſerim. opus sane huc uſque intractabile aggrediẽs ſæpiſſime eo receſsiſſẽ, nisi præſertim tibi placendi desiderio, ſpeq. adductus õẽs obiectas difficultates abrupiſſẽ, ut quãuis defatigatus et sudãs metã cõtingerẽ; Magni igitur æſtima, hanc unius tabellæ imaginẽ, quæ pũcto tẽporis omniũ Regũ, et Reginarꝝ ac uirorꝝ max. dignitatis qui ab inui-ctiſſ. Romanis diuersis fuere temporib. debellati eorꝝ in triũphis adducti. 1. Rex Veiẽtiũ senio cõfectus, Quẽ p. Romanorꝝ Rex Romulus superauit et in triumpho duxit Idib. Octob. Autoribꝰ Plutarcho 12. Dionyſio Liuio Solino et Valerio. 2. Volscorꝝ Dux Aequus Clælius, qui quod Ardeã P. Ro: cõfederatã obsidione preſſerat uictus et ductus in triũpho M. Geganij Macerini Cos II. Liu. ex Capitolinis triumphis. 3. Samnitũ Dux Pontius captus, ductus in triũpho Q. Fabij Gurgitis Procos. Valer. Lv. Plutarch. 4. Syphax Rex Pænorꝝ glorioso ductus in triumpho Pub. Cor. Scip. Africani. Polyb. Liu. Appian. Florus Eutropius. 5. Demetrius filius Philippi Regis Macedoniæ et Armenes Nabidis Lacedæmoniæ Tyrãni filius obsides ab eorũ parentibꝰ accepti ductiq. in triũpho T. Quinti Flaminij. Plut. Flor. Eutrop. 6. Perſeus Rex Macedoniæ cũ Philippo et Alexandro filijs ducti in triũpho L. Æmilij Pauli Procos. et Gn. Octauij quẽ quide triumphũ per triduũ Roma celebrauit 1.o die signa, tabulasq. 2.o arma pecuniasq. 3.o captiuos ipsumq. Regẽ esse tranſuectos meminere. Orosius Florus, et Velleius, et Valerius Antia qui ex Liu. et Plutarc. tradit inũmerab. tũc pecuniã ab eo in ærariũ allatã. 7. Gentius Rex Illyriorꝝ cũ cõiuge et liberis et fratre Carauãtio ductus in triumpho L. Anitij Quirinalis. Liu. Velleius. Eutrop. Flor. Athenæus lib. 14 Plutar. in Paulo Appia-nus in Illyrici et alij. 8. Ariſtonicus Rex Asiæ a M. Perperna capto, et in eius triũpho ductus. Velleius. 9. Bituitus Rex Aruernorꝝ Galliæ trãsalpinæ uictus et ductus in triũpho C. Caſſij Longini et Sex. Domitij Caluinij qui simul et una die triũpharũt Orosius. Vell. Appian. M. Marcellinus quidẽ Rex bis in triũpho trãſuectus uidetur significare Flor. his uerbis ut bene aduertit Sigonius. Nihil tã cõſpicuũ in triũpho, quã Rex ipſe bis uictus diſcoloribꝰ in armis argẽteoq. carpẽto qualis pugnauerat. secũdo ergo de eodẽ triũphaſſe cõijcitur Domitius cũ Fabio cũ quibus illũ pugnaſſe Strabo cõmemorat. 10. Iugurtha Rex Numid. et duo eius liberi in triũpho ducti a C. Mario. Saluſtius Plut. Florus et alij. 11. Principes Pyratarꝝ filius et fil. et uxor Tigranis Reg. Armenorꝝ et Rex Iudæorꝝ Ariſtobolus Mitridatis soror cũ 5. filijs Albanorꝝ Hiberorꝝ Comegenorꝝ Regis obsides triũphati in triũpho Gn. Pompei Mag. Plutarc. 12. Vergetorix Rex ductus in triũpho C. Cæsaris Dion. 13. Arſinoe Reg.a Ægypti trãſuecta in triũpho eiuſdẽ Cæsaris. 14. Iubã Regis Mauritaniæ fil. qui et hist. conſcripſit captiuus in triũpho ductus ab eodẽ C. Cæsare. Dio. App. Plut. Suet. 15. Cleopatræ statua (nãq. ipsa ne uiuẽs duceretur) aspid. spõtaneo morsu mortẽ sibi cõsciuerat) elata in triũpho Octauiani Cæs. 16. Zenobia Regina uxor Odenati Regis Palmerenorꝝ pretiosiſſ. induta ueſtibꝰ intortis aureis gemis et unionibꝰ elegãter exculta catenis more captiuorꝝ ligata aureis cũ hoſtiũ armis et manubijs et [illegible]ibus curribus auro gemmisq. ornatiss. quorꝝ unus Odenati Zenobiæ mariti ipſius Reginæ fuerat 3. tandem a Rege Perſidis dono missus Aureli. Cæs. in eius triumpho ductacum uariet. ac multitud. ferarꝝ. P. Vopis. 17 Tetricus tyrannus Galliæ cum liberis in eodem Aurel. Cæs triumpho eo modo q. alij triũ. F. Vop.

QVEMADMODV̄ MAGNATES ILLI ROMANI IMPERATORES DE ALIQVA PROVINCIA REGIONE POPVLISVE EXCISIS ET DEBELLATIS AC DE REGIBVS VICTIS ET CAPTIS ROMÆ TRIVMPHARVNT TABVLIS ÆNEIS INCISA EX VETVSTISS·LAPIDV̄ NVMOR̨ ET LIBROR̨ MONVM[IS]·ACCVRATIS̄[A]·INSPIC[VR]·DESC[IO].

1·Congiarium populo Romano datum.
2·Templum Iouis Capitolini.
3·Camilli et Flaminij.
4·Ara
5·Consules
6·Lictores
7·Ministri turbā baculis submouēter.
8·Lictores
9·Magistratus
10·Senatores
11·Tubicines
12·Tabulę eburneæ et æreæ colossus signa captar̨ urbium mōtiū fluuior̨ et mariu simulac[a].
13·Aurū argentū aes rude et aliquot signi imp[ressa]
14·Tabulæ signa aurea argētea ærea eburnea purpura coccus bissus uestes.
15·Coronæ militib⁹ romanis et legionib⁹ uirtutis ergo donatæ.
16·Gentiū uictar̨ arma pharetræ frena enses
17·Galeæ scuta thoraces gladij signa
18·Pecunia
19·Vasa aurea et argentea
20·Tubicines
21·Hostiæ popae uictimarij
22·Camilli et Flaminij
23·Elephanti gentiū uictarum
24·Currus arma diademata coronæ regum aut ducū captorum
25·Reges captiui cū familia filijs filiab⁹ que suis
26·Gentes bello captæ
27·Coronæ a prouincijs Imperatori triumphanti donatæ
28·Lictores laureati
29·Thuris et arabū odorū suffimēta
30·Is qui uictis insultabat triumphantē monebat.
31·et 33·Tubicines
32·Imperator triumphans
34·Suauiss. odorū suffimenta
35·Propinqui ducis triumphantis
36·Ministri et scutiferi
37·Legati tribuni exercitus duces
38·Legio
39·Centurias et manipulos distributos
40·Exercitus Populi Romani in legiones cohortes

ORDO · TRIVMPHI · CAII CÆSARIS · PER · VIAM · TRIVMPHALEM · AD · CAPITOLIVM

1 Templũ Iouis Capitolini.
2 Congiariũ P.R. datũ.
3 Ara.
4 Camilli et Flaminij.
5 Consules.
6 Lictores.
7 Miniſtri turbã baculis submo.[tes]
8 Lictores.
9 Magistratus.
10 Senatores.
11 Tubicines.
12 Prouinciæ Mon. Flu.
13 Diuersæ Ferar. pereg.
14 Vrbes regiæ et metrop.
15 Aurũ et arg. cũ sig. impre.
16 Tabulæ signa aurea etc.
17 Veſtes gematę et statuæ.
18 Gentiũ uictar. arma etc.
19 Multi principes ductiin triu.
20 Galea, scuta et alia milit.[ia]
21 Vaſa aur.[a] et arg.[a] plena mone.[te]
22 Vasa inumera aurea etc.
23 Alia Vasa pretiosa.
24 Multa Vasa disci, et phialę.
25 Tubicines
26 Hostię poppę Victimarij
27 Tauri multi ad sacriſi.[a]
28 Camilli et Flaminij.
29 Elephantes uicti.
30 Currus Regij cũ coronis.
31 Cur.[s] reg. cũ coro. duũ don.[is]
32 Reges ducti in triump.
33 Milites strenui p meriti cor.
34 Lictores laureati.
35 Odores Arabici.
36 Tubicines.
37 Is qui uictis insul.[tabat] trimp.[te] monebat.
38 Imp.[r] triumphas.
39 Musici
40 Suſim.[ta] odor.
41 Propinqui D.T.
42 Legati trib. duces
43 Miniſtri e scutiſeri
44 Preſecti
45 Homo armatom. aũt.
46 Arciſeri
47 Iaculatores
48 Aquiliſeri
49 Labarigeri
50 Signacũ Du. Imaginib.
51 Draconiſeri.
52 Alia diuersa signa
53 Legiones et centuries

DE DIGNITATE MILITARI APUD ROMANOS

*Dignitas militaris, qua nihil præſtantius apud Romanos inueniri poterat, quatuor ornamenta continebat: primũ erat Labarum siue siparum Imperatoris insigne purpure:
um candyi, hoc eſt fusti seu hastili insertum, quod ante eũdem in expeditione aliquam exeuntem, deferebant, ut plane Gulielmus Choul Lugdunensis in lib. de religione
Rom. expressit ex aureo Auguſti numiſmate. In quo quidem Labaro, imperio declinante Maxentius aquilam pingi fecit, ut ex ipsius quoque nummo perspicitur. Tandem
uero Conſtantinus iam fidei Christianæ compos, et beneficiorum in se Chriſti Dñi immortaliter memor eo maxime, quod illius in cælo Crucem conspexerit, unde et uictoriã
de Maxentio qui cum pugnabat reportandam disertissime legerat his uerbis; in hoc signo uinces, deinde non aquilæ imaginem, sed cælestis agni Chriſti nomen
hoc modo ☧ suis poſteris in Labaro deferendam mandauit; quo etiam argumento Tertull. apol. aduersus gentes c. 16. docet, imaginem Crucifixi labaro superadditam
fuiße felicibus illis primeuæ Ecclesiæ temporibus ut bene obseruauit Iacobus Gethserus ex Societate Iesu in lib. cõt. Iun. Aliud erat Aquila, qua in uexillis, Celeriq;
suorum insignibus utebantur ut huius alitis symbolo quæ auium primatum obtinuit supereminentem alijs potentiam suam exprimerent. unde tamen hoc auspicati,
non facile dixerim nisi innuenter ex Cornelio Nepote qui de L. Tarquinio Prisco Romanorum Rege V. breuiter scribens commemorat à suis, hoc eſt Græcis Romam
aufugienti aquilam pileum suſtulisse, quod ex Tanaquilis uxoris quæ augurandi disciplinam callebat sententia regnum sibi portendi cognouit, unde forsitan
ex eo tempore aquilam sibi suisque in uexillo gestari fecerit. Tertium consulatus, quem, Regibus exactis, conſtituerunt, a consulendo mitiore uerbo dictus.
bini creabantur Consules, primi quidẽ omnium L. Iunius Brutus et L. Tarquinius Collatinus; summam Imperij gerebant, copijs que imperabant. Ne autem regum
aliquando nomen usurparent, neu in quemquam desæuire possent, ius ab eis prouocandi concessum. vltimum Tribunatus magnæ quidem autoritatis in bello,
quem Imperator, conſtituens. traditam sibi in milites poteſtatem significans, gladio manu sua donato decorabat. munus erat, caſtrorum, equitum peditum que,
ordini, et indemnitati consulere, munitioni, ne quid deesset, prouidere, milites iuramento conſtringere, emeritos, iußu tamen Imperatoris, cum honoribus et immunitate di:
mittere ignauos exauctorare, claues, caſtroq; cuſtodire, ægrotos inuisere, uulneratos medicari, nomina militum scribere, ac potius memoriæ ut singulos nominare posset, defigere,
militum tandem quæſtiones dirimere.*

DE ORDINE MILITVM ET MAGISTRATVVM MILITIÆ.

1 Rorarij ad primos congressus, parma gladioq munitꝭ.
2. Antesignani qui primi erant agminis.
3. Pilani qui pilis hoc est iaculis depugnabant.
4. Hastati qui erant fere tyrones.
5. Triarij magnæ uis et firmamenti in prælio, ex ueteranis.
6. Velites siue læuis armaturæ ad excursiones in hoſtile agmen faciendas in secũdo bello punico inuenti.
7. Sagittarij inter hos Ferentarij, idest funditores et c.

1. Milites pretoriani siue celeres ad cuſtodiã Imperatoris.
2. Vrbani ex quibus uexillares cohortes delegebant.
3. Cataphracti suis iuuamẽto erãt hoſtibusq terrori, ũdique armis cooperti.
4. Statarij Equites suris inermibus, cetera munitiſsimi.
5. Accensi, in mortuorum locum suffecti.
6. Calones et lixæ qui necessaria miniſtrabãt quę seruilia officia Brutijs erant propria quibus eos Romani damnauerant ob eorum ad Annibalẽ defectionem
7. Picentes tabellarij et uiatores exercitus.

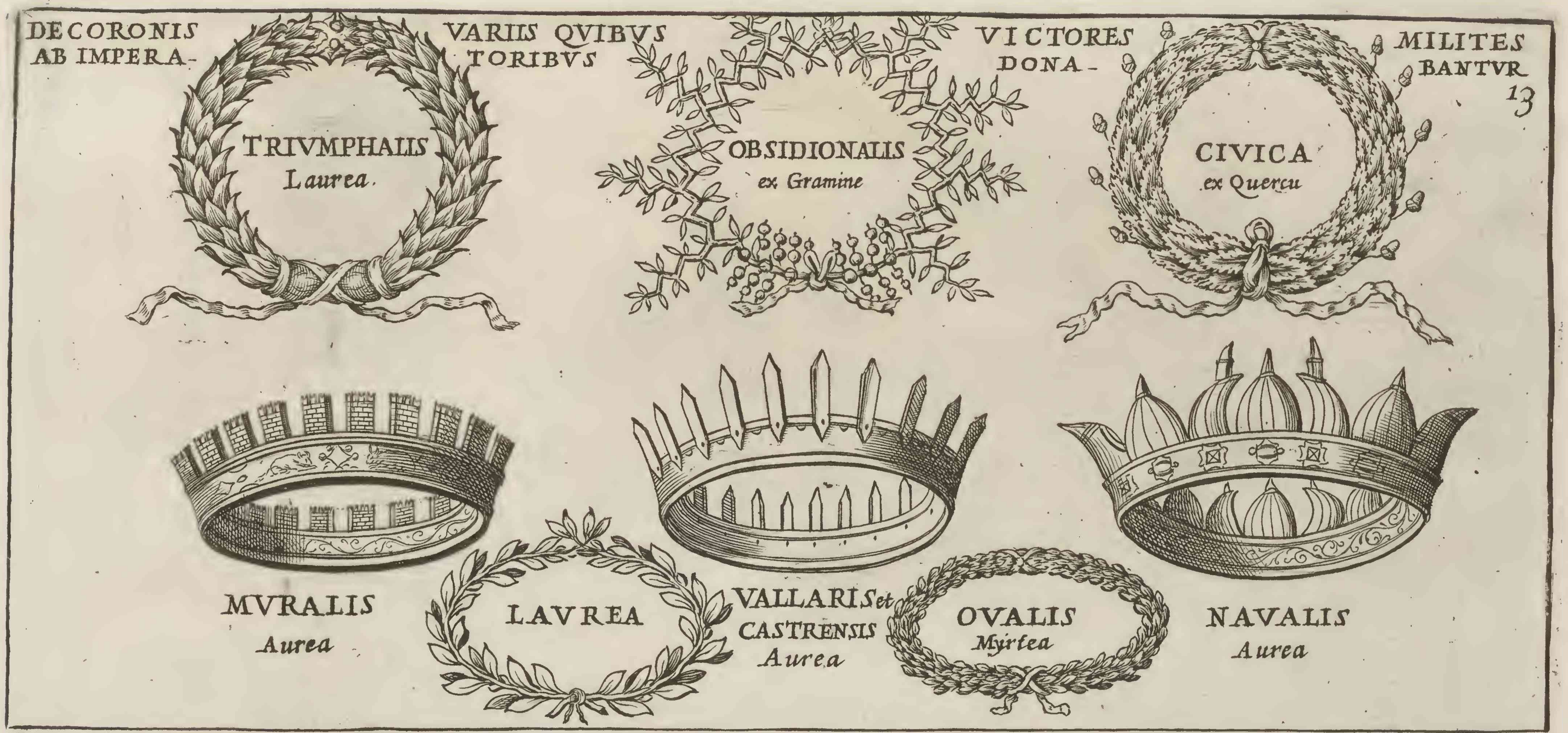
1. Milites centurioni suberant.
2. Centurio tribuno
3. Tribunus prefecto Castrorum.
4. Præfectus Legato.
5. Legatus Consulis parebat imperio

ALLOCVTIO IMPERATORIS TRIVMPHĀTIS AD VICTORĒ EXERCITV̄ ET PRÆMIOR. SEV DONOR. VELVTI PECVNIÆ CORONARV̄ ARMILLAR. HASTAR. VASORQ. AVREOR. DISTRIBVTIO

HIS · ALIISQ. PRÆMIIS · AD EORVM · EXACVENDAM · VIRTVTEM · BELLICAM · MILITES · A · SVIS · DVCIBVS · DONABATVR
ARMILLAS · SINISTRO · BRACHIO · INSERTAS · IVXTA · HVMEROS · GESTABĀT · VT · IN · ANTIQVIS · STATVIS · VIDERE · EST ·

T. Liuius l. 4. dec. 1. teſtatur capta et prædæ data Terracina ſtatuisse senatū ut stipendiū miles Rom. de publico acciperet, cū ante id tempus suo quisque functus eo munere esset: nihil acceptū inquit idē unquā a plebe tanto gaudio traditur fuitq. igitur P. et Cn. Cornelijs Cossis Fabio Ambuſto Valerio Potito tribunis militarib.⁹ licet repugnātib.⁹ trib. pleb. populo indictū tributū, et in militū stipendia et in alias Reip. expensas · coepere Patres primū conferre, e os plebs omnis sequuta. stipendiū autem Varrone, Feſto, Plinio, et Vlpiano auctoribus dicitur a stipe id est ære quia nondū erat argentū signatū hi tribuni mil. consulari potestate soluebant militib.⁹ de hoc tributo pub.ᵒ sed præter æris stipendiū nō sufficeret, nā in singulos ānos terna illis dabantur stipendia, triū ducator, singula, ita ut stipendium annuū nouē esset ducator, C. Cæsar 4. addidit Equitibus tamen triplicabatur stipendiū, merebāt autē triplex inquit Liu. l. 7. d. 1. ea tempestate. Præmia autē siue donaria ita diſtribuebantur, parta uictoria, Consul siue Imperator ex edito loco pro concione aduocato strenuissimo quoque milite, eiusq. publice primum collaudata uirtute præmia pro cuiusq. merito diſtribuebat; hos corona uaria, seu armillis illos haſta uesteq. donabat: Huiusmodi seu laudis seu præmij incitamentis mirum est quantum militum animos qui partim honore partim utilitate capiuntur, incitarent ad res deinde præclariores bello gerendas; quibus cum accederet disciplina militaris exacta assiduus usus exercitatioq., otio et luxu longius ablegato, nil quoque mirum quod bellis uictorias adæquarent triumpharentq. de toto terrarum orbe nam Imperatores ut plurimum paucis contenti uictoria potiti prædam omnem militibus partiebantur Cuiusmodi fuere Cincinatus qui cum quatuor agri iugera possideret eaq. ipsemet coleret ex agro ad Dictaturam uocatus uictoria obtenta præda omni militibus dimissa, ad colendum agrū rediјt, Spurius Caruilius Papirij collega prædam ex Hetruscis deuictis collectam militibus spartitus est centenos asses in singulos. Paulus Æmilius 70. in Epiro Vrbibus captis quæ pro Perseo steterant prædam omnem exercitui contulit. Quid de Alexandro Seuero dicam qui fracto et in fugam uerso Artaxerse potentissimo Persarum Rege qui 700. Elephantis mille et 800. falcatis quadrigis et multis equorum millibus in certamen leuem descenderat opulentissima parta præda exercitum ditauit. Neque tamen Duces Imperatorésq. sua uirtutis laude caruere, nam præter publicos honores, occasiones, et triumphos amplissimos eis a Senatu decretos, statuis etiā, et arcubus triumphalibus, perpetuisq. honorum monumentis exornabantur.

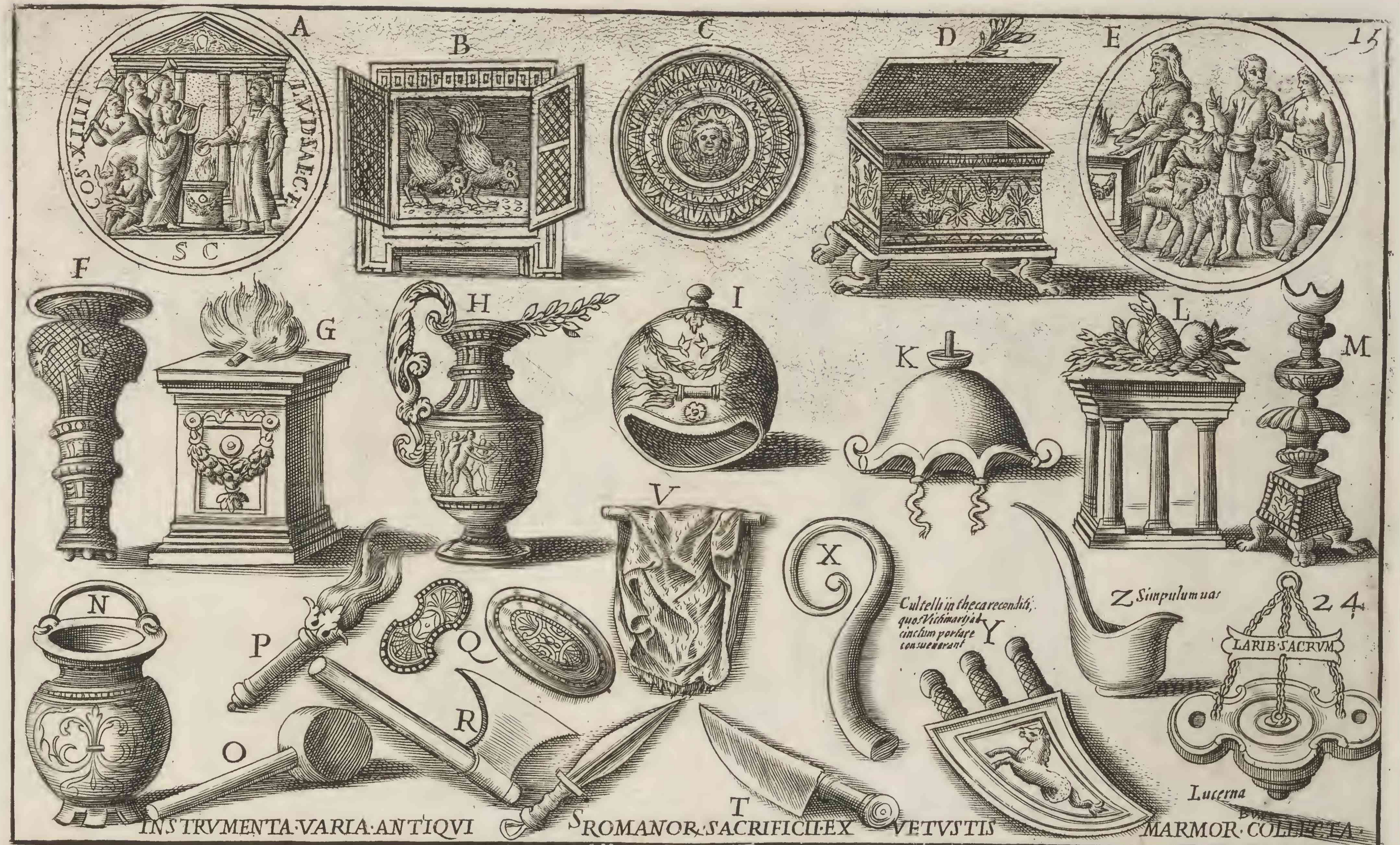

Pro uarijs et egregijs militũ rebus in bello geſtis terra mariq uarijs quoque ueluti præmijs coronis ab Imperatoribus donabantur quas hic expressimus Plin. l. 16. c. 4. ait Bacchũ primum sibi
coronam ex hedera imposuisse, quod antiquitus nulla nisi Deo dabatur, poſtea uictimas quoque coronare consueuisse, et homines uarijs de causis. Quare Aulus Poſthumius Dictator, ut idem re-
fert, l. 33. c. 2. apud lacum Regillum caſtris Latinorum expugnatis ei cuius maxime opera capta essent coronam auream ex preda dedit. Et exercitus Romanus a Quintio Cincinnato
Dictatore liberatus eundem corona aurea libræpondo donauit, ut testatur Liu. l. 3 dec. i. ut etiam P. Decius Tribunus militum uictis Samnitib. quod exercitũ Romanũ ex anguſtijs uallis
conclusũ et obsessũ ab hoſte liberasset a Consule pro merito collaudatus et aurea corona donatus fuit ut est apud eundem Liuiũ l. 7. d. 1. Papyrius quoque filius a Papyrio Cursore con-
sule patre ob rem egregie bello geſtam cũ quatuor Centurionibus armillis et corona aurea fuit ornatus Scipio item Massinissæ regi laudata prius pro concione eius uirtute coronã aureã
dedit, cum alijs donis et Clælio alterã ut auctor est Liu. l. 10. d. 3. M. Agrippa a C Octauio poſtea Auguſto cum M. Lepidum nauali prælio apud Siciliam deuicisset coronam naualem accepit
cuius meminit Plin. l. 16. c. 4. et prius eo ut ibidem est M. Varro a Cneo Pompeo. De alijs coronis scribit Gellius aitq coronã triumphalem Imperatoribus in triumpho dari solitam fuisse quõ-
dam e lauro compactam, Obsidionalem e gramine: dabatur Obsessorum liberatori ut P. Decio apud Liu. l. 7. 1. d. Ciuica erat e quercu et et ex ilice, hãc ciuis ciuem ab eo extremo
uitæ discrimine liberatus donabat. Hæc erat tantæ æſtimationis, ut ei teſte Plinio, ceteræ omnes et aureæ cederent, tanti erat ciuem seruare; hinc disce quæ debebatur Xpo
Dño qui tot Sanctorum ciues suæ uitæ discrimine seruauit: quæ quoque martyribus eius Muralis erat quæ dabatur qui primus hoſtium muros inuaserat quare cum Gothi-
fredum Ducem qui primus Hierosolymorũ mænia ascenderat aurea corona uellent insignire, noluit in ea Vrbe ubi Xpus Dominus spinea fuit coronatus, neque etiam ille
egregius miles Chriſtianus de quo Tertullianus de corona militis Caſtrensis et Vallaris dabatur qui primus Caſtra uallumq subierat, ut Naualis qui primus Naues
occupauerat. Erat hæc aurea, ut myrtea fuit Oualis, quia cingebatur is qui Ouans minoris triumphi specie Vrbem inibat. Refert Plin. l. 15. c. 29. Papyrium Nasonem qui
primus in Monte Albano triumphauit de Corsis myrto coronatum, ludosq circenses spectare solitum quod cæteris quoq concedebatur ut coronati spectaculis cum honore
interessent, ysq aſurgeretur. et Poſtumium libertum in consulatu de Sabinis triumphantem primum omnium Ouantem Vrbem ingressum, quoniam rem leuiter sine
triumpho gesserat Myrto Veneris Victricis coronatũ, hancq poſtea Ouantiũ fuisse coronam excepto inquit M. Crasso qui de fugitiuis et Spartaco laurea coronatus incessit,
et Massurio auctore, ait curru quoque triumphantes myrtea corona usos. Aulus Gellius scribit, et meminit eiusdem Plinius l. 7. c. 28. L. Sicinium Dentatũ uic-
torem fuisse in 120. bellis et 45 cicatrices aduerso corpore recepisse. 34. spolia reportasse donatumq fuisse 18. haſtis, 25. phaleris. 83. torquibus, 160. armillis, 26.
coronis, 14. ciuicis 8 aureis, muralibus 3. et obsidionali una. Miſylene capta C. Cæsari donata fuit ciuica corona a Termo Prætore. Auguſto Cæsari 13 Septemb. Cicerone filio
Cos. donauit Senatus coronã Obsidionalẽ et Ciuicã. Aureliano etiam fuerunt a Valeriano donatæ Bizantij quatuor murales quinque Vallares Nauales 2. et duæ Ciuicæ.

SACRIFICIVM·MILITARE·AD·PORTAM·VRBIS·A·TRIVMPHATVRO·OFFERRI·SOLITVM·

Vt Pyrrus Ligorius tam diligens antiquitatis indagator, quã solers eius dẽ delineator deſcribit, Imperator exercituũ ex conſẽsu S.P.Q.R. triumphaturus portaq. vrbis solẽniter in:traturus cũ partis spolÿs omnibus atq. opibus ex Regnis Prouincÿq. subiugatis, cũ captiuis principibus carrisq. auro, gẽmis, alÿsq. spolÿs onuſtissimis, ut in sequenti triũpho uberius uidẽdũ erit in portæ ipsius ingressu solẽne sacrificiũ A. Ioui, B. Iunoni C. et Marti sublime positis in portatili loco, pãnis sericis, alÿsq. diuitÿs exornato fieri consueuerat. D. Ante aram ubi ad mactãdã uictimã succensus erat ignis. E. Imperator triumphans pro obtenta uictoria gratias Dÿs agens sacrificiũ offerebat, ingenue uel potius inique confitẽdo eorũ beneficio talẽ accepisse uictoriã cũ autẽ Imperator dignitate Pontificia nõ gaudebat, templor; Pont. Max. coram illo F. cũ sacerdotib9 aſſiſtentib9 ac uictimariÿs rite litabat. In quo sacrificio G. taurus inauratis cornib9, et capite fas:cÿs ex bombicino hinc indeque pẽdentib9 inuoluto offerebatur. Dum fiebãt cæremoniæ H instrumẽta tubæque audiebantur. I. præsenti centurionũ et militũ turba quor; capita lauri frondib9 redimita erant. L. Victimarius manu securim tenet uictimã iã facturus. peracto sacrificio pulchro ordine, magnificoq. cũ apparatu triumphator Romã ingrediebatur, uiaq. triumphali p Vrbẽ inuehebatur, quæ et ipsius tẽpla periſtromatis uelata erant, uiæ ramis stratæ uirentib9 omniũ tempora lauro coronabãtur populus præ sũmo gaudio exultabat, atq. p plateas, uias, porticus et feneſtras ad hæc mira spectacula cõfluebat ut etiã in basilica L. Pauli Æmilia locus erit amplior hęc eadẽ copiosius demostrãdi Nihilominus Romani eo tẽpore ut a fidei noſtræ lumine alieni hæc faciebãt quodcũque sibi feliciter accidebat, Dÿs suis acceptũ referẽtes, quod quidẽ summo, ueroque Deo debuissent.

A. Numisma Domitiani æreũ, quod in ludis secularib' sacrificiũ exprimit, cui cũctus pop.s cũ Imp.re aderat, genib' cũ eo flexis Deos suos uenerabãtur ut refert D. Guliel.us Choul Lugdũ. in antiq. Rom. relig.e c 25. B. cum Romani nihil prorsus sine augurio facerẽt caueã pullariã in sacrificiũ portare cõsueuerãt qua z pulli Gallinacei inclusi erãt, ut ex eorũ alacritate aut tarditate in mãducãdo faustũ, uel infaustũ diẽ illũ fore æstimarẽt ad faciendũ, uel omittẽdũ sacrificiũ ideo augurãdi munus tãti putabatur, ut nõ nisi senatores id ãbirẽt, cũ Deorũ interpretes haberẽtur domo instar tẽpli structa utebãtur ubi Augurator sedẽs uelato capite, uesteq promissa quę trabea siue lęna dicebatur; manu tenebat lituũ, quo 4 cęli angulos designabat. C. Discus max.s qui intestina mactati in sacrif.io animalis recipiebat; erãt et alij in forma paterę, qui et sanguinẽ ut ex Virgil. cõstat. tepidũq cruorẽ suscipiũt pateris. D. Acerra arcula thuris, aliorũq suffismatũ receptaculũ, quę tauri carnẽue aliã sacrificij spargebãt, ut nidorẽ cõbustę carnis extinguerẽt, ut idẽ Gulielmus existimat. E. Solitaurilia uictima dicebatur pfectiss.a quę quinto quoque ãno a Censore fiebãt ad Romã expiãdã dicta à soli quod hetrusca lingua unde ritus et auguriũ Romana sũpsit supstitio integrũ significat et taurile qđ taurũ nobilius animal, qui cũ scrofa, hirco et ariete mactabãtur. F. P: la ubi aqua dicta Mercurij seruabatur sacerdoti pfusi putabãt leuia sese posse crimina expiare, ut docet Virgil. et Macrob. inuit hoc carm.e idẽ ter socios pura circũtulit unda, spargẽs rore leui, et ramo felicis oliuę. G. Ara sacrificij. H. Vas uetus dictũ Prefericulũ aut urceolus, in quo uinũ erat, qđ ut p uictimæ caput sacerdos effũderet. I. Gestamen capitis albũ quo Flamen dialis utebatur. K. Mytra, siue Cydaris quã sũmus Pont, qui oibus prę erat sacerdotib' gestare cõsueuerat Põtificia dignitas olim etiã sũmo in pretio habita cuius munus erat ritus, prodigia et funeralia curare cęlestia interpretari sacrificia Dijs assignare. L. Altare ubi fructuũ primitiæ ponebãtur. M. Candelabrũ. N. Olla ubi carnes coquebãtur, quæ ex sacrificio supererãt quibus sacerd.es cognati et amici ac cet. O. Malleus quo animãtia pcutiebãt. P. Aspergillũ ex lauro, uel oliua. Q. Ancilia scuta quædã quę ę cęlo lapsa fuisse credebãt. R. Securis. S. Secespita uetus culter. T. Culter. V. Pellis uictimæ. X. Lituus hic aug.s

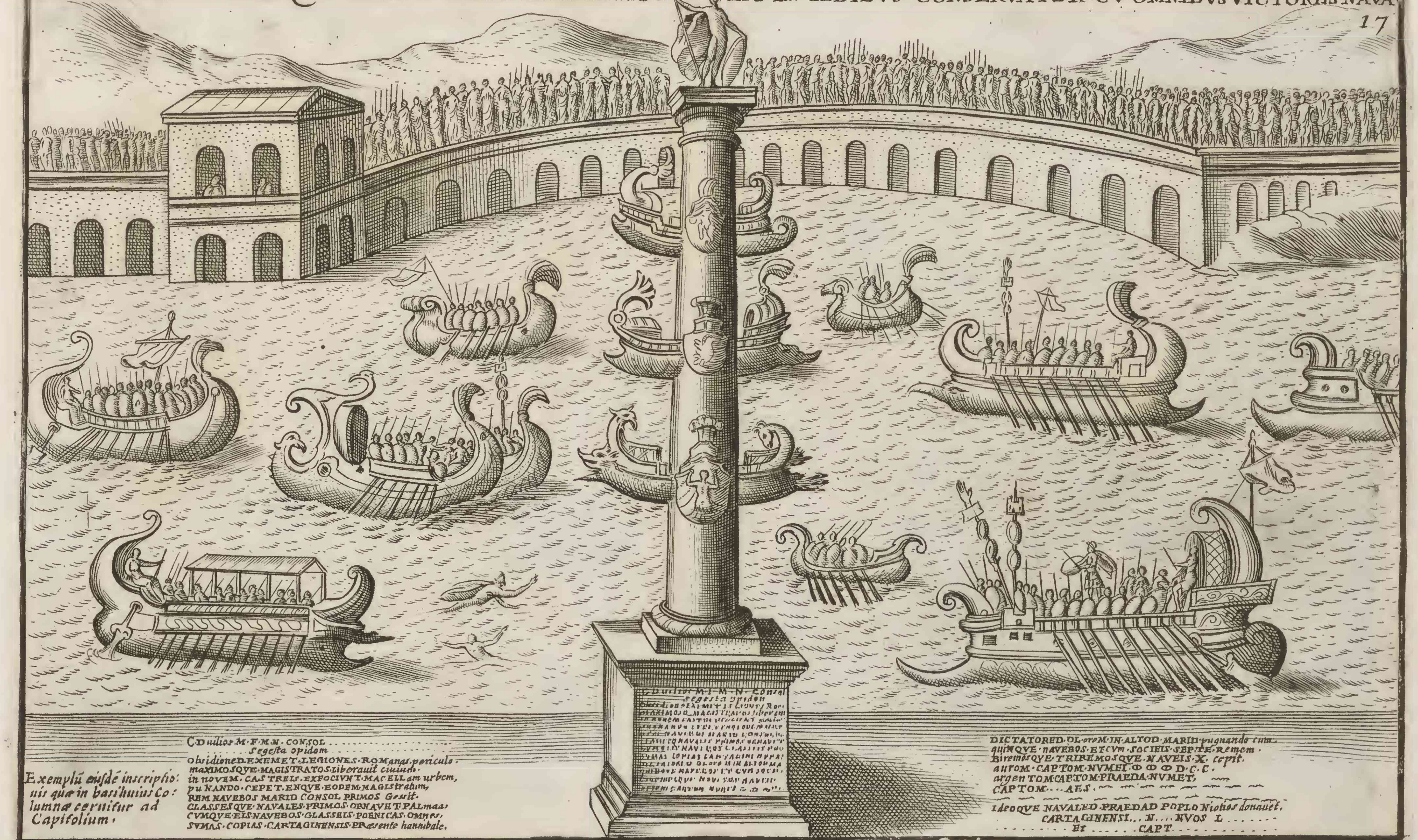
COLVMNA MILIARIA IN FORO ROMANO

Romani iam olim totius orbis imperio prepotētes colūnā triūphātis suæ urbis in medio quasi in ūbilico poſuere, ut eo signo ueluti indice quoquouerſus potētiā, et maieſtatis gloriā demoſtraret, atq. ipsā urbē, quæ mūdi iā dici caput cōsueuerāt, cor etiā illius esse īnueret, unde uniuerſis ac singulis regionib᷒, terrarq. tractib᷒ reſpōderet et tāquā suis mēbris decus, firmamētū, et salutem infūderet. colūnæ huius locū nomen, et usū uaria apud ueteres, et recentiores inuenio Plin. 124 eam quā ætate suæ extitiſſe teſtatur in capite fori Romani positā esse cōmemorat, et Tacitus et Sueton. iuxta ædem Saturni qđ idē fere eſt. Appellationes etiā diuersas obtinuit; enim u.º meta, uel colūna dicitur; sed pleruq. aurei milliarij nomine desig: natur. De usu tamen diuerſiſſime Autores inter se discrepat. Plutarchus enim tradit colūnā fuisse aureā, in qua incisæ oēs Italiæ uiæ finiebāt; Plinius u.º unde ipse, met initiū capiebāt; quod utrūq. nisi de uijs consularib᷒ et militaribus tenedū sit, stare nō potest: nam quo pacto diuersis uiar. flexibus, ac ordinibus conueniret. Altius quidē et solertius (quod initio mōſtrare cæpimus) Romani rem huiusmodi attingebāt: dum mirabili artificio sparsū ubiq. gentiū imperiū uno ueluti obtutu cōſpicere, atq. uno in abaco numerare eo aureo utentes milliario uoluerūt. Quamobrē Gamutij sentētiam libens amplector, qui hanc eo erectā colūnā et dičā miliaria fuisse tradit, quod in illa miliaria uiæq. quā copiæ cōpendio ac sine detrimento ideo uiæ illæ Consulares et militares dictæ ad prouincias ducebātur, incisæ erant; ex quibus cognosceret quandiu cū necesse erat, terra mariq. missi milites subsidio peruenirēt. fidē quoq. aſtruit R.dus admodū, apprimiq. eru ditus Lope Vazques à Figueiroa, qui mihi retulit se à Mugnosio uiro Mathematū peritiss., et emeritiss. accepisse, huiusmodi colūnā alijs totius Imperij Ciuitatib᷒ in medio positis respondisse, ac proxime illis accedere immo et ipsas esse, quas hodie in Caſtiglia Rollos, in Luſitania pilorignos uulgus nūcupat, ab eo quidē tēpore quo Rom.ⁱ eo colonias deducebāt in medio urbis erigere consueuerāt, quāuis res postea in desuetudinē abierit, ut quæ antea ad milliaria indica da spectabat nūc u.º hodie (præcipue apud Luſitanos) ad exēplū edendū Iuſtitiæ ibidē innocētes deseruiat. lucē denique rei tandiu obscuræ dočtiss. Hieronymus Surita Cæsar Auguſtanus attulit, qui in itinerario Antonini Pij disertis uerbis do: cet ab Auguſto (autore Dione hunc aureū Milliariū in capite Romani fori statutū, ex quo spatia uiar. p urbē mearent: spatior. mensuris ab ipso milliario decurrētibus, neque Italiam modo, sed et uniuersas Romani Imperij prouincias eo decore, et ornamento affectā fuisse, ut qui pro cōsulib᷒ eo munere fugeret facilius prouinciar. urbes atq. conuētus obiret: præterea idem autor aſſeruit certa tunc itinera fuiſſe nō magiſtratib᷒ modo sed principibus obire solita quæ ideo cōsulariæ et Regia dicebātur. uide Amm. Marcell. et P. Victorē in libello de Regionib᷒ urb. ex quib᷒ exačtiss. Autoris uerbis cōſtat quis Autor huius columnæ fuerit, quis usus, et quæ uiæ huiusmodi. ne lector exiſtimet hanc milliariā esse illā quæ in Capitolio hucusq. uisitur cū eius in scriptio planissime doceat primi ab urbe milliarij tātūmodo fuisse indicē. ut tandē lectori columnæ huius argumentū usq. magis inoteſcat, antiquā ab urbe ad prouincias per uias tales eo tempore obire solitas diſtantiā et adornametū circā circa stationes habitū uultuq. diuersas apposui.

COLVMNA · ROSTRATA · QVÆ · ADHVC · VISITVR · IN · CAPITO LIO · IN · ÆDIBVS · CONSERVATOR · CV · OMNIBVS · VICTORIIS · NAVA[S]

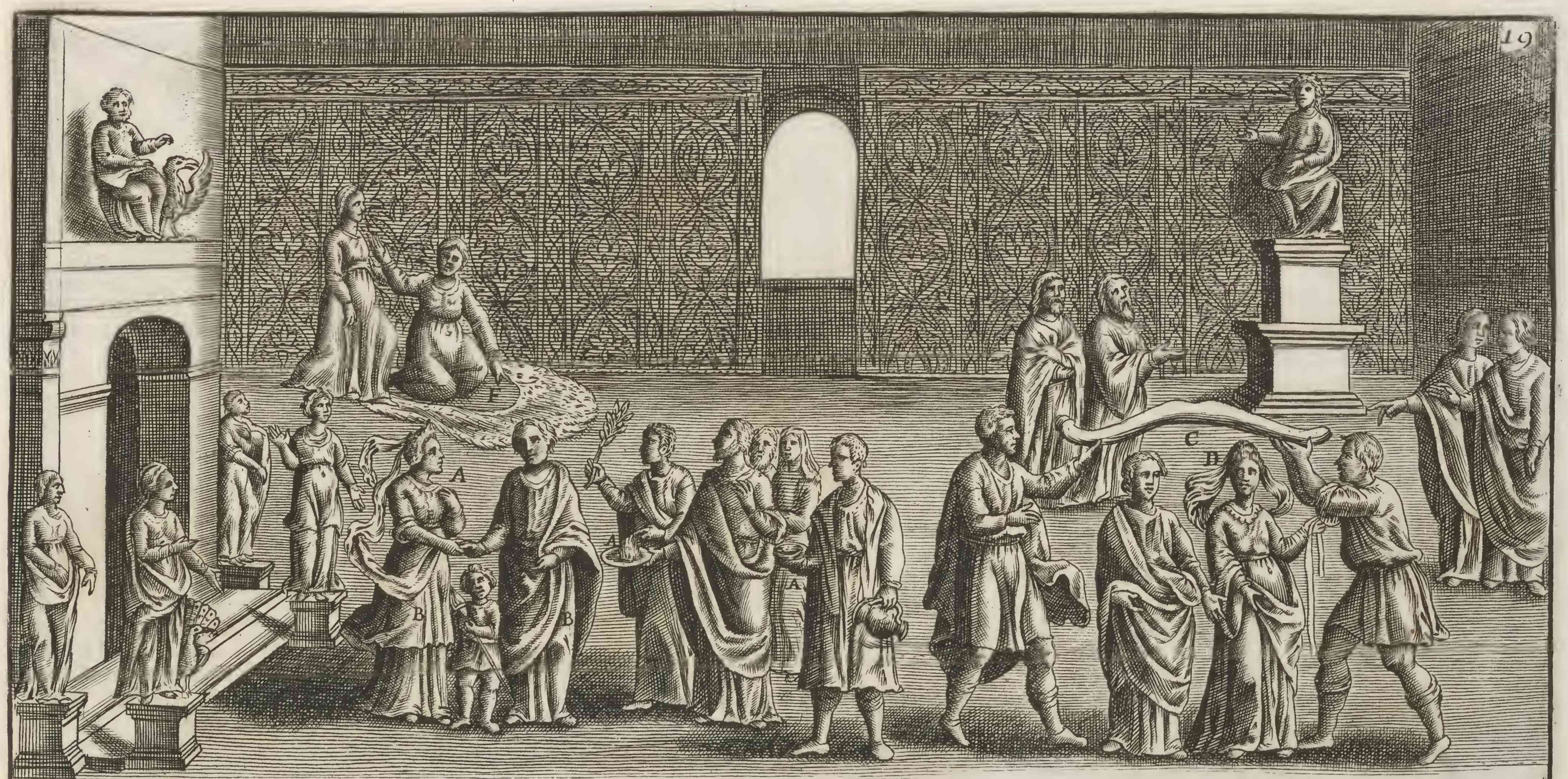

Romani, genus ut Plin· uerbis utar, in gloriã suã effuſiſsimũ, tãtar laudũ hinc et illinc pullulãtiũ segete nõ cõtẽti singulis singula erigere et sacrare monumẽta uoluerũt; quæ imortali tropheo suor ducũ memorias cõseruarẽt; quãobrẽ columnã excogitarũt, quę qđ nauiũ efficta roſtra protẽdebat, et ex hoſtiliũ captar nauiũ roſtris cõflata erat, roſtrata merito dicebatur, naualiũ unde decor insignia depẽdebãt, sita erat in Capitolio, ubi et hodie se: midiruta parietiq infixa, cũ antiquiſs:ª inſcrip.ne uisitur. ad eũ locũ oratores, qđ cliẽtes suos dicẽdo tuebãtur, dicere pro roſtris lector, intelligas· Autor huius colũnæ C·Duilius fuiſse creditur qui cũ triũphũ naualẽ p.s egiſset, à Senatuq id honoris accepiſset, ut sibi à cœna reuenẽti tibicines canerẽt, et funale præferretur quotidie· eã erexit; Martiq cũ spolijs cõsecrauit, ut disertis carminib9 Sillius Italicus cecinit lib. 6. Roſtra gerẽs niuea surgebat mole colũna exuuias Marti donũ, quæ Duilius alto Ante oẽs mersa Pœnor claſse dicabat; cui nocturnus honos funalia clara sacerq poſt epulas tibicen adeſt, fauet etiã antiqua, de qua memini, inscriptio: nec aliter intelligẽdus eſt Plin: 34. p.s ergo qui Romanis suasit naui con: scẽdere Oppiũ Claudiũ Caudicẽ fuiſse Suet.ª in Tiberio ꝑ ibet eo cognominatũ, qđ tabular cõtextũ ex quib9 naues ędificãtur, caudicẽ appellare cõsueuerãt, et ipse Claudius eodẽ autore Trãquillo p.s fuit qui freto claſse traiecto Pœnos Sicilia expulit: quãobrẽ huic Oppio Claudio, qui aditũ nauigãdi atq hoſtes inuadẽti patefecit, poſteri uictoriar et triũphor suor gloriã acceptã referre debuisset. p.s qui nauali prelio uicit 1. fuit C·Duilius qui ad Milas 50 naues cepit Ãnibali, primusq triũ: phauit. 2. Cor.s Scipio Cos: de Pœnis Sardis et Corsis nauali ex uictoria triũphauit, ut ex tabulis Capitol.ii cõſtat. 3. Ã quilius Florus procõsul Amilcarẽ Pœnor ducẽ paucis nauib9 sụpauit. Oros. Gellius l. 3. Pli. 22, Frõtin Val. l. 5. 4. Cn. Octauius Prętor Kalen: deceb. de Rege Perseo naualẽ triũphũ egit, Velleius; et Plin. l. 34. 5. Attilius Regulus Cos de Pœnis triũphauit quia seniorẽ Ãnibalẽ prelio nauali uicerat Oros Flor. in epit. 6. Attil.s Calatinus paucis nauib9 uictor Amilcaris triũphũ duxit 7. Luctatius apud Ægatẽ in mari Siculo Hãnonẽ Pœnor ducẽ gloriose deuicit qua in pugna 63 naues punicas cèpit et 125 demersit. Eutrop. 8. Seruilius Prętor prędones maritimos uicit, et uectig.s impio Ro· fecit Marcelli 9 l. 14. et Cretã Ciliciãq bello pyratico ꝑ domuit. Iuſt. l. 12: et eo bello Paphiliã obtinuit et Ciliciã Piſidãq diuicit ac fecit prouinc.ª Iornan. 9. M· Agrip.ª roſtratã nau. cor.ª a C· Cęsare donat9 ẽ ꝑ et triũpali more in vrbẽ ꝑuectus. Dion. 10. Octauius Aug. Antoniũ et Cleopatrã ad Actiũ nauali prelio uicit 12. L· Æmilius Regillus prętor inter Ephesũ Samũ et Chiũ cũ prę fectis Reg.s Antioc. pugnãs claſsẽ eius uicit, fudit, cotudit, fugauitq ac naues lõgas cũ õibus socijs cepit 62. ... 12. Cn. Ful· Cẽtimalus ex Illyricis naual triump. egit 13 Q. Fab. Q E Q N Labeo prę. ex Creta Inſula naual. egit 14· Cn. Octauius Cn·F C N. OPR ex Maced. et Rege Perrena egit.

DE COPIIS ROMANORVM MARITIMIS.

Per maria, et fluuios portus habebant, ubi classes in prõptu essēt ad maris inferi, superique defeſione ex Suet. Tacito lib. 4. ānal. et Vegetio, duos maximos, ceteros minores, in quibus maiores, uel minores copias cōtinebāt. Portus Miseni et Rauēnæ: ille, quia eſt ad Siciliā, claſſes recipiebat ad Galliā, Hispanias, Mauritaniā, Africā, Aegypti, Sardiniā, et ipsā Siciliā cœrcēdas, et a Pyratis defēdēdas. Hic uero, qui 250. naues Dione uel potius Iornāde teste capiebat claſſim habebat, quæ Epyrū, Macedoniā, Greciā, Propōtidē, Pontū, Cretā, et Cyprū et reliquā Oriētis regionē pluſtrabat. cæteri ad huc portus minores erant, uidelicet, Coloniæ, et Fregij uel Foro Iulij in Gallia Narbonen. ex Tacito l. 4. ānal. et in Ponto ad initiū maris Mediterranei supra Bizantiū, qui Portus, ut meminit Strabo l. 7. centū nauiū capax erat, ubi Iosephi Hiſtorici tēpeſtate tria millia militū et 40. naues longas roſtratas cōtinebāt; et in Ostiā ut ex Suet.° colligitur. Preterea p fluuios classes disponebāt nēpe in Rheno ubi erāt copulę, naues nō ita grādes imò potius nauiculæ, liburnæ hoc eſt biremes: et in Danubio, ubi genus erat nauiū quas Lusorias appellabāt, quib' flu.ⁿ dis currebāt; et in Euphrate aduersus Parthos. in oībus ijs copijs 100. millia armator, et remigū uersabātur. ubiq. turres Pharos dictas erigebāt, unde, luminaria p noctē disposita uiā late nauigātib' præſertim portū intraturis ostenderēt.

MATRIMONIVM A LATINIS OLIM ET ROMANIS NONDVM CHRISTIANIS FIERI SOLITVM

Veræ Religionis simia superstitio non ad salutarem pietatis, morumq. disciplinam suis tradendam cultoribus sed ad eorum animos ad cultum Cacadæmonis misere imbuendos suos ritus in sacrificijs. sacrisq. sponsionibus excogitauit, ac mysticis tegumentis supposuit, ut suam ipsius præstantiã, fidemq. commendaret. Cum ergo ueteres Romani Matrimonium mortalibus fœdus a natura insitum, ac uniuersæ propagationis esse aditum cognouissent, id multis tegere et ornare cæremonijs ut sacrum suo modo redderent, decreuere. Quibus hic leuiter demonstratis, facile erit studioso lectori non paucam præcipuè ex antiquis Poetis de eiusmodi re loquentibus eruditionẽ percipere. unico, uulgari et consueto modo (ne de confarratione et sortitione loquamur, quarũ hæc aliquando, et raro illa solis Pontificibus dabatur) antiqui Romani Nuptiarum fœdus inire consueuerant usu et coemptione etenim dote tanquã pretio uxor uirum coemere uidebatur, quicquid in contrariũ sentiat Alexander ab Alexandro aduersus quẽ Virgilius testis adducitur illo carmine: Teq. sibi generũ Thetys emat omnibus undis. stipulatione facta A. ignẽ et aquã in limine appositam contingebant. qua etiam A. noua nupta aspergebatur, ut hoc duplici elemento ad uictum pernecessario inexplicabile illud interse uinculum demonstrarent, quod idem Romulus panis et aquæ symbolo fieri præceperat. B. uersicolore ueste induebantur, non secus quam ut innuerent uaria ingenia colorum disparitate designata unius uoluntatis quasi telæ ad concordiam intexta esse oportere. C. Iugum deinde subire faciebant ut æquali sese iugo matrimonij copulatos agnoscerent. ne unus se altero minus obstrictum ad fidem seruandam, atq. onera sufferenda existimarent. D. caput sponsæ obnubebant, ex quo uerbum nubere, fœminis peculiare duxit originem, pro signo matronalis pudicitiæ, quod uelum flammeum propriè dicitur idq. S. Doctor Hieronymus ad nostrarum Monialium uelum non inuenuste transtulit, Virginem appellans Christi flammeo consecratam. E. nupta ipsa præcingebatur cingulo ex lana græce zona dicto, nodo quodam quem dicebant Herculanum implicatissimo. ut uirgini Herculis fœcunditatẽ portenderent, qui (ut fertur) una nocte uirgines so. uitiauit, et grauidas fecit; quem nodum maritus in toro geniali soluere poterat, unde zonam soluere iuste uel iniuste uirginem uitiare significat. F. continuo sponsam nuptiali sic mundo comptam lunata pelle pecudis sedere faciebant, forte non ob aliam causam, quã ut sponsam Lucinæ ope, quam Lunam quoque appellabant fœcundã quasi pecudem fore designarent, His addendus mos ritusque nunc etiam apud nos seruatus de annulo, quo sponsus sponsã sibi subarrhare consueuerat, et clauis, quã idẽ ipsam donabat, ut curam familiæ, reique custodiam cõmendaret; atque in diuortio eandẽ ab uxore auferebat, ut docte et ingeniose Petrus Victorius annotauit locum appositum adducens apud Ciceronẽ ex Philipp.

SPONSÆ COMITATVS AD MARITI ÆDES SVB NOCTEM INVDENTIS

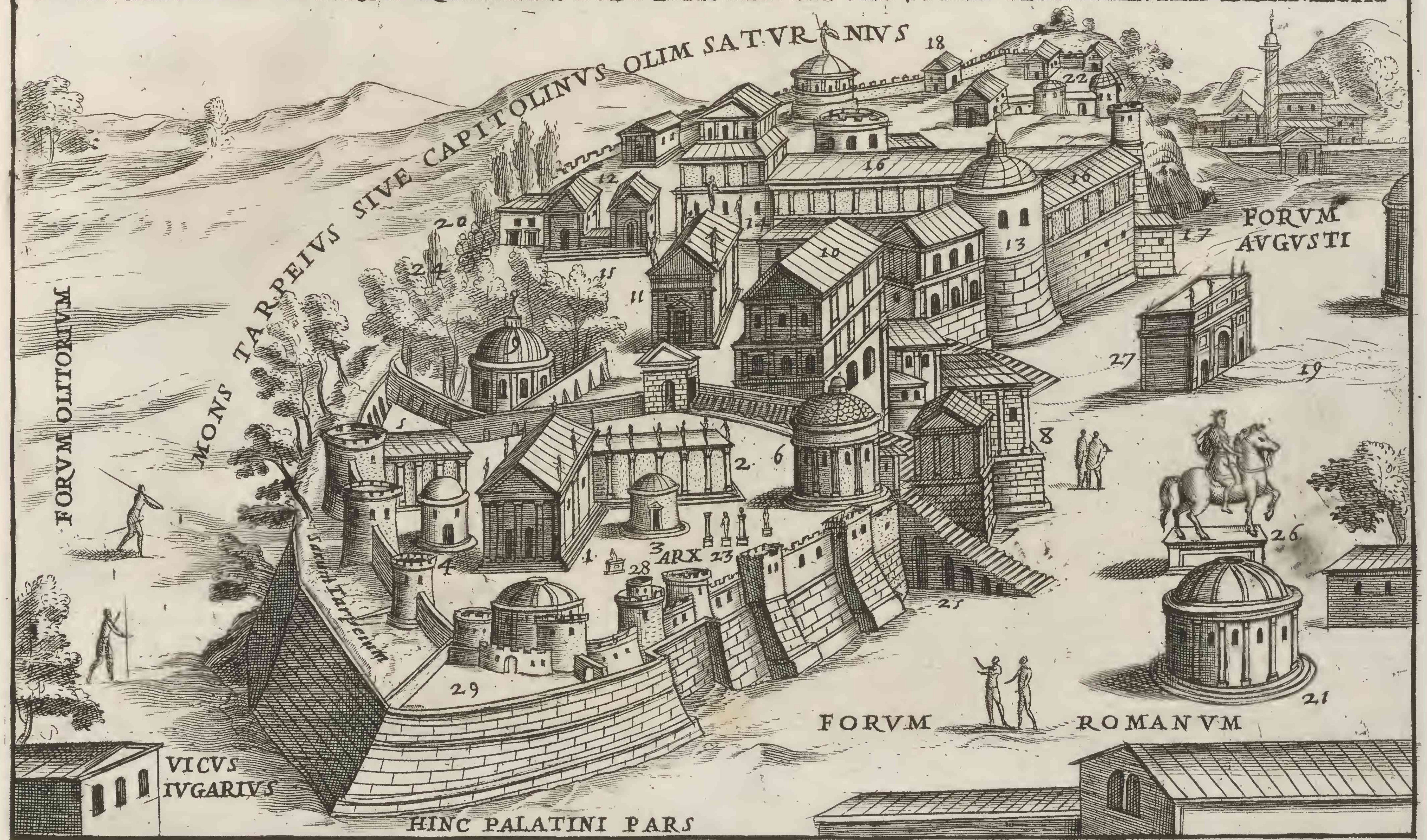
Egressā domo sua sponsā A: tibicē, et is cui Talassiū, siue Hymeneū, hoc eſt nuptiale carmen modulari curæ erat, antecedebāt B. ſtipabat chorus affiniū C. colū compta, et fusū cū stamine deferebat, ut innueret
muliebre id esse pensū, studiūq peculiare, uel equidē quantū opinione auguror, ut ijs insignibus pacti illius memoriā recolerēt, et confirmarent, quod Sabini iā Romanis pacifici, et concordes de suis fili:
abus, quæ per raptū sub eorū potestate erant, cū ipsis inierat; ne eas scilicet in re ulla alia, quā in lini et lanæ factione occuparēt D. Duo patrimi et matrimi pueri ipsā quasi ex delitijs acclinantē hinc et
illinc ſuſtinebāt E. tertius puer tædā ex pinu alba accensā forens anteibat F. quā prælucēte ad uirū usq et talamū ducebatur, unde et a poetis tædæ ipsæ pro cōnubio accipi solitæ G. unus deinceps far tostum
lance deferebat, quod tam erat in nuptijs religiosū, ut diffarrationis uocabulo diuortiū nō raro exprimerent. H. alius uas portabat aureis gēmeisq ipsius ornamētis plenū et opertū. Eidemq domum ingressuræ
I. alius iuglādes nuces aspergebat, quo sponsū sponsaq monitos uolebāt iā nuciū ætatē, ac puerilia nugamenta reliquisse et aliā maturæ, seriæq uitæ rationē suscipere oportere L. Sponsus eam uenientem
aspectās iam fores, uti mos erat, lana, uittisq laneis, et lauro redimierat, ut eo quoque ornamento uxorē sui iterū officij cōmoneret M. illā autē uiro appropinqātē limen ipsū aut uestibulū transcēdere, nedūtange:
re nō sinebāt, quin etiā a suis quasi rapta trahebatur; ut designarēt tantū esse pretiū pudicitiæ, ut si fieri posset, nec iniuſto quidē cōnubio prelibāda fuisset. Si Romani illi ueteres tāti uirginitatē faciebāt quo maiore pre:
tio Chriſtiani hanc celeſtē margaritā, p legē Euangelicā melius de eius docti preſtantia ducere debuisset, quā si quisquā ob prolis incrementū imminuere et labefactare cōstituat nō iā ipsi matrimonio tanquā naturæ
fœderi, ut antiqui, sed uti etiam sacramento gēmā aliā inestimabilē, nempe gratiā cōtinēti dantique acquiescat. si ergo nos Chriſtiani melius omnibus pudicitiæ hanc gēmā cognoscimus quare illius pretium
nō pensitamus, nē ipsā nisi cū Deo, eiusq gratia cōmutamus? Præterea postes ipsos suillo et Lupino adipe inūgebāt quo ueneficia ceteraq id genus nocumēta abigi credebāt. Nec tandē tres illos asses pre:
terire debeo, quos sponsa ante talamū myſtice tractare cōsueuerat primū enim coniugi dabat pro signo coemptionis ut diximus; alterū sub pede cōtinebat deinde in ignē lariū cōburendū demittebatquo
docuisse censeo fœminæ iā nuptæ pecuniā esse cōtenendā, pedeq cōculcandā ac neq in fucos, mūdiq uanitatē, sed in usū lariū, hoc est suæ domus absumendā; tertiū et ultimū in sacciperio, nempe maiori
crumena reponebat, quasi benigne cū Dijs agendū sibi esse demonſtrarent.

Oriens
ANTIQVÆ VRBIS
Castrum Pretorium
Viuaria
Aqua Martia Tepula et Iulia
Aqua Claudia et Anio nouus
Aqua Iulia
Porta Numentana
Porta Salaria
Porta Pinciana
Porta Lauicana
Porta Latina
Porta Capena
Via Appia
Via Latina
Via Campana
Vallis Aegeria
Via Collatina
Aqua Virgo
Collis ortulorum
Circ. Salustij
Horti Pincij
Regio V. Exquilina cum colle
Viminali
Regio VI. Alta Semita
T. Quirini
T. Floræ
Circ. Floræ
Horti Mecenatis
T. Iunonis
Amphitheat. Castrense
Ther. Dioclet.
Regio II. Cælimontana
Porta Cælimontana
Regio IX. Circus Flaminius
Campus Martius
T. Pantheon
Col. Antonini
Col. Traiani
Forum
M. Palatinus
Regio XII
Piscina Publica
Term. Antoniana
Aqua Ant.
Porta et uia Ardeatina
Sepulc. Metelli
Meridies
Septentrio
Moles Aelij Adriani
Circ. Adriani
P. Aelius
Amphit. Tauri
Ther. Agrippæ
Theat. Balbi
Theat. Marcelli
Theat. Pompei
Curia Pompei
Circ. Agonalis
Pons Triumphalis
TIBER. FLV
Porta Triumphalis
Via Triumphalis
Via Vaticanus
Circ. Neronis
Naumachia Neronis
Horti Domitij
Regio XIII. Auentinus
M. Auentinus
Circ. Maximus
Regio XIIII. Transtiberim
Therm. Aureliani
Naumachia Iul. Cæs.
M. Ianiculum
Porta Ianiculensis
Porta Septimiana
Porta Portuensis
Horti Getæ
Doliolum
Sepulc. Cestij
Porta Trigemina
Via Ostiensis
Via Vitellia
Occidens
1. T. Iouis Capitolini
2. T. Vestæ
3. T. Pacis
4. T. Romæ
5. T. Faustinæ
6. T. Saturni
7. T. Iouis Statoris
8. Ar. Seueri Boarij
9. Settizoniũ Seueri
10. Insula Tiberina olim Iouis Licaonij
11. T. Fortunæ Virilis
12. T. Portumni
13. Meta Sudans
14. Arcus Domitiani
15. Arcus Gordiani
16. Ar. Marci et Veri
17. Ther. Alexandrine
18. The. Neroniane et Adri.
19. Forum et T. Mineruæ
20. Curia Hostila
21. Basilica Al. Seueri
22. Basilica Antonin.
23. Pons Ianiculus
24. Pons Palatinus
25. Basilica Augusta
26. T. Mart. Vltoris
27. Basilica Ale. Seueri
28. Pal. Augusti

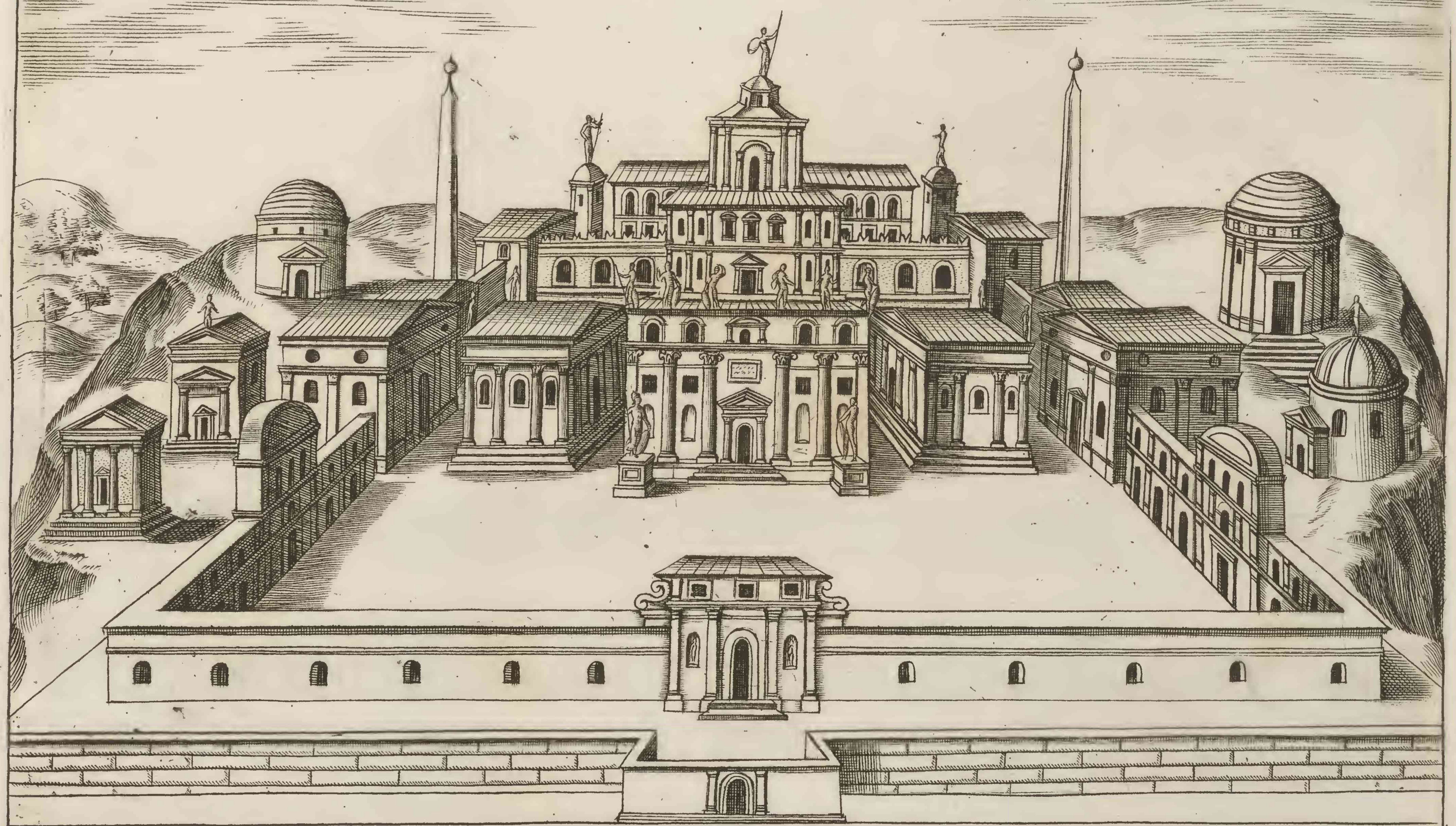
VERA · CAPITOLII · ET · ARCIS · ROMANÆ · TOPOGRAPHIA · EX · VETVSTEIS · MONVMENTEIS · DELINEATA

1. Templum Iouis Capitolini. 2 Bibliotheca Capitolina. 3. T. Iunonis Monetæ. 4 T. Iouis Custodis. 5. T. Fidei. 6 T. Termini. 7. T. Concordiæ 8. T. Iouis Tonantis. 9 Asylum. 10. Curia Calabra. 11. T. Iouis Feretrij. 12. Aedes Mentis et Veneris Ericinæ. 13. T. Apollinis. 14. Senatulum. 15. Atrium Publicū. 16. Porticus Capitolinus. 17. Carcer Tullianus. 18. Ædes Libertatis. 19. Via Sacra usque in Arcē. 20. Trophæa Marij. 21. T. Vestæ. 22. Aliorū Deorū sacella. 23. Statuæ et Columnæ. 24. Intermontium duorum Quercetorum. 25. Centum gradus 26. Equus Max Domitianus. 27. Arcus Septimij Seueri. 28 Arces Capitolinæ. 29. Saxum Tarpeium.

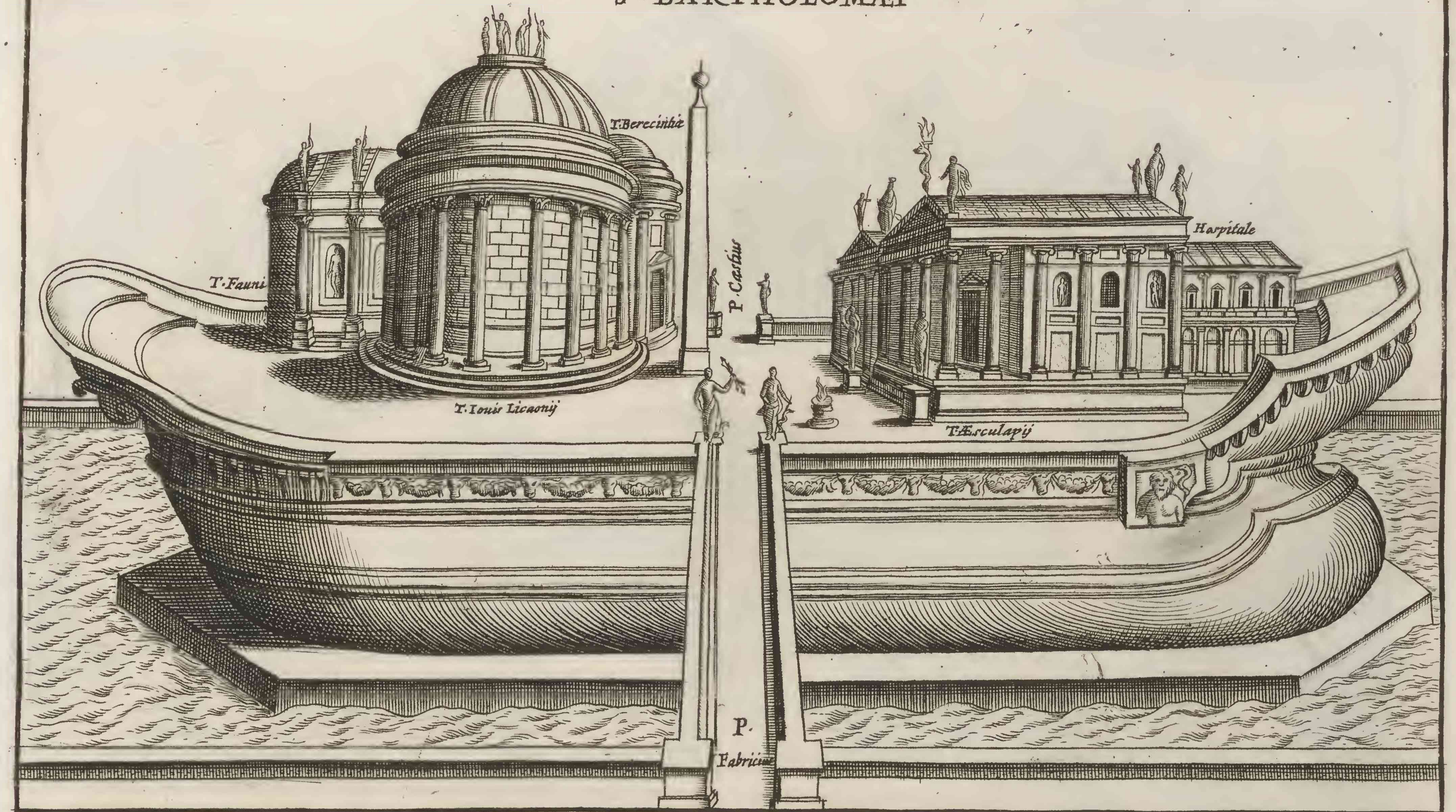
CAPITOLIVM

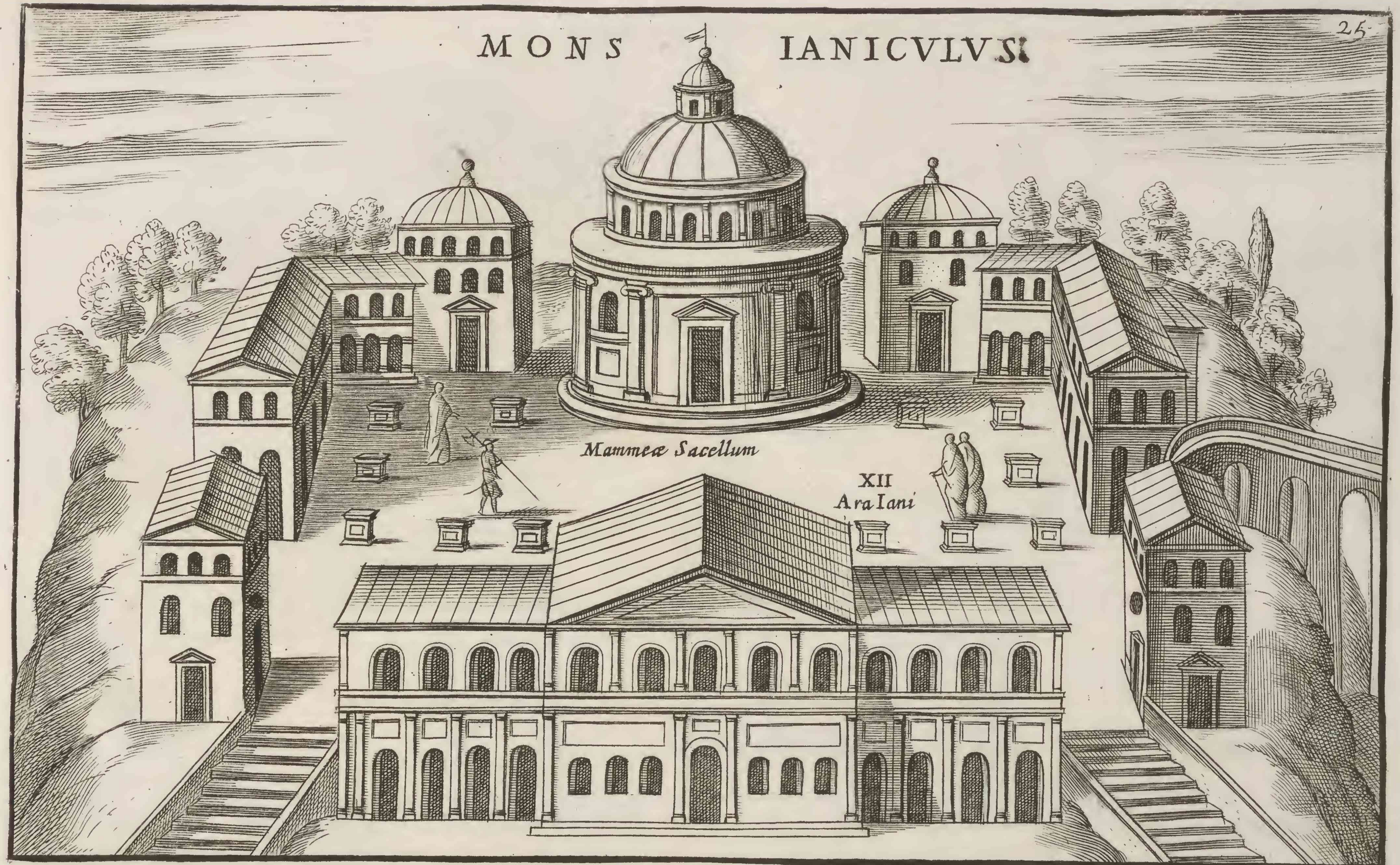
Capitoliũ ita dictũ, ut ait Varro, quod cũ fundamẽta eruerẽtur T. Iouis Capitolini ædificãdo caput humanũ integrũ fuerit repertũ quod portẽderet Vrbẽ Romanã caput Orbis futurã ita Liu. l. 1. et Pli. l. 28. Arx Romanæ primum dicebatur, ut auté Mons Saturnius deinde M. Tarpeius, seu Rupes aut Saxũ Tarpeiũ à Tarpeia Virg. filia Sp. Tarpei qui arci præerat: hæc quod Sabinos in arcẽ accepiſset, ab ipsis quibꝰ eã prodiderat, armis obruta, ibiq. sepulta mõti seu cliuo nomen dedit. Hic Collis alter: post Palatinũ urbi fuit inclusus Hic ubi nunc Aracæli Templũ omniũ primũ fuit ab ipso Romulo cõsecratũ Ioui Feretrio quo Romulus uictor spolia retulit opima. Aliud deinde celeber.um eidẽ Ioui designat Tarquinius Priscus quod bello Sabino uouerat, areamq. ei, ut ait Liu. occupat fundamẽtis, dictusq. Iupiter Capitolinus quod ei Capitoliũ fuit cõsecratũ pfecit hoc tẽplũ deinde Tarq.us Supbus se de eo reg.no pulso, dedicauit M. Horatius Consul Poplicolæ collega qui eã dedicationẽ exoptauerat ut uult Plut. in eius uita sed cum cõflagrasset Mariana clade Sylla reſtituit eo automante dedicationẽ mortuo, dedicauit Catulus Ca: tuli nomẽ inq. Plut. tẽplo inscriptũ est. Verũ cũ iterũ Vitelliana seditione perijsset incẽdio Vesp. tertiũ restituit, qui ut ait Suetonius, ruderibꝰ purgãdis manus primũ admouit ac suo collo quædam extulit quod dicitur fecis: se Conſtãtinus Magnus pro sua eximia pietate in collocãdis fundamẽtis D. Petri T.o cui Iouis merito cessit, nã duodecim cophinos in honorẽ 12. Apost. eruta terra plenos dicitur ipse quoq. extulisse, cũ p.s arrepto ligone terram effodisset Verũ cum iterũ sub morte Vesp.ni cõflagrasset Domitianus eius fil.us ut idẽ ait Suet. restituit ea mag.tia ac splẽdore ut queadmodũ refert Plut. ubi sup. duodenis talentorũ millibꝰ, eoq. aplius æstimaretur, et ferũt inquit idẽ Tarquiniũ impẽdisse in fundamẽta tẽpli libr. argẽti 40. millia nec ad inaurãdũ solũ ditiss. hõis opes suffecisset adiunxit Domit.nus idẽ T. Iouis Custodis. Huc ad T. Iouis Cap.ni ascendebãt triũphãtes Ioui eidẽ sacri: ficaturi, aditu p Velabrũ, qui uidetur fuiſse præcipuus, plurimi alij erãt ascẽsus descẽsusq. e Capitolio, max.e in forũ Romanũ p arcũ Septimij. Narrat Liu. præter portentũ humani capitis in fundam.tis inuẽtũ illud etiam acceſsisse quod cũ cætera fana exaugurarẽtur ad Iouis T. ædificãdũ, Termini nõ fuiſse exauguratũ idq. portẽdisse Terminũ Imp. futur ũppetuũ quod quidẽ Deus opt. Max. mira prouid.tia uidetur ita disposuisse futurũ aliquãdo eius imperiũ spirituale perpetuum.

INSVLA TIBERINA OLIM IOVIS LICAONII HODIE INSVLA S·BARTHOLOMÆI

Inſula Tiberina fertur primũ facta, ut ait Liuius lib. 2. ex segete farris quã desectã cũ stramento ex agro Tarquinior; Romani in eorundẽ sceleris poenam fudere in Tiberim, nũ cũ fluuius magnis caloribꝰ leniut solet, flueret aqua, facile segetis acerui corbibus imiſsi, limo illiti uadis hærentes fecere insulã, ex alijs etiã quæ flumen temere ferte odẽ inuectis postea, credo inquit Liuius additas moles, manuq, adiuti ut tam eminẽs area firmaq, templis ac porticibus esset. refert autẽ insula formam nauis seu potius triremis, quod Æsculapius, qui hic colebatur Epidauro Romam naui fuerit aduectus nam cũ Vrbs trieñiũ peste laboraſset, inspectis libris Sibyllinis, decretũ ut mitterentur legati qui Æsculapiũ Epidauro Romam accerserent, ut est apud eundẽ Liu. lib. 11. et Vrbi laboratũ præsto esset. Narrat autẽ Valerius Max l. 1. c. 8. Aesculapium anguis specie Legatos e templo eius egressos comitatũ, et alacriter, quod ad sedẽ clariorẽ pergeret, in triremẽ cũ eis irrepsisse Romãq, aduectũ, e ripa Tiberis ubi descenderũt, in Insulã hanc, ubi templũ ei dedicatũ fuit, tranauisse, aduentuq, suo pestem cessasse miro sane dæmonis artificio ad fallendos eos miseros specie serpentis, ut p.ᵒˢ ñros parẽtes, nam ut Deus falso crederetur ut aerẽ inficerẽ sic eundẽ potuit purgare. Adlatus Æsculapij templi ubi nunc templũ S. Ioãnis Collybitæ posuere nosc̃omiũ, quod cũ Æsculapius Apollinis filius medicinæ repertor esset, icirco Deus ægris præfectus crederetur, hic paucis ab hinc ãnis quod nõ sine peculiari Dei prouidẽtia factũ notarunt plurimi xenodochiũ X pianor; fuit cõstructũ. ubi erat templũ Iouis Licaonij a quo insula dicebatur Licaonia nũc extat templũ S. Bartholomei Apˡⁱ eiusq corpus aſseruatur et ab eodẽ nunc S. Bartholomæi insula appellatur.

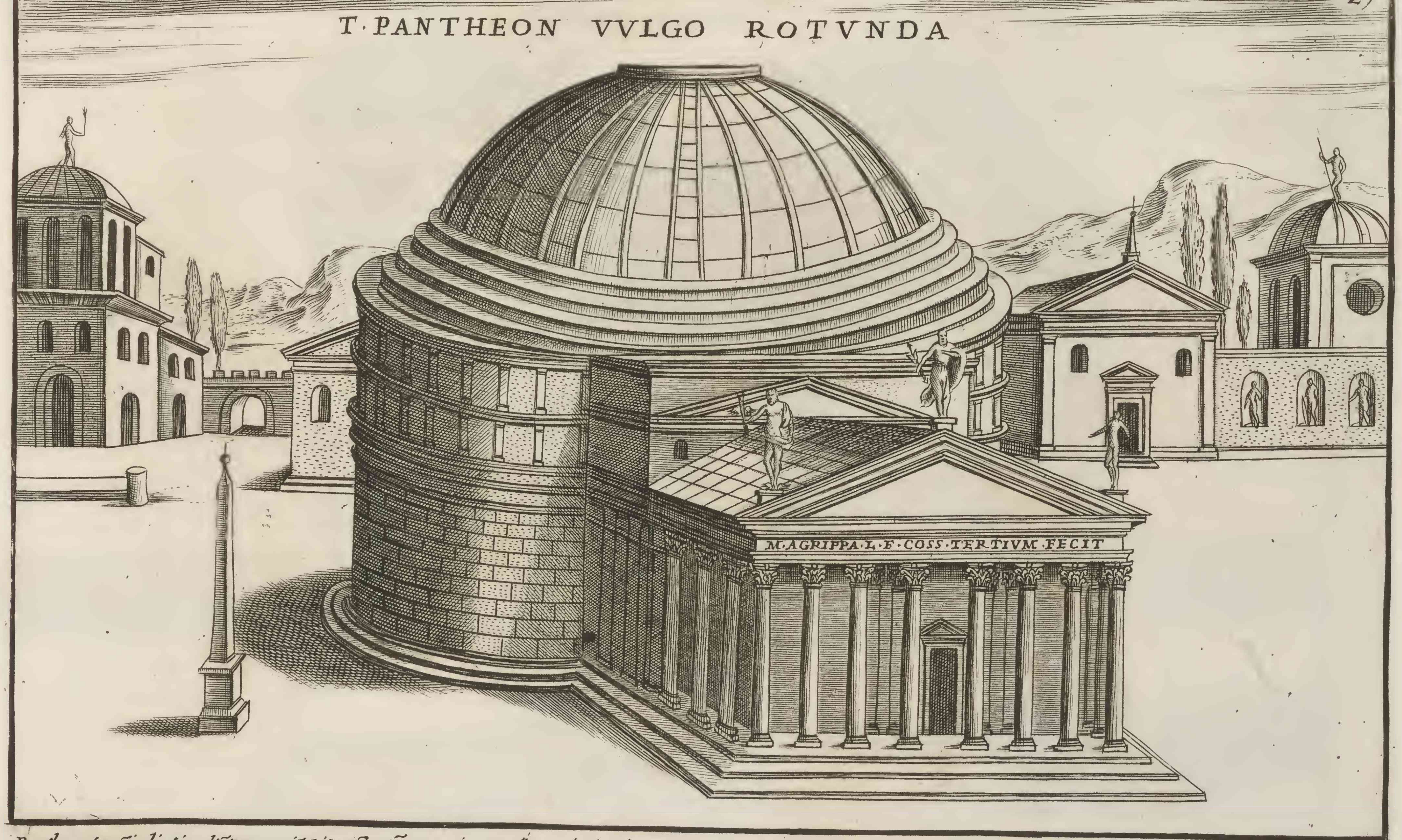

Ianiculus: mons septẽ Romæ montiũ uetustate, et antiquo Romanoꝝ cultu celeberrimus per Transtiberinã regionẽ protenditur, propterea hoc nomine appellatus, quòd ibi Ianus habitauerit ac moriẽs sepeliri fecerit Ianus
in quã ille Noemus a nonnullis habitus, qui ex diluuio superstes cũ liberos, et nepotes ad implendũ orbẽ diuideret, ipse Italiã eo in loco incolendã sibi proposuit. Nec tamen desunt scriptores ut Faunus, et Marlianus ac cætori, qui referant
eundẽ Ianiculũ fuisse dictũ, quod ex eo Romani primũ iter in Hetruriã fecerint. si namq. Cicero, et Macrobius cõsulantur Eanus idest Ianus corrupto uocabulo ab eundo, siue transeundo dicitur. Hinc Ianus ab ineunte seculo aureo, teste
Andrea Fuluio, læuũ latus Tyberis in Hetruria tenuit, cũ dextrũ Saturnus habuisset, uinũ et far eos populos tum temporis agrestes conserere docuit. Vestam habuit uxorẽ, quæ uirgines in unum congregauit, quarũ studio et custodia
sempiternũ suũ ignẽ conseruaret, quibus et Ianus ualuas, sens et claues inuenit, ideoq. in posterũ ianuæ ab eo dictæ. quod quidẽ ostendunt hodie nõnullæ illius imagines dum Ianũ manu una uirgã et altera clauim tenere conspici:
mus. quã obrem, et ob ipsius egregias uirtutes facile gentẽ illã opinione sui aliqua imbuere potuit, ut post mortẽ loco numinis coleretur et multis ibi, alibiq. altarib. adorari consueuerit, quem admodũ in eodẽ Ianiculo cir:
cum Mammeæ sacellũ 12. Iana altaria erecta sunt ut Pyrrus Ligorius in sua urbe demõstrauit forte ob numerũ 12. mensiũ ex quibus annus solaris efficitur, cuius caput et initiũ ipse Ianus habebatur, et ideo gemina an:
te et retro facie a præterito et futuro quæ uidet quandoq. quadriformi a 4.or anni temporib. exprimitur. cæterũ pro isto Mãmeæ sacello ac 12. clauigeri Iani altarib. antiquoꝝ superstitione celebratis, hodie ibi Xpiana relig.e monast.
PP. Fratrũ Frãciscani ord. uisitur, et templũ S.mo Petro cælesti clauigero erectũ pariter cũ sacello eidẽ cõsecrato in monte illo aureo uere aureo, ubi ipse Princeps Apostoloꝝ gloriosũ pro Christo Dño martyrium consũmauit.

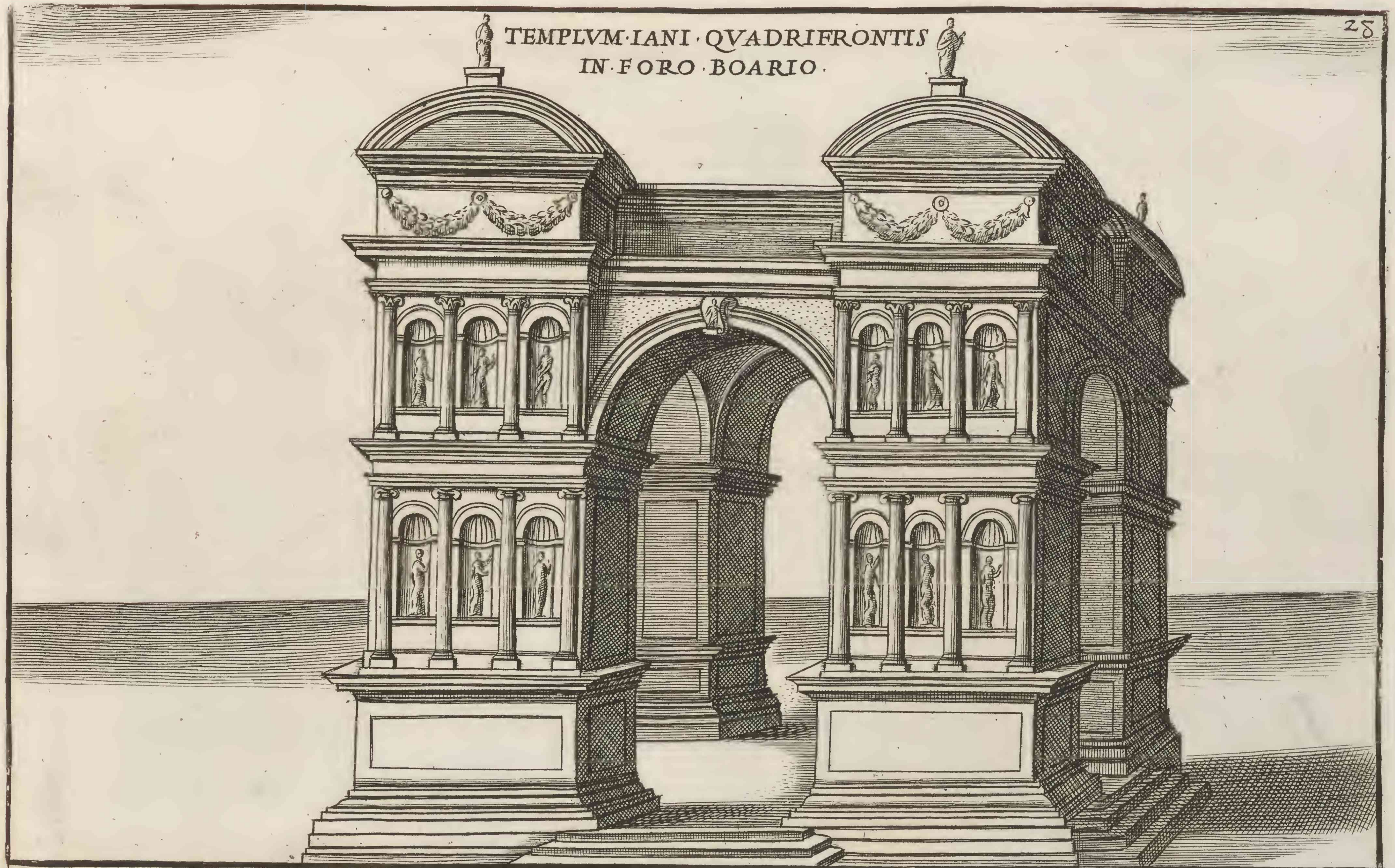

Ad portā Carmentalē Bellonę Martis sorori uel aurigę (uterque enim armorū præses habebatur) A. Templū nō minus quā Iani celebre fuit, ob ritus et ceremonias a Romanis bellū indicturis utrobiq fieri solitas. Nā ante ipsius ędē B. columella ex marmore ſtetit; quo C. Consules cū Magiſtratuū, D. Militūq corona ex Iani templi in foro Olitorio positi reseratis forib' cōtendebāt: atq E unus ex illis cui bellū, exercitusue curę erat inde haſtā regionē illā uersus intorquebat: ut Ouid: in faſtis huiuſmo dimeminit: Proſpicit à tergo Sūmū breuis area circū, eſt ubi nō paruę parua columna notę: Hinc solet haſtā manu belli prēnūcia mitti in regē et gentē cū placet arma capi. simile uidetur tetigisse Virgil. Sic ait et torquēs iaculū, dimittit in auras, principiū pugnę: socij clamore sequūtur. Sill. Ital. l. 6. princeps pænis indictę more parētū Appius adſtabat pugnę: Qui uero solitus fuerit pro belli inditio haſtā iaculari, nō facile Alex. ab Alex. id de Consule affirmāti crediderim; cū iā ab Anco Martio, qui primus bellicas ceręmonias inſtituit, ſtatutum fuiſſet ut Fęciales uel Patres patrati (qui ijdē sūt) a fide et patrādo .i. sāciundo fœdere iuxta Varronis sētētiā sic dicti, tāquā populi internūtij et proxenetæ haſtā ſerratā et sanguineā prēuſtā in fines hoſtiū cōceptis carminib' proijcerēt: quod ex Liu. 1. ab urbe cōdita pdiſcimus. si tamē ātequā de columella Bellonæ cōsul haſtā emitteret alibi Fęciales id ipsū factitauerint. Æ dis huius author Pyrrho quæ pace negata multum animo uidit, lumine cæcus erat. litabant ei sacerdotes sanguine sibi per uulnera ex brachijs emiſſo: ut ea deteſtabili libatione Deam illam nefariam humaniq cruoris appetentem ad uictoriam inflecterent. Notandum ultimo eo die Salios in sua curia uel in Martis sacrario ancylia mouere solitos, ut eo motu atq concuſſu Martem sibi concirent.

T·PANTHEON VVLGO ROTVNDA

Pantheon, ut nomē indicat, in cultū Deoꝝ omniū fuit constructū a M·Agrippa Aug.ti genero, ita inscriptio indicat, et Plinius lib. 36. c. 15 fuit ab eodē Ioui Vltori et Dijs omnibus dedicatū: ædificiorum Romæ præser: tim templorum facile pulcherrimum, opere corinthio, forma rotunda, et ideo ita uulgo appellata, fortasse ut cæli seu mundi figurā imitaretur; columnis circū amplissimū concameratū fastigiū seu tholum fulciē tibus, quod ne ipsomet suo pondere ruat, fuit circūquaque quadratis locis excauatū. Propterea autem uidetur optimi templi structurā exprimere quod muro continuo 30. palm. lat. circumi: ducatur, unica tantum ianua, unico quoque foramine in supremo arcuato culmine lumen admittit undequaque æqualiter circumfusū, cui in pauimento ex marmore opponuntur concauitates seu spira: cula ad aquam pluuiā absorbendā. Altitudo eius tanta est quanta latitudo 144. pedū in circuitu, in suis quæq; loculamentis seu sacellis dispositæ erant Deoꝝ Dearumq; statuæ pulcherrimæ inter quas fuit egregiū Veneris simulachrū ex ebore a Phidia confectūm cuius auribus unio ille Cleopatræ Reginæ in conuiuio superstes, et Actiacâ uictoriâ Romam delatus ab Augusto colloca: tus est. Habet loco uestibuli porticū amplā 16. columnarū Sustinebat trabes ex ære inaurato, quæ ab Vrbano VIII. Pont. Max. in usum Sanctuarij Va: ticani conuersæ. Instaurauit ex Spartiano Adrianus, Septimius quoque Seuerus et Aurelianus ut in inscriptione ibidē cernitur. At uero Bonifacius 4. S.mus Pontifex expiatū ut olim in honorē Iouis ōium Deoꝝ, sic in honorē et cultū B. Mariæ Virg.s et ōium Sanctoꝝ Imp. Phoca consecrauit. Alex: VII. P. M. foro complanato decori restituit.

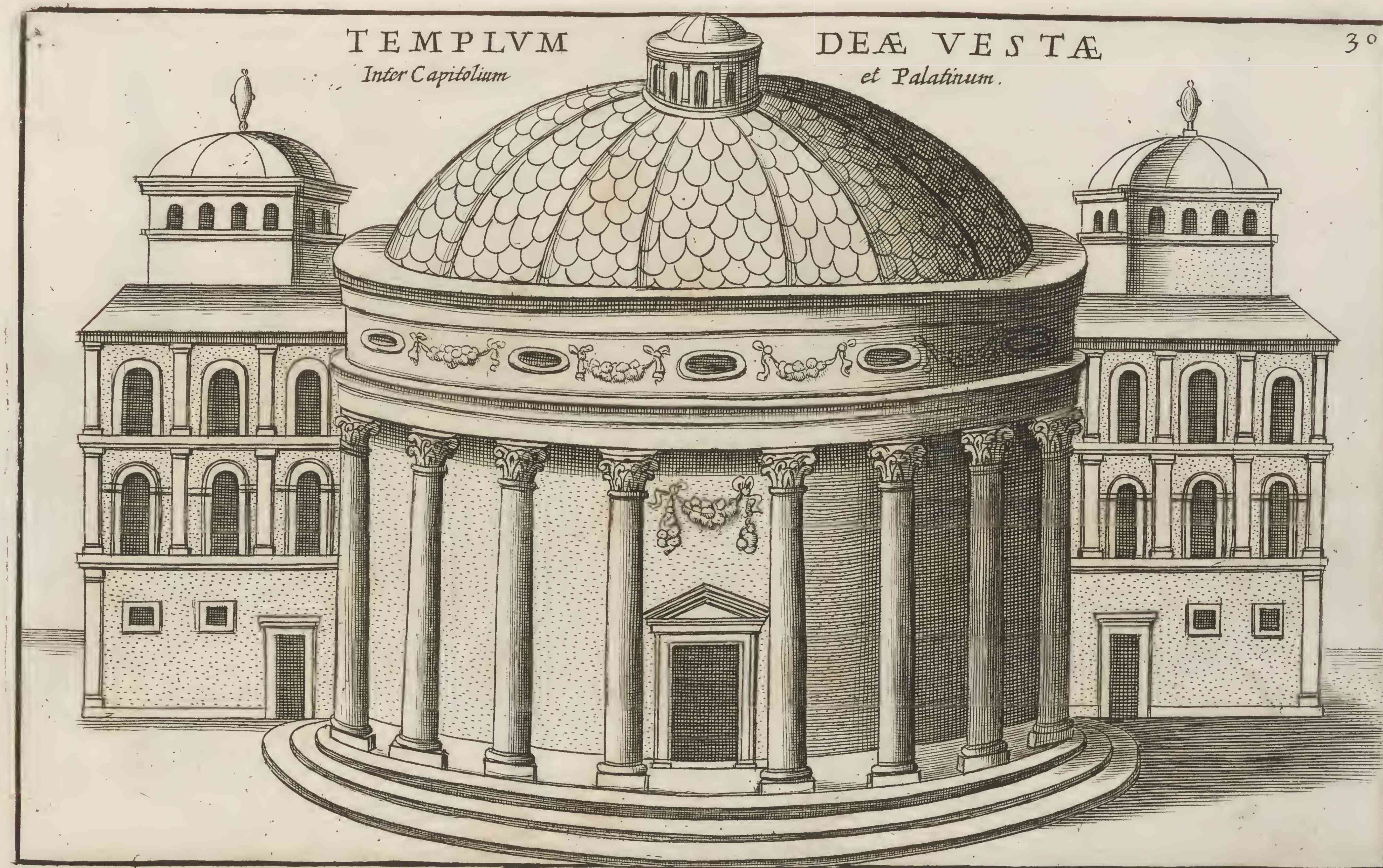

Ianum de quo in Ianiculo mentionẽ aliquã fecimus, templũ in foro habuisse boario nemini dubiũ esse poteſt, præcipuũ quidẽ, et maximũ, cũ ipsius quadrifrõte simulacro, quẽ in locũ teſtatur Andreas Ful.us à Numa trãslatum
fuiſſe Romã, qd captis Phalerijs ciuitate Tusciæ inuentũ fuerat in magna ueneratione habitũ; de quo sic Ouidius memorat Qui Puteal, Ianũq. timet, celeresq. calendas nãq. ad forũ attingebat puteal hoc quod in mercatorũ sedẽ Libonius
extruxerat. idẽ etiã innuit lib. I. faſt. cũ sint tot Iani cur ſtas sacratus in uno hic ubi iuncta foris tẽpla duob' habes. quin etiã nr̃is ibi tẽporib' uestigiũ apparet, qd ad porticus accedit effigiẽ ut bene B. Gãmucius in sua urbis antiq.te descrip.tt
quã si magna ex parte collapsã, dirutãq. uidemus, ac omni prorsus ornamẽto deſtitutã, et circũcirca loculis in pariete excauatis qui columnulis Ionicis (ut ex una quæ extat uidere est) fulciri ac decorari uidebatur
nihilominus ex eo tẽplũ Ianõ dicatũ inſtar porticus in quatuor diuisæ facies Antiquarij fuisse contẽdũt, qd et Auguſti numisma cõfirmat ubi simile templũ quadratũ cũ Iano quadriformi desup. eminẽte expri:
mitur. Obseruãdũ eſt autẽ Ianũ eundẽ bifrõtẽ a Numa antea ex ære cõflatũ, cũ a Romulo ex ligno factũ accepisset et ut significarẽt autore Macrobio Ianũ Regẽ prudẽtiss. extitisse, qui præterita cõsiderabat, futurisq. cõsu:
leb at postea u.o quã apud Phalerias ut oſtẽsũ fuit ipse Numa quadriformẽ inuenit Romãq. fecit asportari, deinceps relig.ius coli cæpit p oẽsq. urbis regio.es diuersa ex materia fieri cõsueuit qdruplici eo uultu innuere
uolentes uel Ianum in 4.r terræ orbis angulos dominatũ fuisse, ut apposite sese iactãs Adria.s suis in numism.is demoſtrauit, uel initiũ ãni facere, cuius et p.s mesis a sese nomẽ accepit, qui quidẽ ãnus 4.r intẽpora diſtrib.r
12. uero loculi, qui in pariete cõcinne fabricati erãt 12 mẽses, aut totidẽ Zodiaci signa declarabatur Gãmuccius A. Fuluius tãdẽ Berosus affirmat Ianũ Deũ dictũ fuisse pacis poſtquã Romulus et Tatius pcusso inter se foedere cõiũcti
ssima in concordia et trãquillitate uixerũt. atq. ex eo tẽpore belli pacisq. Hieroglificũ præbuit. nã pacem obseratis forib9, patefactis uero bellũ uel quasi ruptã esse pacẽ prętẽdebat quoties u.o ab urbe condita usq. ad Imperiũ Octauiani Iani fores apertæ fuerint.

DE TEMPLO IOVIS CAPITOLINI

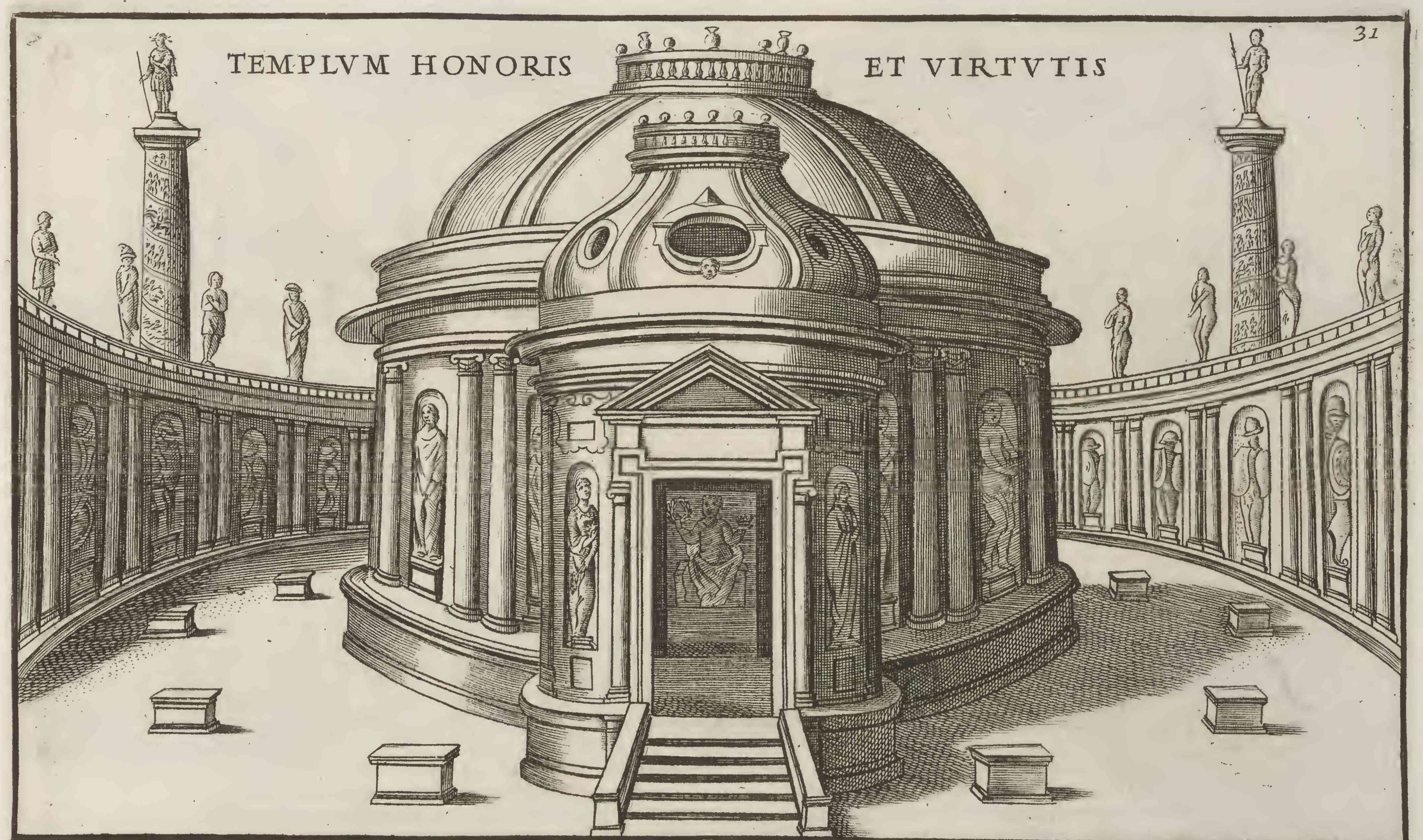
Hoc templũ maximũ Iouis Capitolini, siue Optimi Maximi (ut indigne appellatur) p̄ partes confectũ fuisse conſtat; Nã Tarquinius Priscus uouit, Superbus deinde impẽsis maximis à fundamẽtis extruxit, sed præ obitu consecrationẽ obire nõ potuit; quod poſtea quidẽ obtinuit et dicauit M. Horatius Publicola Collega ut ex sequenti titulo uidere est. Marcus Horatius Consul. ex lege templũ Iouis Optimi Max. dedicauit ãno post Reges exactos à Consulibus poſtea ad Dictatores, quia maius imperiũ erat solẽne claui figendi translatũ est. Sitũ fuit hoc templũ supra crepidinẽ ut teſtatur Dionisius, quẽ locũ Dei tutelares potiſſimũ tenere consueuerãt, quasi tutelæ illius Vrbis incũbentes. in eo tria erant sacella interse cõmunia habentia latera. mediũ quidẽ Iouis, ab utraque parte Iunonis et Mineruæ sub una aquila, unaq̃ uelata tectura. unde Ausonius. Trina in Tarpeio surgunt consortia templo. cur autẽ hæc tria Numina Tarquinius sub eodẽ tecto statuerit Macrobius exponit ex tribus rebus quæ ad uitã conducũt; nimirũ spiratione quæ Ioui tribuebatur, corpore p̄ quod Iuno, animo rationis cõpote p̄ quẽ Minerua designabatur. Erat multis statuis exornatũ, quar; unã auream X. pedũ dicauiſſe Claudiũ scribit Tremellius, et multis alijs ornamentis excultũ uidelicet uasis precioſiſſimis, libris Sybillinis, eo noui consules ibant sacrificatũ, quia Ioui omne deberi initiũ exiſtimabant. Fingitur Iupiter Saturni et Opis filius coniux et frater gemellus Iunonis, in Creta natus, et in Aulatia eiusdẽ insulæ oppido sepultus in testimoniũ multiplicis adulterij et lasciuiæ, et tyrãnidis in patrẽ Saturnũ exercitæ pro summo Deo habitus et Opt. Max. appellatus. quod quidẽ horribile uidetur dictu nedũ cogitatu.

TEMPLVM DEÆ VESTÆ
Inter Capitolium et Palatinum.

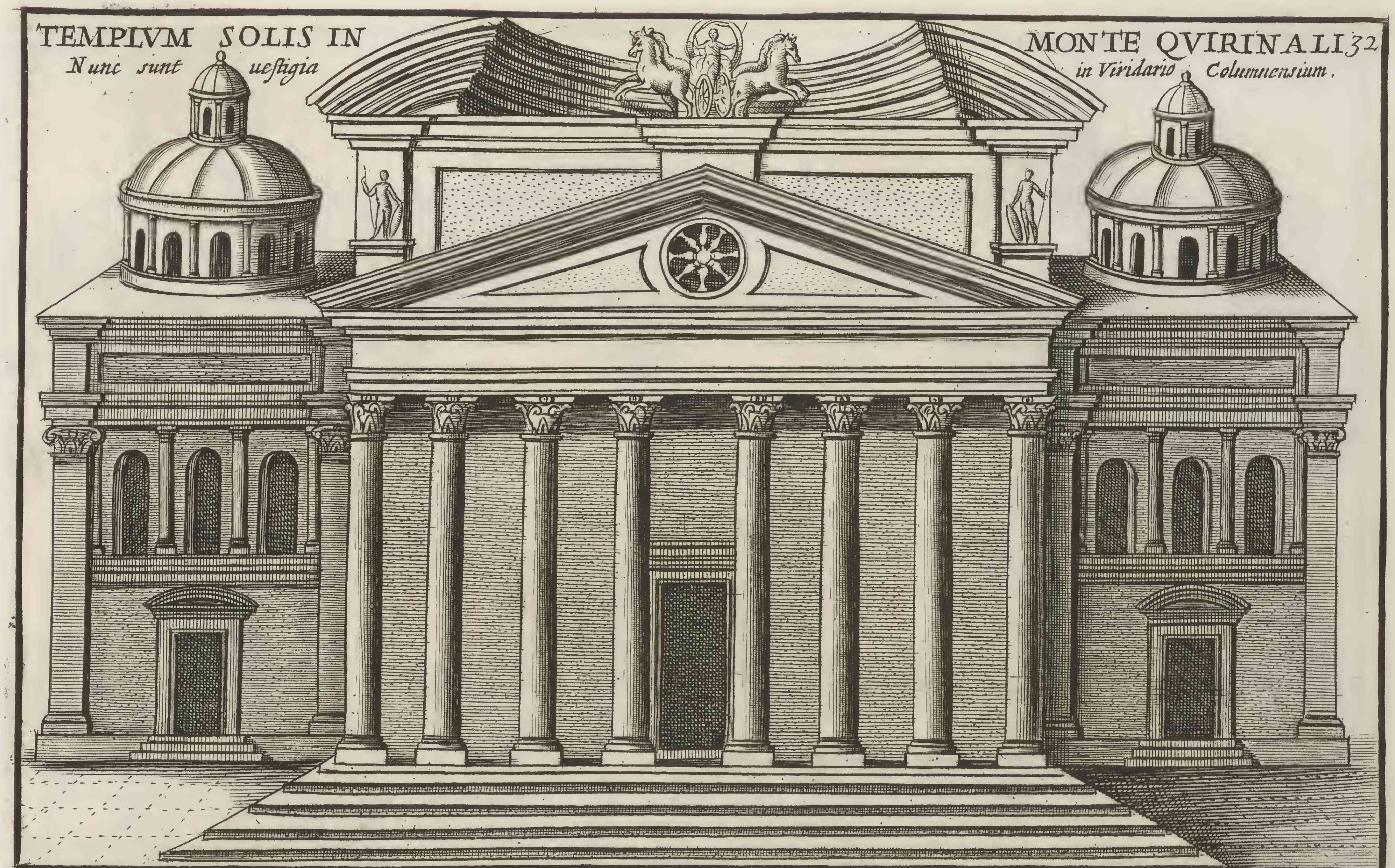

Templũ Deæ Veſtæ fuit a Numa Põpilio II. Romanor. Rege (ut eiusdẽ sacra inſtituta) ædificatũ forma spherica, ut ex numismatib' Vesp.ni et Faustinæ cõſtat, et hic describitur: cingebatur autẽ 18. columnis In ipso T.lo extabat Veſtæ simulachrũ cui Virgines e præcipua nobilitate consecrabatur, sed nõ ante sextũ nec poſt decimum admittebãtur ætatis annũ, ad trigesimũ Virginitatẽ seruabãt, quo expleto nubere ipsis ex lege permissũ primis decẽ ãnis inſtruebantur ceremonijs et sacrificijs alijs decẽ ipsæmet ea faciebãt, reliquis postea decẽ ipsæ iuniores instituebãt, ut ex nũmis eiusdẽ Faustinæ liquet ubi iuniores cũ prouectiorib' Deæ assistunt. Quæ uero omnibus præerat Maxima dicebatur, ut apud nos Abbatissa quæ Monialib' præest. Conſtat hoc ex Epitapio Flauiæ V.V. quod ita habet Flauiæ Maniliæ V.V. Max. cuius egregiã Sanctimoniã et uenerabilẽ morum disciplinã in Deos quoque per uigilẽ administrationẽ Senatus laudando cõprobauit, Aemilius frater et Rufinus frater et Flauij Siluanus et Hireneus sororis filij a militijs ob eximiã erga se pietatẽ præstantiamq. Harum Virginũ munus præcipuũ erat ignem sacrũ perpetuò fouere et tueri: ne extingueretur si quando (quod erat maximũ portentum) alicuius negligentia extingueretur, ea a Pontifice Maximo castigabatur. sic Liuius narrat quandam flagris propterea cæsam quod sacrum ignem negligenter habuisset. Et ut illesæ erant omnibus uenerationi sic læsæ stupro uiuæ defodiebantur. quædam iniurte accusata uiolatæ uirginitatis ad comprobandam innocentiam nauim zonæ qua præcingebatur alligatam attraxit, altera cribro aquam tulit in senatum. Numa stipendium eis e publico statuit ut ait Liu. l. 1. plurimaq. ipsis bona præterea legabantur, quibus se splendide et egẽtes familias complures ſuſtentabant. Romanos sæpe bello ciuili dissidentes reuocarunt ad cõcordiã. Perseuerarũt ad Theodosij Imp. Xpiani tempora quia eas reditus plurimũ imminuit quod diceret non decere (ut consueuerant) curru uehi ad pub.ca circi et amphitheatrẽ spectacula.

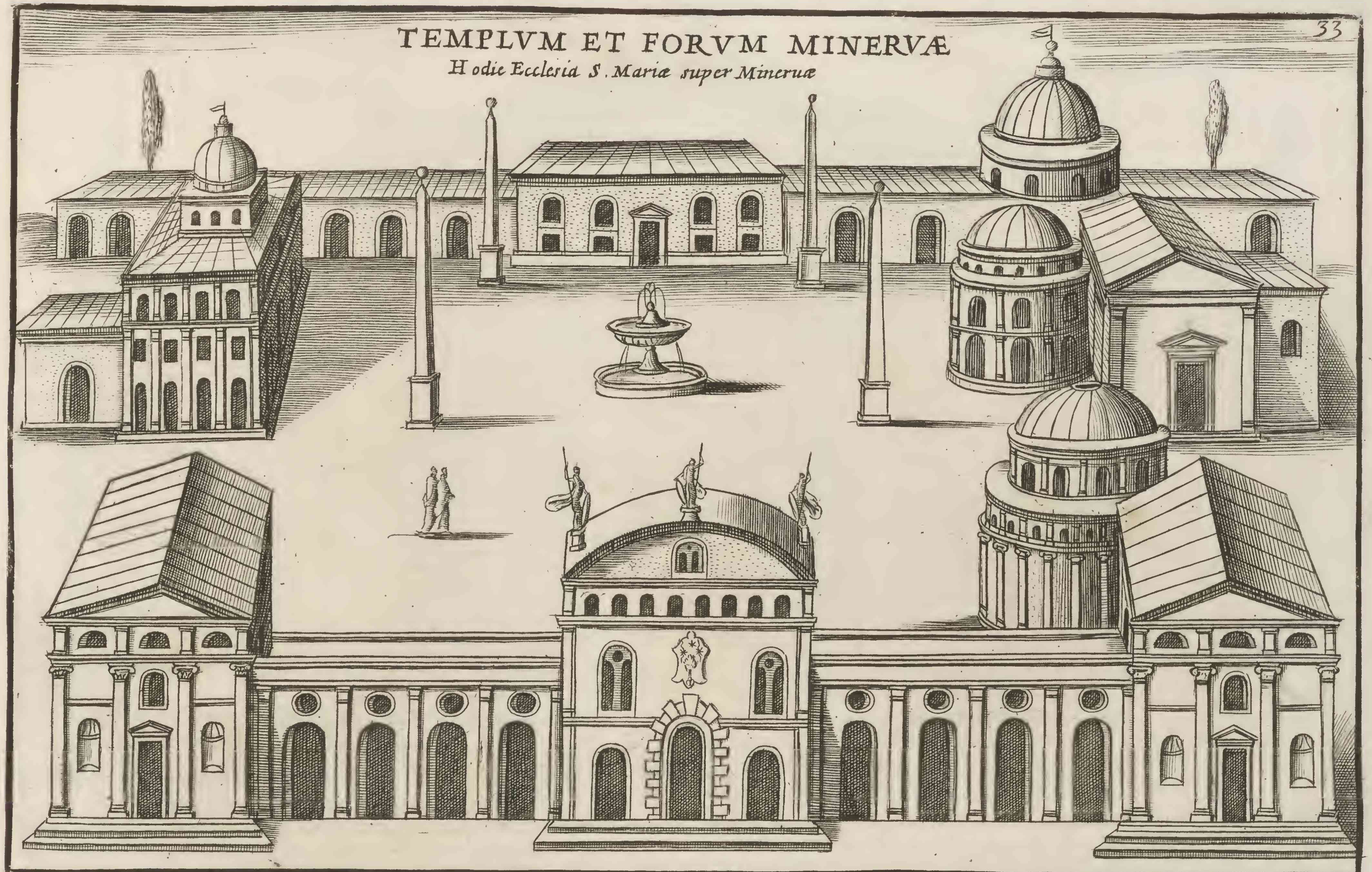
TEMPLVM HONORIS ET VIRTVTIS

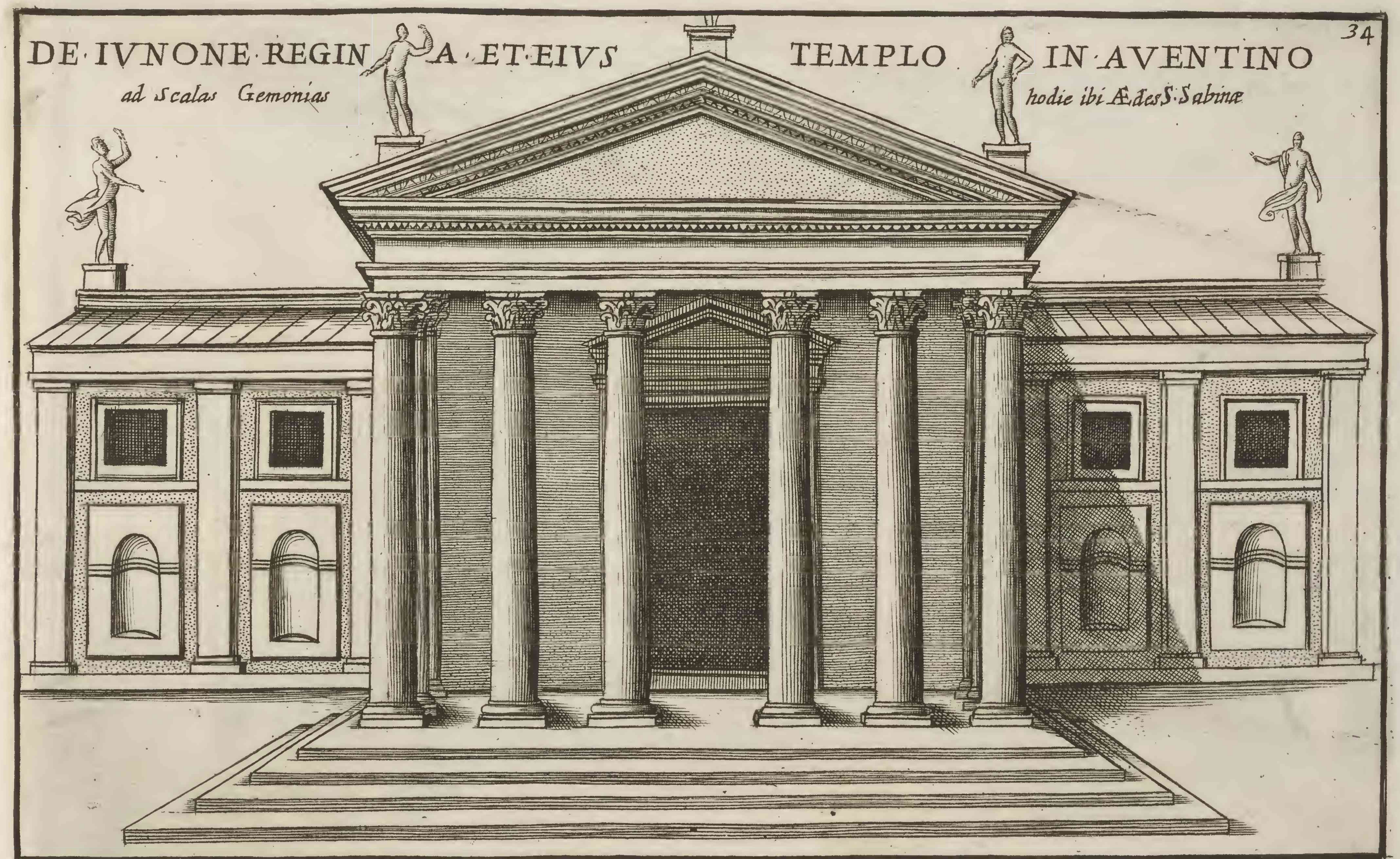
M·Marcellus ad portam Capenā hoc honori et Virtuti templū dedicauit anno 17. a Patre eius primo consulatu in Gallia citeriori uotū antea, quod fere in id temporis cōuenit, quo Liuius Romam
2°. bello punico occupatā fuisse cōmemorat aliud quoque posuit Marius teste sest. Pompeio: celebre sinō obmatoriæ prestātiā, cū multa tunc fana hac illud re facile antecelleret, ut pote quod Vitruuius nob.^us
et antiquis.^us Architectus nō marmoreū fuisse testetur his uerbis, nō solū scripta à Cossutio sūt desideranda, sed etiā à C. Mutio qui magnificētia confisus ædes Honoris, et Virtutis Marianæ cellæ, columnariūq et episti:
liorū symetrias legitimis artis institutis perfecit, id uero si marmoreū fuisset, ut haberet, quē admodū ab arte, sic à magnificētia, et impensis autoritatē, inprimis et summis operibus nominaretur. Nihilominus operosi:
tate atq elegantia unū ex sumptuosiss.^us fuisse constat, ut ex Vitruuio legimus, nō solū sculpturæ artificio, quo intus, ac deforis renidebat, sed etiam imaginibus ornatissimū quas autore Plinio Cor. Pinus, et Actius Pri:
scus Verpasiano restituēte pinxerūt. quib⁹ etsi ornamētis caruisset hoc sane celebratissimū semper foret quod mysticam, et hieroglyphica spectatorib⁹ mentē innueret, dū uolētib⁹ Honoris introire templum
nullus quā per ostiū Virtutis ædis ibi affabre, et ingeniosè factū pateret aditus. S. Augustinus de ciuit. Dei arcanū hoc aperuit docens hac uire antiquos Romanos uoluisse nemini honorē tribuendū, siue ap:
petendū, qui ingressū in Virtutē, imò et progressus non fecisset. Virtus enim quæ tanquam Honoris custos hoc in loco describitur sola est quæ ueris candidatos suos honoribus afficit et quæ Vera ac propria nobi:
litas est quæ et fasces mytras, et Coronas continet ei datura præcipuæ, qui templū suum frequentauerit, qui in Dei gloriā animæq salutem diligēter attenderit, qui uero aliunde quam per uirtutis ianuam uiam
ad honores affectare contenderit per tectū quidē uel fenestrā latrunculi et tyrāni more conscendens rapere illos non consequi consueuerit. Mementote ergo terrarū Principes animo collabentia tem:
pla Virtutis excitare nec ullū uelle mouere ad honorē uestigiū quod p̄ Virtutē nō feceritis discite indignū quemq honoribus iudicare, qui templū Virtutis non adierit et assiduus eius cultor nō extiterit.
Hoc quidē considerātes, uel illi qui à Xp̄iana fide abhorrebant, antiqui Imperatores moralib⁹ quibus poterāt, se uirtutibus excolebant et huiusmodi politicis Remp: disciplinis instruebant, necante sibi maximi
titulū uedicabāt quā optimè de uirtute meruisset, à qua optimi cognomē obtineret. quorū ex numero, ut ceteros prætermittā, Antoninus, atq Traianus extiterūt, qui quoniā res suas gestas uirtutis robore fulciebant
nulla unquā tēporis calamitate belloꝝq impetu exciderūt huius rei quidē ingēs argumētū accipimus columnas illas duas max. una à Traiano altera ab Antonino excitatas, quę hodie in sua integritate ac elegātia p̄manet.

Templũ Solis dicitur in Monte Quirinali ab Aurelio Imp.re iuxta Thermas Cõstãtinianas magnifice extructũ, ornatũq, intus et foris columnis eximiæ elegãtiæ sicuti meminit de hoc Flauius Vopiscus porticus eius 12 columnis sustinebatur, quo numero et 12 menses et 12. Zodiaci signa significabatur. In hoc frontis eiusdẽ faſtigio eminebat quadriga quatuor equis ex metallo inaurato qui referebãt 4.or ãni tempestates in ipsomet templo sublimi in loco erat statua Solis ænea inaurata licet quẽdã uelint fuiſse aurea quo fiebat ut templũ ipsũ intrinsecus et forinsecus undique emicaret et ob marmoris ipsius candorẽ et 12 signa extantia quæ motũ solis et iter eius ãnuum indicabant et locũ ubi singulis mẽsib9 diuertit, declinationesq, eiusdẽ: hæc omnia uarijs interuallis distincta cũ picturis eximijs et columnis ex Aegypto transuectis admirabilẽ reddebant speciẽ intuentibus. Hic Sol qui nunc Apollo nunc Phoebus nũc alijs nominib9 appellabatur ortus in Aegypto Iouis Ætheris filius dicitur fuiſse singulari pulcritudine et scientia præsertim astror, lyræquoq, et arcus inuentor simulachrũ eius stultissime colebatur ut Deus et falsam augebat opinionẽ quod per illud dæmon uaria reddebat oracula et responsa primum templum obtinuit in Delo in Claro deinde Lycia et Ionia alijsq, regionib9. tandem Romæ magnificentissimũ eiq, instituti ludi Apollinares et sacrificia. Huc, ut ad alia idola, sæpius adducti sapientiss.i nri Martyres ad sacrificãdũ, maluerũt fortiss.e pro Xpõ uero Deo et iuſtitiæ sole occũbere quã rẽ adeo stultã et deteſtãdã cõmittere.

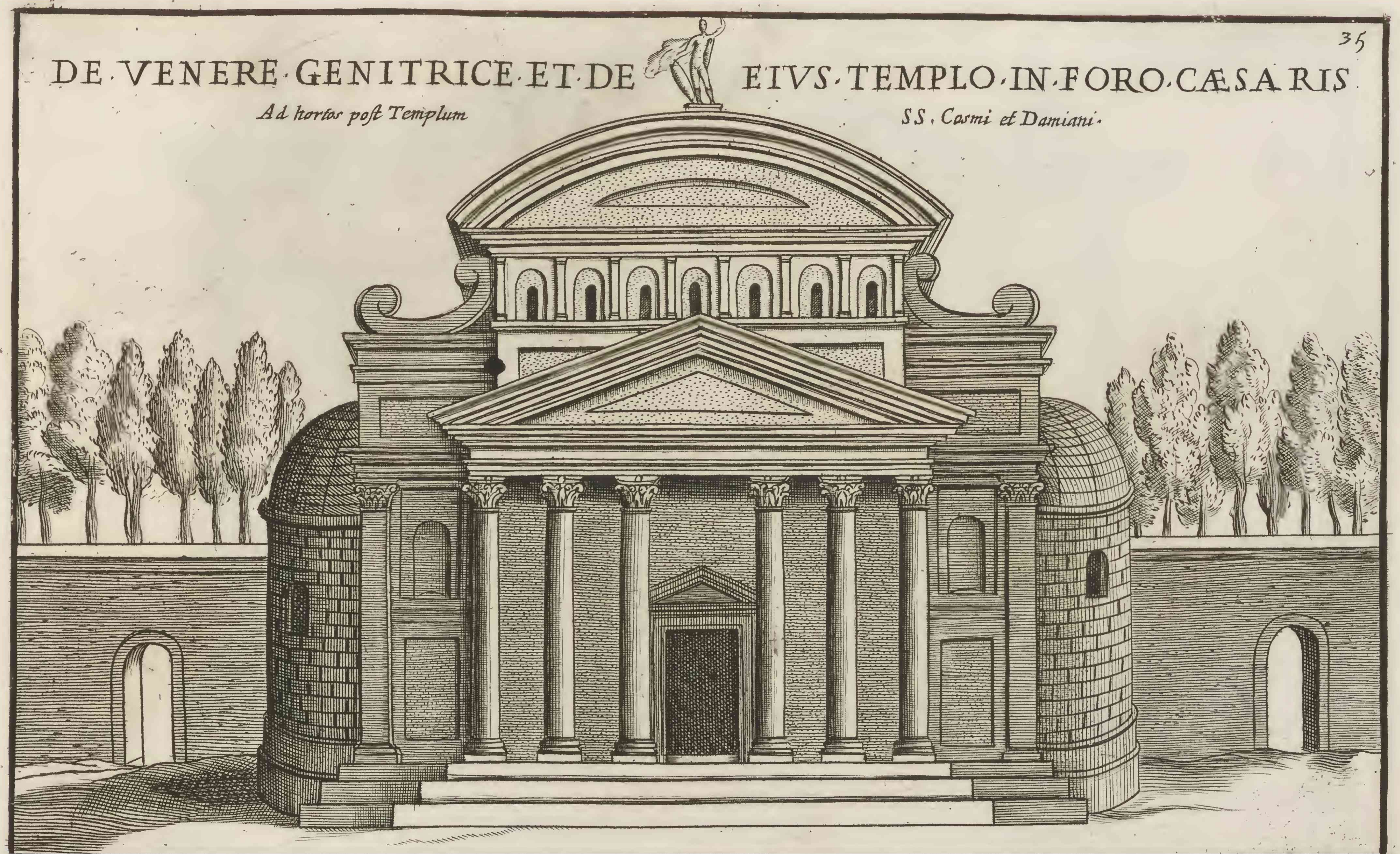

Templũ Deæ Mineruæ ædificatũ seu dicatũ fuit à Magno Pompeo ex Manubijs ubi omnia uictar; a se gentiũ insignia ac titulos reposuit ut est apud Plin. l. 3. c 26. Templũ uarie ornatũ instructũq; fuit addito simulachro ipsius Deæ cui uaria quoq; a suis sacerdotib⁹ fiebant sacrificia, nã ei uictores redeũtes è bello triũphantesq; sacrificabãt in gratiar; actionẽ quas ei tanquã Deæ armigeræ referebãt, quo circa etiã ægide ſiniſtra et haſta manu dextra longa induta toga fingi pingiq; erat solita interdũ caput Medusæ in scuto præferens Bellona propterea quasi Dea bellatrix dicta, a Græcis Pallas, Minerua à Latinis dicitur alijsq; nominib⁹. Iouis Aetheris primogenita ut test. Leontius auct. Grec.ˢ Atq; iccirco fabulãtur eã Poetæ e Iouis cerebro natã ob eam for: taſſe causã quod cũ sapientiss.ª fuerit foemina, et ideo sapientiæ et bonis artib⁹ auctorib⁹ præposita, significare eo cõmẽto uoluerint sapientiã pro qua sumebatur Minerua ex inexhauſto diuinæ sapiẽtiæ fonte dimanasse. Meminit huius cõmẽti S. August. l. 5. de ciu. c. 10. Tritonides quoq; dicebatur a poetis præsertim, eo quod Ogygis Regis tempore circa Tritonidẽ Africæ paludẽ uirginali facie et habitu dicatur appruiſſe Diuinitatẽ autẽ uidetur obtinuiſſe apud cũgẽtẽ tãquã de hominib⁹ benemerita q dolei et lanificij credatur fuisse inuẽtrix ludi in eius honorẽ celebrabãtur Quinqua: tria dicta quæ ad sua usq; tẽpora p̃seueraſſe test.ʳ Plin. fiebãt autẽ 5. dieb⁹ quib⁹ pueri uacabãt a studijs, præceptorib⁹q; ferebãt munuscula in honorẽ Deæ de quo Ouid. Varro scribit ab ea fũdatas Athenas alij nolũt q d ijs nomẽ dederit oboliuã ei dicatã insignũ Victoriæ et pacis. Merito hoc Deæ sapiẽtiæ tẽplũ cessit ædi B. Virg. ueræ sapien. matris cui ibidẽ PP. ẽs Præd.ⁱ eiusd. sap. cult.ʳᵉˢ inseruiunt.

Hoc Templū Camillus Dictator ex manubiaꝝ, quæ spolia erant manuēsia parte; quas uictor ex Veietanis obtinuit, Iunoni reginæ ex uoto posuit. cuius simulacrū cū e Veijs in Vrbē inferre uellent Romani, fabulantur et annuiſſe, et uelle respondiſſe militi cuidā siue per spiritū, siue per iocum illud interroganti: uis ne Romam ire Iuno? quod quidem nec uisum, nec etiam auditum, miraculum conclamatum est à cæteris. exinde uero in honore habita fuit ista Iunonis effigies, et cū ingenti pompa ac ueneratione in templum, quod ei Camillus erexerat, illata fuit, et ibi reposita. Hoc templum in Auentino erat ad cliuum ubi Gemoniæ scalæ, illæ celebres fuerunt; ad quas sontes unco trahi, ac præcipitari solebant: de quibus Marcus Tullius Suetonius, et multi alij meminere. quæ quidem respondent in locum, ubi hodie S. Sabinæ templum flumini imminet. Matronas et Virgines statis temporibus alterutras sacra Iunoni facere, Liuius accurate commemorat: numero 27. Virgines erant, quæ duo Iunonis Reginæ simulacra cupressina sequebantur in uestibus oblongis, carmen quoddam rude atq; ineptum, sed illi ætati fortasse non ingratum modulantes. etc. Iuno errore Gentilium Regina Deorum est habita; soror Iouis et coniux: regias opibusq; præſſe, et puerperijs patrocinari credebatur ut conſtat ex Virgilio, et Plauto. ei currus et arma Homero teste tribuuntur. quatuordecim ei Nymphæ ancillantur ut scribit Virg. eadem Februæ, Cynthiæ, Lucinæ, Populoniæ, et Praserpinæ, et alijs obscuris nominibus ab effectu uocitatur. Pauo sub illius tutela continetur in cuius caudam Argum illum oculoſum fuisse uersū fingit Ouidius.

DE·VENERE·GENITRICE·ET·DE EIVS·TEMPLO·IN·FORO·CÆSARIS

Ad hortos poſt Templum SS. Coſmi et Damiani.

Hoc forum Cæsaris appellatur, quia Cæsar Aug. siue dictator poſt Pompeianā Victoriā illud à fundamētis extruxit. Ad quod extruendū scribit Plin. solū tantū emiſſe mille ducentis sextertys: extructū inſtituit, ut tradit Appianus, ad causas, iudiciaq tractanda. quod quidē nec procul erat à Comitio, ut ex Plin. colligitur, nec etiā à templo Iani. Hodie reſpōdet ei loco, quo poſt SS. Coſmi et Dā. ædē horti conſpiciuntur. In hoc foro prope uiā sacrā templum erexit Aug.s Veneri genitrici, quod in Pharsalia uouerat: de quo meminit idē Appianus; et illud Iulio Cæs. dedicauit quod templum tabulis, ut autor est Plin. sūmo pretio emptis exornauit: et pro illius forib' simulacrū equi sui posuit, qui neminē, quā se ſeſſorē patiebatur, et priores pedes hōis similes habebat. fuit hoc forum Romanū ut modicū ita pulcherrimū modicū, quia cū ille partes boni principis ageret, nemini moleſtus nec iniurius esse uoluit, uicinas domos ciuiū ad id operis occupando: Pulcherrimum uero fuit, quia multis erat statuis ornatiſſ;m inter quas præcipua illa erat Veneris Genitricis loricatæ, opus Archesilai, quāuis præ studio dedicādi nō absolutū. cuius corpus teſte Plin. lib. 36. unionibus, quos ex Anglia ipse portauerat, fecit aptari, et in medio foro collocari. Hæc tandē, quæ Venus Genitrix, siue Magna appellatur, gemini Amoris mater dicitur ab Ouidio, tribuitur et cingulū, siue ceſtos ob legitimas nuptias; seruitus cupidinū, cygnoꝝ et columbarū, qui bini nunc iſti nunc illi ipsius pertrahunt currū, ut uidere licet ex numismatis. ex arboribus myrtū, ex floribus rosam sibi uendicat. Cytherea Aphrodite, et Acidalia et cuel a loco, uel ab effectu dicitur; denique et genitrix, quia credebant naturæ prolē suppeditare. unde et Lucr. initio sui de reꝝ nat. ea inuocat, Æneadum genetrix hoīumdiuūq uoluptas. Sub eodē ergo nomine priuatā sibi genitricē Cæs. Te, statuis et imaginib9 honorauit, ex qua per Iulū Aeneæ filium genus suum ducere gloriabatur.

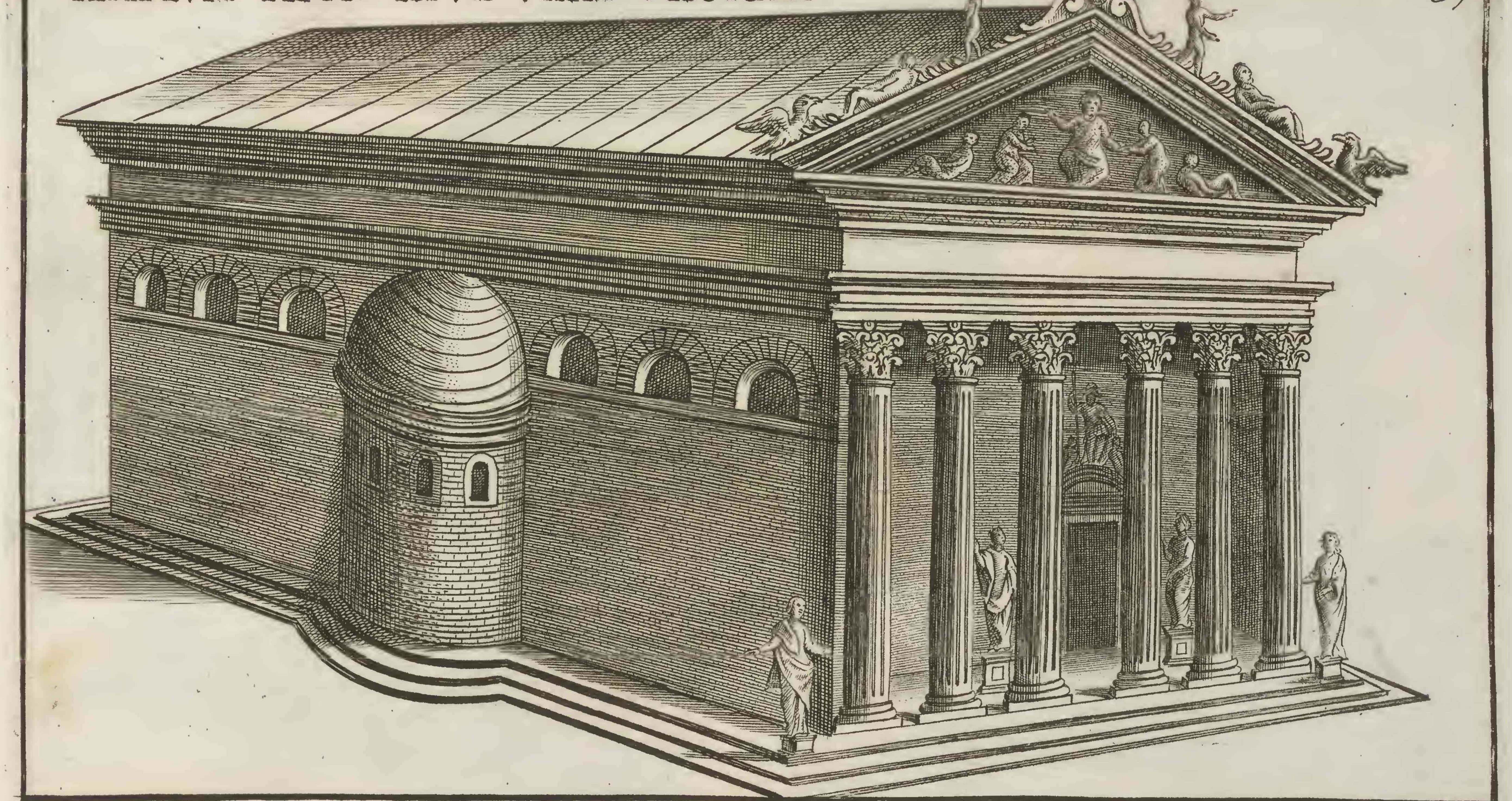
DE ROMVLO, SIVE QVIRINO ROMÆ CONDITORE ET ILLIVS TEMPLO

In Monte Quirinali Hodie iuxta Ædem S. Vitalis ad Nouitiatũ Patrum Societ. Ieſu. 36

Romulus siue Quirinus Romæ primus regnauit, quã condidit. Hunc quidem incerto patre natũ, et spuriũ fuisse cum alijs placet auctoribus, tum maxime Plutarcho in Theseo. Quicquid teneat uetus opinio eum ex Marte et Ilia uirgine ueſtali Numitoris Albani Regis filia furtim fuiſse genitũ, atq. ideo ad profluentẽ Tyberim expositũ et à lupa fœta enutritum: tandem a Fauſtulo Regio paſtore deprehensũ, et ab Acca Laurentia educatũ usq. ad annos adolescentiæ, quibus Amulium postea obtruncauit, fratremq. Remum cũ quo simul editus fuerat, ob gloriam inaugurandi domiciliũ, interfecit. tandẽ uero post multos triumphos, quos ex Ceninensib' et Antemnatibus, de Camerinis, de Fidenatibus, et Veientibus egerat, ut ait Dionysius lib. 11. Plutarchus et Liui. lib. 1. referunt cũ ad Capræ paludẽ concionẽ haberet subito coorta tempestate magno cũ tonitru et fragore è concione illa euanuiſſe.; nec demde in terris Romulũ fuisse. quamuis id Varroni cõmentitiũ uideatur, qui aſſerit post Roſtra Romuli sepulchrũ fuisse; quã sententiã confirmat Horat. ode. 16. Tum uero cum Romani Regis desiderio oblanguescerent, Iulius Proculus ut eos animaret persuasit Romulũ sibi ãgustiore forma in Quirinali colle apparuisse et ab eo accepisse se in cælũ deuehi, populoq. nũquã defuturũ. Idcirco in eo colle Romulus sub nomine Quirini adorari coepit in templo, quod illi consecrarũt. cuius nominis etymologiã Ouid. quadrifariã declarat in fastis. Verum est tamen quod Lactantius lib. 1. de falsa relig. cap. 15. atteſtatur, eundẽ Proculũ subornatũ fuisse a Patrib' ut nunciaret plebi suæ, uidisse se regem humano habitu auguſtiore, eumq. mandaſse ad populum ut sibi delubrum fieret, se Deum esse, et Quirinum uocari.

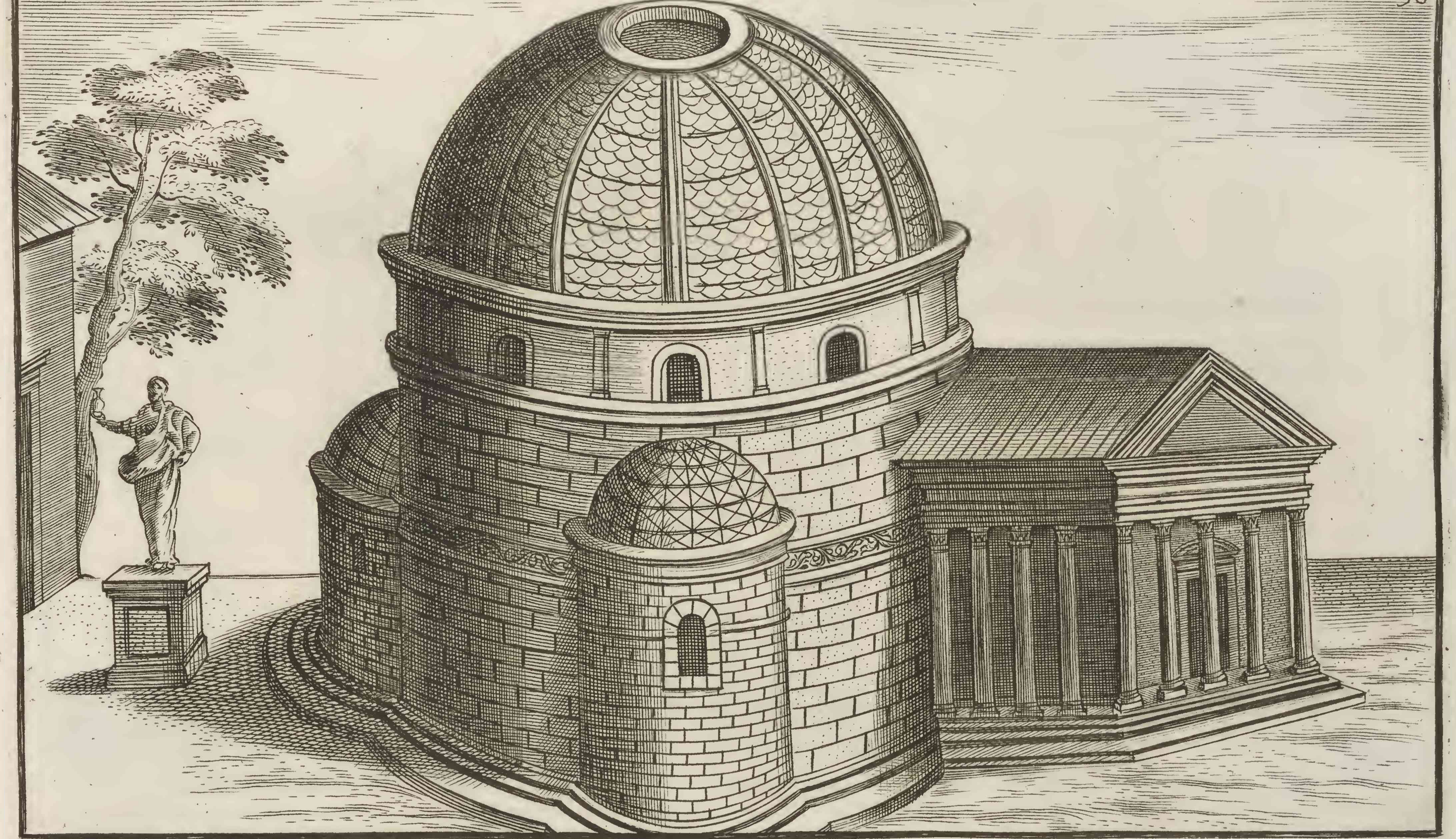
TEMPLVM · PACIS · APVD VIAM · SACRAM ·

Flau. Verpasianus Imperator post bella ciuilia mira celeritate struxit, atq. cōfecit Templū Pacis ut Suetonius et Ioſephus commemorāt a fundamentis incipiens.; opus quidē molis amplitudine labor,
artificio, diuitiarūq. cumulo totius Vrbis auguſtiſs. teste Plin. lib. 31. Nāquo ad magnitudinē affirmat Gamuccius, qui et illius plātā inuenit ac delineauit loca ubi Porticus liuia et curia hoſtilia, Basilicaq. Catonis steterāt occu:
passe, ut architecturæ bonū ordinē nihil impediret, quominus tēplū illud absolutiſs. foret, ac nullis Romæ eo usq. cōditis delubris cōcederet, quo ad uero manus artificū, quæ foris intus que eminebat; multas tēpli partes claris:
simor, pictor: Timātis, Protogenis, Sillæ, et Nicomachi picturis exornauit, preterea Veneris, cui et tēplū dedicauit, imaginē a Thimale egreg. statuario factā et Herois, et Hyalisij, cuius Cicero ad Atticū meminit multaq. alia simulacra se
posuit. tādē quoad opulentiā, illud pro certo habemus Herodiano autore fuisse ditissimū, nā et S. Hieronymus scribit oīa uasa, et ornamēta templi Hierosolymitani, quæ in celebri illo triumpho Titus aduexerat, eidē cōsecrās
quæ et in arcu Titi adhuc expressa ab uno latere uidetur; quia uero ibi nō amplius quā candelabrū aureū, et arcā fœderis sculptura explicat, nouerit studiosus lector innumerab.es ac pretiosiss.as gazas a Tito fuisse Romā allatas,
patrisq. in tēplo collocatas, arcā nimirū gēmis, aureisq. laminis coopertā, tabulā ex auro solidā, et multa alia quæ Hebrei suis in sacrificijs sacrisq. ritib.9 utebātur, candelabrū aureū, unde ramor, triplicitas omni ex latere cū
totidem luminib.9 pullulabat. Tādē uero tēplū hoc max.um ornatiſs. et ampliſs. refert Herodianus Imperatorē Cōmodo nocturni casu fulminis deflagrasse, cuius hęc preter alia sunt uerba potiſs.a totū de improuiso pacis tēpl.
cōsūptū incēdio eſt, quod unū scilicet opus cūctor, tota urbe maximū fuit, atq. pulcherrimū, et opulētiſs.um quippe uniuersi ferme illic diuitias, quasi in thesaurū cōgerebāt. cū uero in hoc templo 8. fuisset max.e opere corinthio
col.a unā quę semisepulta superat S.mus Pater Pont. Paulus V. erui et recōcināri iuſſit deindeq. adsportari ad locū e regione Basilicæ S. Mariæ Maioris, nihil nō pretermittēs, qd ad Sanctiſs.e Dei matris, quā studiosis. colit, gloriā
cultūq. spectaret, nō etenī contentus eidē sacellū gēmis, auro pijs simulacris, et picturis ornatiſs.m cōdidisse, et qui sacrū rē faceret, et ipsius laudes cōcinē modularētur, inſtituiſſe, hāc etiā colunā erigi ac desup. Deiparæ Mariæ
Virg. effigiē cōſtitui impauit, quā SS. Petrus et Paulus suis in coſūnis impositi ut Reginā suspiciāt Romaq. Patronā sibi singularē præcipue et pacis præsidē ueneretur et agnoscat. Vespasianus Vitellio successit optimus Imp.r et in Rep.
oſſiciosiſs.s cuius emolumētum suo semp. anteposuit, in pecunia quā Pop. Rom. neruū appellabat, nō sibi sed Reip. cōgerenda in honore talē se gerebat ut ex eo quātū satis esset ad bene imperādū uēdicaret in cętero oībus ęqualem
se esse diceret. Rem senatoriā militareq. auxit, quā prope collapsā inuenerat. facilis oībus adeū aditus patebat, nā in foro, ut domi oēs libētiſs.e audiebat. nihil æquius ferebat, quā aliunde sibi illatas iniurias. cū uero aliquē sibi aduersa:
rio puniri necesse erat lacrymas effundebat, ne uel in iusta crudelitatis specie filio sucessori, aut alicui foret exēplo, Hic tamen ita clemens et benignus Imperator crudeliſs.us in Iudeos extitit in hoc potissimū oſtēdēs nō suo sponte,
sed auctore Deo p. ipsum tāquam p. uirgam Assur, durę ceruicis populum puniente, bellum illud p.se Titumq. filiumq. confeciſſe, ut Iudeos de unigeniti Dei filij nece, eorūq. contumacia uendicaret, de quo in arcu Titi nūlla diximus.

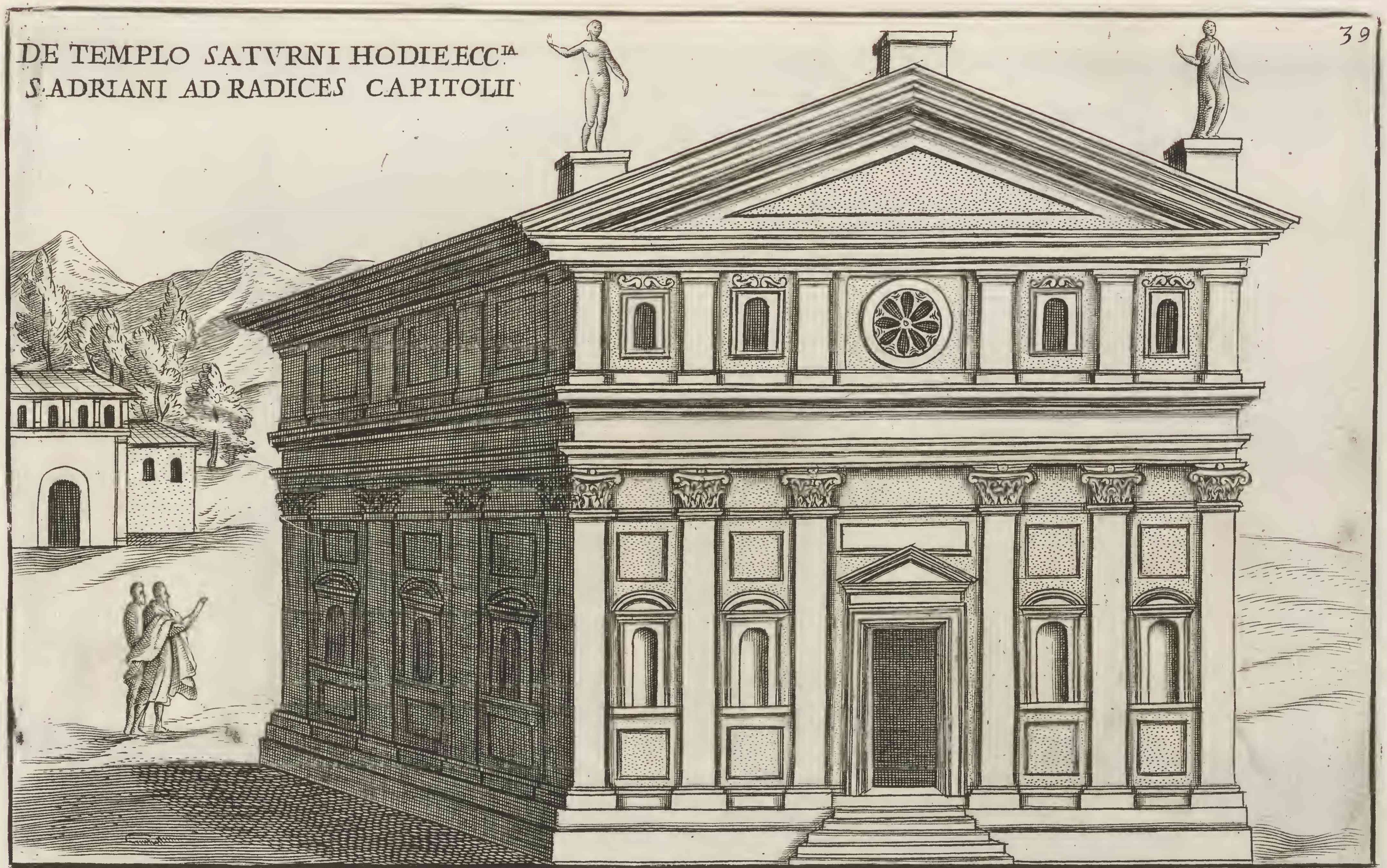
TEMPLVM CYBELES *in Monte Palatino.*

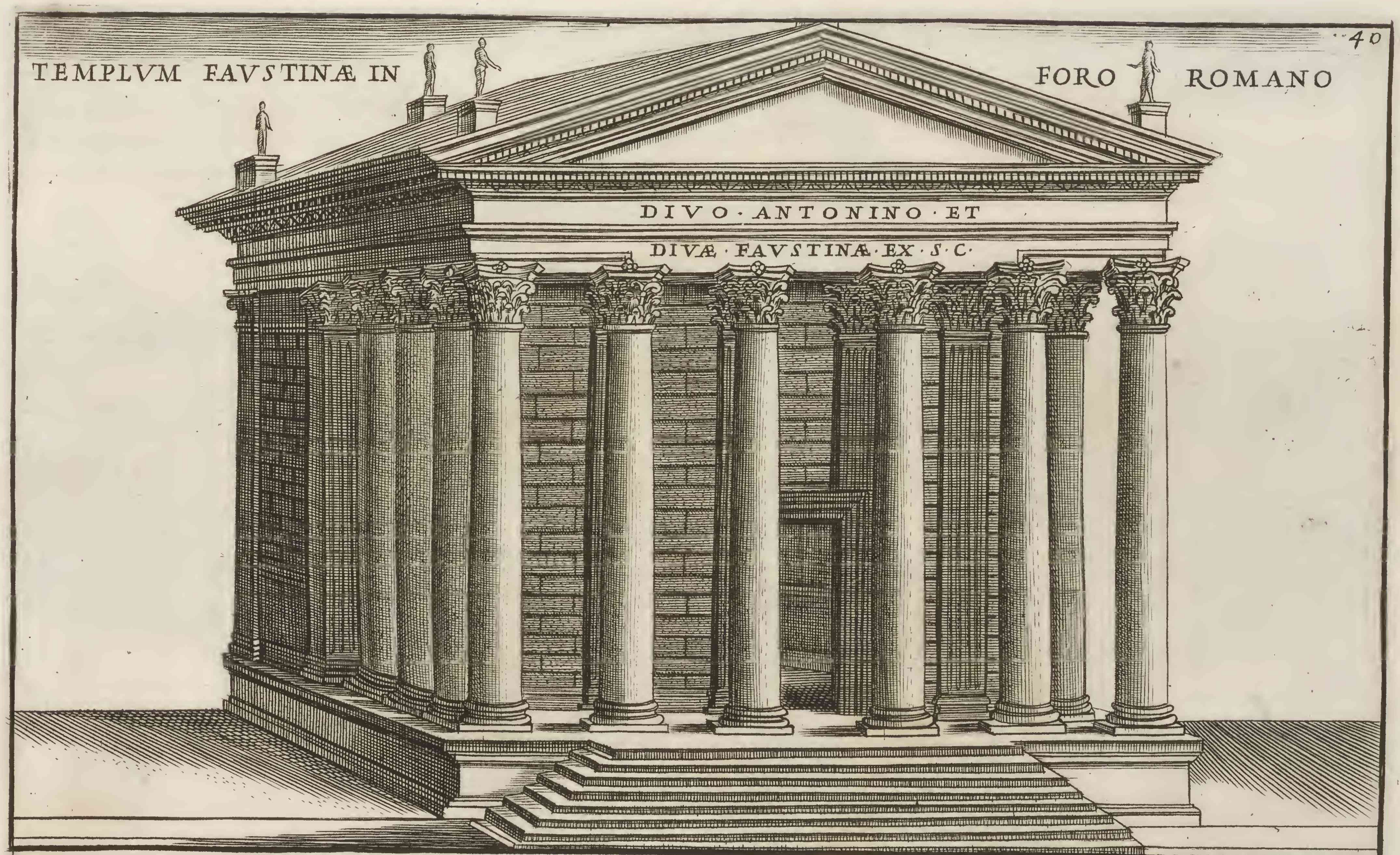

Pub. Naſica, quē falsæ illius diuinitatis oracula et senatus optimū suæ ætatis ciuē iudicarūt, primus Cybeles Deoꝝ matris creditæ ab antiquis relig.^is Chriſtianæ tunc rudib⁹ simulacrū in tēplo Victoriæ, quod erat in Palatio, col-locauit cui poſtea Iunius Brutus tēplū ibidē cōdidit, et dicauit, ludisq Megalēsib⁹ exornauit. Quid uero causæ fuerit, quare Deā iſtā eatenus peregrinā suoꝝ in ordine Deoꝝ, ac numero habere cæperint, comentātur ut refer. Cornelius Nepos c. 83 Anibale Italiā deuaſtāte Sibillinoꝝ libroꝝ reſponsis urgētib⁹ simulacrū Cybeles Deæ à Pesinūte ciuitate Phrygiæ accersitū, nauiq p Tiberim deportatū adheſisse uadis, nec ulla ui unquā inde extrahi potuiſse quoad Veſtalis Virgo Claudia inceſtus antea accusata inocentiā suā præ se ferret, quia zona, qua præcincta erat nauē illā facile impulit mouit, ad portūq applicauit. quia u.^o simulacrū luto infectū erat, poſtero die in Al-mone flu. ablutū Naſica p Capenā portā in Vrbē aduexit. Ne hoc quāuis uerū esset lector admiretur, nouerit Demonē suis à natura uirib⁹ ad hęc puenire potuisse. ut de alia Veſtali Virg.^e traditur, quæ pariter ut florē pudicitię nō usque eo raptū demōſtraret cribro aquā fluminis tenuit quę tamen potētia ad uaticiniū extendi nullo modo poteſt. quo quidē spiritu ex arcano Dei cōsilio Sibillę prędite fuerūt. ut p numismata uidere eſt Seueri, Getæ, Iuliæ Piæ et Antonini Pij effigies huius Deæ uarię in marm.^e quouis ue materia ducebatur; modo. n. ut ex antiquo marm.^e Romæ hodie uidetur curru leonū sedit, una manu tympanū globū ue tenēs altera spicas frumēto grauidas cui et corona in capite turrigera imponebāt cū hac subscrip.^e M·D·M·I·E· attinus L. Cornelius Scipio Oredino V. C. Augur et ē id innuere t terrā ędificijs siue suis mōtib⁹ quasi turrib⁹ coronari. timpanū adiūgebāt, ut terræ rotūditatē, uel uētoꝝ uim in ea inclusam demōſtrarent spicas addebant, ut oē genus fructuū designaret quo tellus tāquā oīum sola mater uiuētes pascere, et nutrire consueuit modo uero cū eadem corona, scetroq fingebatur mamārūq multitudine, ut ipsā totius orbis nutricē exprimerent duos brachijs leones suſtinēs simbola quidem ipsius potētiæ et fortitud.^is diuersas circū retinēs animantes ut eos quasi suo ex utero produxisse oſtendere tādē uero geminos ceruos ad pedes habēns nō ideo ut eam se esse Dianam agnoscerent sed puto ut melius significarent terrę partus similes esse ceruaꝝ, quę nō pariunt nisi tonitruis ac imbrib⁹ terreantur; et modeſtiant hæc ideo mater Deoꝝ credebatur, sacerdotes ei enuclis eruiebāt quos Gallos appellabāt. Boccatiū.

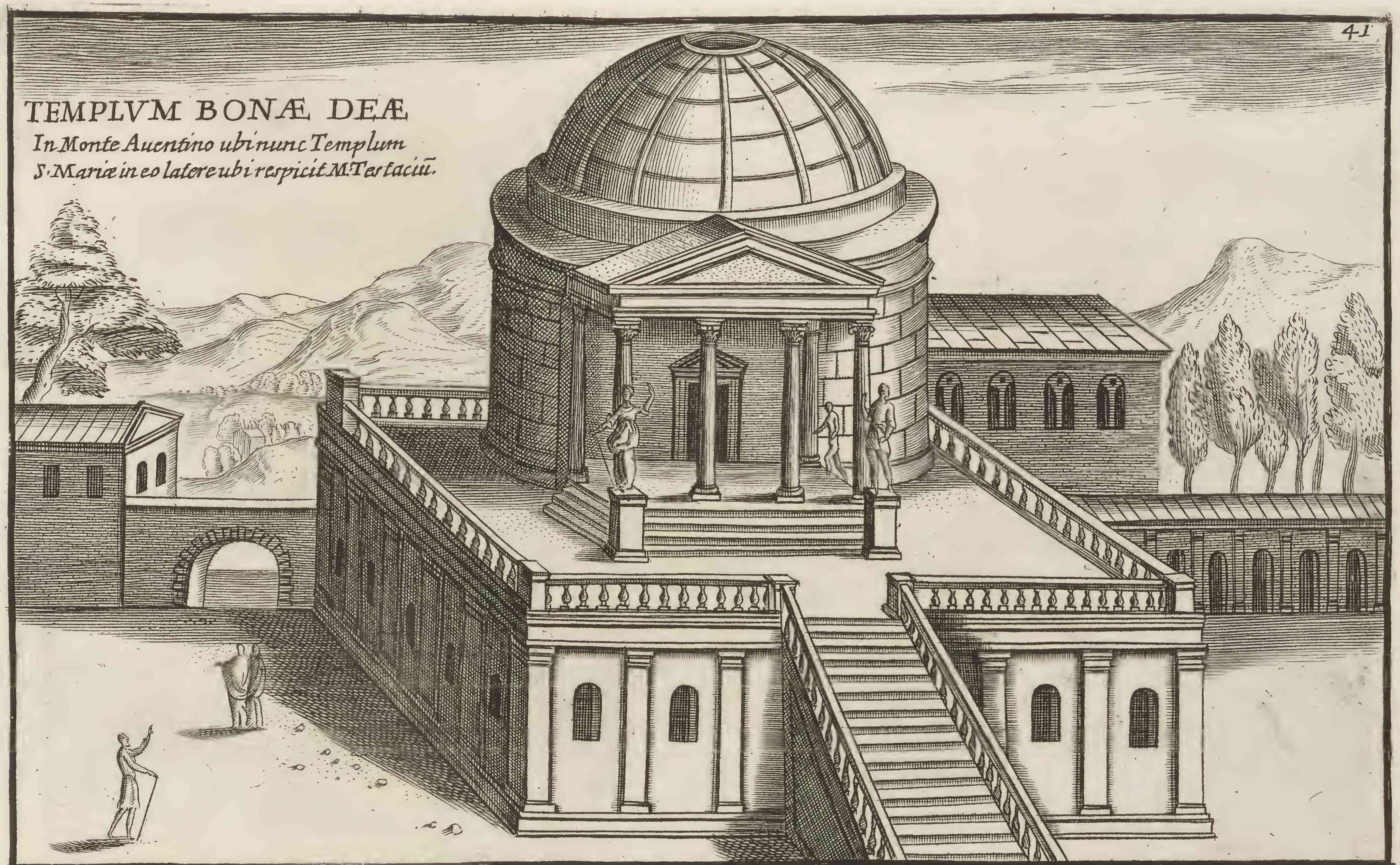
DE TEMPLO SATVRNI HODIE ECCIA S. ADRIANI AD RADICES CAPITOLII

Infra eam partem montis poſt cliuum quæ rupes Tarpeia eſt dicta Saturni ædes fuit. cuius quidem conditor quis nã fuerit, diuisa est Autorũ sententia, nam Solinus meminit à Comitibus Herculis fuiße conditam. Varro à T. Tatio, Macrobius à Rege Tullo. in hac autẽ æde fuit ærarium omnium primũ inſtitutũ et tutrina: eiusq. ueſtigia extitiße suo tempore, testatur idẽ Varro. unde effectum est ut Recentiores nostri nunc eam in statera cognominent. nõ desunt tamen qui affirment M. Horat. Publicolã omnium primũ ædem Saturni ærarium declarasse templũ hoc intus marmoribus uersicoloribus coopertũ erat de foris uero maltha, aliaq; materia abductũ. Respondet autem hic locus ei ubi quonda extitit sacellũ cũ turri S. Saluatoris cognomento in ærario, siue in ſtatera obiter tamen aduertẽdũ est ibidẽ hac noſtra tempestate extare fornice Septimij quamuis dirutũ et semiuſtũ hic autẽ fuit Seuerus Septimius omniũ suæ ætatis Romanoꝝ pulcherrimus ibi extat uictoria alata simul et trophea belliq. terrestria et naualia simulacra cũ sua inscriptione. que uidebis apud L. Faunũ in suis Vrbis Romæ antiquitatibꝰ. Pingitur Saturnus Cæli et Vestæ fuisse filius ut scribit Lactantius Opis frater et maritus, quæ Iouẽ ex eo peperit seruatum matris aſtutia a Patre qui omnes liberos deuorabat quam obrẽ fugatus à filio ex quarundã aliorum opinione ad inferos relegatus quoñd alior; uero apud Latiũ delituisse, unde Latiũ ea pars Italiæ dicta fuit perperã facit qui eum uult ab inferis eripere, ut in Latio conſtituat. Etenim illius impietas nõ alium quã inferos locum uendicat. Saturno aßignatur ærarium quia fingitur nũmos inuenisse.

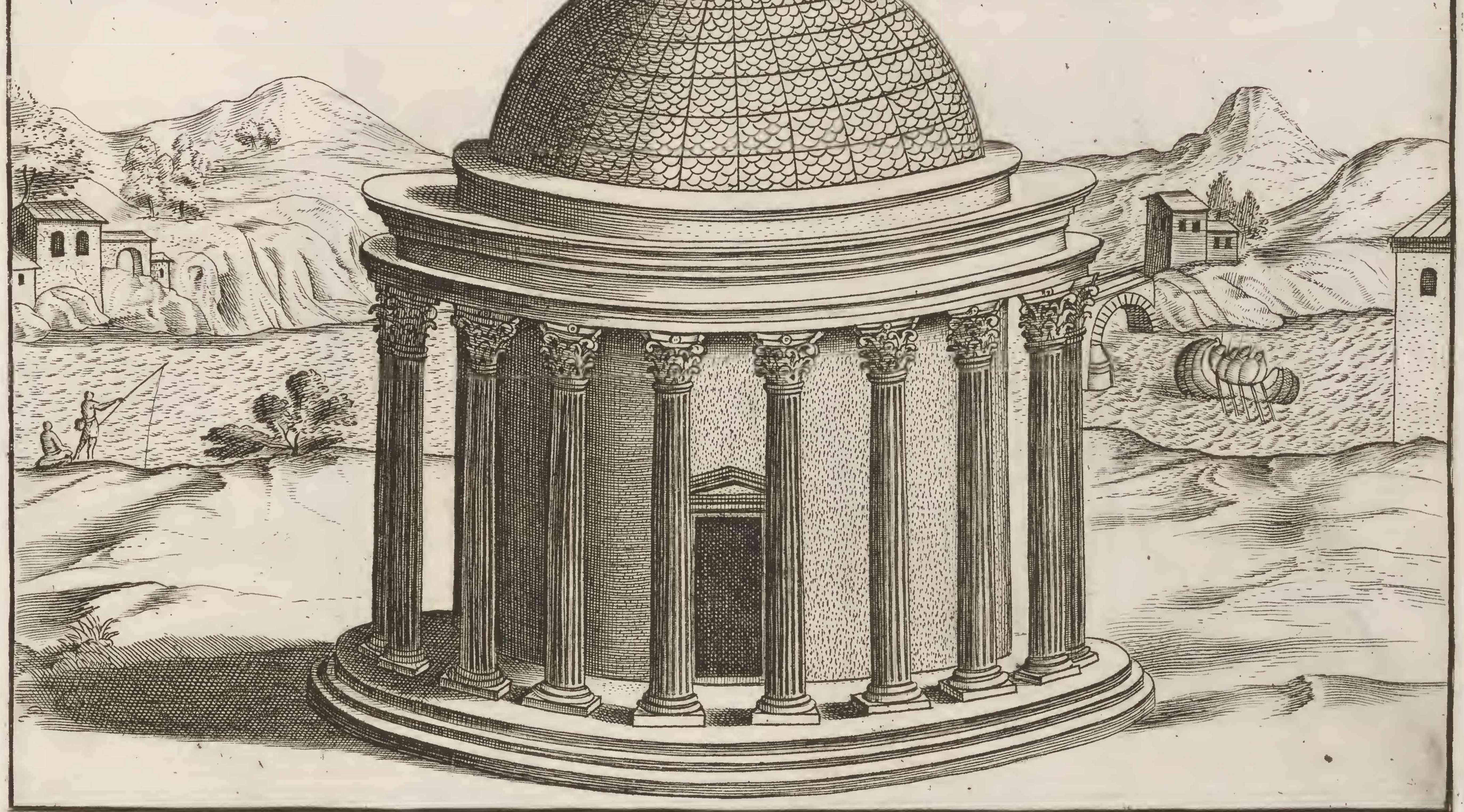

Hoc Templũ ut uidetur fuit in foro Romano, decem ad huc extant eius columnæ, et aliquot ab hinc annis ingentes ibi aliæ fuerunt erutæ cũ marmorib' antiquis alijsq. uestigijs in fronte præfert hanc inscriptionẽ D·ANTONINO ET D·FAVSTINÆ EX S·C· Verũ cũ nescio quo casu corruisset, ex eius uestigijs quæ super fuere ædificatũ fuit Templũ dicturq. S. Laurentij in Miranda. Solitũ intem erat gentiles Imperatorib' præsertim templa dicare, eisq. in numerũ Deor. relatis Flamines & sacerdotes attribuere ab eorũ nomine nũcupatos. quod fecit Antoninus Pius Hadriano Patri et sane si quibus unquã Imperatorib' id debebatur, debebatur duob' præcipue Antoninis Pio patri et eius filio adoptato Philosopho, quib' ad optimos Imperatores uidetur nihil defuisse præter cognitionẽ fidei X pianæ. Hoc miror quomodo duab' Faustinis eorũ coniugib' de pudicitia suspectis huiusmodi honores senatus decreuerit nam de illa Antonini Pij hoc habet Iul. Capitolinus multa inquit, de ea ob eius libertatẽ et uiuẽdi facilitatẽ dicebãtur: et hæc merita fuit hos honores ante Antoninũ ipsũ, nam 3.º Imperij sui anno eam amisit, quæ à Senatu consecrata est delatis Circensibus ac templo et Flaminicis et statuis aureis atq. argenteis, et ipse Antoninus hoc concessit, ut imago eius cunctis Circensibus poneretur altera uero Faustina Antonini Philosophi coniux adeo fuit suspecta de adulterio ut ipse Cõmodus Imperator eius filius creditus fuit ex adulterio natus.

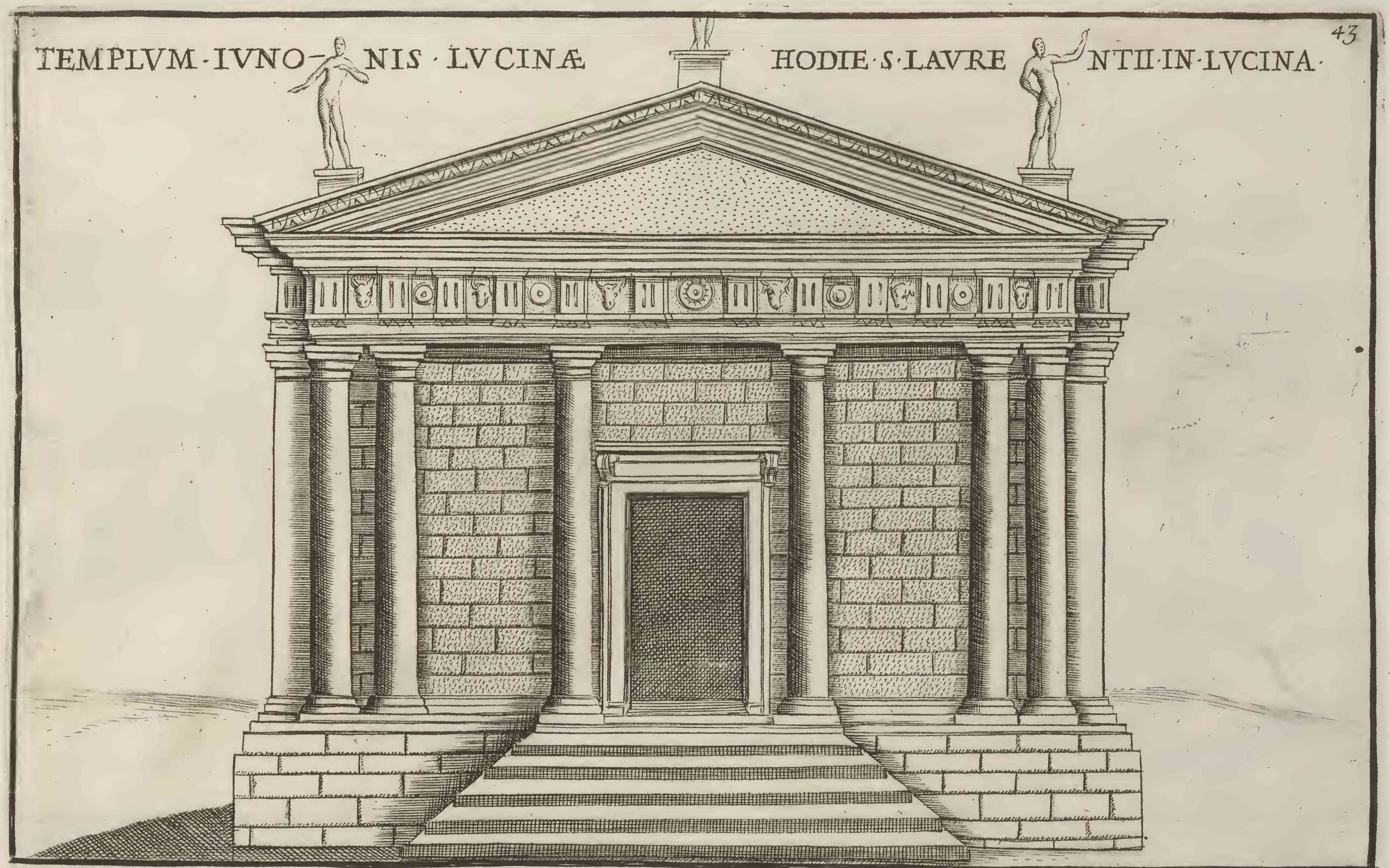

Templum hoc in Auentino monte construxit Claudia Vestalis in honorem Fatuæ Fauni filiæ castissimæ; dicitur autem hæc tantæ fuisse pudicitiæ ut nemo illam dum uixit præter uirum suum mas unquam uiderit, quare ei solæ mulieres exclusis uiris quibus ne locum inspicere fas erat in operto sacrificabant. Clodius autem quod pro magno scelere de illo refert Cicero eo libidinis processit ut ausus fuerit ementito habitu ac muliebri specie illis interesse eaq; stupro polluere. Dice-batur autem Bona Dea uel quod eius nomine terrã intelligerent, quæ nobis omnia bona ad uictũ suppeditat, uel Cererẽ Deam frugum quæ ex terra nascũtur. appellabatur quoq; Diana, Lucina, Triuia, Argentea, quæ omnia sunt Lunæ nomina uel quod nocti præesset et nocturno tẽpore hæc sacrificia fierẽt, uel quod Diana esset castiss.ª Virgo in siluis perpetuæ uenationi dedita ut hominũ consortia fugeret, uel Lucina quod parientibus præesset. nonnunquam etiã uocabatur Proserpina seu Hecate inferni Dea quod huic quoque mulieres passis crinib⁹ noctu ad tedarũ lumina sacra facerẽt. Hæc a nonnullis dicitur fuisse Iouis, ab alijs Hyperionis ex Latona filia unico partu cũ sole seu Apolline edita. De hac mira fabulãt Poetæ et præsertim Ouidius.

DE HERCVLE ET DE EIVS TEMPLO IN FORO BOARIO HODIE ÆDES S. MARIÆ DEL SOLE PROPE TYBERIM

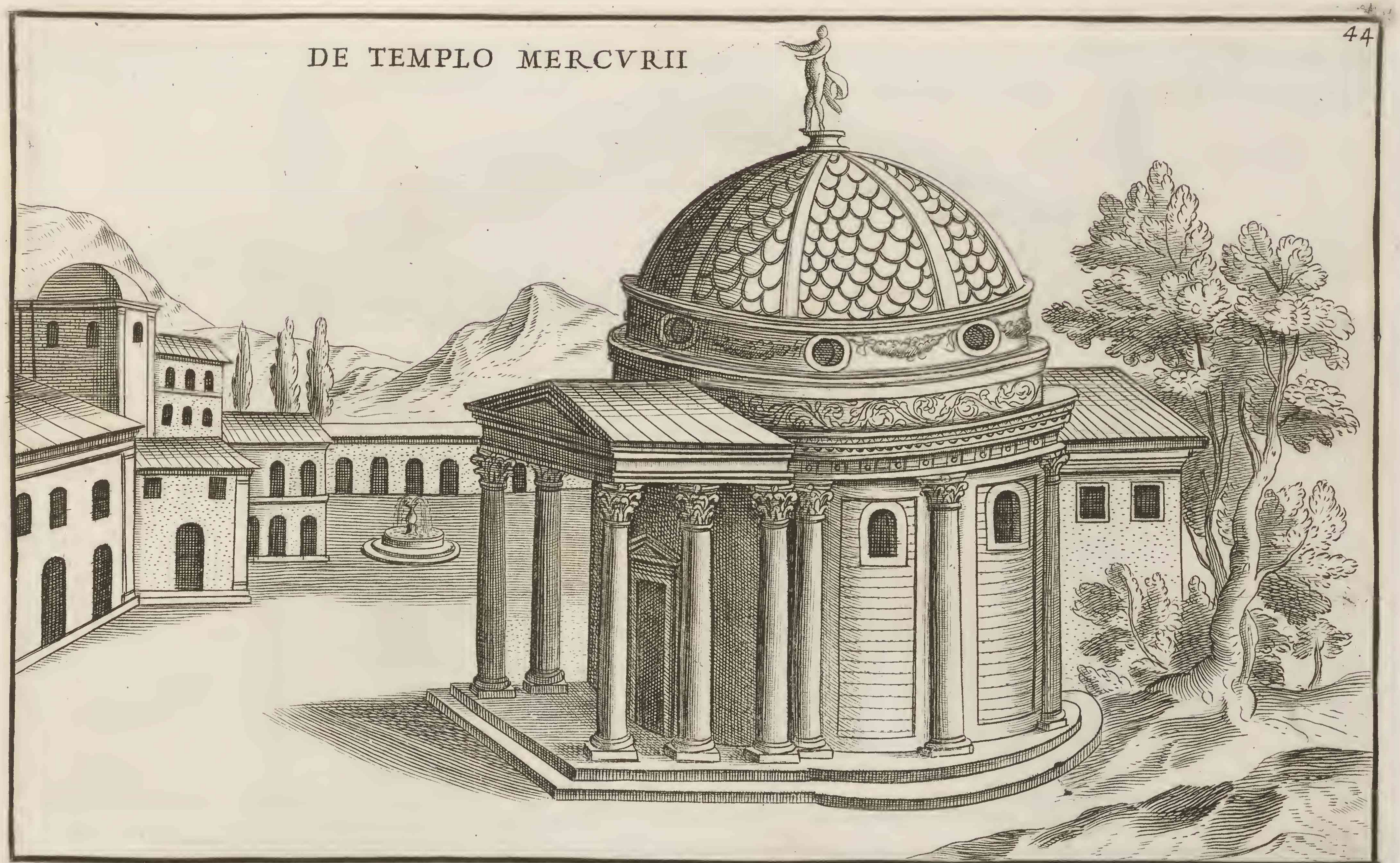
Præter nōnulla templa Romæ Herculi sub uario cognomēto posita, quor; unū erat in Auentino hodie apud S. Alexij ædē, nō temere ab antiquis christianis ibi constructā, quod ibidē Hercules grecè ΑΛΕΞΙΚΑΚΟΣ latine hominū defensor colebatur aliud; è regione ædis Quirini in monte Quirinali; tertiū in circo Flaminio dictū Herculis Musar; quia fingebatur comitatū camenis præstare nō alia ratione quā ut; (autore Eumenio) significaretur, musar; quietē uirtute ac brachio Herculis indigere et ideo parili cultu et sacrificio adorari oportere; 4.^m in aditu eiusdem circi ubi templū nūc est S. Luciæ; præcipuū S citūq; dignum fuit templū illud quod sub uictoris cognomine ut refert Macrobius erectū ei fuit in foro boario; quanuis idem Macrobius alterū eiusdem appellationis tēplū agnoscat ad portā Trigeminā. cū in hoc foro precipue canū, muscar; et asylor; copia nō deesset ob animalia, quæ ibi ucualia exponebātur, nihilominus dicitur, nec canes, neq; muscas eo ingredi ausos esse ad cæsas ibi uictimas degustādas, uel ob Herculis clauā que; pro forib' tēpli erat, cuius olfactu canes refugiebāt, uel quia hoc idē impetrauerat Myagiro Deo muscar; qui cū Belzebuto coincidit qui princeps muscar; quoq; dicitur. Qua in re maximè se Dęmonē aperte demōstrauit nimirū cū Myagiro siue Belzebuto regnū diuisū habere, et se inuicē iuuare ut miseros mortales deciperent. statua huius T. ænea in Pont. Sixti 4. reperta cū hoc titulo D. Her. Ii inuicto C. I. Pomponius P. S. V. C. uidetur in palatio cōseruator; Fingitur Hercules Iouis et Alchmenæ filius, infans in cunis duos serpētes à Iunone inmissos elisit manib'. uir multa mōstra supauit, que in 12. eius laborib' cōtinētur quāuis unū et 30 nō æquos tamē Boccatius numeret. uxorem habuit Deianirā; furiatus tandē se in Oetha combussit.

TEMPLVM · IVNONIS · LVCINÆ HODIE · S · LAVRENTII · IN · LVCINA ·

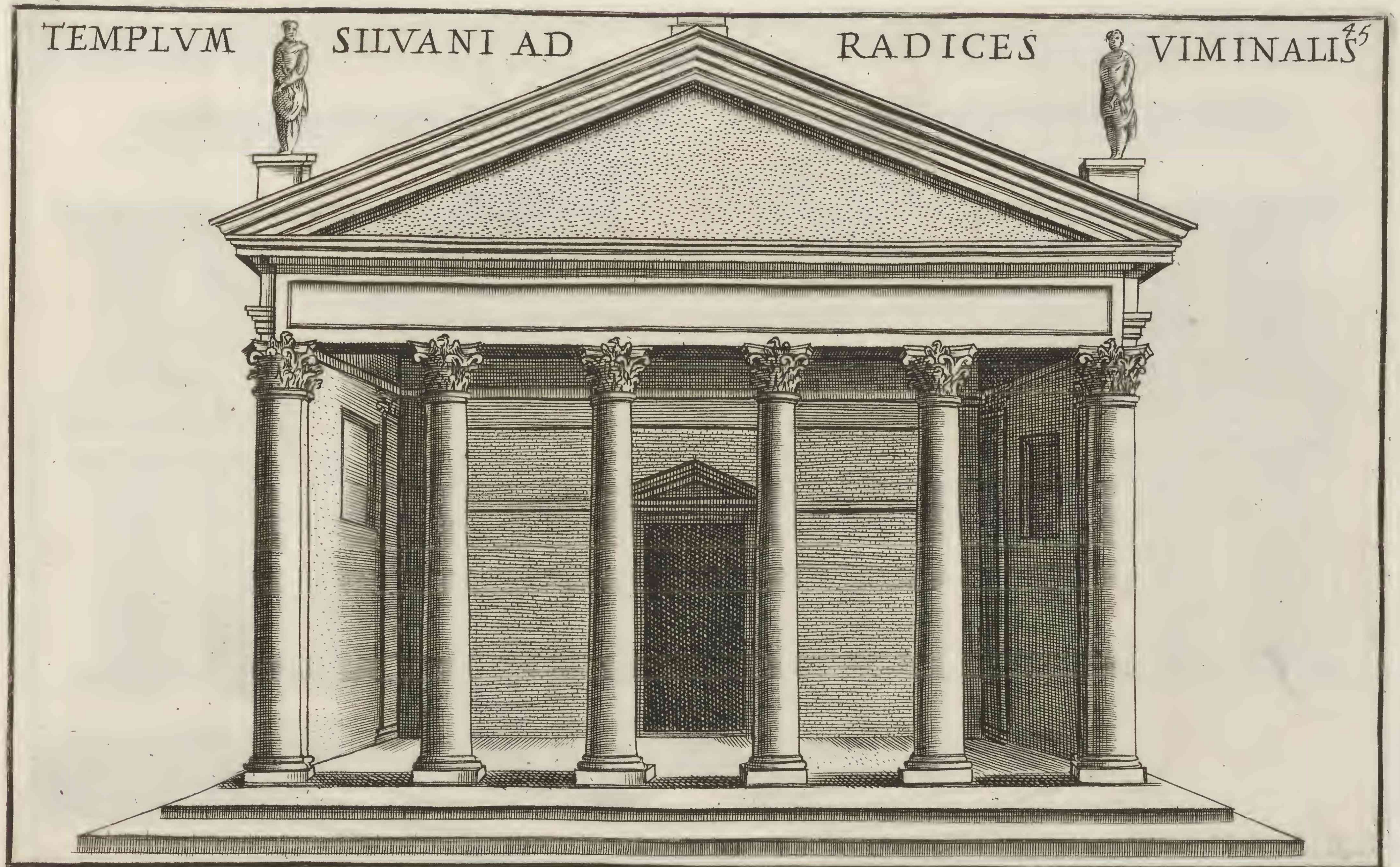

Templũ Iunonis Lucinæ fuit magnifice extructũ cũ porticu columnis ſuffulta, totũ intus marmore cõtectũ, hic erat ſimulachrũ Iunonis, quod Matronę Romanę sũma cũ ueneratione colebant, nã cũ nuptę parere non poſſent, huc ad eius opẽ implorandã confluebãt, et eo dementiæ adducebãtur ut terga saltẽ nudata humi proſtratæ Sacerdotũ Lupercaliũ uerberib⁹ ex pellibus capraꝝ cõfectis subijcerent uerberanda, ut ita foecundæ redderentur; quod quidẽ dæmonis opera fiebat ut indicat Ouidius 2° faſtoꝝ (Augur erat: nomen longis intercidit ãnis Nuper ab Etrusca uenerat exul humo. Ille caprũ mactat: iussæ sua terga puellæ Pellibus exectis percutienda dabãt. Luna resumebat decimo noua cornua mense: Virque pater subito, nuptaque mater erat. Gratia Lucinæ: dedit hæc tibi nomina lucus; Aut quia principium tu Dea lucis habes: Parce precor grauidis, facilis Lucina puellis; Maturũq utero molliter aufer onus.) Hoc cernere licet in numismatibus Lucillæ in quibus ex una parte eſt Iuno sedens uiduæ habitu uerber præferens manibus his uerbis Iunoni Reginæ Obtineuit autẽ Lucinæ nomen uel à lucu quem habebat sub Monte Exquilio uel luce ut idem Ouidius indicat exiſtimo id nomen obtinuiſse, quod partũ in lucem redderet parientibus enim præerat ut idẽ ibidem indicat, quo circa illa apud Terentiũ in Andria pariens Lucinæ opem implorat his uerbis Iuno lucina fer opẽ. Hoc modo stulta Gentilitas Noſtræ autẽ Xpianæ mulieres uel Dei matrem uel aliquem Sanctoꝝ cui talis gratia a Deo concessa fuit. Templũ autẽ hoc Lucinæ dedicatũ eſt à Sixto PP. III. in honorẽ S. Laurentij Martyris quod optime in diuinis officijs adminiſtratur, et regitur à R.dis Patribus qui uocantur Clerici minores.

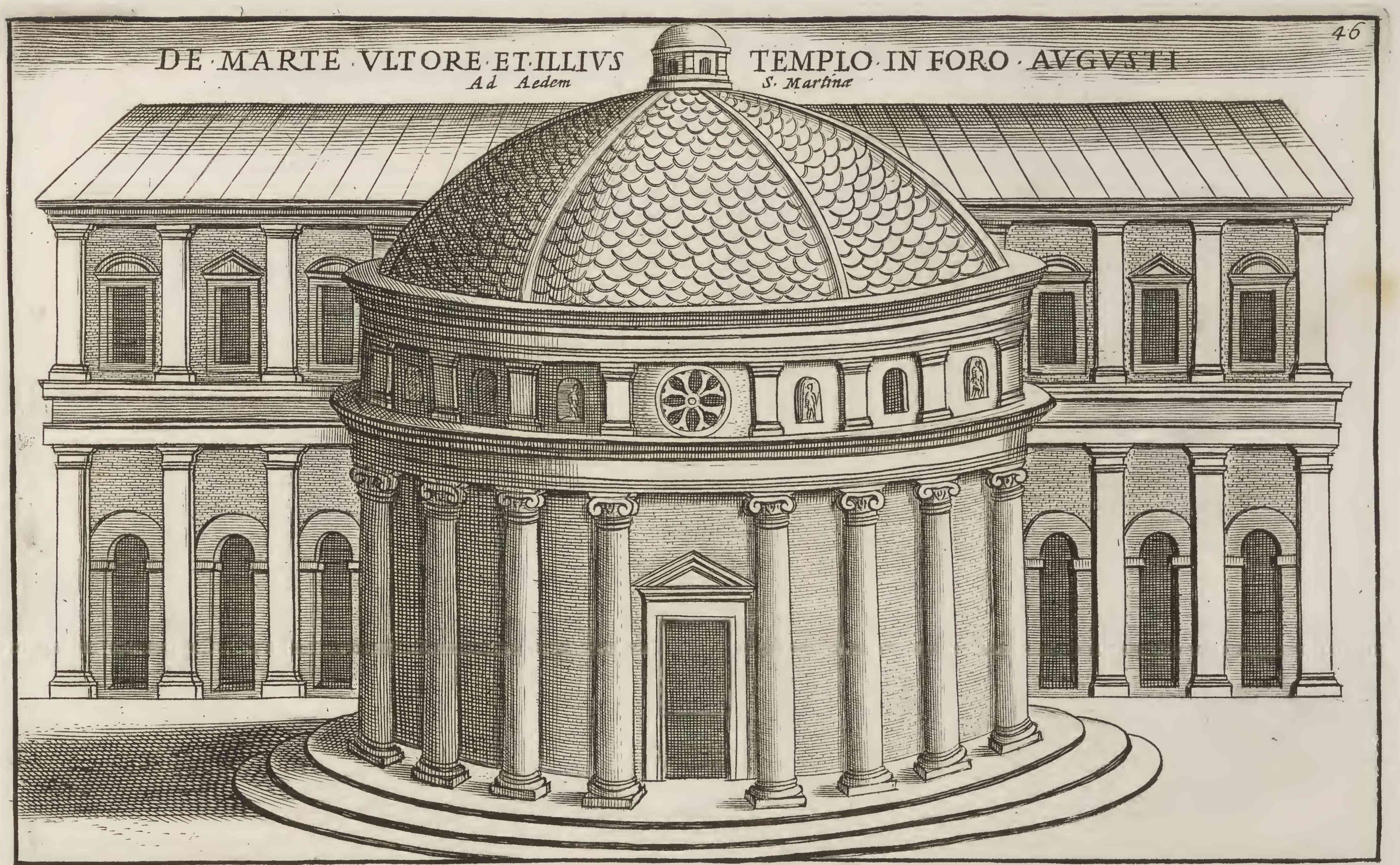
DE TEMPLO MERCVRII

Quamuis olim ea Architectonicæ artis regula fuerit ex Vitruuio et aliјs ut Deorum templa certis in locis statuerentur et hac ratione Mercurius forū sibi uendicaret. Nihilominus immutatū hunc ordinē uidimus, nam eundem Mercuriū ædem ad Circū maximū habuisse conſtat ex Ouidio, ubi statua ipsius posita erat, pretiosis ornata margaritis. Fingitur Mercurius Iouis et Cyllenes Nymphæ Arcadis fuisse filius Deorū caduceator atq interpres, cui quidem Virgilius et alij talaria hoc eſt pennas pedibus addunt ad uolandum, fatalem uirgam in manu geſtare dicit ut eas animas ab Orco reuocet, ac rursus eodem præcipitet, nec minus et somnos addat atq eripiat. Statius Papinius eidem galerum quo uolando nubes arcerent attribuit. eo Pater ipsius Iupiter usus eſt ad multas legationes obeundas, necnon et lenone ad sua stupra et adulteria celanda ut passim uidere est ex ipsis ethnicis Poetis. Itaque si Iouem lasciuum, et adulterū faciebant filium quoque eius Mercurium, lenonis officio, ut eius legationi fides haberetur, honeſtare consueuerant. Mercaturæ Musicæ, eloquentiæ preesse fingebatur. si tamen altius huiusmodi superſtitio repetatur. inuenietur sane iam apud Phenices, Alexandrinas, Ægyptios sub nomine Missonis Tor, aut Tod ut inuentorem litterarum celebre numen extitisse,

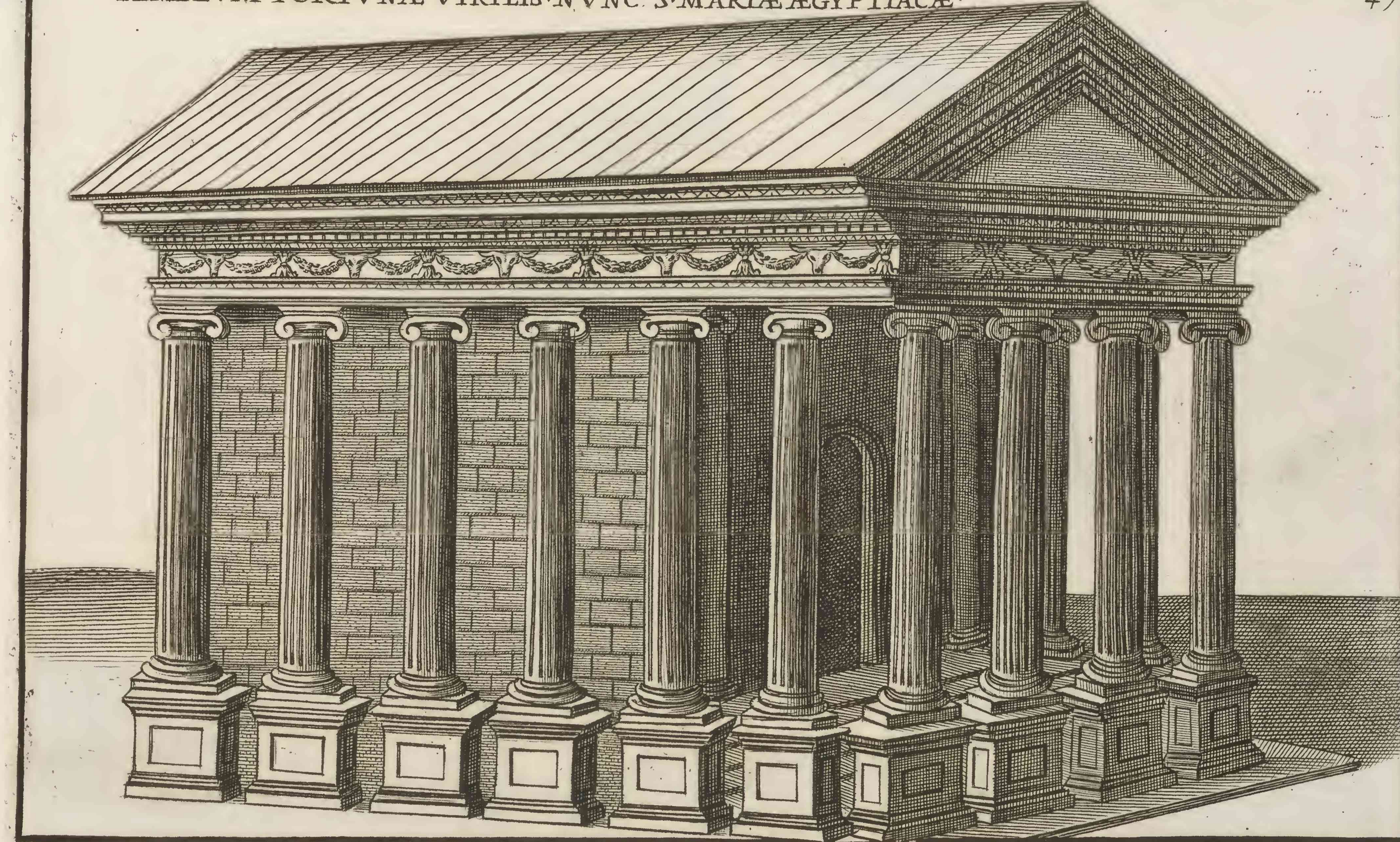

A deam partem radicum Viminalis montis, quæ uergit in occasū, templū Siluano positū, et sacratū fuisse constat, et ex uetustiss.[is] marmorib[9] ibidē effossis, ut Faunus attestatur; et ex testamento in marmor inciso in prouincia interamnēsi Lusitaniæ reperto, Iocundi militis, qui in bello Viriati Lusitani occubuit, quod quia integrū est, ac nullis breuiaturæ notis conscriptū, et quidquā satis studiosis facere poterit, hic inserere operæpretiū mihi uisū fuit. Iocundi. Ego Gallus Fauonius Iocundus P. Fauonij F. qui bello cōtra Viriatū occubui Iocūdū, et prudētē filios, e me et Quintia Fabia coniuge mea ortos, et bonoꝝ Iocundi patris mei et eoꝝ, quæ mihi ipsi acquisiui hæredes relinquo. hac tamen conditione ut ab urbe Roma huc ueniant, et ossa hinc mea intra quinqueniū exportent, et uia latina condāt in sepulcro iussu meo condito, et mea uoluntate, in quo uelim neminē mecū, neque seruū, neq. libertū inseri, et uelim ossa quorūcūque sepulcro statim meo eruātur, et iura Rom. seruētur in sepulc.[ris] ritu Maioꝝ retinēdis uolūtatē testatoris. et si secus fecerint, nisi legitimæ oriantur causæ, uelim in omnia quæ filijs meis relinquo pro re: parando tēplo Dei Siluani, quod sub Viminali mōte est attribui, manesq. mei a Pont. Max. et a Flaminib[9] dialib[9] qui in Capitolio sūt opē imploret ad liberoꝝ meorū impietate ulciscēdā. teneāturque sacerdotes D. Siluani, me in urbē referre, et sepulc.[o] me meo cōdere. Volo quoq. uernas qui domi meæ sūt ōēs a Prætore Vrbano liberos cū matrib[9] dimitti, singulisq. librā argēti puri, et uestē unā dari. In Lusitania in agro VIII. cal. Quintiles bello Viriatino Siluanū Deū siluaꝝ, nō dum Xpiana fide imbuta credidit antiquitas, qui cū Faunis et Satyris in numero Semideoꝝ, uel potius mōstrorū, uel Dęmonū incuboꝝ recēset .Bocatio, qui affir.[at] eo stultitię nōnullos, tū tēporis Rom.[os] deuenisse ut matrib[9] infamię notā inurere nō dubitātes, ab hisce genitos dicerēt ex quoꝝ nū.[ro] forte Iocūdus hic uel potius Iniocūdus miles extitiſset, qui ex lōgiquo nobili... sue, ergo Siluani meminerit.

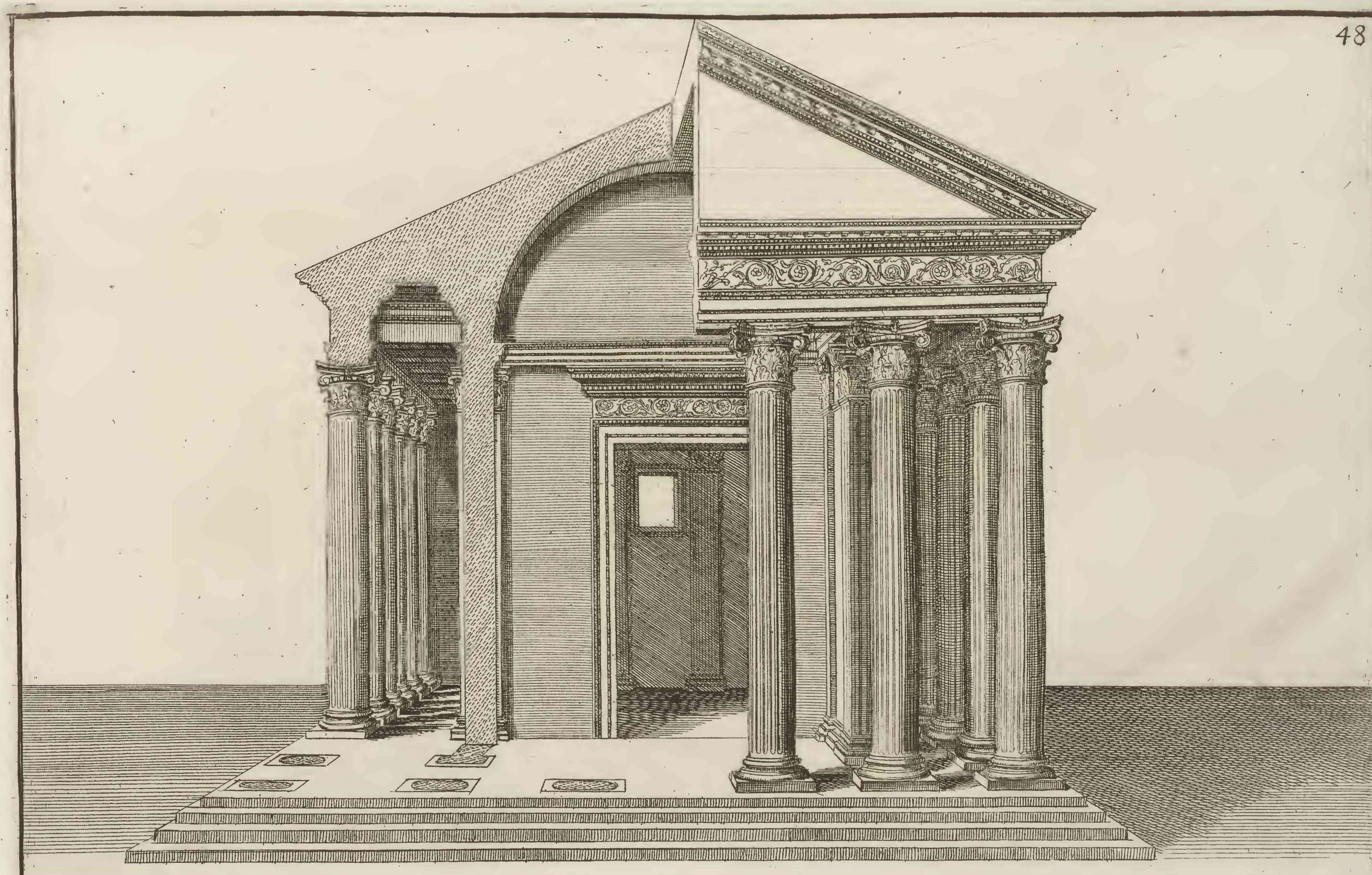

Nonpauca templa Marti dedicata fuiße in urbe Roma constat ex Autorib⁹, sed ubinàm adhuc apud Antiquarios lis est, sūmaq confusio. quod autē loco, ac tempore definitur, illud est quod Cæsar Augustus in suo foro, de quo supra egimus, ad eam partem quę S. Martinæ ædē attingit, templū Marti Vltori, seu uindici in forma rotunda ædificauit promissum ex uoto in bello Philippensi, quod pro ultione paterna susceperat: ut scribit Suetonius in hunc modū. plurima opera publica extruxit, e quibus præcipuæ forum cū æde Martis ultoris. Item et in fastis Ouidius inducens Martē ipsū loquētē cū Cæsare Augusto. Templa feres, & me uictore uocaberis ultor: uouerat et fuso lætus ab hoste redit. Martem Iouis, et Iunonis filiūc ęca fingebat Antiquitas. Ouidius tamen aliter censet in fastis Iunone scilicet Martē sine patre concepisse tantūmodo tacto flore, quem Chloris uxor Zephiri eidem monstrauit quod ideo finxerunt, ut aduertit Boccatius, ne Ioui benigno, et mansueto filiū sic efferatum et sanguinolentum tribueret. Hunc omnes ferocissimum Deum, et armigerum dicunt, et ob id bello armisq pręesse uolunt. Ad hæc in magno honore apud Romanos est habitus, quod Romulus Romæ conditor ex eo genitus uulgo credebatur. Attribuitur ei currus, ex animalibus lupus ob rapacitatem, ex auibus picus quia militari seruiebat augurio ex herbis gramen quia in gramine solebant castrametari, eoq uictores coronari.

TEMPLVM FORTVNÆ VIRILIS·NVNC·S·MARIÆ ÆGYPTIACÆ·

Dicitur hoc templũ fuisse illud idẽ quod hodie S. Mariæ Ægjptiacæ ad forũ olim piscariũ ad huc eius extat figura, et columnæ striatæ 12. opere Ionico: uidetur quadra fuisse figura, non rotũda, ut Basilicæ, qua propter dubitant nõnulli fuisse Fortunæ uirilis, quod potius ea rotundũ templũ desideret, neque potest fuisse Basilica Lucij et Caij, ut quidã uolunt, quæ adhuc fore integra restat in Esquilijs forma rotunda. alij uolunt fuisse potius Asylum seu Templũ Misericordiæ, seu Pudicitię sed hi coniecturis tantũ ducuntur. Habet porticũ sex columnarũ quã: uis non desint qui uolunt tantũ esse porticum quæ superest ad usum nostrarum Ecclesiarũ accomodatã quicquid sit, est opus licet rusticũ egregie laboratum quod ex architrabe co: lumnis imposita constare potest in eius enim spatio uidemus boum capita inter frugum foliorumq ramulos artificiose insculpta Narrat Valerius Maximus in templo Fortunæ uirilis fuisse statuã ligneam inauratã Seruij Tulli et cum incendiũ quod Romæ erat frequens reliqua omnia consumpsisset hanc mansisse illæsam quod accidisse existimabant quod Seruius Tullus fuerit a Vulcano fauillæ ignis forma conceptus· eo tempore quo mater eius in domo Tarquinij Prisci ancillabatur. quod in Xpianorũ plerumq, templis factum agnouimus id fieri apud gentiles opera dæmonis ad eos in suo errore continendos legimus.

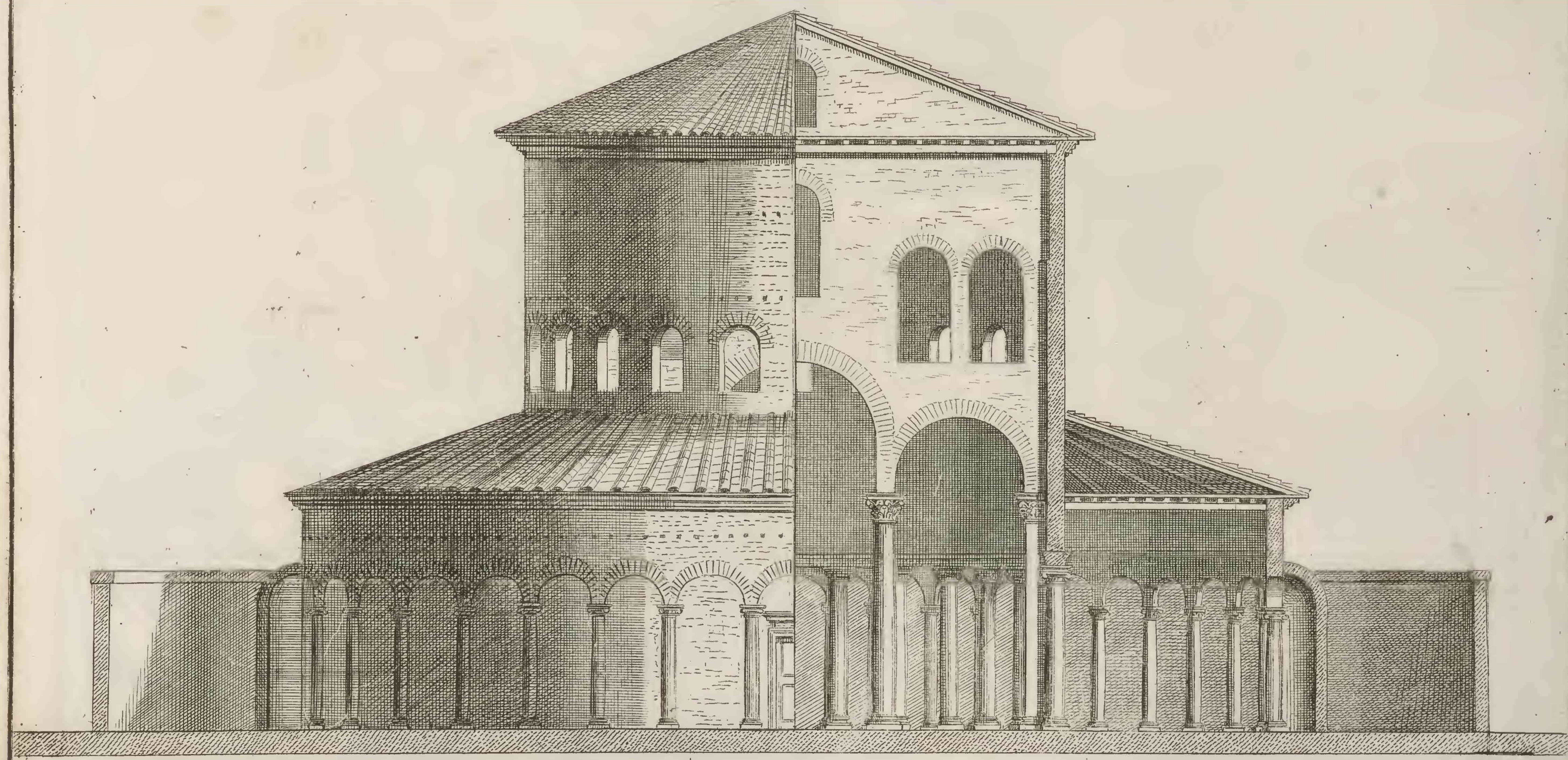

*Templum incomperti Numinis ordinis compositi, detectum inter Quirinalem, et Capitolium, in Re-
gione, quæ dicitur uulgò Pantani, ab Antonio Labacco delineatum, cuius Zophori marmorei
prægrandia fragmenta uario foliorum circuitu affabrè ornata, seruantur in Aedibus
Mediceis in Pincio.*

Petrus Sancti Bartolus incidit
Ex officina Dominici de Rubeis ad Templum S.t M.e de Pace

TEMPLVM FAVNI

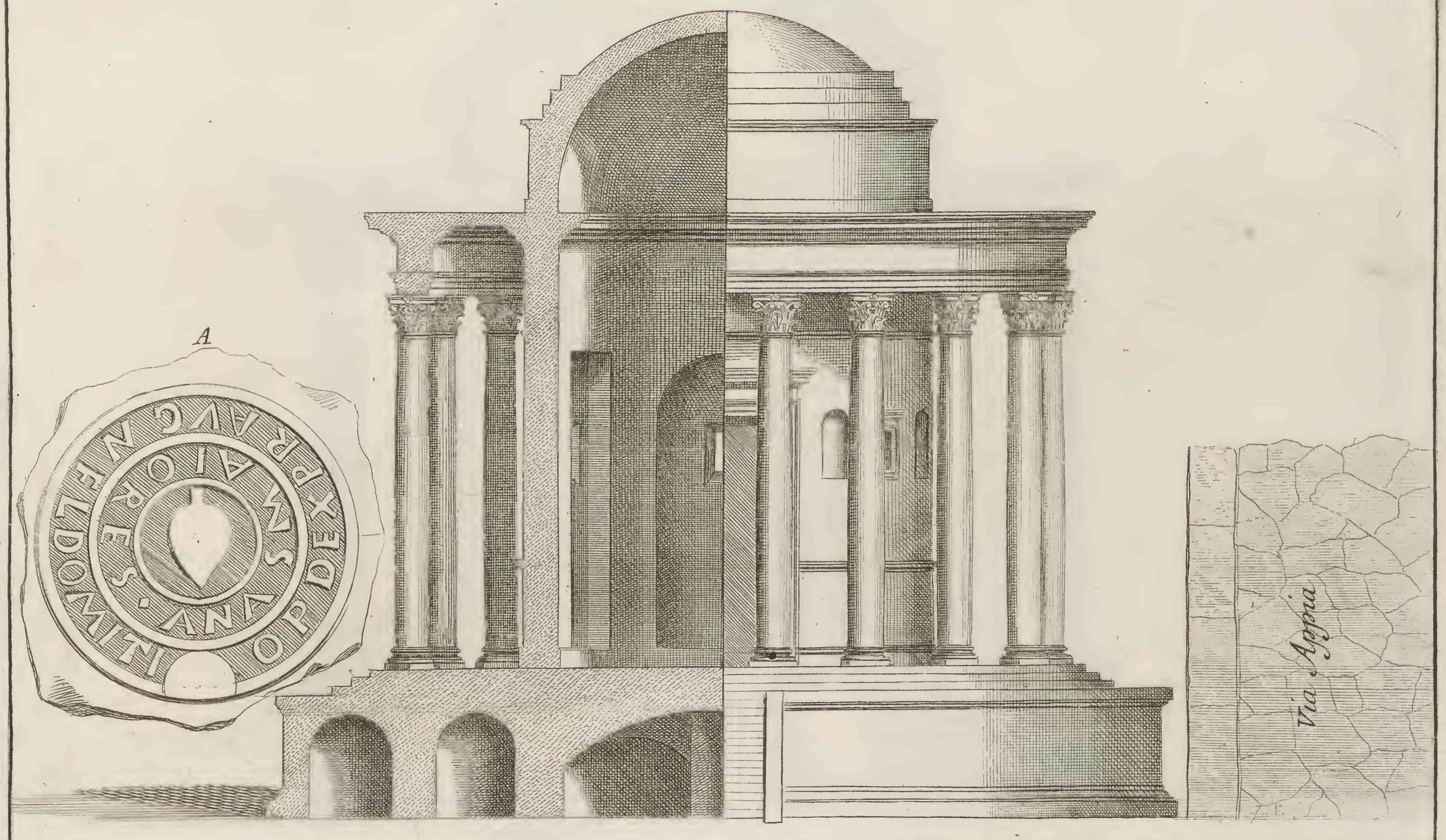

Templum Fauni, ut opinantur quamplurimi scriptores, seu potiùs incomperti Numinis, quod iam à simplicio Papa superstitione repurgatâ D. Stephano Protomartyri dicatum adhuc in Monte Cœlio parum à ueteri formâ immutatum conspicitur, et Fidelium religione frequentatur.

Petrus Sancti Bartolus incidit. *Dominicus de Rubeis hered. Io. Iacob.ⁱ de Rubeis formis Romæ ad Templ. S. M. de Pace cũ Priuil. S. P.*

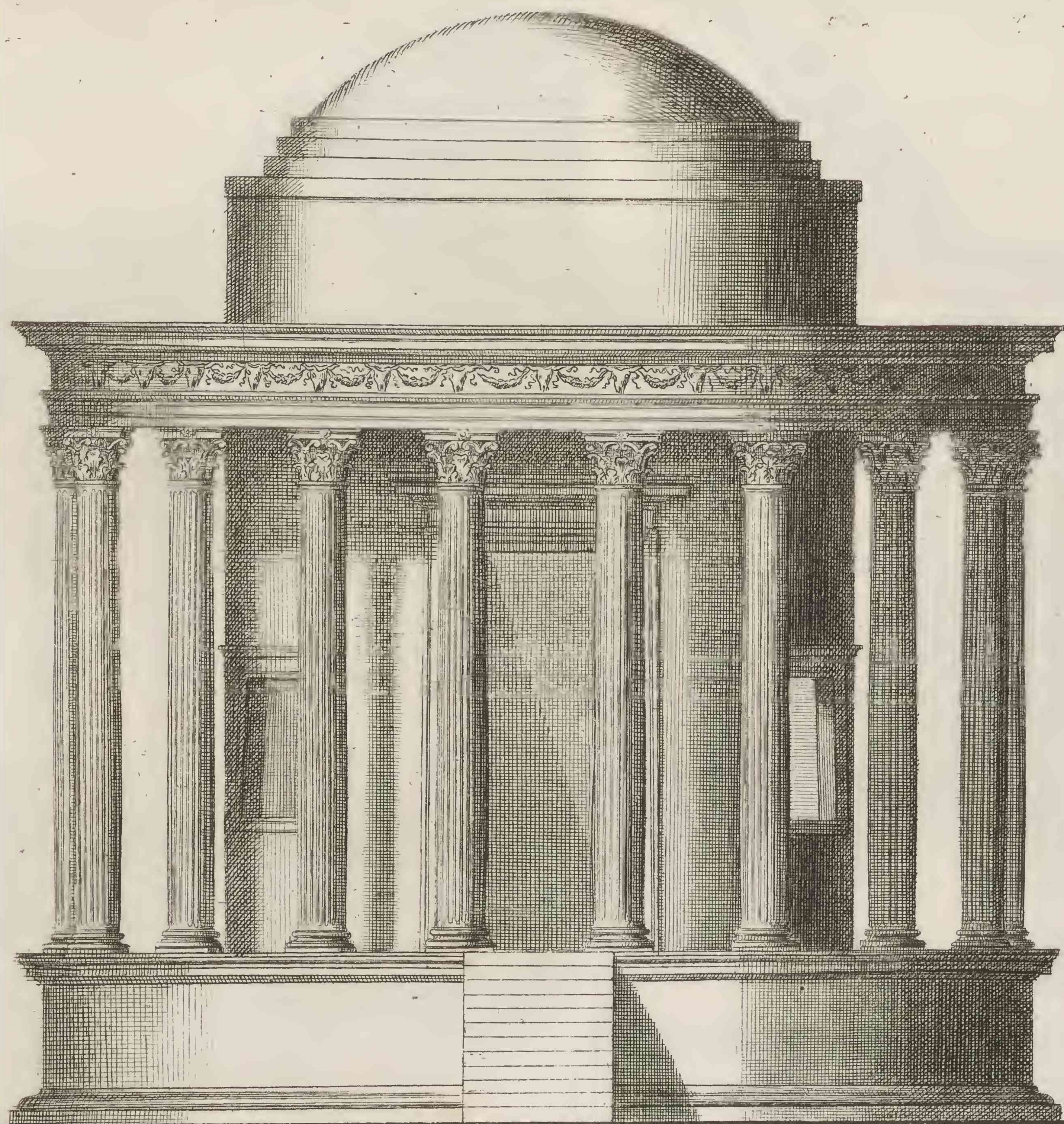
TEMPLVM DOMITIANI AVG. SVB HERCVLIS VVLTV.

Viâ Appiâ, octauo lapide, parte læuâ ab Vrbe discedentibus rudera occurrunt amplissimi templi, ad quæ præteritis annis circiter effossæ sunt columnæ plures ex ophite cum capitulis ordinis Corinthij ex marmore Pario, quæ certè erant porticûs quæ totum templũ complectebatur, et cuius subſtructio cum alijs uestigijs unà cum reliquo ædificio supersunt. Ex octauo lapide iuxta Martialis. L.IX. epigr. 64. descriptionem. c.v.R. Fabrettus coniecit rudera esse Templi Domitiani adiuuantibus coniecturã sigillis Figulinarũ Domitianarũ minorũ in tegulis ibidem repertis. num. A.

Petrus Sancti Bartolus incidit. *Dominicus de Rubeis hęred. Io. Iacob. de Rubeis ad Templ. Sanctę Mᵉ de Pace.*

TEMPLVM SIBYLLÆ TIBVRTINÆ

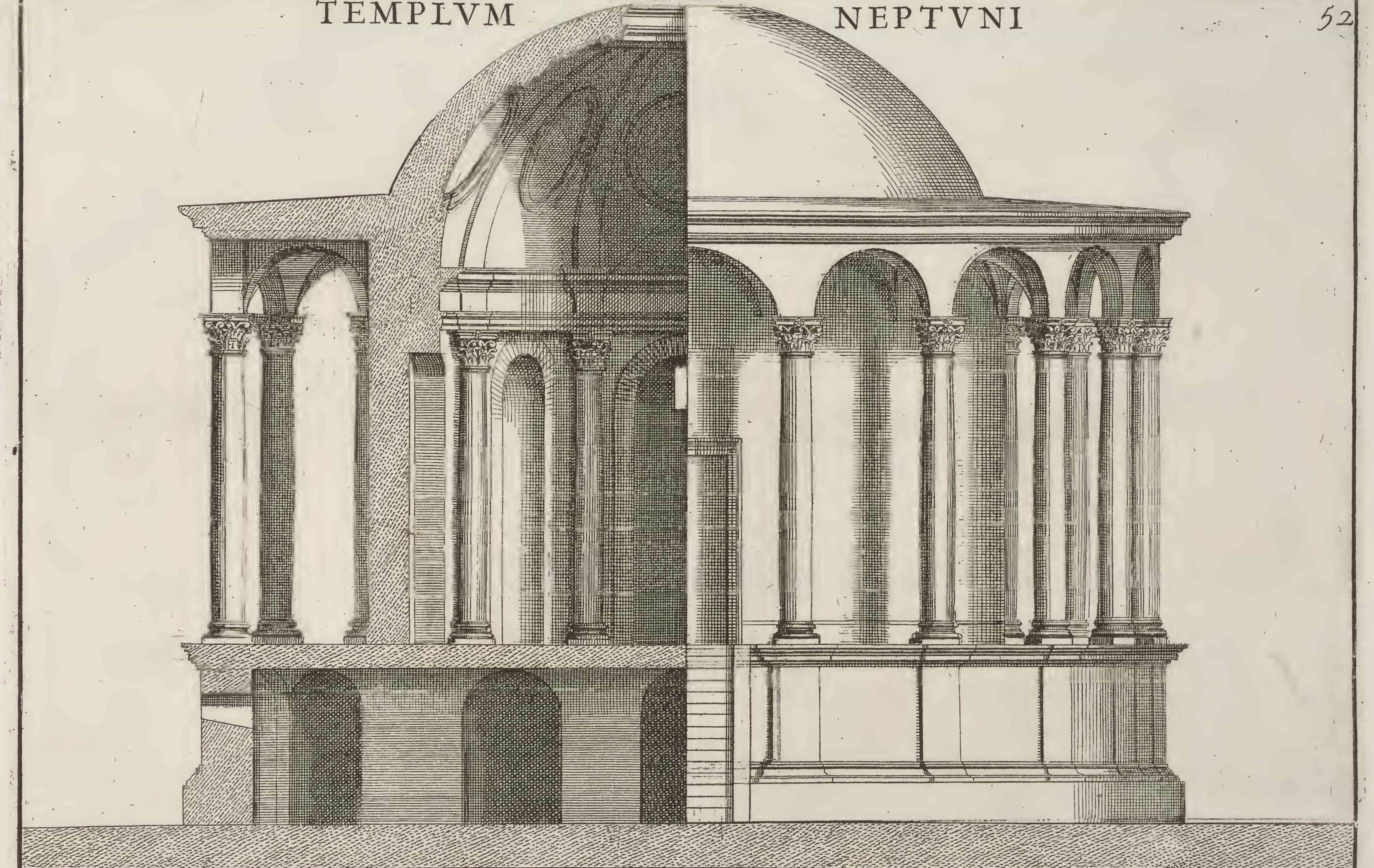
Templum Ordinis Corinthij; cuius hodie rudera ex lapidibus Tiburtinis opere tectorio marmorato fabrè loricatis Tibure in Anienis ripa ad ipsam amnis catarractam in rupe conspicuuntur : quod Serlius et Palladius Vestæ uocant; Indigenæ cum Chirchero Vet. Lat. ex Varrone apud Lactan: inst. L.1. C.6. Sibyllæ Albuneæ; Cluuerius L.3. ex Statio Sylu.3.L.1. et Horatio L.1. od.7. et Sueton. in Horat. Vit., quem emendat; Ædem DEI TIBVRNI.

Petrus Sancti Bartolus incidit.

Ex officina Dominici de Rubeis ad Templum S.ᵗᵃ M.ᵉ de Pace.

TEMPLVM NEPTVNI

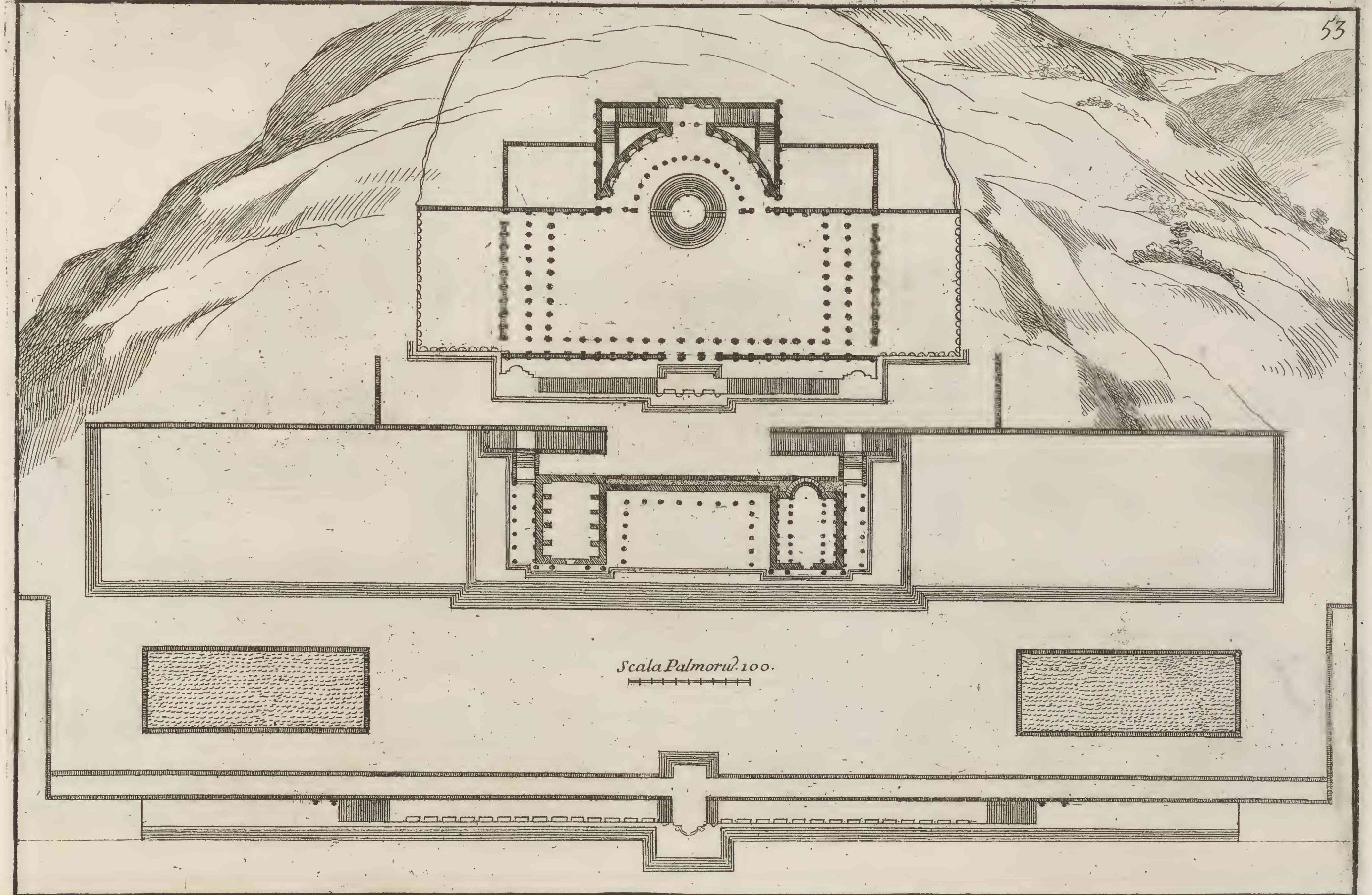

Circa Borealem Tyberis alueum non longè à uetere et interiore Traiani portu spectantur rudera uetustissimi templi, ex quibus Iac. Barozi in suis Opticæ Libris Scenographiam hanc delineauit, quam hìc accuratiorem damus. Ignatius Danti in Comment. censuit ibi templum NEPTVNI *stetisse, alij* PORTVMNI, *de quo Varro L. 5. LL. fortè meminit in Tyberino portu.*

Petrus Sancti Bartolus incidit

Dominicus de Rubeis hered. Io. Iacob' de Rubeis formis, Romæ ad Templ. S. M. de Pace, cum Priuil. S. P.

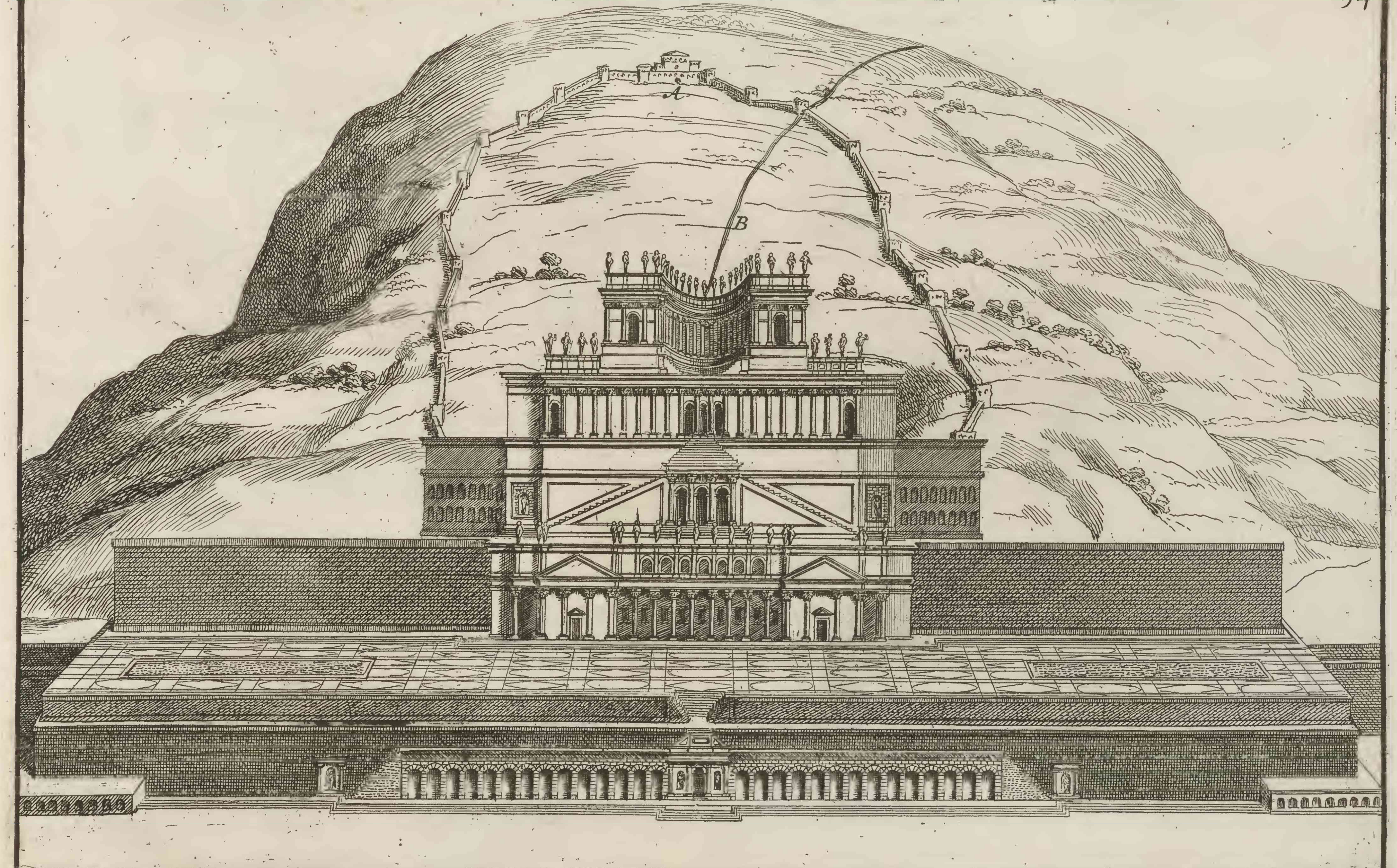

ICHNOGRAPHIA TEMPLI FORTVNÆ PRÆNESTINÆ.

Petrus Santi Bartolus incidit. *Ab Equite Petro Berrettino Cortonensi delineata.* *Ex officina Dominici de Rubeis ad Templū S.^{tæ} M.^{ae} de Pace.*

TEMPLVM FORTVNÆ PRÆNESTINÆ.

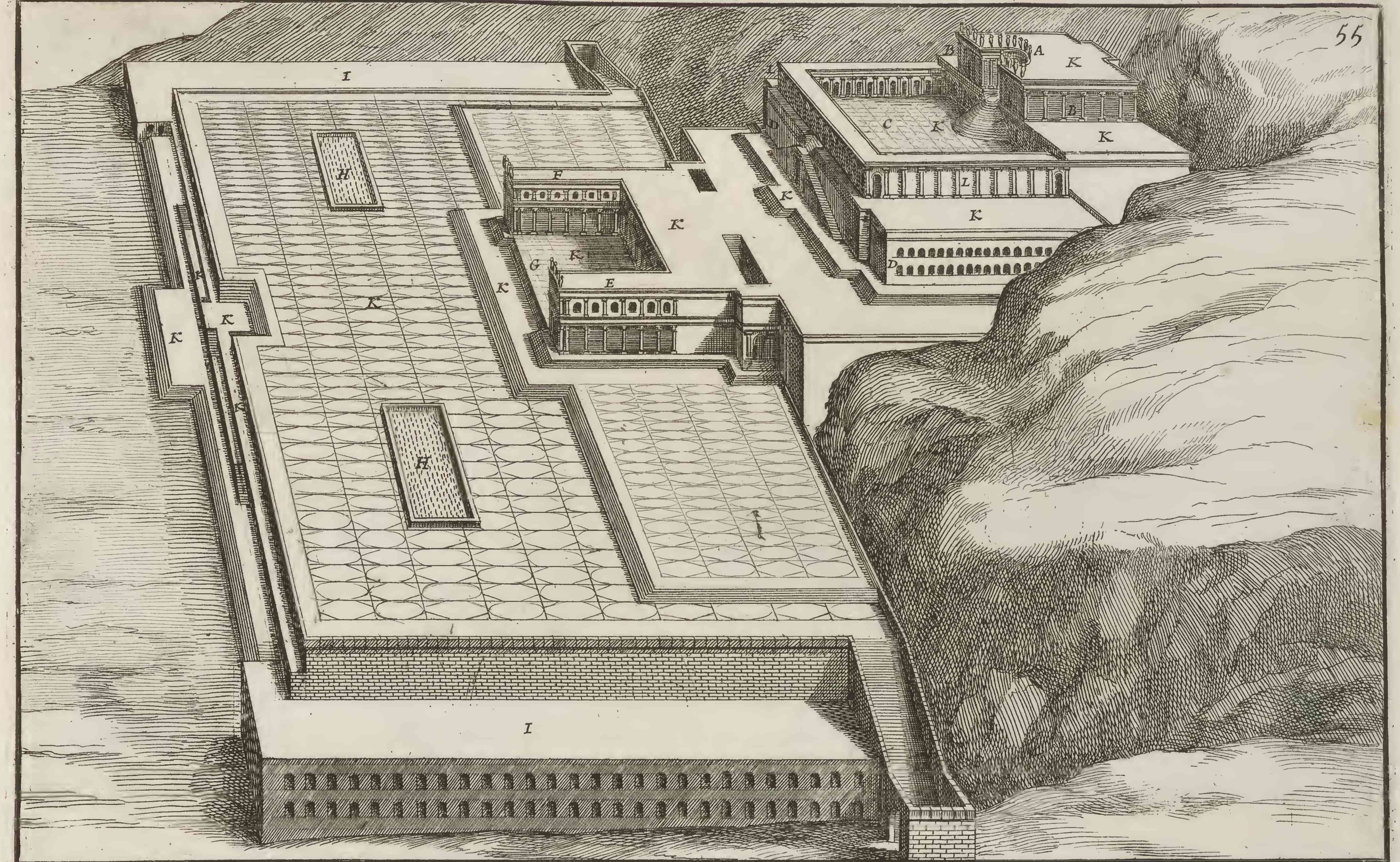

Orthographica Delineatio Templi Fortunæ Primigeniæ Prænestinæ, uetusta superstitione, et sortibus, uel ante Syllana tempora celeberrimi; Quod olim inædificatum radicibus montis ueteri Prænesti imminebat, et procul aspicientibus à mari usque speciẽ sui amplissimam præbebat; nunc uerò tempore dirutum ingentibus ruderibus nouum Præneste undique occupat, et claudit, et in ijsdem priscam suæ structuræ normam seruat, et eruditis demonstrat.

A. Arx Prænestina. B. Fontes Aquæductus, è uarijs corriuatis ad usum Templi, et Ciuitatis.

Petrus Sancti Bartolus incidit. Ab equite Petro Berrettino Cortonensi delineata

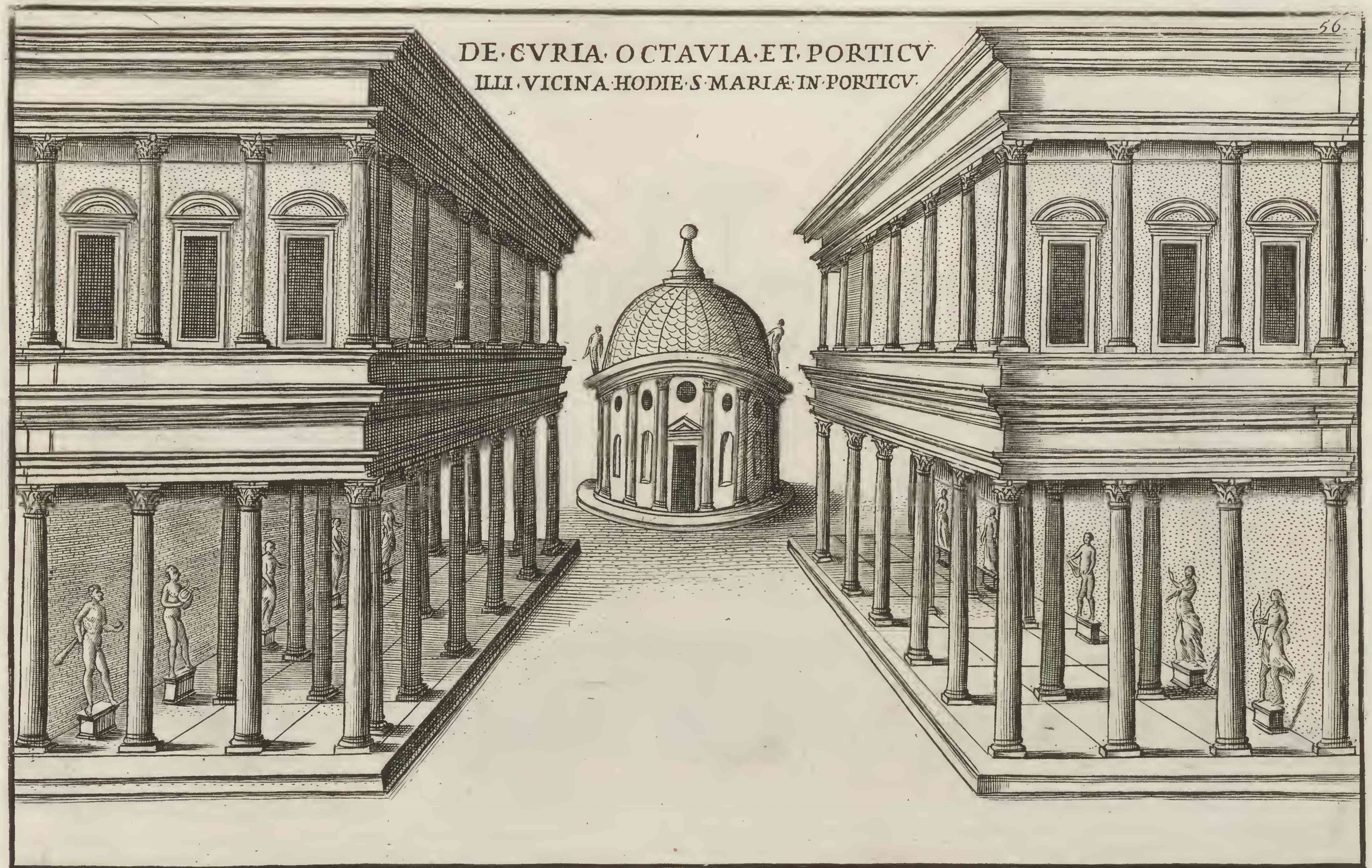
Ex Officina Dominici de Rubeis ad Templū S.e M.e de Pace.

SCIOGRAPHIA TEMPLI FORTVNÆ PRÆNESTINÆ

A. Cortina siue oraculũ Fortunæ instar Theatri, ubi simulacrũ Deæ Iouem lactentẽ gestantis, et arca cum sortibus erant, edebanturque oracula, ibi nunc palatium Principis. B. Sacella duo circa cortinã. C. Cauædiũ maius. D. Basilicæ duę, hinc Cornelia, illinc Æmilia E. Serapium ubi colebatur serapis. F. Scola ubi alebantur puellæ Faustinæ Augustæ. G. Cauædium minus. H. Piscinæ duæ siue lauacra ad ministeria sacrificiorum. I. Cryptæ, forte Cisternæ ad usum Ciuitatis. K. Areæ, ut dicunt, piani XII. ad quas ascendebatur per 12. gradationes. L. Porticus seu ambulacra. Exhedræ, Sacella Basilicæ, et Cortinæ musiuo opere erant exornatæ: de quo Plin: L.36. C.25. et cuius insignis pars seruatur in Palatio Principis.

Petrus Sancti Bartolus incidit. Ab equite Petro Berrettino Cortonensi delineata. Ex officina Dominici de Rubeis ad Templũ S.ᵃᵉ M.ᵃᵉ de Pace.

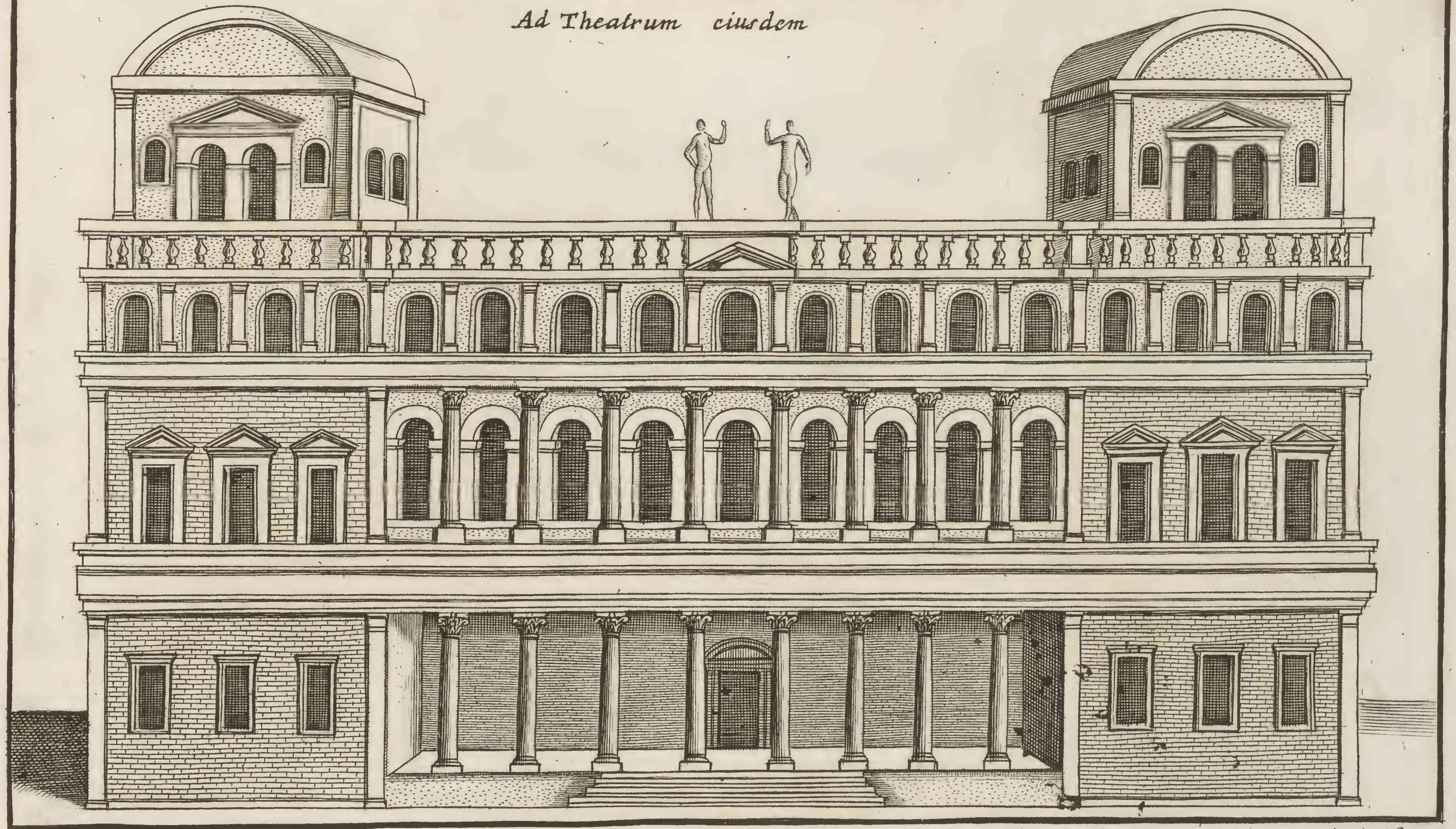

Ante theatrum, quod sub nomine Marcelli nepotis ex sorore Octauia Auguſtus excitauit cuius pars ad huc ibi uidetur in ruina, curiã Octauiã fuiſse tradit Appianus cui iuncta erat eius nominis porticus, quæ ut conijcitur à S. Nicolao in carcere usque ad S. Mariã in porticu extendebatur. In hac curia et porticu multas depictas imagines, statuasq. erectas Plin. memorat, et ab eximijs cõmendat auctorib' inter quas pictura erat Herculis, et aliæ ab Arthemone cõfectæ et statua Apollinis tenẽtis fulmen. nonnulla etiã delubra nempe Iunonis cũ ipsius, Veneris et Esculapij simulacris. itẽ Apollinis ac ipsius duæ ibidẽ effigies, Latonæ et Dianæ, nouẽq. Musar. Tandẽ aliæ considerãdæ quæ in schòlis ibi Octauiæ appellatis uidé: re erant de quib' meminit idẽ Plin. In hoc tẽplo S. Mariæ in porticu cõseruatur imago quę dã B. Mariæ Virg. quæ habetur ex antiqua traditione detecta et portata fuiſse p manus Angelor. B. Gallæ Virg. fil. Symachi Rom. patritij cuius uitã S. Gregorius PP. cõscripsit lib. 4. dial. c. 13. S. Ioãne Pont. Max. qui illud tẽplũ eidẽ imagini cõsecrauit. Deinde uero successores scilicet idẽ Greg. Alexander 2. Greg. 7. Celeſtinus 3. itẽ Caliſtus 3. Leo X. Adrian. 6. Paulus 3. pro sũma in eã pietate, quę multa miracula edidit pręsertim in pestilẽtia. qua Roma interdũ laborauit, eat imago eſt in sapphiro ut uidetur mirabiliter delineata templũ paucos ante anos additis Sacerdotibus ex Cong.ni Lucæ egregie fuit inſtauratũ, est columna uisenda ex lapide pellucido.

MAGNI POMPEI CVRIA

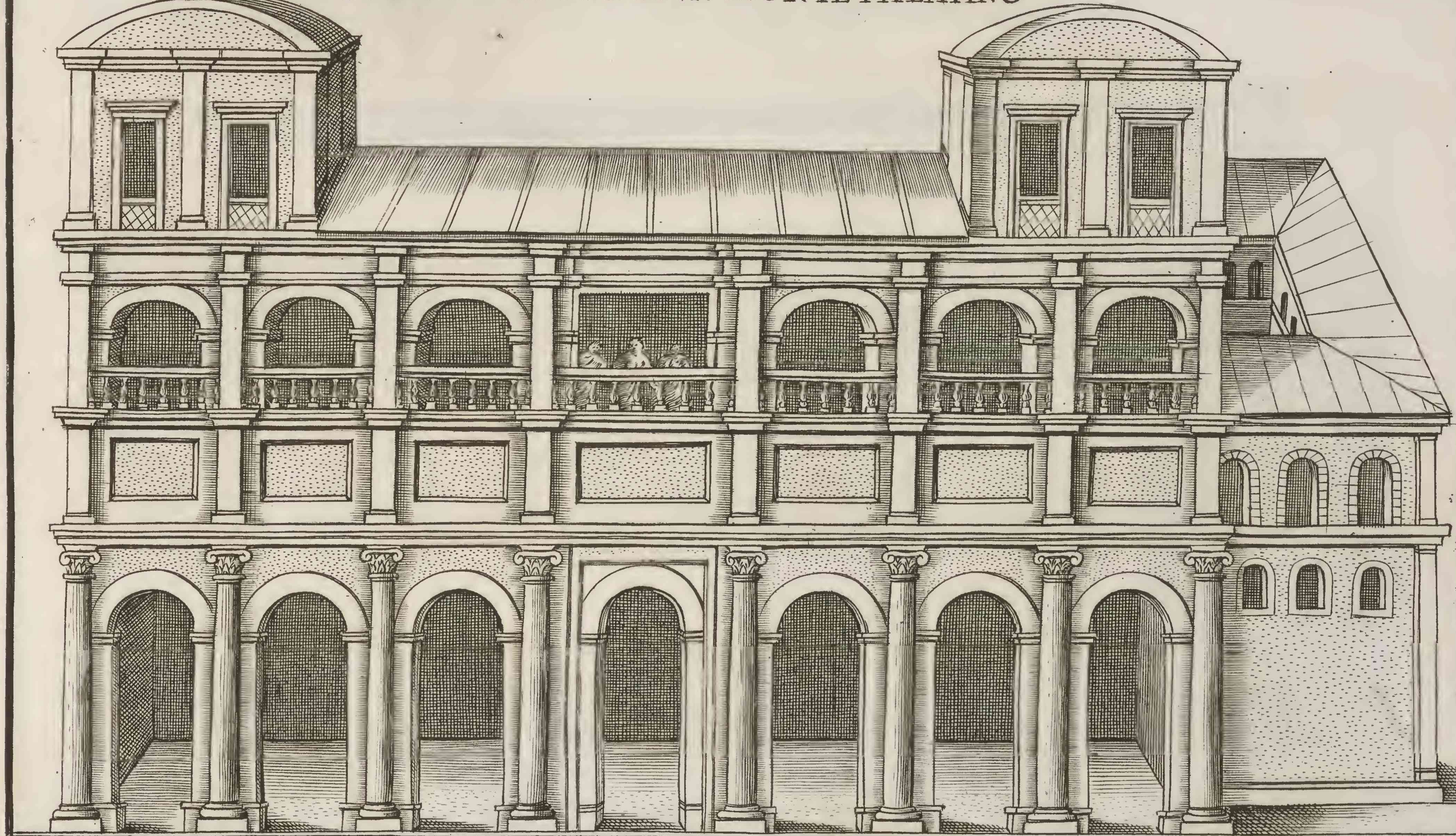
Ad Theatrum eiusdem

57

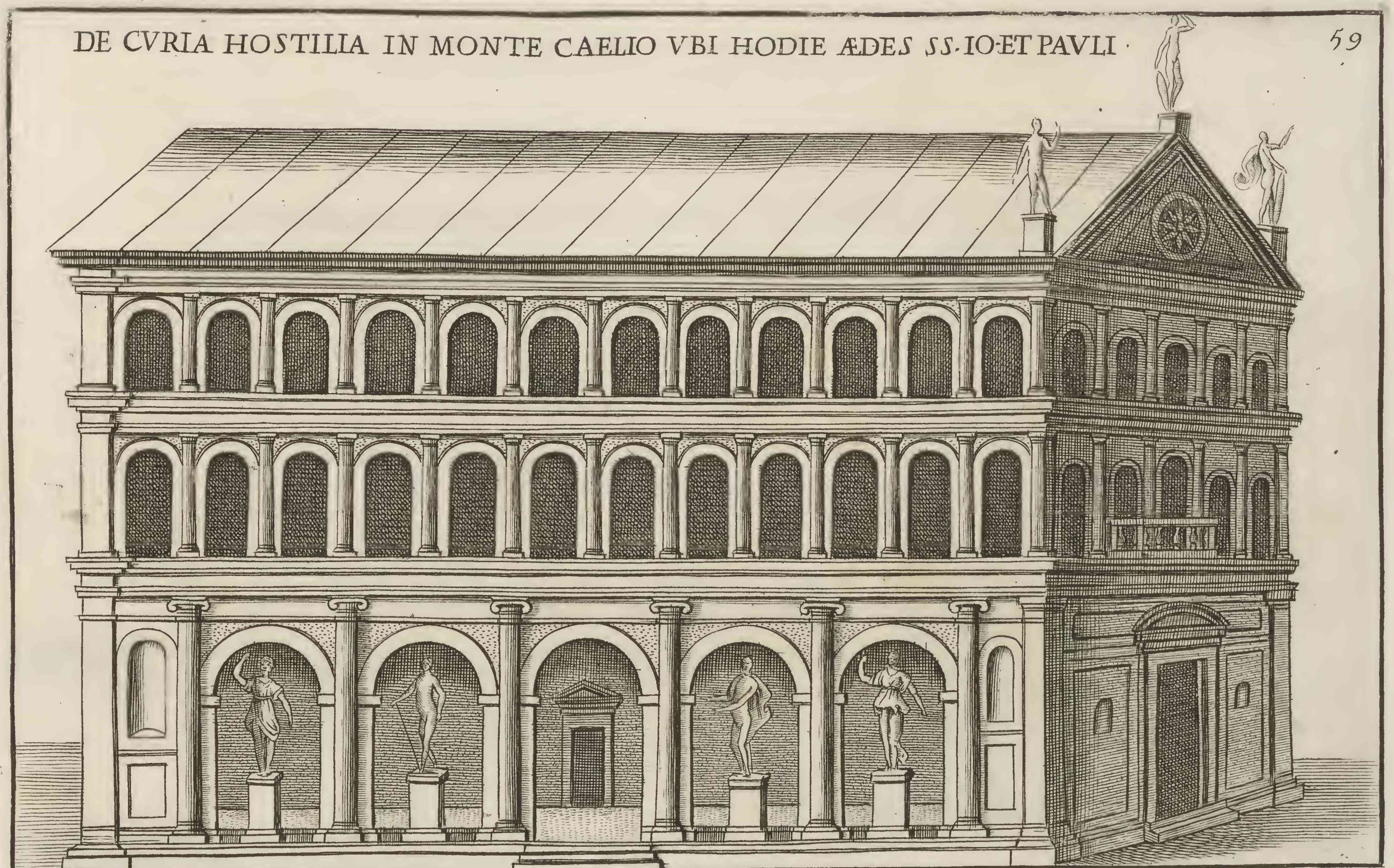
A dsuũ Theatrũ cõſtruxit Pompeius Curiã, quã ut Plutarchus monet in Vita incoluit post 3.tiũ tãtũ triũphũ cũ antea humiliùs habitaſſet. hic Cæsar 23. à cõiuratis cõfoſſus uulnerib' perijt, quæ propterea ut ait Suetonius fuit obstructa. Dicta fuit Pompeiana ab eius nomine: columnæ undecũque cẽtenæ ex marmore phrigio, porticũ fulciebãt, hoc ædificiũ egregijs habitationib' xyſtisq. diſtinctũ intus forisq. eximijs picturis, ab Antophilo præſtantiss. pictore ornatũ. expreſſus Europæ raptus, Cadmiq. labores. stetit ad Gordianũ Imp. Philip. Imperio cõflagrauit, ita omnia absumit tẽporis iniuria, præter illuſtria Pompei facinora domi forisq. gesta, nã domi Rempub. consilijs, foris auxit bellis, ita ut uix ante eũ nemo amplius. Triũphauit quod nulli unquã cõceſſũ adhuc eques et adolescẽs XXX. annis quib' bellũ geſſit tertiũ triũphauit, de trib' ut Plutarc. aduertit orbis terræ partib' Asia uidelicet Africa et Europa, ita ut cũ Cæsare suæ gloriæ æmulo de toto terrarũ orbe triũphaſſe dicatur Occidẽtẽ simul cũ toto Oriente perdomuit, neque de terra solũ sed de mari, deuictis prædonib' et pyratis quorũ maxima pars mediterraneũ habebat infestũ Regiones de quib' triumphauit enumerat Plutar. in uita quæ sũt Pontus, Armenia, Cappadocia, Paphlagonia, Media, Colchis, Iberia, Albania, Syria, Cylicia, Mesopotamia, Phoenice, Palestina, Iudæa, Arabia, et pyratæ terra mariq. debellati, addit. Castella ab eo capta 1000. Vrbes haud multo pauciores 900. naues pyraticas 800. Vrbes iterũ habitatorib' prædict. 39. Plin. lib. 7. c. 26. Triũphi III. inquit, quẽ duxit ad III. Kal. Oct. M. Messala M. Pisone Cõsul præfatio hæc fuit etc. Pl. l. 34. aut in eo Triũpho ductã fuiſſe Pharnacis Regis Põti statuã argẽteã, ut et Mitridatis, et currus aureos argẽteosq.; dicũt latã quoq. lunã aureã 30. lib. mensas aureas gẽmis distinctas, 3 statuas aureas Mineruæ Mart. et Apoll. 33. coronas gẽmeas, ut Pomp. eius ipsius statuã ex unionib', mõticulũ itẽ aureũ cũ ceruis, leonib', omniq. genere pomorũ, biduũ nõ suffecit, ut ait Plutar. triũphi agmini, ac põpæ, Captiui ducebãtur præter principes piratarũ Fil. Tigranis Ar. R. cũ uxore et filia Rex Iudæorũ Aristobulus Mitrid. soror et 5. filij; ad hæc Albanorũ, Iberorũ, et Comagenorũ Regis obsides, et ingẽs tropheorũ numerus Romanos reditus qui erãt bis millies sestertiũ. l. quinquies centena millia aureorũ auxit ad ter millies ac quadrigenties sestertiũ. l. ... illatis in ærariũ uicies mille talentis. Ea sunt duodecies centena millia aurearum.

CVRIA SALIORVM IN MONTE PALATINO

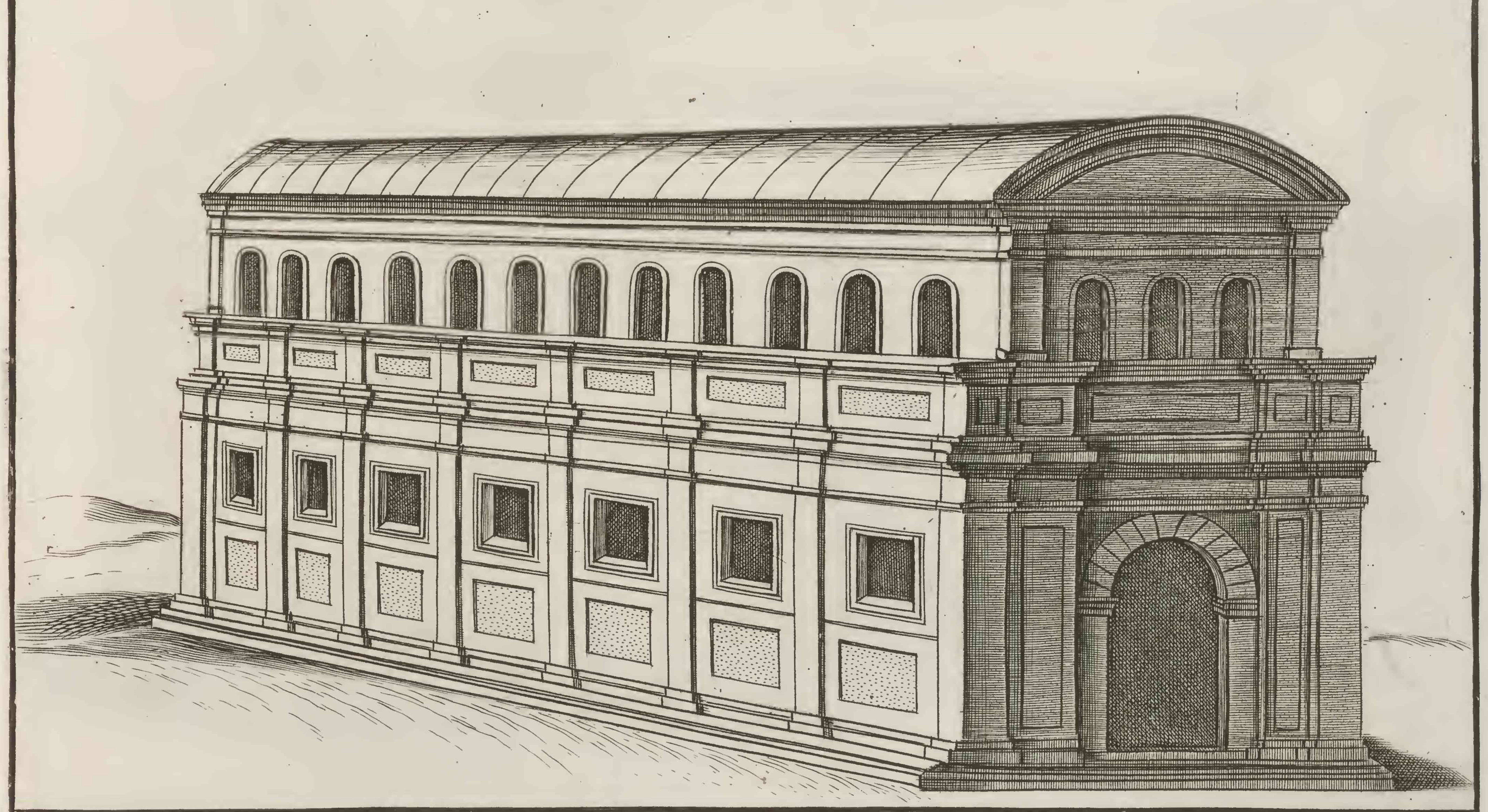
In monte Palatino Curia Saliorum fuit eo memorabilis, quòd autore Cicerone lib. de diuinatione cum eadem curia conflagraret incendio, inuentus est ibidem Romuli Lituus incombustus ac integer, a Dæmone quidem præſeruatus, ut nefariam augurandi disciplinã, quæ impie lituo fiebat, miseris Romanis suaderet. Salij Sacerdotes a Numa Pompilio duodenario numero constituti, quem postea Tullus Hostilius auxit ad 24 qui et deinceps in plurimos abierunt adeo, ut numeroſiſſimum collegium constituerent. Nemo Salius creari poterat, quin utroque parente orbatus extitisset. Pileum, quem et apicem uocant, gestare consueuerant, trabea hyanthini coloris ueste utebantur, ut conſtat ex numismatibus Antonini Pij, atq. Cæsaris Aug. Hos quidem Salios scribit Liuius Mense Martij in Martis Gradiui celebritate in ipsius honorem Salarium carmen cantantes per Vrbem discurrere, atq. saltantes, unde salij appellati, ancile uibrare manu ad illius scuti formã confectum, quod à cælo in regiam Numæ fuisse lapsum fabulosa tradebat antiquitas. quem ut saltum siue tripudiũ agitarent æneis baltheis, gladioq. accingebantur, togas fibulis annectebant. Alias dextra lanceam, aut uirgam ferentes, leuaq. thraciã peltam sculpi, pingiq. solebant.

DE CVRIA HOSTILIA IN MONTE CAELIO VBI HODIE ÆDES SS·IO·ET PAVLI·

Liuius in Monte Cælio ubi nunc est ædes SS·Io: et Pauli collocat curiã quã dicit Tullum Hostiliũ condidisse his uerbis. Tullus Rex in Cælio monte templũ ordini ab se aucto Curiam fecit, quæ Hostilia usque ad Patrũ nostrorũ ætatem appellata. Curia seu senaculum dicitur, quòd eò senes conueniebant, curas idest res humanas, siue sacras publice curaturi, cum uerò aliæ fuiſsent curiæ, in quibus res sacras gerebant: in hac Ostilia potiſsimum res profanas, seu humanas agere consueuerunt Varro etiam hanc templũ appellat, quia per Augures erat constituta, absq. quorum auguratione nullibi Senatus haberi poterat. unde aduertit non omne templum esse sanctũ, quia non omnes ædes sacra erant templa. Curia auguratò condita erat templum: ædes sacræ non augurato condita templa non dicebantur. unde colligitur, curias templa esse sacra, et rursus sacra templa curias, quo nomine ædes Concordiæ quandoq. dicitur, in qua senatus, et orationes habebantur. ut uidere est apud Ciceronẽ Philip. 3. ne tamen curiosus lector confundatur, aduertat quod inter Basilicã Portiã et Curiã ueterem à Romulo ædificatam autore Sex. Pompeio ante Rostra iuxtaq. comitium est alia Curia ab eodem Hostilio structa et appellata codẽ Varrone autore ut cõstitit ex titulo ibi in ruinis inuento huiusmodi. In Curia Hostilia quæ hodie respondet ad eam regionẽ ubi est templũ SS. Cosmi et Damiani, olim Romulo et Remo item fratribus dicatum Fuit autẽ Tullus Ostilius Rex III. à Romulo creatus ob dilige̅te operã quã aduersus Sabinos nauauerat bellũ Albanis indixit. Albã destruxit. Albanos etiã Romã trãsire iussit tandẽ à cælo fulminatus obijt.

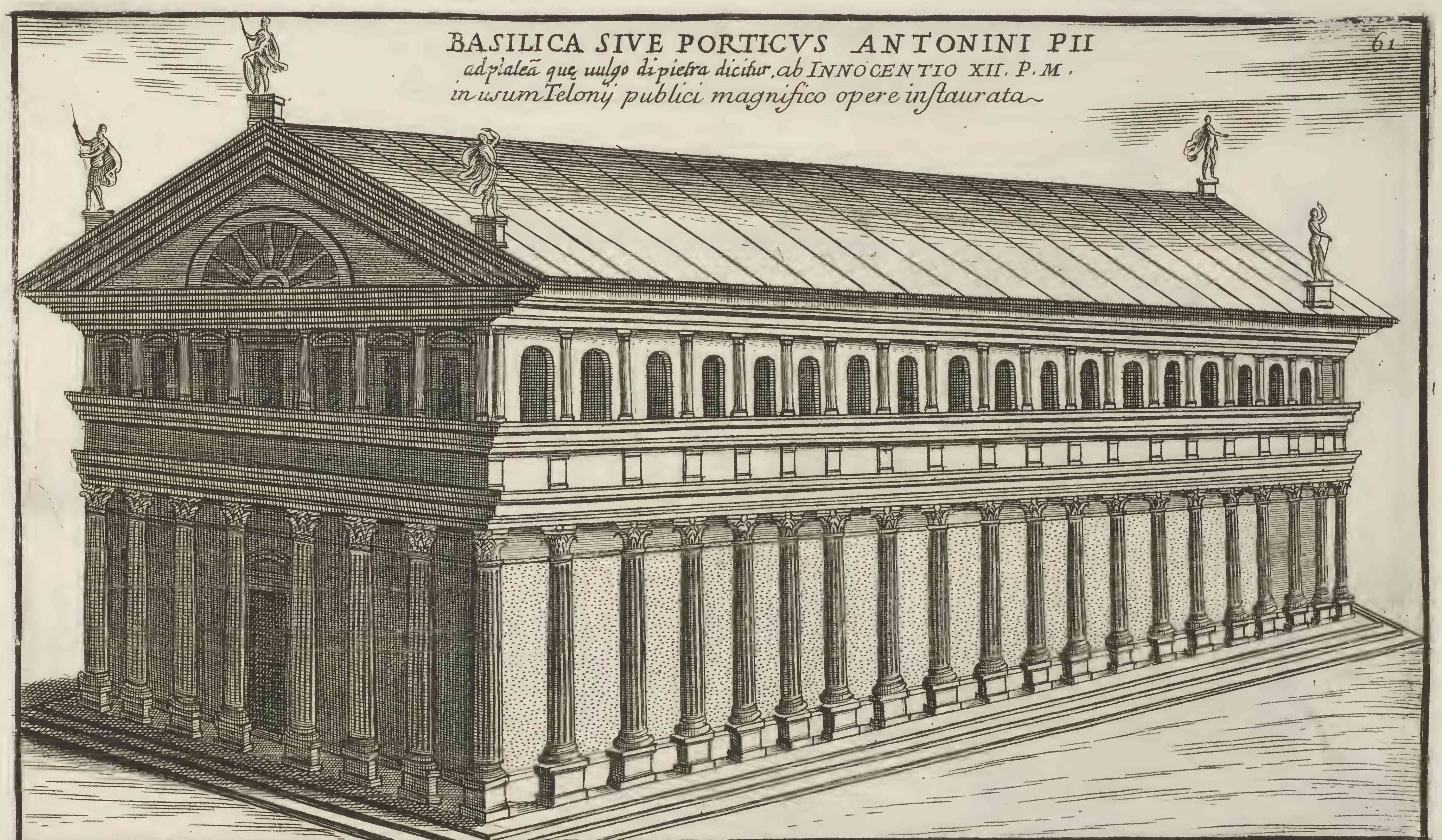
BASILICA PORTIA

M. Portius Cato primus omniũ basilicã condidit, ut recte Andreas Fuluius ex Plinio 2°. ãnotauit. quã cum censoris munere fungeretur in foro sub curia a se ædificata extruendã curauit ex ære publico, ac de suo nomine appellauit, in qua tribuni plebis ius dicere consueuerãt: cũ autẽ hæc prima basilica fuerit, nõ ab re erit, pauca hic de basilicæ usu et cõmoditate subtexere, quanuis suis in locis cũ de alijs etiã ageremus de ea mentionẽ fecerimus. locus erat publicus ubi ad dirimendas lites negotiatores frequenter aderant, quod ex Vitruuio manifeſte cõstat, dum de basilicis ædificãdis uerba faciens, loca inquit adiuncta foris, quã calidissimi partibus oportet conſtitui, ut per hyemẽ sine molestia tempestatũ se conferre in eas negotiatores possint. Fuit M. Cato autore Plinio Iuniore in lib. de uiris Illust.ius genere Thusculanus quã optime de Republica meritus non solũ ab animi fortitudinẽ maturitatẽ consilij, uitę integritatem, sed etiam pro uirga censoria quæ semper in deprauatos mores inuectus eſt, nihil ferens incorrectũ quod Senatus Populiq Romani gloriã obscurare posset. unde et illud de eo tritũ et uulgare dicitur, quod parentes filiosq educationis immemores supplicio excitaret, quo circa per antonomasiã consoris nomine Catonẽ intelligimus, ipsumque nequam moribus exoptamus, tam parũ diuitiarũ cupidus et honorũ. ut tribunatũ militum in Sicilia non nisi rogatus acciperet, quæſturã fortiss.me præturamque iuſtissime gereret, nec quicquam in exercitu suo præcipui præter honorẽ et imperium haberet. Prætor Sardiniã subegit. Consul Celtibros domuit, et ne rebellare possent p literas eorum muros demoliri mandauit. Syriatico bello Tr. mil. sub M. Atilio Glabrione occupatis Thermopilarũ iugis præsidiũ hostiũ depulit. fuit uestitu ciboq parcissimus, et oratoria facultate alter Demoſtenes appellatus ut scribit Plutarchus adeo ut et Galbã octogenarius accusauerit dictitare solebat ueram fœminæ nobilitatẽ in pudicitia consiſtere.

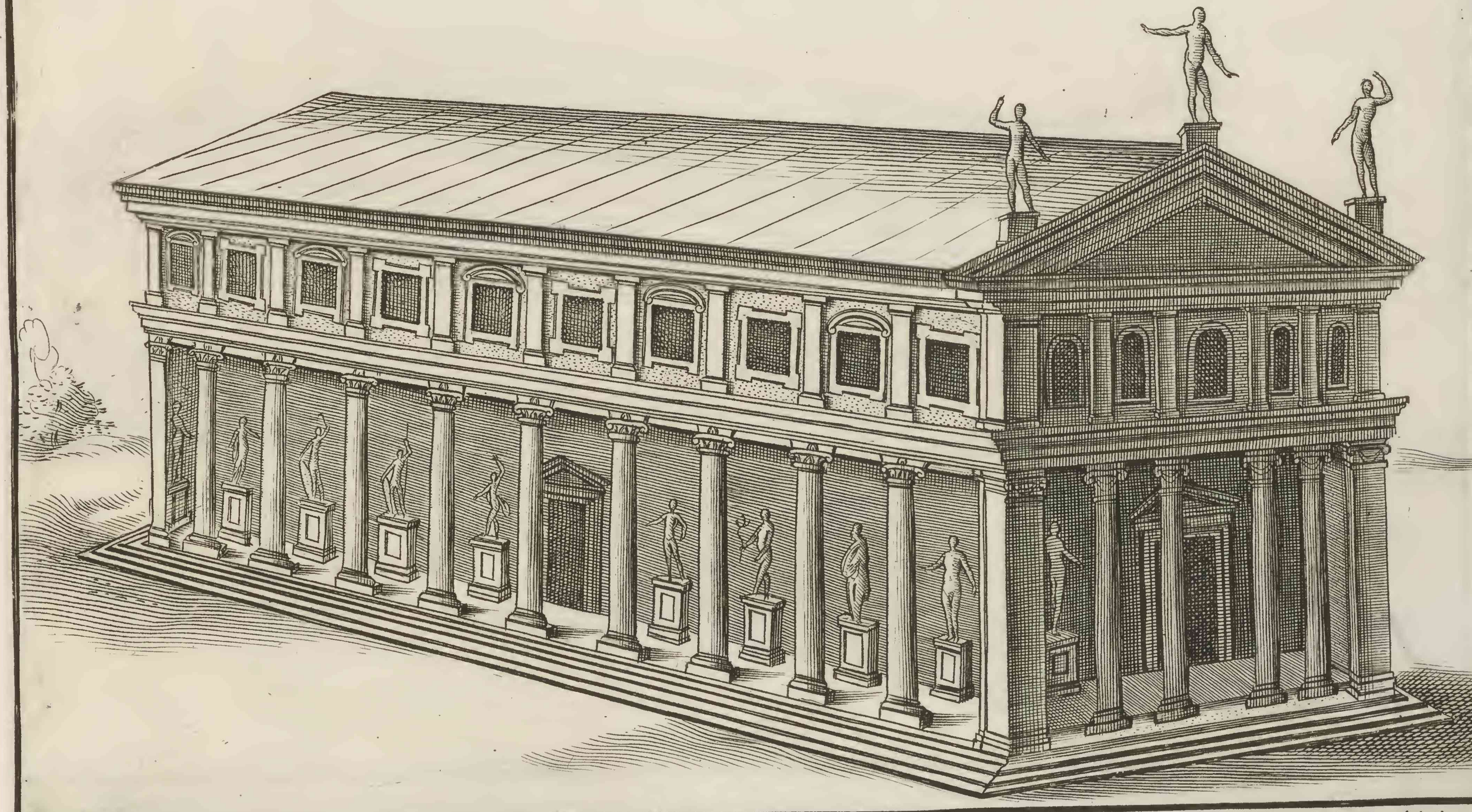
BASILICA SIVE PORTICVS ANTONINI PII

ad plateã quę uulgo di pietra dicitur, ab INNOCENTIO XII. P. M. in usum Telonij publici magnifico opere inſtaurata

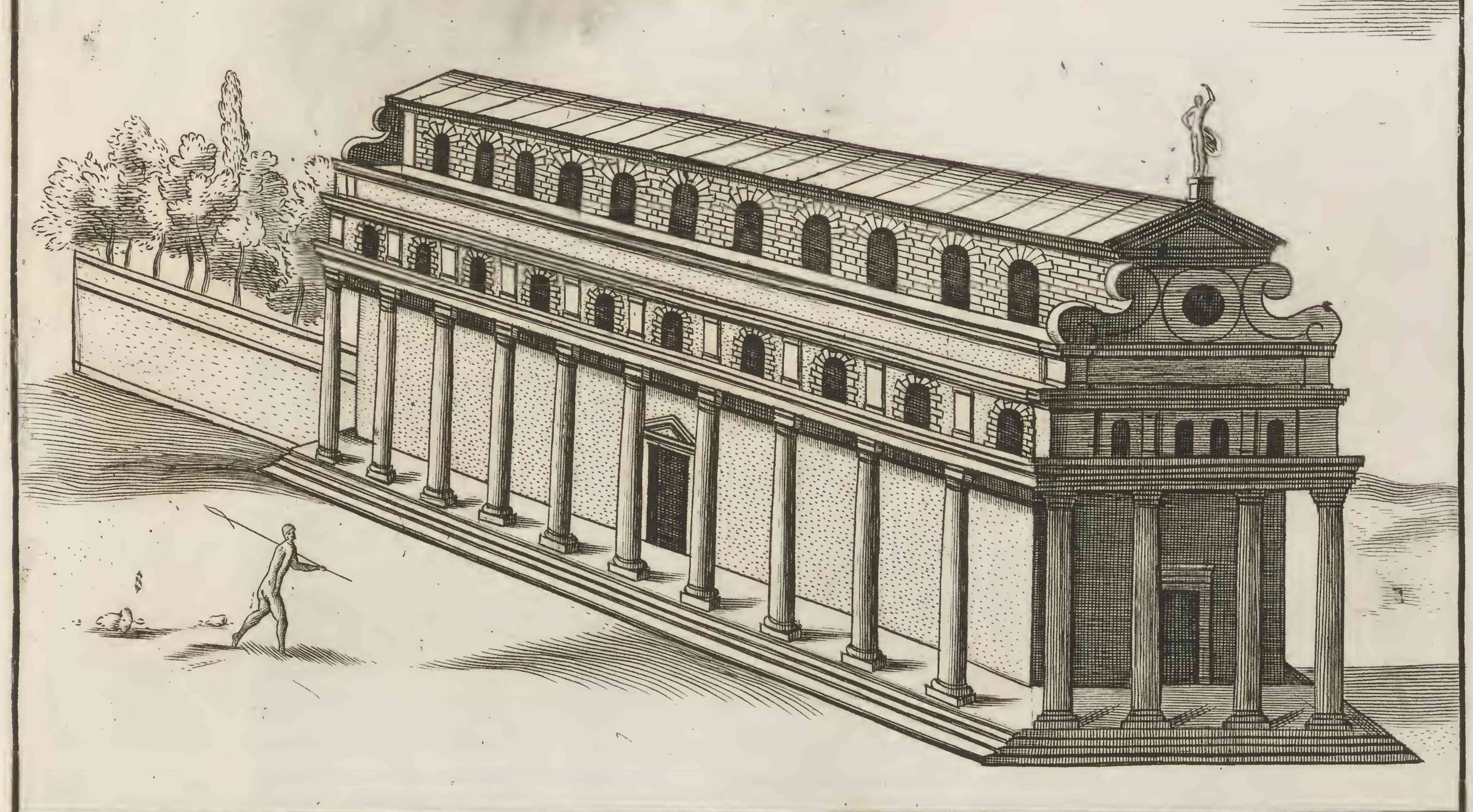
In ea urbis parte, quam piazza di pietra uocant, rerũ antiquarũ eruditi cõmemorant, et columnã, quam hodie alibi magna cũ admiratione suspicimus, Antonino pio excitatã et hoc superbum ædificiũ fuiſse: sed quidnã fuerit, inter se dissident. Gamuccius alij que affirmant Antonini ibi porticum stetisse et basilicã, alij quoq; ex numero eſt P. Victor templũ huic bono Principi a S.P.Q.R. positum peribent, cui quidẽ opinioni facilius aſsentior cũ L. Fauno dicẽte, ad ædẽ S. Stephani de Trulli eidẽ loco uicinã huius templi extare ueſtigiũ in porticu perueuſta, cuius nec principiũ, nec finis ullus discernitur ii, tantum ingentes quidẽ columnas marmoreas ita esse dispositas, ut in quadro porticus illius templi extructa uideatur, quod Antonini opus fuiſse putant. Nihilominus hæc moles qualis quãta: ue fuerit ab Antiquarijs ex ornamento, plantaq. dignoscitur, totã fere malta fuisse contectã, et eleganter sculpturis excultã. addunt etiã prægrandẽ hanc porticũ supra duo et quadraginta opere corinthio colũnas, quibus fulciebatur, se protendisse. magnitudinẽ profecto et elegantiã huius operis colliges amice lector, si quando iter ea faciens in undecim illas uaſtiss.as corinthias columnas quæ hodie cũ sua coronide, basi, alijsq. ornamẽtis supsunt, oculos intendas. Fuit Antoninus Pius Imperator talis, ut uere morib.⁹ pietatẽ cognominis adimpleret; fuit enim (ne cũ P. Victore religiosũ appellem) Princeps bonus, pacis amantiss.s, clementia, modestia, iuſtitiaq. præclarus; Scipioni sententiã illã celebrẽ uerbis, re q. ipsa usurpans, malle se ciuẽ seruare, quã mille ex hoſtibus necare. optimo ergo iure Numæ cũ Pompilio exequabat. tanti uero bonitatis fama exemplo que præluxit, ut barbaræ, ẽ remotiss.e nationes, quæ eatenus imperij Romani iugũ nõ senserãt, allectæ de pace et foedere legatos ei mitterẽt. O quãtũ, Deus bone, in Principe probitas, et mansuetudo cõmendatur, quantũ habet roboris et potẽtiæ: cũ ea, quæ bellor. magnitud.e preſtare nõ possit, facile uitæ gloria, et honeſtate conficiat. nec enim que, quã magnatẽ appellauerim, quin propter honeſtã uiuendi rationẽ magnatẽ agnouerim. Tandẽ uero poſtquã 70 iam ãnos natus. 23. sic imperauit, cum omniũ dolore, lacrymisque diſceſſit.

BASILICA L· PAVLI ÆMILII

Fuit hæc Basilica Pauli Æmilij in medio fori Romani inter templū nunc S. Adriani et Faustinæ iam S. Laurentij De hac ita scribit Plinius lib. 36. c. 15. nonne inter magnifica Basilicā Pauli columnis e phrigibus mi;
rabilem Plutarchus ait eum expendisse in hanc basilicā 900000 aureos quā pecuniā cum esset cū Marcello Consul a Cæsare acceperat. Paulus Æmilius hic bis fuit consul, bis quoque triumphauit —
Triumphi autem eius agmen quo triumphans ingressus est Romam fuit huiusmodi. Inprimis Vrbis uiarū quibus erat transiturus, erant utrinque parietes domuum instructæ et ornatæ;
tapetis aulęis et eximijs peristromatis Templa aperta præferebant in facie serta ramosq; arborū uarie innexos ad lætitiā compositos Præibant agmen ad dimouendū populū pluri;
mi suis quique baculis ne impedimento essent triumpho qui tribus diebus fuit continuatus P.a uix suffecit conuehendis quadrigis bigis carrucisq; simulachris tabulisq; pictis Altera per;
uehebātur carris curribusq; Macedonū arma auro metalloq; cælata admodū fulgētia nimirū clipei, galeæ, toraces aliaq; arma Tracica his succedebant 3000 hominū pecuniā argētea in uasis 750 ferentia
et singula uasa terna capiebant talenta et 4. hōēs singula ferebāt uasa reliqui portabāt argētea itē uasa scyphos uidelicet urceos atq; amphoras egregia cælatura 3.a die sūmo mane psequebātur Tibicines tubis tibijs alijsq; instrumētis
bellicis Post hos ducebantur boues 120 inauratis cornib9 linteis sertisq; instructi ad sacrificiū, quos pone sequebātur adolescētes puelliq; ferētes aureos scyphos, ad sacrificij eiusdē usū et alij numisma aureū uasis 77. Horū ues;
tigia legebat unus paterā uel urceū aureū ferēs 10. talentorum ualoris quē Paulus Æmi. plurimis gēmis unionibusq; ornādū curauerat. Adferebātur uasa quoq; aurea Antigoni, Seleuci, ac Persei cuius statim currus insequebatur cū diademate ipsi;
Persei armis imposito; mox aderāt sequētis huius infelicis Regis filij ex eius familia, quos ipsemet sequebatur lugubri indumento, eūq; comitabātur retro ōēs eius familiares et domestici moestiss.um suū Regē cū luctu lacrimisq; spectātes sequeba;
tur hos deinde 400 aureas coronas ferētes P. Æmilio triūphāti a uarijs Vrbib9 dono trāsmissas Ipsemet Imp.r post hos sequebātur in curru triūphali purpurea indutus ueste auro gēmisq; intexta, lauri ramū dextera preferēs Post Imperatorē ibant alius
milites laureati cum suis centurionibus, Tribunis et legatis Tantum hic consul Reipub. profuit ut ab eo ad consulatum Hircij et Pansæ non fuerit amplius necesse contribuere ob ingentem pecuniam quam in ærarium intulit Lege Plut. [illegible]

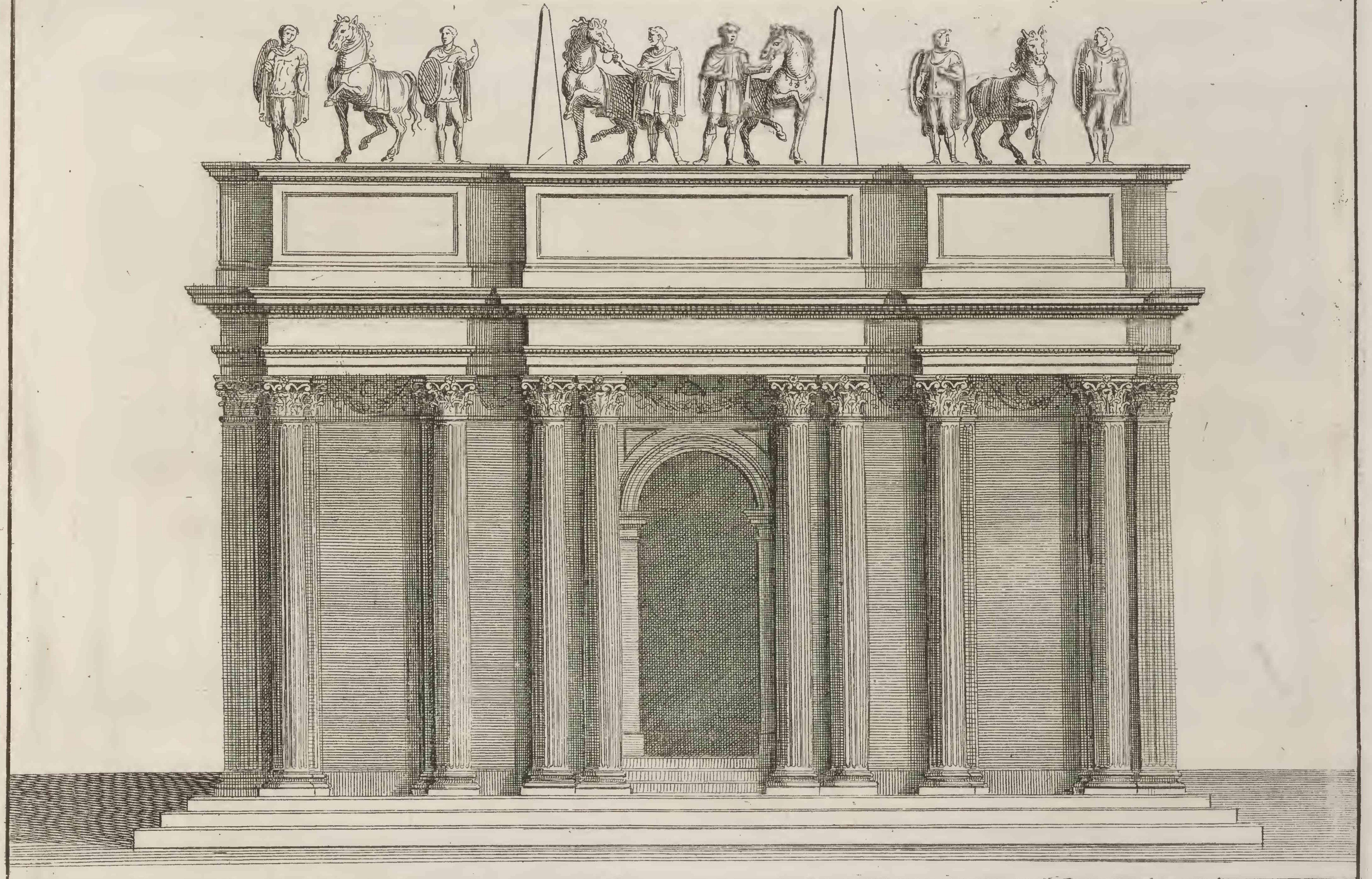
BASILICA CAII ET LVCII

Inter templum S. Bibianæ, et Vrbis moenia referente Marliano stetit Caij et Lucij Basilica, quã quidẽ Augustum sub eorum principum nomine sibi nepotum ædificasse autor est Suetonius. tametsi L. Faunus totum illud ædificiũ Lucij et Caij nomine non appellet sed porticũ duntaxat quam una cum Basilica idem Augustus extruxit. cogimur quidem hoc credere ex corrupto uocabulo quo iste ad huc locus insignitur: nam hodie thermæ Gallutij dicitur; non quia ibi thermæ aliquæ sumptuosæ fuerint Lucij et Caij nomine conditæ: sed enim ut bene notauit Faunus quòd omnia ingentia ædificia thermas uulgus appellet: quem admodum et omnes statuas grandioris magnitu: dinis colossos nominari non piget. præterea concamerata fornix quæ ad huc integra permanet attestatur qua præter Pantheonis illam mirabilẽ nullã aliam sup: biorem inuenies, quia uero Basilicæ nomen incidit, sciendũ est ex Blondo Forliu. et Marliano Basilicas fuisse loca ubi solitum erat ius dici negotiatoresq. freq̃uẽ: ter uersari. ut manifeste docet Vitruuius, his uerbis Basilicarum loca adiũcta foris quã calidissimis partibus oportet constitui, ut per hyemem sine molestia tempestatũ se conferre in ea negotiatores possent.

BASILICA VLPIA.

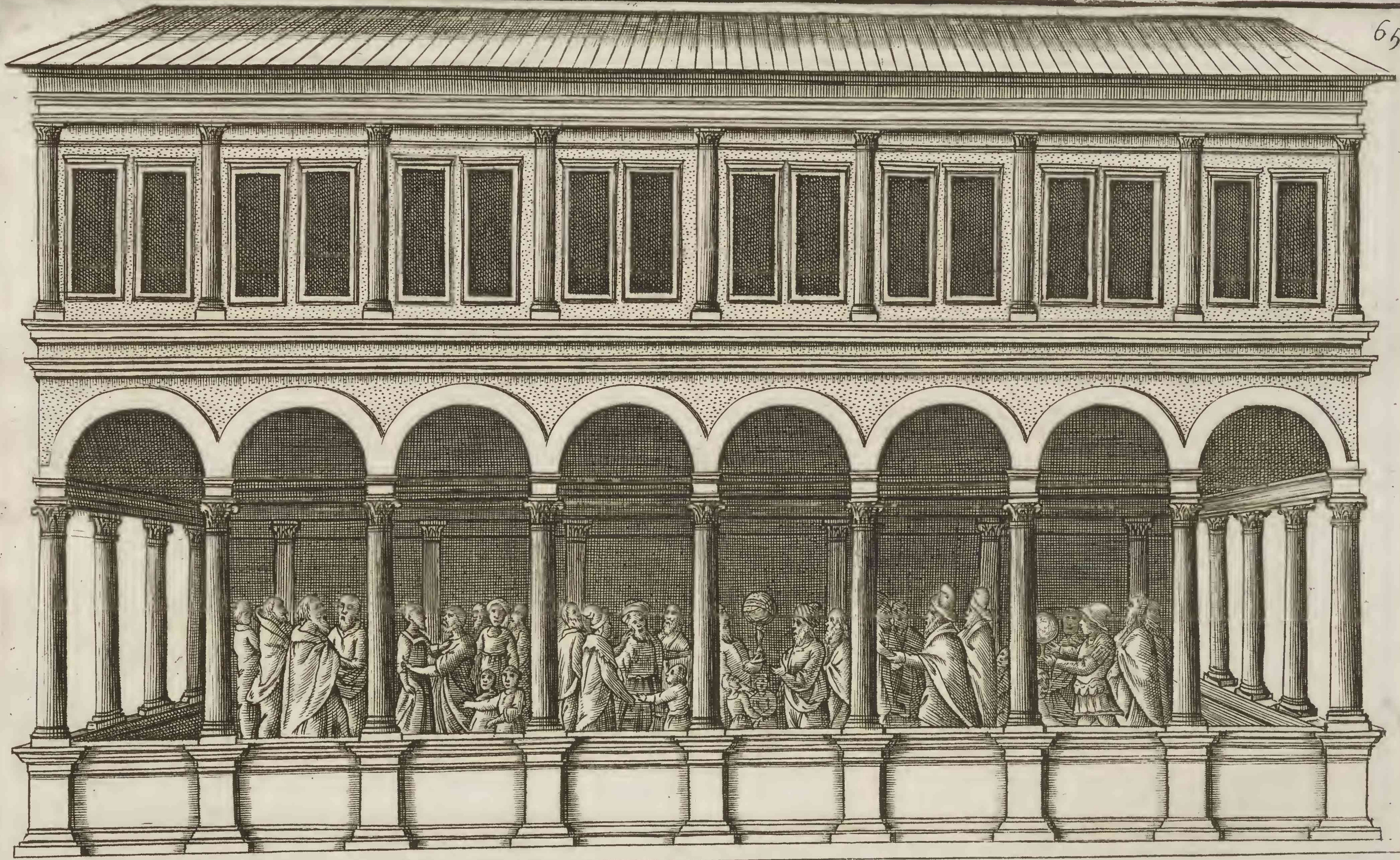

Basilica ab Imperatore Cæsare Nerua Traiano Augusto, teste P. Victore in Regione VIII. in eius Foro extructa, quam scriptores modò Traianam modò a primo gentis suę ante adoptionẽ nomine, Vlpiam cum nummis vocant. *ex Numm.*

Petrus Sancti Bartolus incidit.

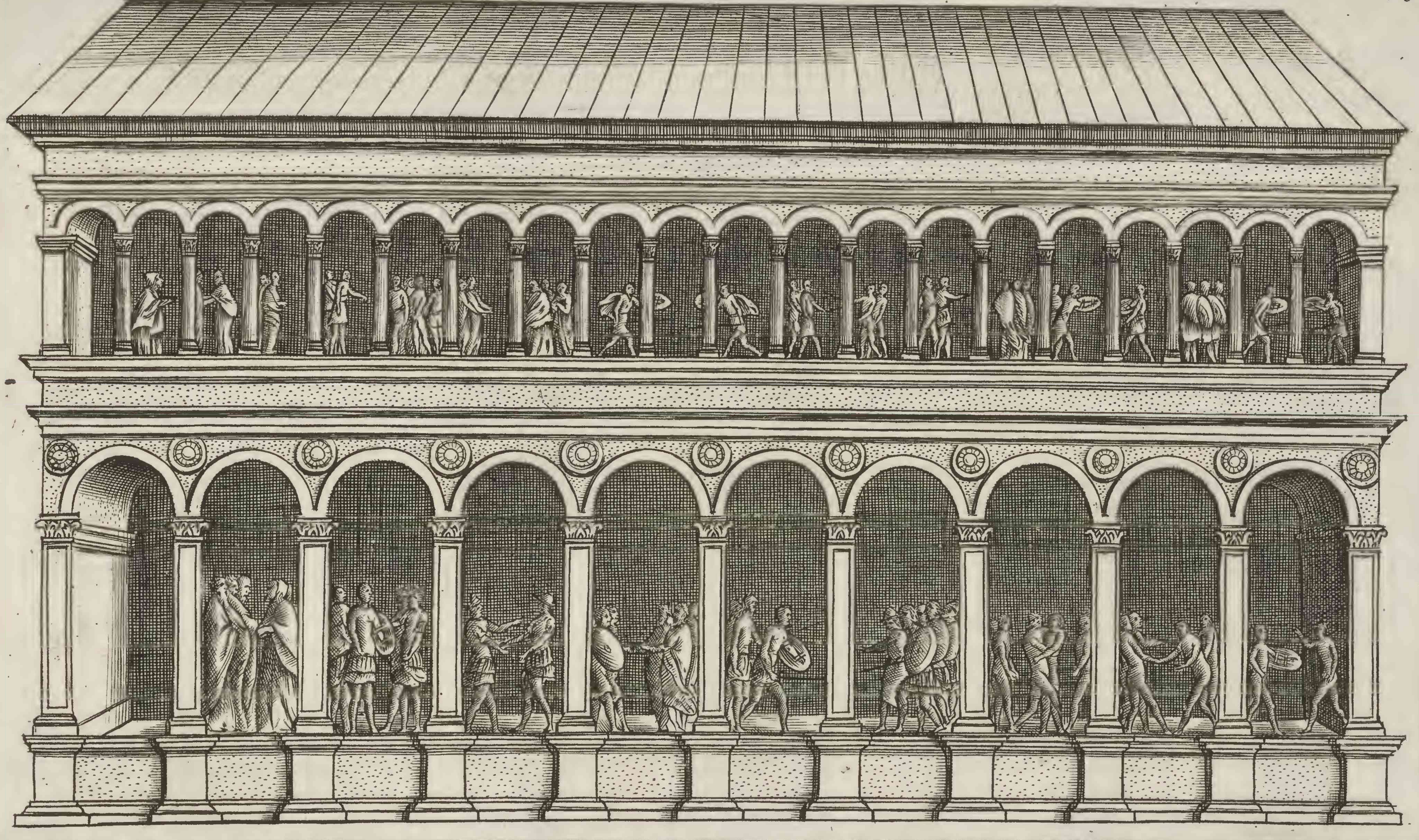
Dominicus de Rubeis eres Io. Iacob.^i de Rubes formis Romę ad Templ. S.^æ Marię de Pace.

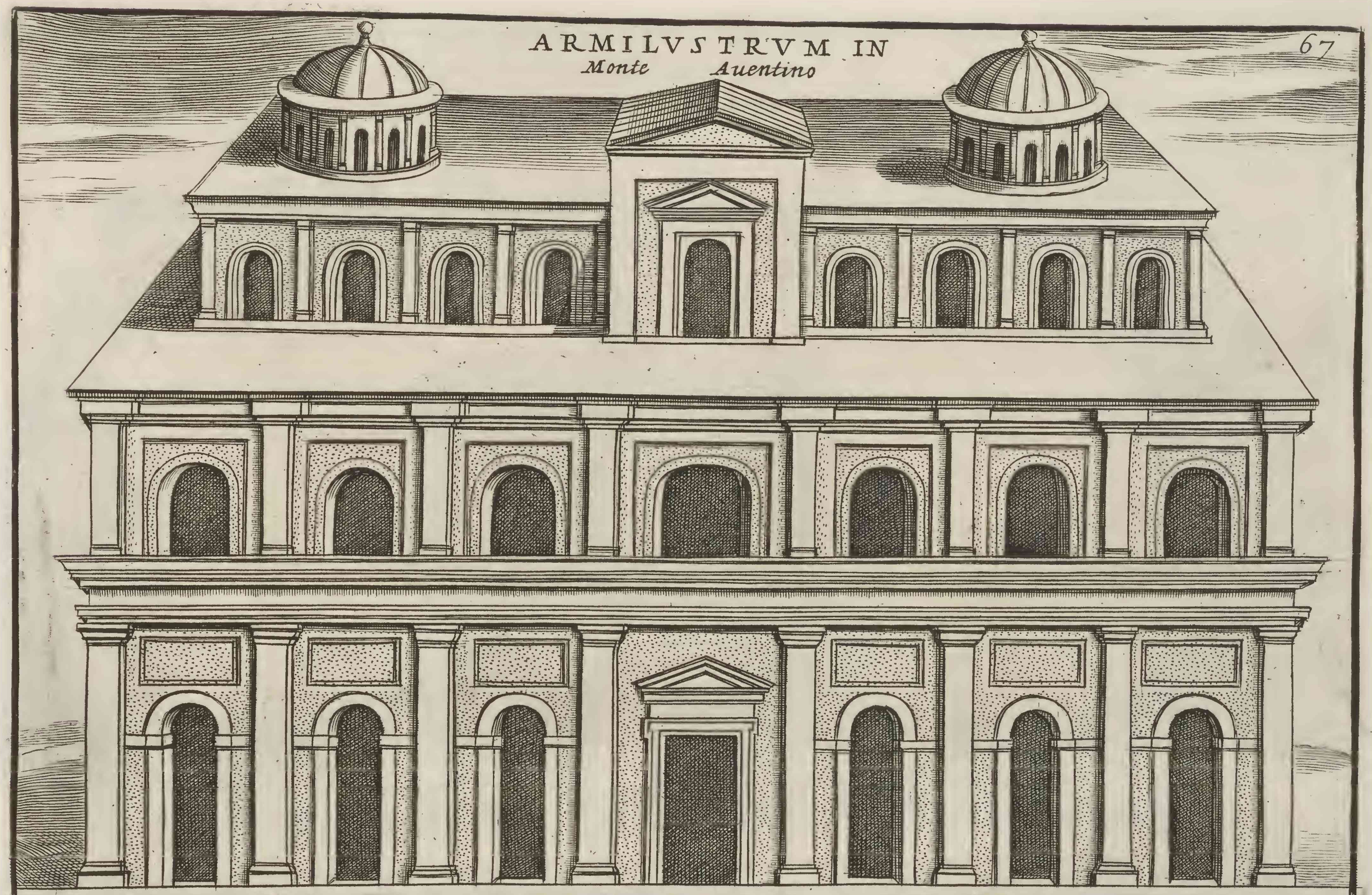
DE · ROMANO · VETERI · GYMNASIO · LITERARVM · SIVE · ACADEMIA ·

Falsò et imerito Plin: de natura cõqueritur, qđ cũ ceteris animãtib⁹ ad se se tuẽda, et cõseruãda uires, arma, agilitatẽ, normãq. prescripserit, hominẽ nudũ, inertẽ, imò et inermẽ ingenio, mẽbrisq. in infãtia
impeditũ procrearit: Tantus uir ipse consilio et literis non intelligẽs, eò magis humanę naturę prestãtiã cõmẽdari, quo obscurior ipsius ortus et maior nascẽdi imbecillitas extitisset. Homo enim in res creatas sapiẽtię,
et potẽtię habiturus imperiũ, quo pacto decẽtius in lucẽ, pdiret nisi eo quo ipsũ prouida natura parens edere cõsueuit, animãtia quę quãdã ueluti militiã sub homine exercẽt, tãquã milites, quor. precipuũ est munus
obsequi, bene armati p cedant: Homo uero dux siue impator sine armis, dũmodo cũ mente Dei solius cõpote, et animo ipsius Dei nedũ rerũ omniũ capaciss.º diuinitus inspirato, et adiuto, unde uirib⁹, ingenio, et industria in dies magis
et magis crescat cõpareat. Hoc quidẽ Romani quãtũ insita ipsa ratio suggerebat nõ ignorarũt, cũ suis in hominib⁹ egregias naturę has dotes excolere, ne otio, lasciuiaq. marcesceret, nitebãtur. Cũ uero Imperatoriã Maiestatẽ armis, et sciẽtijs muni:
ri et decorari necesse sit nõ immerito eadẽ Palladẽ militari et literario coli certamine faciebãt quam ad rẽ Gimnasiũ literar. et Palestrę, hoc ad corporis, illud ad animi exercitationẽ domos ampliss. nẽpe 1200. pedes ambitu cõtinẽtes, columnis cir:
cũfultas et ornatas extruxerũt, spatiosas undiq. porticus explicãtes, quas meridiẽ uersus duplices faciebant, nequid detrimenti à pluuia uentisq. acciperẽt. intus aulæ et mansiones distinctæ erant, statuis et picturis ornatiss.æ atq. interius
monachalis instar chori locus erat ubi iuuentus Romana literis dabat operã. eo Principes et patritij, nõ solũ honestæ uoluptatis, sed etiã disciplinæ accipiendæ causa uentitabãt. populoq. p circuitũ ampliss.us ad spectãdũ locus patebat
Hic à uariar. nationũ magistris doctiss.: õia scientiar. genera tradebãtur et scolasticis sẽp certaminib⁹ cõfirmari cõsueuerãt. Quid igitur utilius, honestius et iucũdius Reip. quã huiusmodi academias celebrari unde magis sapientiorũ,
preceptis, institutisq. abundãtes sanctiss.: sua munera administrarẽt et Remp. ipsã feliciss. Platonis illi similẽ reddãt, cũ Philosophos in se regnantes, Regesq. philosophantes contineat. ex Vitruuio et alijs.

PALÆSTRÆ GYMNASIA

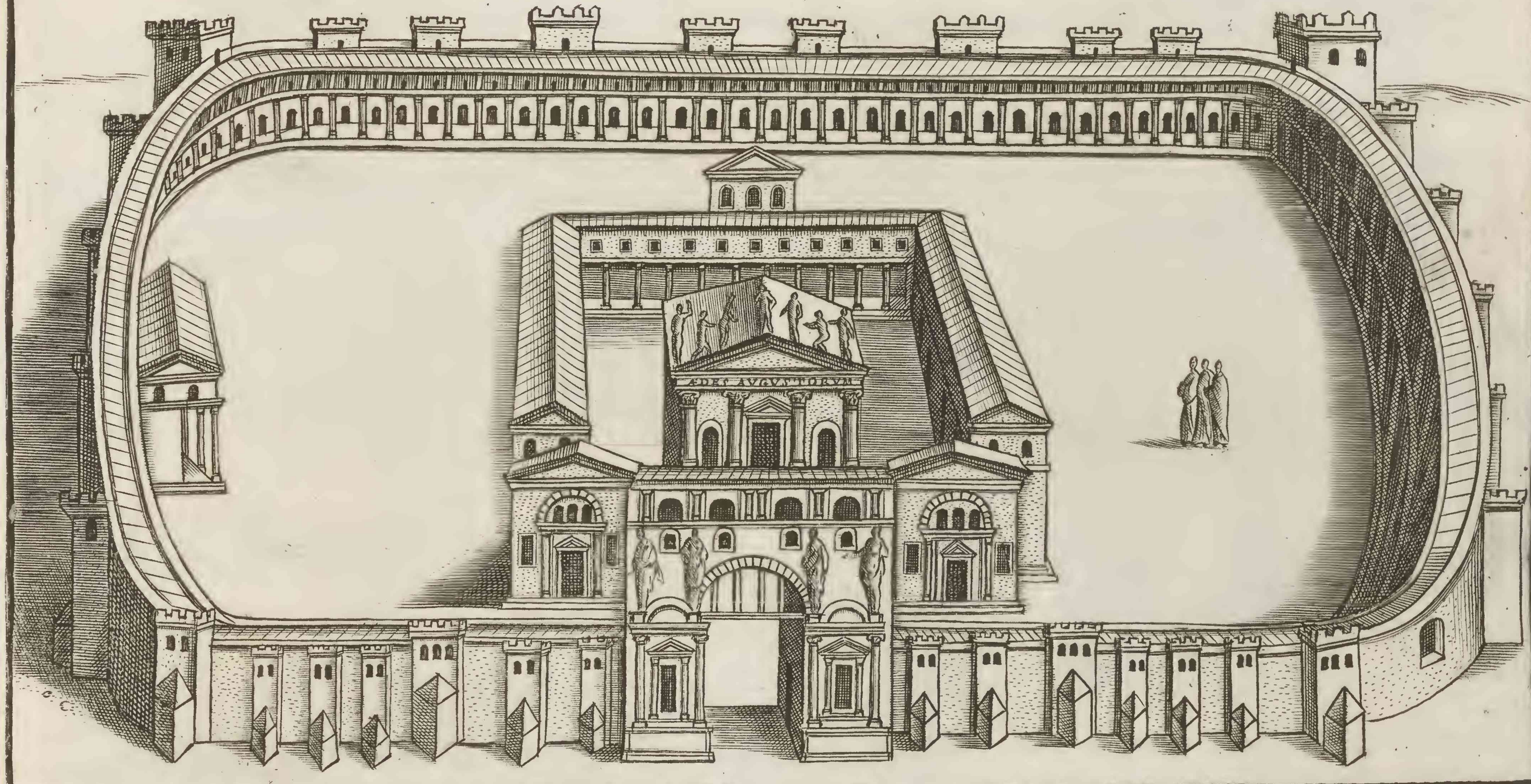
Idemmet ambitus (autore Vitruuio) qui literarū ut diximus, Palęstræ etiam Gymnasia continebat ubi diuersi pugiles et Athletæ uarijs ac miris sese modis exercebant sub porti: cibus longe latiq diffusis, quarum appellatione, uel ēt hastarū, quibus utebantur in pugna, Græco uocabulo Xystici dicebantur, et hoc nomine Iurisconsulti ut Alexander ab Alexan: dro obseruauit, eos intelligunt. non ibi deambulationes spatiosissimæ deerant, non arbores in ordinem, seriemq dispositæ, quæ locum illum amænū et spectabilem exibebant. Hybernis fere temporibus eo Romani iuuenes confluebant, et qui se haſta qui claua, cæstu, altére, disco, qui pila, qui saltu, cursuq fatigabant, ut neruos extenderent, uires compararent, metum paulatim adimerent, tandemq ad seria uariaq certamina audaciores euaderent. Quāuis u.º non negamus hanc artem cæpisse Romæ uilescere, quod ludiones huiusmodi alioqui suas in theatro operas locare consueuerant: nihilominus qui se se excolendi gratia, non eo lucrandi fine adducti eo conuene: rant, non parum fecisse uidebantur, siquidinde laudis, præmijq parassent; id enim ornamenti maioris sui loco reponebant. Vtinam iuuenes hodie Romani hoc se studio confirmarent ut sui nominis gloriam splendoremq augerent.

Armiluſtrū ſeu Armiluſtriū dicitur fuiſſe in Auētino prope templū S. Alexij ubi armati rem diuinam faciebāt ſacrificātesq, canebāt tibijs et ludos quosdam inibant ad arma ſpectantes. Ex Plutarc. habemus fuiſſe in Auentino, nā ait a Romulo fuiſſe ſepultū Tatium Sabinorū Regem in Armiluſtro in Auentino et ſuperioribus annis in proximis uineis repertū fuit marmor cum hac inſcriptione SACRVM MAG VICI ARMILVSTRI. *Locus item in quo huiusmodi ludi inſtituebantur et fiebant Armiluſtrū dicebatur Varro tamen non ab armis ſed ab ambitulu: ſtri armiluſtrū dictū exiſtimat quod ibi circū metas fertur pompa et equi currunt Armiluſtrū inquit Varro l. 5. de Ver. or. ad Cic. ab eo dicitur quod in Armiluſtro armati ſacra faciunt niſi locus potius dictus ab his ſed quod de his prius id ab luendo ſeu luſtro quod circuibant ludentes ancylibus armati cū Varro conuenit Sextus Pomp. l. 1. de uet. uerb. ſig. Verū quod idē Varro ait lib. 4. nō exiſtimo uerū nimirū fuiſſe eundē Armiluſtrū cū Circo maximo. Exiſtimo ig. fuiſſe locū ubi et arma et armati luſtrarētur, Arma quidē ut eſſet idē quod armamentariū armati ut ad bellū proceſſuri ibi primū armati obirēt locū et ab Imperatorib. luſtrarētur quib. armis, et quā armatorū ſpecie eſſent inſignes apti ne an inepti eſſent ad arma et ad bellū, ibiq. p.um antequā armati cōtra hoſtes prodirēt ſacra Dijs facerēt quo bellū feliciter iniretur quod nūc a Xpianis uiris felicius fit cū Deo prælia ituri ſeipsos precibus ſacrificijsq, commendant.*

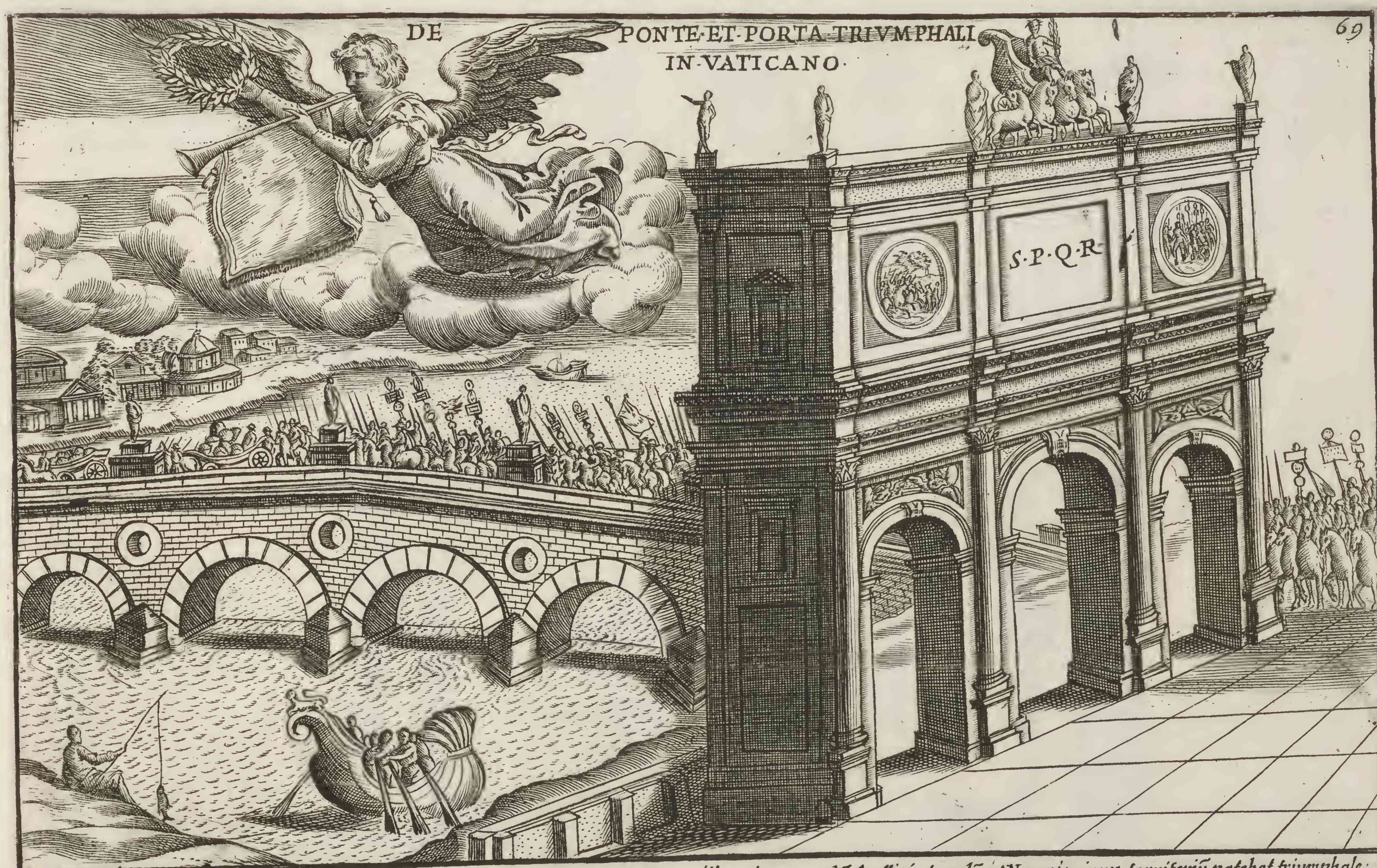
CASTRVM PRÆTORIVM

poſt Thermas Diocletianas ad Vrbis mœnia

Caſtrumprætoriũ teste Suetonio locus erat celebratisſimus à Tiberio Cæsare Prætorianis cobortibus quæ à cuſtodijs Imperatoris erant conſtitutus, ne uagarentur, ac per hospitia ut mos erat, diuerterentur. Scriptores qui antiquitati student, uarie de huiusmodi situ opinãtur, qui eum uia Appia nõ procul ab æde S. Sebaſtiani collocãt: Qui in extrema Vrbis parte ex Plinio fuiſse cõmemorãt, inter uias Nomentanã, et Tiburtinã, ut hodie ueſtigia urbis mœnib⁹ adiuncta in eo latere, quo Orientẽ respiciunt, oſtendũtur. Scriptores 2.æ sententiæ, quorum inuentor ac delineator diligẽs est Pyrrhus Ligorius, uerisimiliter, immo et efficacius probare contendũt, et ex ibidẽ ruinis, et ex fuga Neronis qui cũ in fundũ Phæontis liberti sui pro: pararet iter faciens ꝑ uiãs salariã, et Nomentanã ex prætorio quod prope erat, Prętorianoꝝ clamorẽ cõtra se concitatũ audiuit et expãuit ut refert idẽ Suetonius, Huic equidẽ sententiæ sponte subscribo, quia fundamẽtis innititur. erat hoc caſtrũ ex laterib⁹ pulcherrimo opere reticulato cõſtructũ. ubi mansiones eleganter depictæ erant et porticus columnis suffultæ cementitijs, maltha desuper sũmo cũ artificio coopertis. Intus ædicula teste Herodiano in gratiã Cæsaꝝ, siue Augustoꝝ, fabricata: ut ex tegulis ibi repertis uidere est cũ hac inscriptione ex æde Augustoꝝ. ꝑ fiſtulas plũbeas aqua in hũc locũ deducebatur ut scribit Capitolinus quas Pop.s Rom.us in iurgio cũ Prætorianis inito, quod ipsi loca et tẽpla cõpilare uolebãt abscidit unde co: acti Prętorianũ pacẽ cũ Populo cõfirmare coacti sũt. situſ huius caſtri uineis hodie occupatur quãuis priscis tẽporib⁹ ut idẽ Pyr.s Ligorius teſtatur in suis paradoxis extitit tẽplũ a Xpianis extructũ

DE PONTE·ET·PORTA·TRIVMPHALI IN·VATICANO·

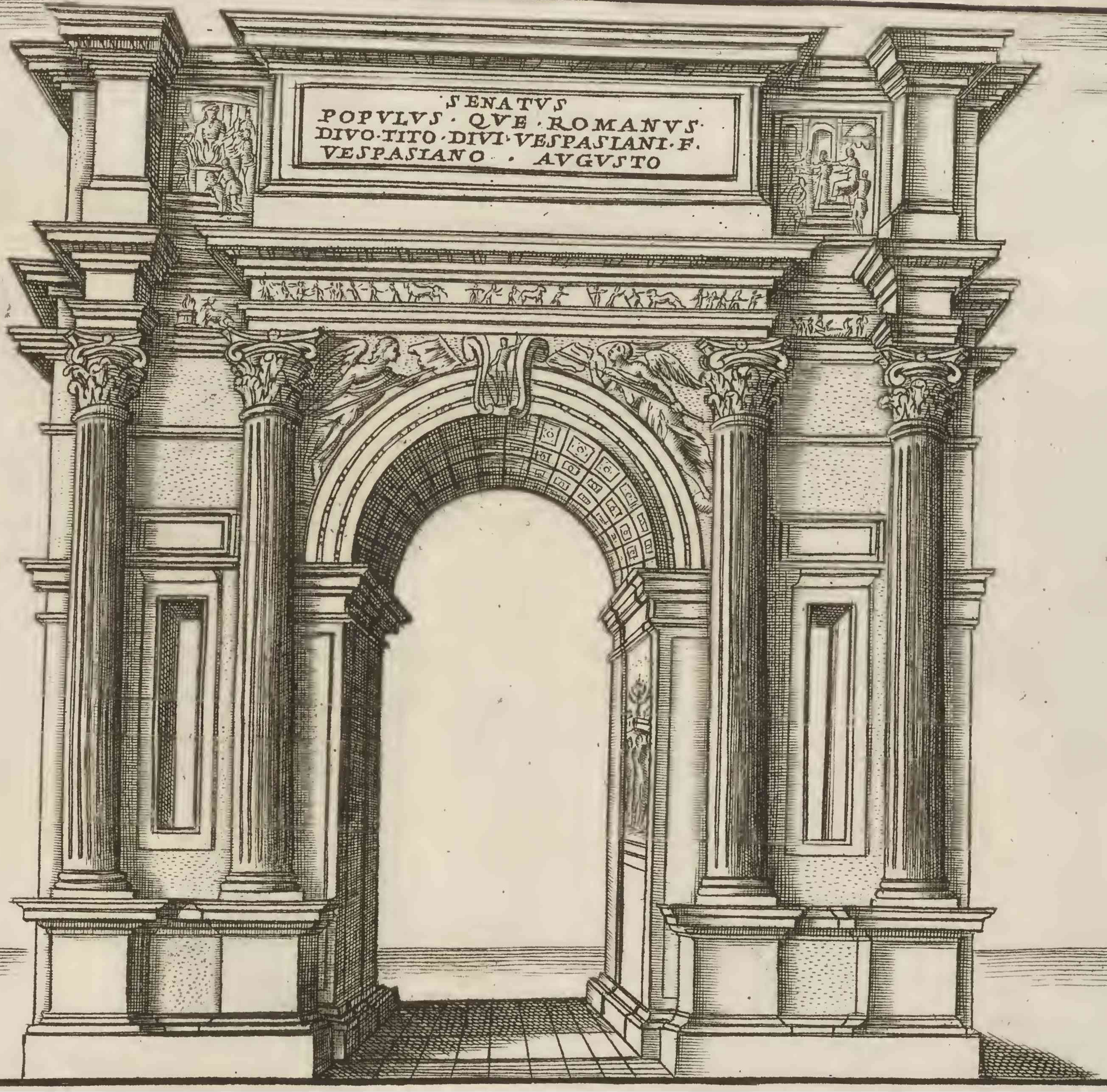

Ad locum ubi nunc Baſilicā Principis Apoſtolorum mirandā suſpicimus usq ad S.Petronillæ ædem, quondā Apollinis templū, et Neronis circus. territoriū patebat triumphale; no
Quos intra limites triumphaturus se continebat, donec omnibus ad triumphū ornamentis tota se ciuitas apparaſſet, unde triumphi ordo seruandus inciperet; quemadmodū Ioſephus de Veſp.,
Tito q testatur, eos non in palatio maiori: sed in Iſidis templo nocte quieuiſſe, et ad Octauianas ambulationes tranſijſſe, uotis q rite celebratis receſſiſſe ad Portam quæ ab eo, quod p illam
semper triumphor pompa duceretur, nomen acceperit. Sueton quoq de ea meminit, multiq alij ex quibus manifeſto liquet hanc portā diuersā longe eſſe a Capena aduersus nonnullos qui id,
gratis aſſeuerare nō dubitant: cū de ambulationes Auguſti ad Mauroſeū pertineret, ut bene Marlianus annotauit. Erat autem hæc porta ad Tyberin in loco ubi hodie celebre S.Spiritus in Saxia xenodochiū,
eadē uia et pons etiā triumphalis respondebat, quod fidem adſtruit eius dem uiæ particula salicibus munita noſtris uisa temporibus post idem xenodochiū cuius pontis fugientes aliquæ ruinæ nepe
pilæ in medio extant Tyberi. In hoc ergo territorio triumphalis hæc extructa superbia per portā egrediebatur huiusmodi, atq per hunc pontē triumphator in urbem inuectus in Capitolium contendebat
Via autem quā in urbe faciebat pertinebat ad porticum ubi hodie S.Celsi templū, deinde S.Laurentiū in Damaso porro uiam sequebatur in campum Floræ forumq quod piazza uulgo dicitur Iude.;
orum iuxta templū Iunonis transiens nunc uulgo S.Angeli in pescaria nuncupatum flectebat ad S.Georgium in Velabro, tandem sub Palatino, intra Circum Maximum ad latus Septizonij Seueri,
per arcus Conſtantini, Titi et Septimij Capitolium conſcendebat magna cum populi; exterorūq lætitia qui ad tantā urbis gloriam et amplitudinē confluebant templor eodie foribus bipatentibus, uij suffitu,
florumq fragrantia redolentibus, ubique symphonia et concentibus, ianuis, muris, et feneſtris eleganter uario serici colore, periſtromatūq genere exornatis Ex Pyrro Ligorio, Blondoq et alijs.

Non longè ab arcu Domitiani arcus stetit triumphalis Cæsari Aug. exeitatus è marmore ſtructus, elegãterq elaboratus quod ibi uictoriȩ acres ab eo feliciter geſtæ insculptæ fuerunt. Hodie uerò nec unũ quidem de tanta mole ueſtigiũ remanere uideo. quod forte in causa fuit quare Marlianus itẽ et L. Faunus nulla de eo uerba fecerint, nisi R. F. Franc.s Albertinus in opusculis antiquis diligens, et uerus Antiquarius, quãuis nimiũ breuitatis ſtudeat. Octauianus fuit è Regia Octauiorũ familia quæ Velitris incepit ac floruit, ibique natus eſt, ut ex ruina et inscriptione quã uidi et (si bene memini) legi mihi alijsque conſtitit; ciuitate in Latio sita procul à Roma 18. paſsuũ millibus, nulli quidẽ poſt Neapolim ꝑ eam fere regionẽ secunda, mediocriter opulenta, ut iam melius de ea Volaterranus scripserat, frumento et uino præsertim sapa, populoque abundantiss.a cuius hodie spiritalẽ ac temporalẽ ditionẽ tenet Em.mus ac R.mus D. S. R. E. Cardin. Cybo: Epũs Oſtien. et Velitern. fuit hic Imperator suo tempore feliciss.us quod in altiss.a mundũ pace adminiſtrauit. Tres habuit triumphos à S.P.Q.R. sibi cõcessos ut refert Seruius lateq Sigonius quibꝰ gloriose Romã inuectus eſt; primus de Sclauonia. 2. ex Victoria Maritima. 3. de Marco Antonio uicto et obtento regno Ægypti, et Regina Cleopatra, quoꝝ ultimi meminit S. Hieronymus. 5. eo die Auguſtũ duxisse secũ infinitũ captiuoꝝ numerũ, et antiquoꝝ Ptolomeoꝝ omniũ gazas, ut nec antea nec postea tãta copia auri et argẽti, gemarũq Romã aduecta fuisse noscatur, ut et alij referũt adeo ut suo tempore Iani fores clauderentur et si Liuio atq Orosio nr̃o credimus ter illas obseruuit, quod simbolũ pacis erat apud Romanos, qui semel ab Vrbe condita tunc uero ter clausas fuisse fores mirabãtur. Imo et feliciss.a tempora, in quȩ plenitudo illius temporis erupit, quo Deus unigenã filiũ suũ, susceptũ ex Maria Virgine mundo ipsius dedit Saluatorẽ; meruit paganus hic Princeps propter sũmã mansuetudinẽ et clementiã, liberalitatẽ, iuſtitiã et fortitudinẽ primum Auguſtus appellari, itẽ et pater patriæ, templis inuita honorari; tandẽ uerò sicut unus ex Principibus cecidit ætatis suæ an. 73. et imperij quod tenuit 56.

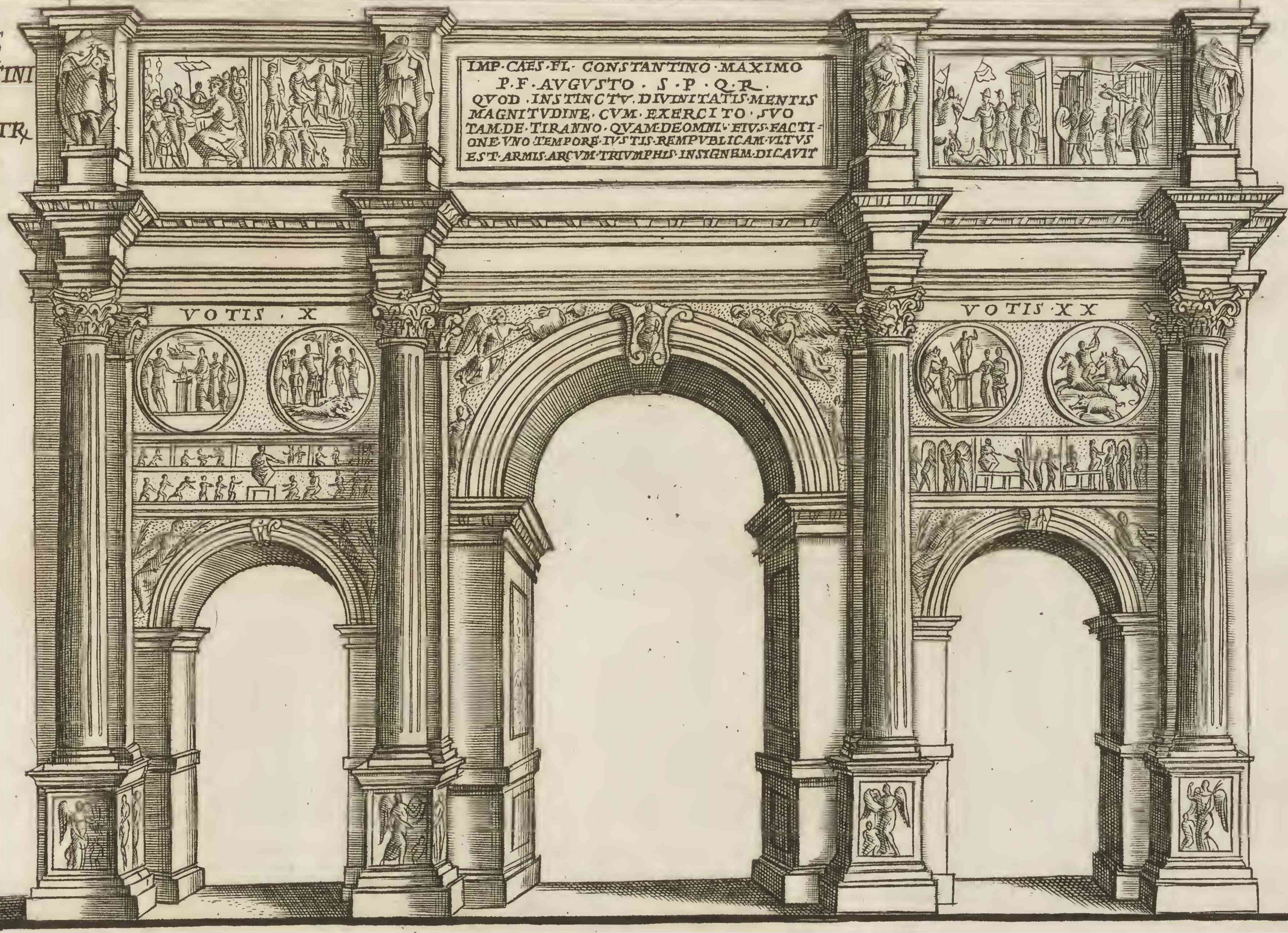
ARCVS TITI VESPASIANI

Arcum Tito Verpasiani filio optimo Imperatori ita ut delitiæ generis humani diceretur S·P·Q·R· ad caput Comitij in uia sacra statuit, ut uictoriarum eius monumentū et præsertim ob expugnatā Hierosolymā quā tandem post acerbiſſimam omnium fere obsidionē cepit, ad eam enim obseſſos redegit inopiā, ut quod Iosephus narrat Hebræus, mater propriū infantem (proh nefas) fame coacta, igni aſſum uorauerit, quæ omnia accidère, ut recte animaduertit Euseb. lib· 3 · hist Ecc · ita quemadmodū à Xpo Dño fuerant prædicta, ob cuius indignissimā necē tantā calamitate subiere, adeo ut Titus ipse, alioquin ingenio clementissimus, miratus tantā stragem, sublatis in coelū manib⁹ Deum teſtatus, dixerit, opus suum nō esse; numerus cæsorū et fame enectorū, præter abductos in triumphū, et ad metalla damnatos supputatur fuisse undecies centena millia.

Ad monumentū huius uictoriæ, ab uno latere Arcus conſpicitur currus quadriiugusquo Imperator triumphans uehitur præcedentib⁹ 12 lictorib⁹ cū suis quisq; fascib⁹; ab altero candelabrū aureū, tabulæ legis, mensa aurea, uāsa oīa ex auguſtiss° Salomonis templo sublata.

ARCVS CONSTANTINI IVXTA AMPHITHEATR. VVLGO COLOSEVM.

Arcum hunc Conſtantino posuit S·P·Q·R· ob reportatas uictorias, sed præsertim ob liberatã Vrbem quam tyrãnice inuaserat et adminiſtrabat Maxentius, profligato eius exercitu longe suo licet numerosiore ad pontem Miluium ubi Maxentius ex fuga quoniam iam longius Conſtantino obuiam prodierat, reuersus, de ponte artificiose coniunctis lintribus composito, in Conſtantini ruinam, prolapsus in Tyberim, cum magna suor; manu misere perijt. Narrat Eusebius lib. 9 hist Eccl. Conſtantinũ hanc uictoriam obtinuisse diuinitus uirtute S. Crucis, quam dubius de futuro belli exitu in cælo mira luce circumfusã uiderat his uerbis: IN HOC SIGNO VINCES: *quamobrem adeo deinceps feliciſsimis crucis auspicijs confidit, ut eam perpetuo exercitui suo ad modum Labari præferri iuſserit. Vrbem uictor ingreſsus non solum hic Arcus, uerum etiam statua fuit ei collocata manu dextera crucem gestans, his uerbis* HOC SALVTARI SIGNO VERAE FORTITVDINIS INDICIO VRBEM NOSTRAM LIBERAVI· *Ex Traiani Arcus ruinis extructum satis constat ut luculenter probat Io: Pet. Bellorius in suo de Veter. Arcubus libro.*

ARCVS L·SEPTIMII SEVERI AD RADICES CAPITOLII

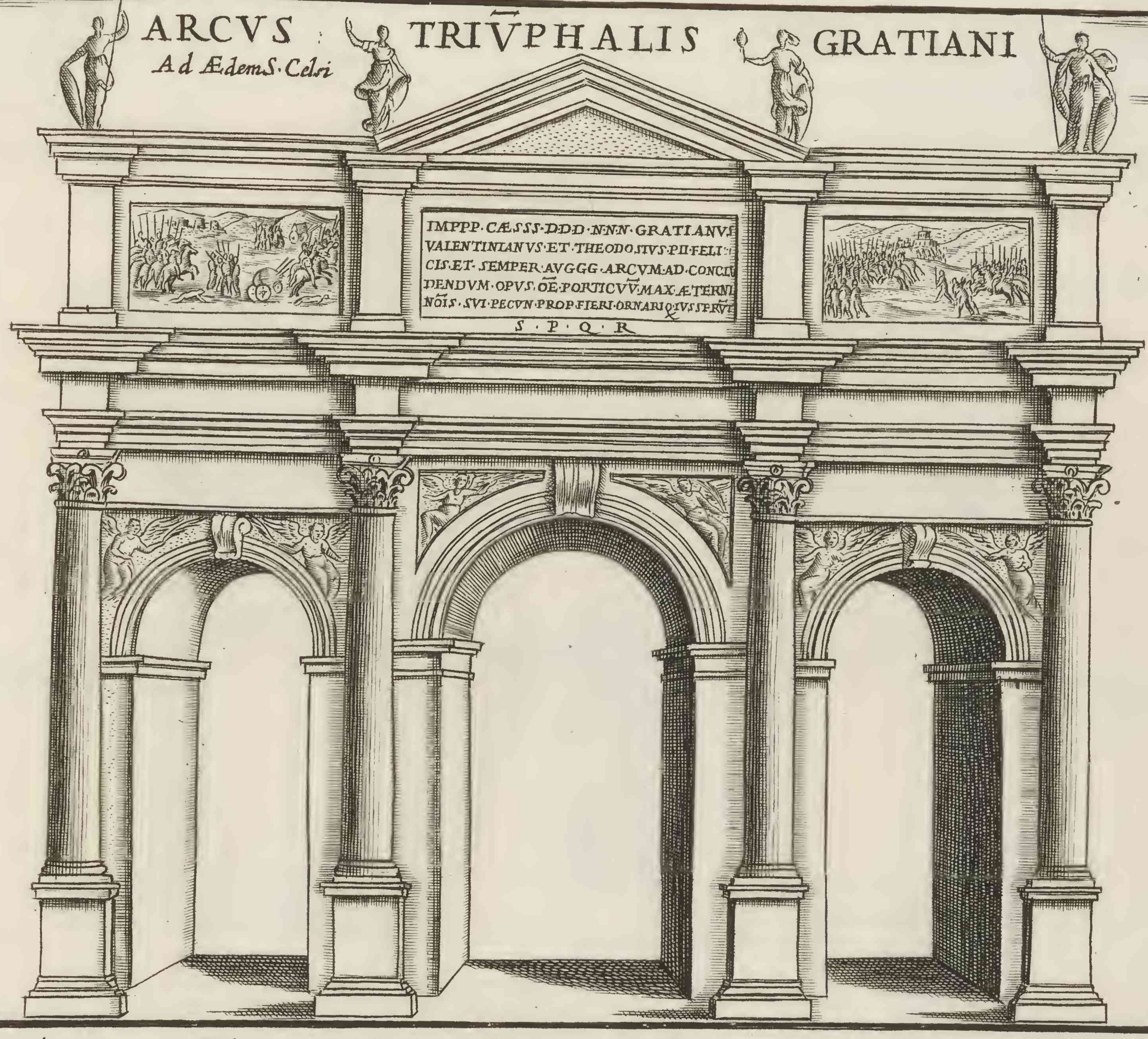

Arcum hunc idem S·P·Q·R· constituit L·Septimio Seuero in foro Romano ad radices Capitolij, ob rem præclare militiæ in Orien: te præsertim administratam; nam deuictis Parthis, Adiabenis, Arabibus, Parthicus, Adiabenicus, ut ex inscriptione, reique gestæ monumentis in hoc eodem Arcu incisis, constat, est appellatus. Triumpho ei propterea non semel decreto, triumphare renuit præcipue quod laboraret pedibus, nec posset iccirco currui triumphans insistere, permisit tamen ut M·Aurelius Antoni: nus eius filius triumpharet loco patris cui ea de causa fortasse simul cum patre fuit idem Arcus ab eodem Senatu constitutus. Qui ad hæc usque tempora etiamnum integer persistit nisi quod nonnihil incendio, alijsq, barbarorum iniurijs læsus sit, altiusq, defossus: isti etenim ira ac rabie inflammati in hanc Vrbem adeo exarserunt, ut qua in homines uindicta exaturare se nequiuerint, eam in ipsas petras et saxa euomuerint.

ARCVS TRIV̄PHALIS GRATIANI

Ad Ædem S. Celsi

Ad templum hodie S. Celsi Gratianum Imp. cum Valentiniano ac Theodosio arcū habuisse triumphalē miræ magnitudinis conſtat ex marmore ibi inuento cū simili inscriptione IMPPP. CÆSSS DDD · NNN · Gratianus, Valentinianus et Theodosius pij felices et semper AVGGG arcum ad concludendū opus omne porticuū maximarū æterni nominis sui pecunia propria fieri, ornari que iuſſerunt. Quo quidem argumento colligi potest, huiusmodi arcū fuiſſe et mole et artificio admirabilē, multisq. laborib' et figuris ornatissimū cum tres Potentissimi Principes, quorum singuli uniuersā struere, et decorare Romam potuissent uni operi commune ultimamq. manum imposuerint. cuius uestigia Iulio II · Pontif. Max · multa extabant, ac hodie extitisset. ni partim multi lapides ad *nouas inde fabricas translati fuissent; et partim prohdolor (id quod sine stomacho, simul et planctu dici non potest) in confectione calcis decocti, et consumpti fuerunt. propterea quod Albertinus uerus illius temporis antiquarius testatur unum se uidisse lapidē calcarij clibani condemnatū notum ex inscriptione quam refert. Gratianus filius Valentiniani post patrui Valentis obitū Orientis et Occidētis imperiū tenuit, Gothos superauit, induſtria acuiribus Theodosij Hispani pręfecti, quem poſtea ob pręclara ipsius merita consortē sibi fecit Imperij, eidem partē Orientis attribuens. tandē à Maximo Tyranno in uia Italiā uersus occiditur nouē et 20 annos nō ultra natus, utique nō occidendus si ad imperiū diligenter attenderet, eiq. atq. sibi inuigilaret, qua in re se remissius gessit, fuit tamen egregiæ indolis et Christianus in remq. christianā sicut ipsius Pater optime affectus.*

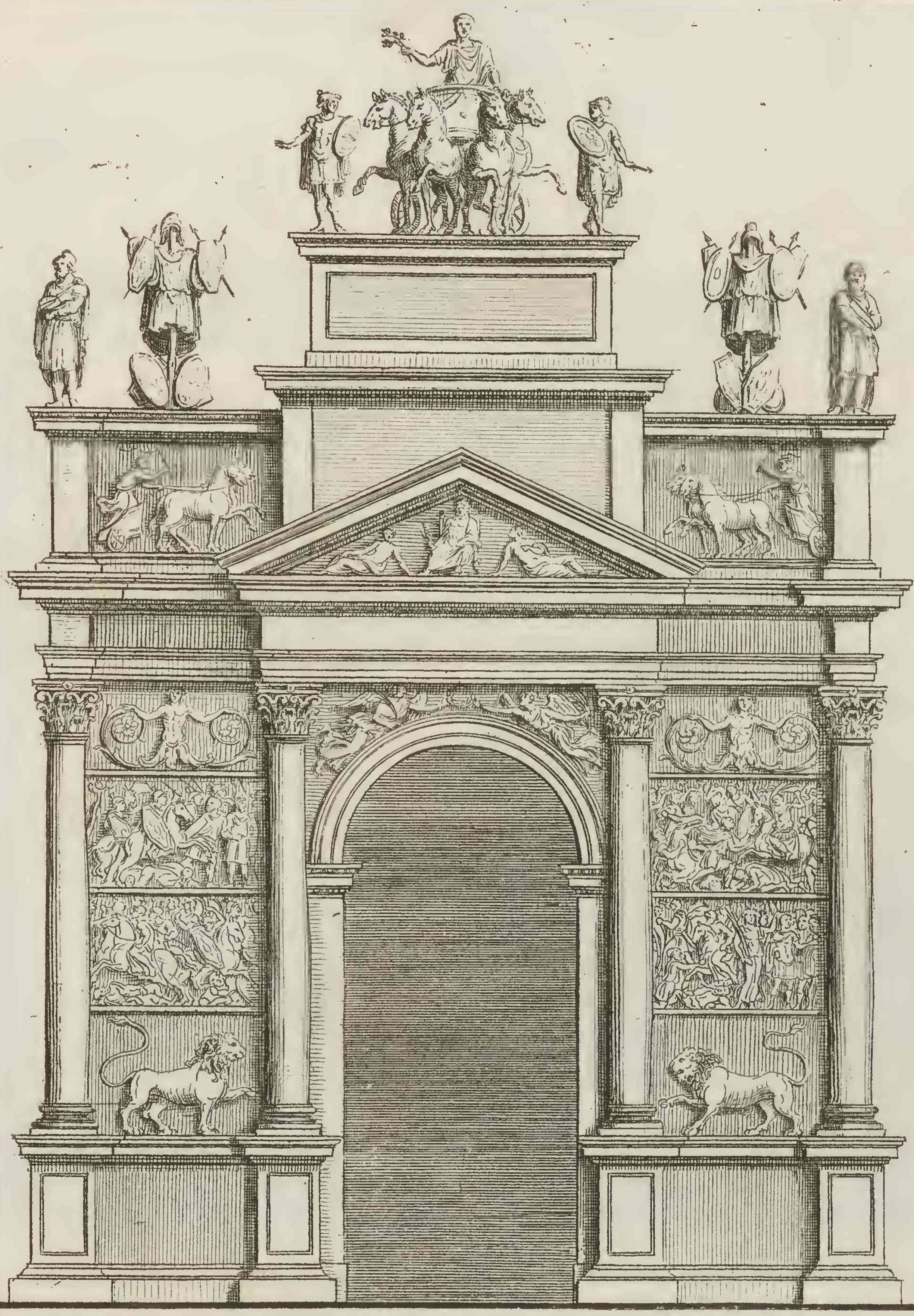
DE ARCV DOMITIANI HODIE ARCO DI PORTVGALLO

ab ALEX. VII. P. M. ob commoditatem Viæ Flaminiæ sublato.

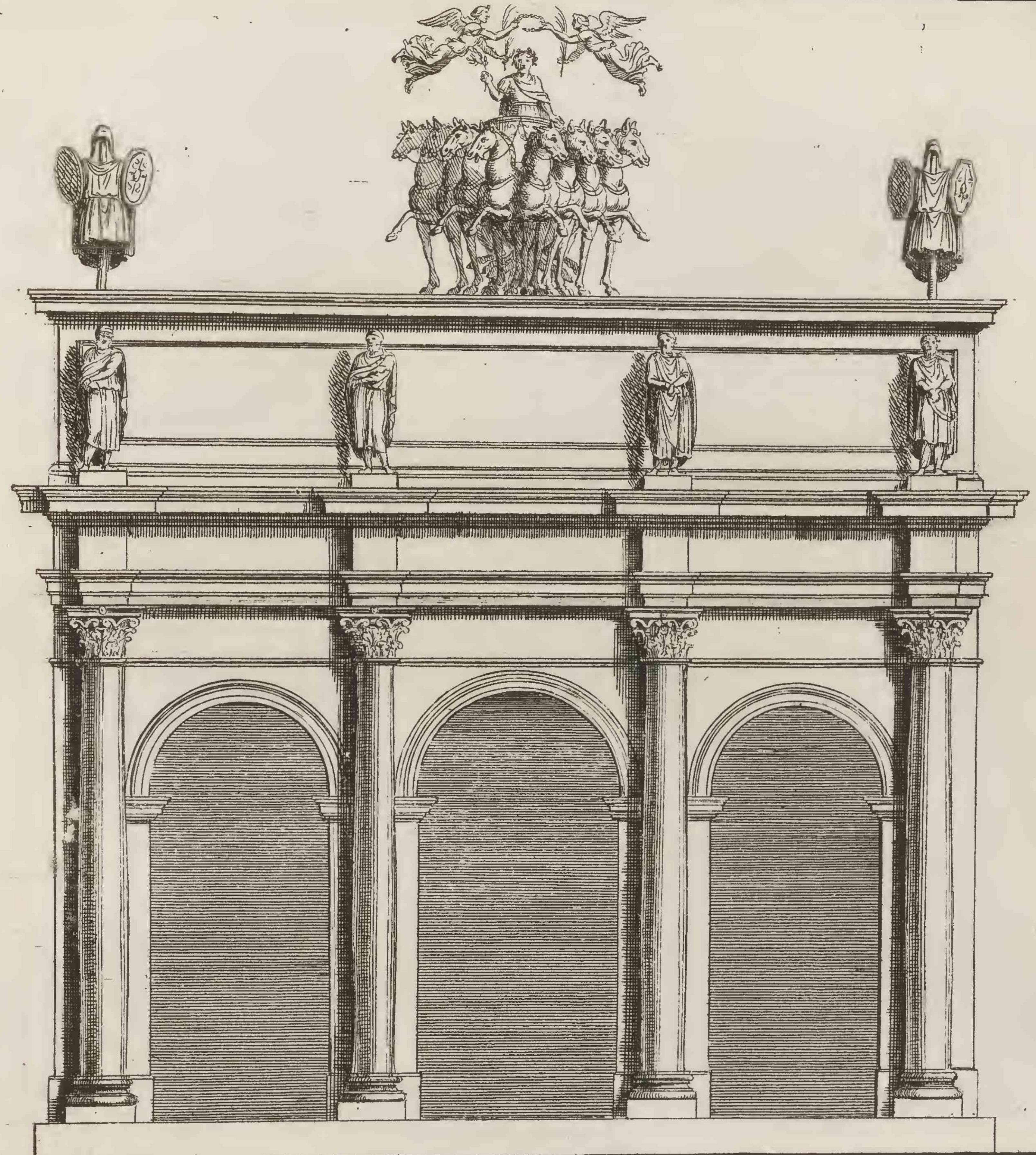

Inter alia adulationis argumenta, quibus ueteres Romani suos imperatores, aut Ciues triumphantes excipere solebāt, arcus erant triumphales artificiosissimè elaborati, quos quidē erigebant, ut uiuerent mortalē illos naturā exuisse, et ad im̄ortalitatē aſpirasse. cum uero in tota Vrbe Romæ. 36. Arcus huiusmodi extitiſsent diuersis Imperatoribus excitati nō minoris structuræ, et elegantiæ fuit Arcus hic in honorē Domitiani extructus, unde et Domitiani appellatur, quanuis eundē inuenio Tripolis quoque appellari; Hodie uero Arco di Portogallo. lapidibus marmoreis erat incruſtatus cū quatuor pulcherrimis columnis ex natura uersi coloribus ut uestigia ad huc indicant cum statua ipsius Domitiani in procera statura ut docet Sueton. expressa ad eum modū, quo ex eius Numismatis uidetur excussa. Infra direptæ urbis erat effigies prope Victoria, Pallasq. gratulātis specie. uerū hoc indignè, quia si credimus Plinio Iuniori in Panegyrico Traiani Domitianus nō ligitime triūphauit ut similes honores iuſtêmereretur nisi quos fictè et per metū ei ciues conferebant. tandem indigne Vespasiano Patre, Titoq. fratre gessit Imperiū. fuit namq. luxuriæ deditissimus, infestiss. præsertim senatorib⁹, uirisq. patritijs, Chriſtianis, et Iudæis ex stirpe Dauidica quos ad ultimū suppliciū persecutus est. tandē et muscis, quos transfigebat in otio. unde dicteriū illud ortū habuit cū namq. quæreretur qui cū esset Domitianus: respōsū est nec musca quidē quia homines, et muscas occidebat ne quis alius superesset; cùm uero, qui male agit, male quoq. occumbat præmiū sui sceleris accepit, nam ab Stephano Maioredomus qui corona græcè dicitur occisus fuit.

ARCVS TRAIANI AVGVSTI OB VICTORIAM DACICAM.

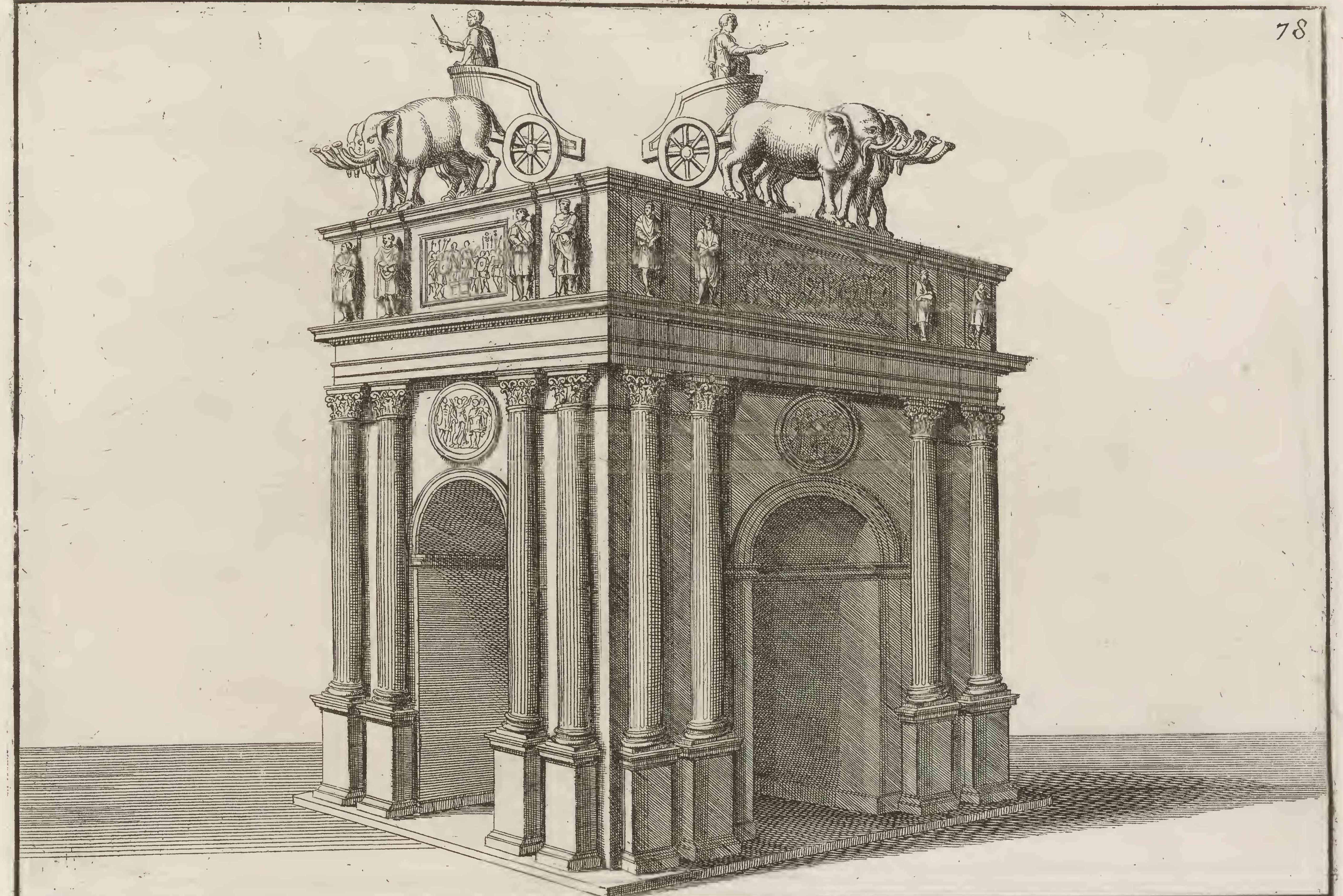
Fortè in eius foro Ex Nummo.

Petrus Santi Bartolus incidit. *Ex officina Dominici de Rubeis ad Templu S.ae M.ae de Pace*

ARCVS TRAIANI AVGVSTI OB VICTORIAM GERMANICAM. *ex Nummo.*

Petrus Santi Bartolus incidit. *Ex officina Dominici de Rubeis ad Templum S.te M.ae de Pace.*

ARCVS DOMITIANI AVGVSTI OB VICTORIAM GERMANICAM
*Ad Templum Fortunæ Reducis*_ DE QVO MARTIALIS *Lib. 8. Epigr. 64. ex Num̃is.*

Petrus Sancti Bartolus incidit

Ex officina Dominici de Rubeis ad Templu᷄ S.ᵗᵃᵉ M.ᵃᵉ de Pace

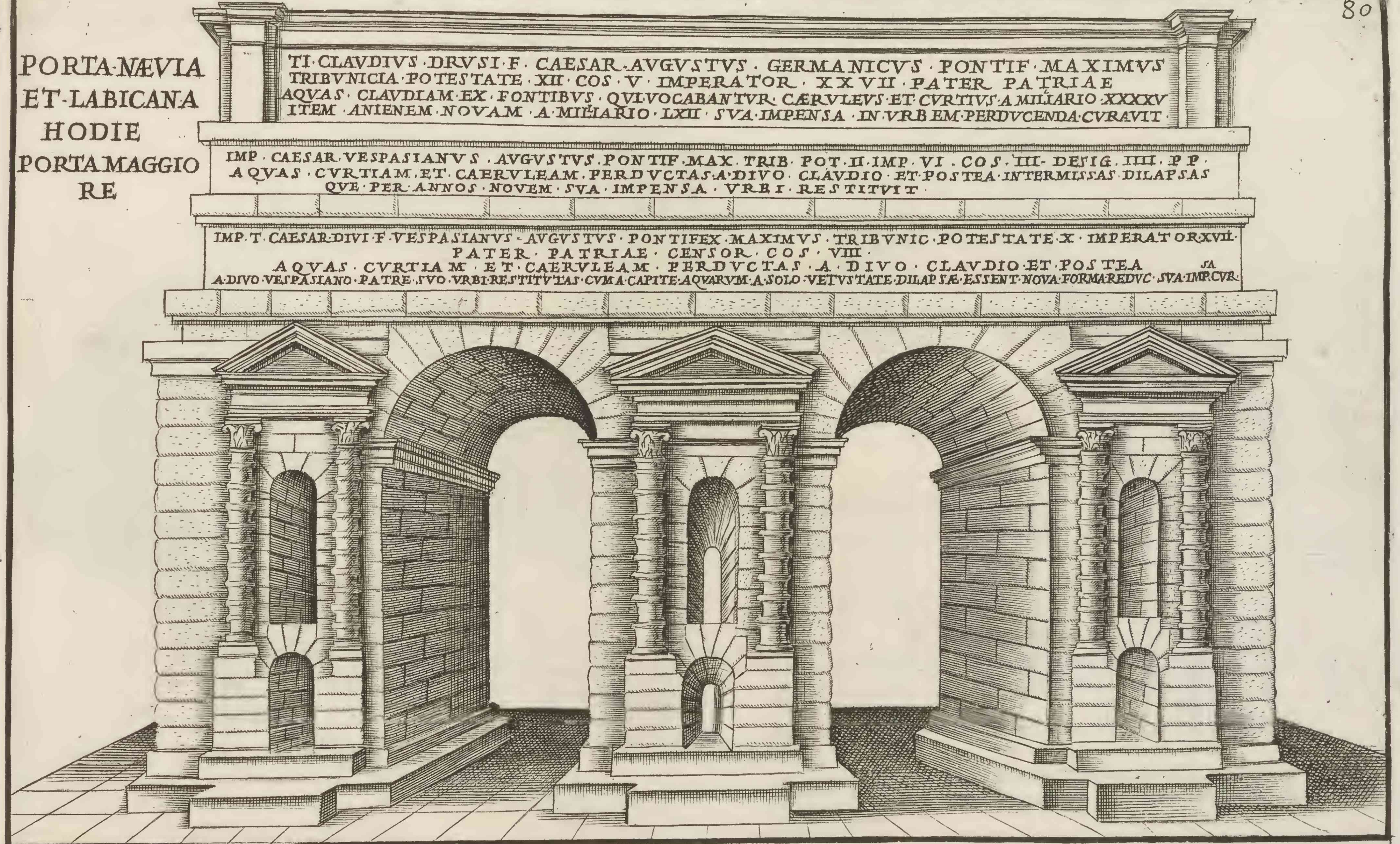

Arcus, ut cenſent Eruditi, Neroni, teste Tacito Annal. lib. XIII. Anno Vrb. Cond: 811., à Senatu decretus ob Victoriam de Parthis, Duce Corbulone, relatam. Ex nummis.

Ex officina Dominici de Rubeis ad Templu S.ᵗᵃᵉ M.ᵃᵉ de Pace.

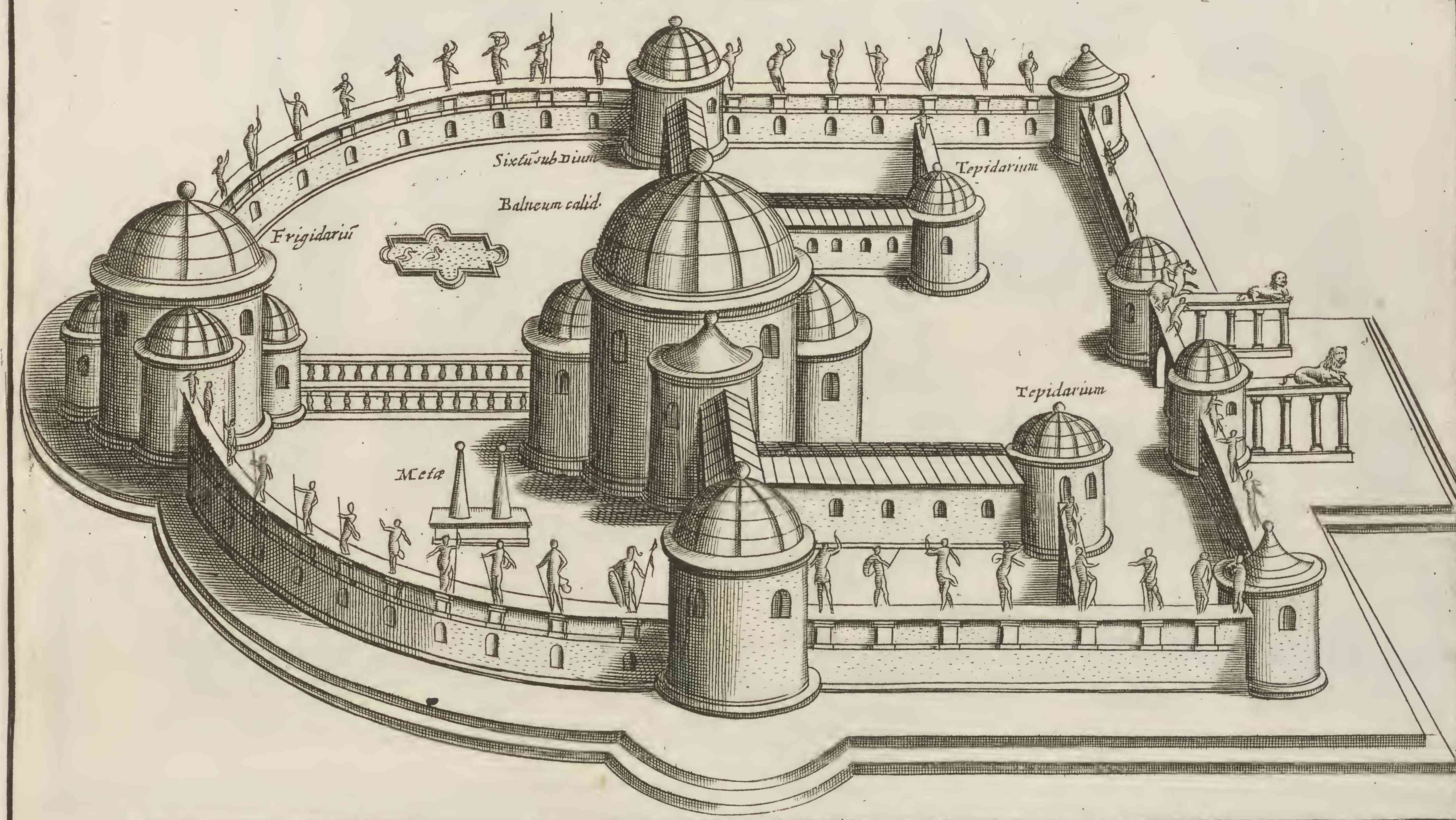
Petrus Santi Bartoli incidit.

PORTA·NÆVIA ET·LABICANA HODIE PORTA MAGGIORE

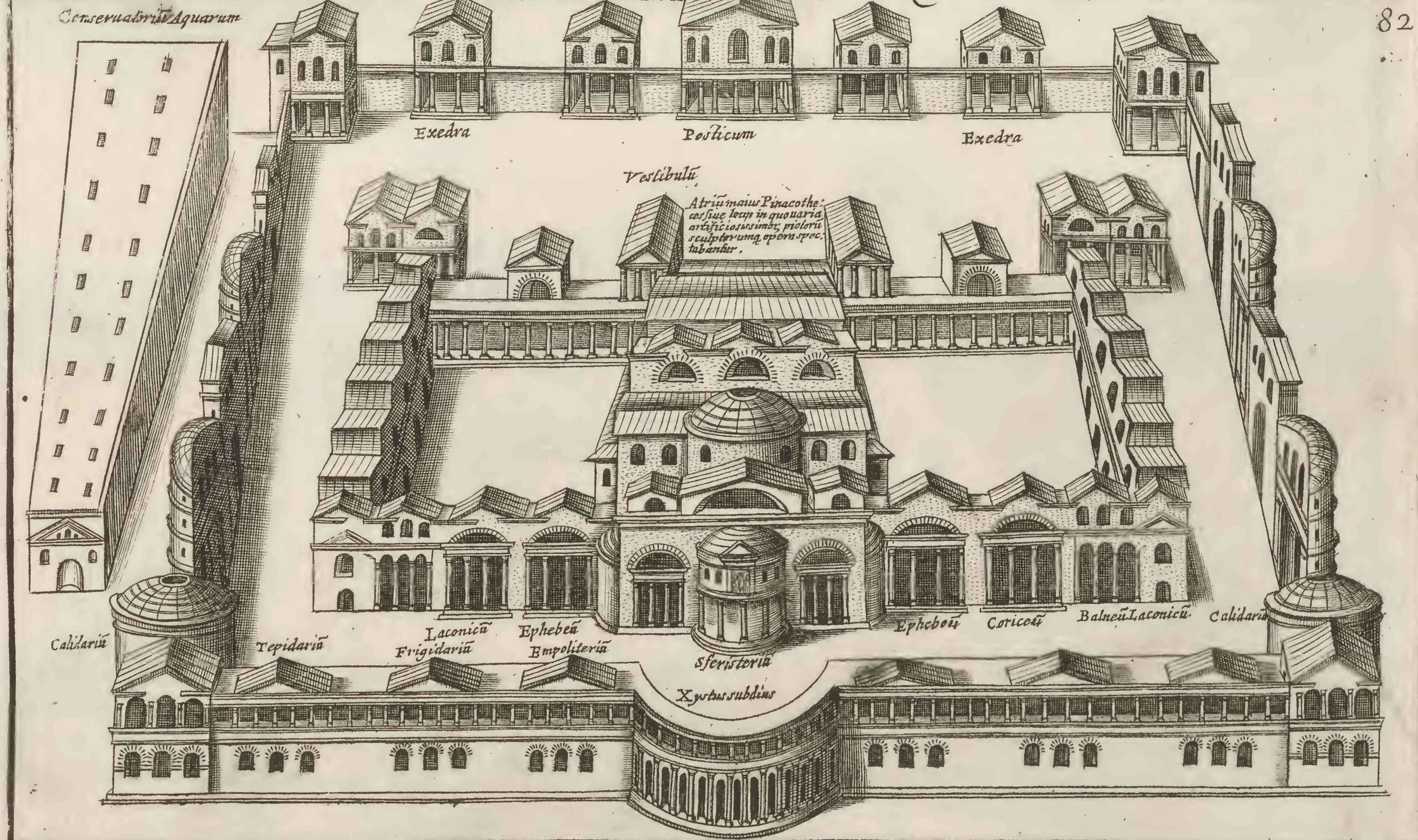

Porta Nęuia, et Labicana nunc Porta Maggiore dicta ut ex sua inscriptione apparet, quæ quidẽ ostendit, à quo extructa et ornata fuerit. Hæc etiam caſtellũ et receptaculũ aquarũ erat, quæ in diuersa urbis loca diſtribuebantur. Primus uerò qui eas induxit, et aquæductũ fecit, fuit Claudius Drusus Cæsaris Auguſti filius, cum antea XXXXV. millibus a Roma passuũ aquam cęruleã et curtiã induxisset. Præterea induxit aquam Anienis noui quæ LXII passuũ millibus a Roma aberat quæ ab alijs Imperatoribꝰ instaurata fuit, ut ex inscriptionibꝰ quæ adhuc incisę extant uidere est, magnis expensis per arcus supra terram, partim subterraneos pro opportunitate loci deriuatã. cum uerò arcubus dirutis aquæductus aqua funditus periret, felicis recordationis Sixtus V. arcus et aquæductus subterraneos et qui supra terrã extiterant per multa millia passuũ dissipatos mira celeritate, et expensis refecit et inſtaurauit et Vrbis ad beneficiũ et ornamentũ reduxit usque ad montẽ Quirinalẽ ubi ibidẽ eius mirabilis memoria apparet in fonte pulcherrimo quiꝗ tria ora diffluit. et inde palatiũ Pontificũ Quirinalis et uniuersũ montẽ nec nõ et eximiũ uiridariũ Thermis uicinũ q̃d Ill.mus Card.lis Montaltus absoluit et multis statuis antiquis adornauit. et alias urbis partes ad cultũ et elegãtiã irrigat. ab hac Porta Maiore duę uię, altera Pręneſtina, altera Labicana incipiũt.

THERMÆ AGRIPPÆ
prope T. Pantheon

Thermas has Agrippa exædificauit retro Pantheon ad usū balnearū nam iccirco erant distincta loca tam calida quam frigida, ut hic exprimuntur selectiſsimis undiq; statuis adornata: praeterea erant alia loca amplissima pro exercendis agitandisq; corporibus, ludisq; quibus expletis, accedebāt ad se lauandū: loti et tersi conspergebantur aquis odoratis, ut luxui nil deeſset. Aderant item labra siue lauacra et uasa ex lapide porphiretico refrigerandis membris æstiuis caloribus. Spheristeria quoq; forma rotunda accomodata ad lusū pilæ alijsq; ludis. Apodyterium item erat locus seruandis uestibus, nam ubi se exuerant ad ineundā luctam eas cōmittebant custodiæ capsarij cui id incūbebat. Aula etiam prægrandis erat intus forisq; statuis ornata, ut porticus picturis eximijs aliaq; huiusmodi quæ et faciebant ad oblectandū detinē: dumq; socios amicosq; interim dum lauantes operiebantur, ut refert Vitruuius lib. 5. Ad conseruandam autem ualetudinē, thermarū balnearūq; usus facit plurimū ut uult Galenus . 3. de tuenda ualetudine.

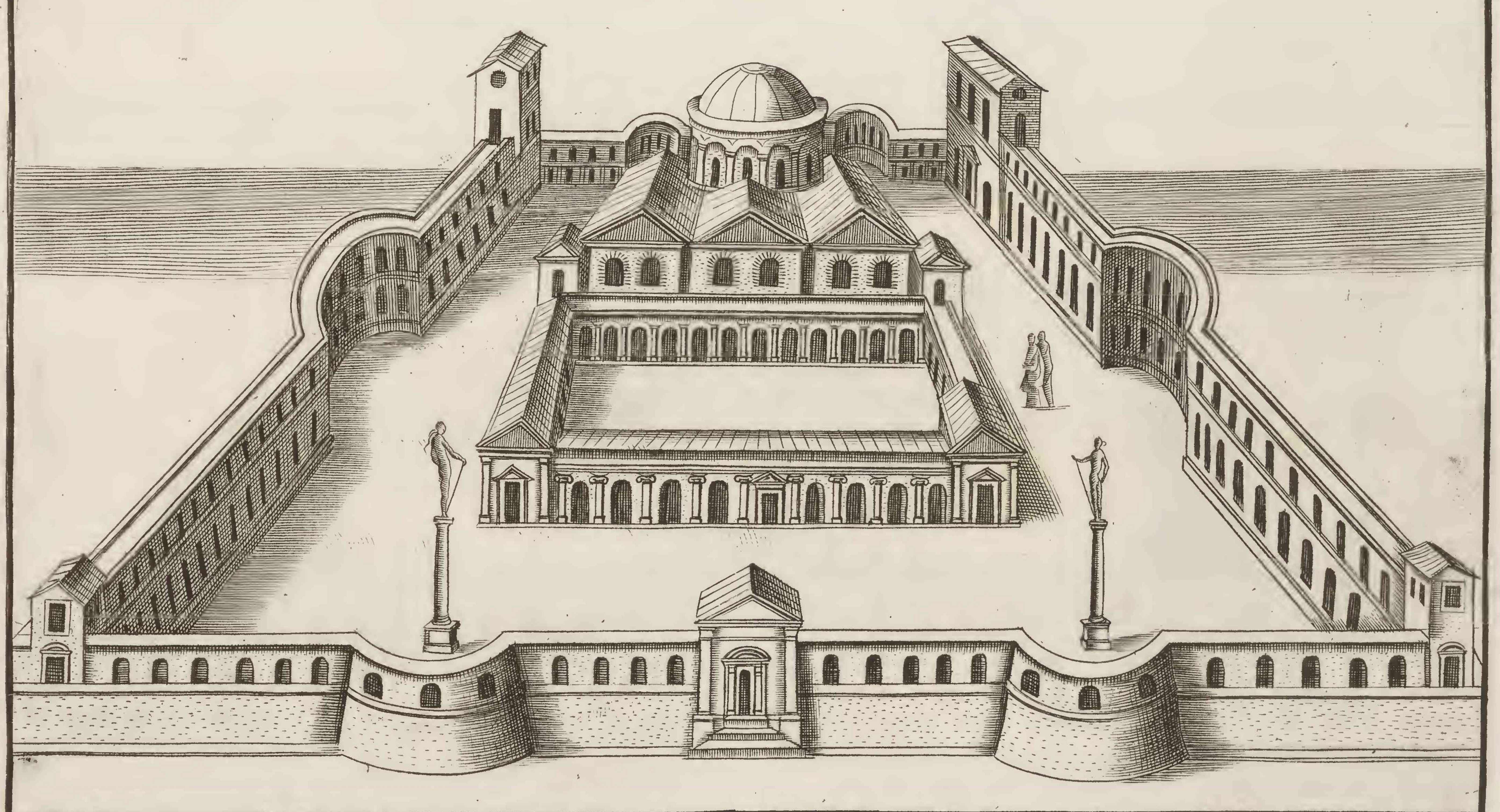
THERMÆ DIOCLETIANÆ ET MAXIMIANÆ INTER QVIRINALEM ET VIMINALEM

Thermæ Diocletiani sitæ sunt inter colles Viminalē et Quirinalē locus Altasemita dicta; has iam a ueteribus institutas, ut indicat lapis ibi repertus, amplificauit et perfecit Diocletianus cum Maximiano collega: qui deinde illas exornarint et dedicarint constat ex lapide inibi inuento ubi hæc inscriptio. CONSTĀTINVS ET MAXIMIANVS INVICTI AVGVSTI SEVERVS MAXIMIANVS CÆSARES THERMAS ORNARVNT ET ROMANIS SVIS DEDICAVERVNT. Construebantur autem ad tuendam ualetudinē, nam cū esset calidæ, hoc enim uocabulū græcū thermæ indicat, facile eas ingressi sudore manabant uel etiā aquis salubriorib⁹ reficiebātur seruatis in subterraneis locis, dolia seu castra appellabantur inde aquæ deinde in plurimas partes dispertiebātur, addebantur thermis loca seu aulæ amplisſ. porticusq, ingentes seu xisti cū exedris ad exercēda corpora animosq. Ædificiū sane ut ex uestigijs quæ adhuc extant apparet fuit Romana dignū magnificentia, indicant id columnæ prægrādes fornices siue arcus parietes admirabili ōia opere cōstructa. quare locus et merito quidē diuino cessit cultui accōmodatis uestigijs ad Amplior. templū S. Mariæ Angelor. ut alijs nup. ad S. Bernardi, merito in quā quod structura hęc multa cōstet Xpianor. sudore XL enī millia dicūtur ab infestiss.us xpiano nomini Imp.us ædificia huic struēdo damnata seu addicta.

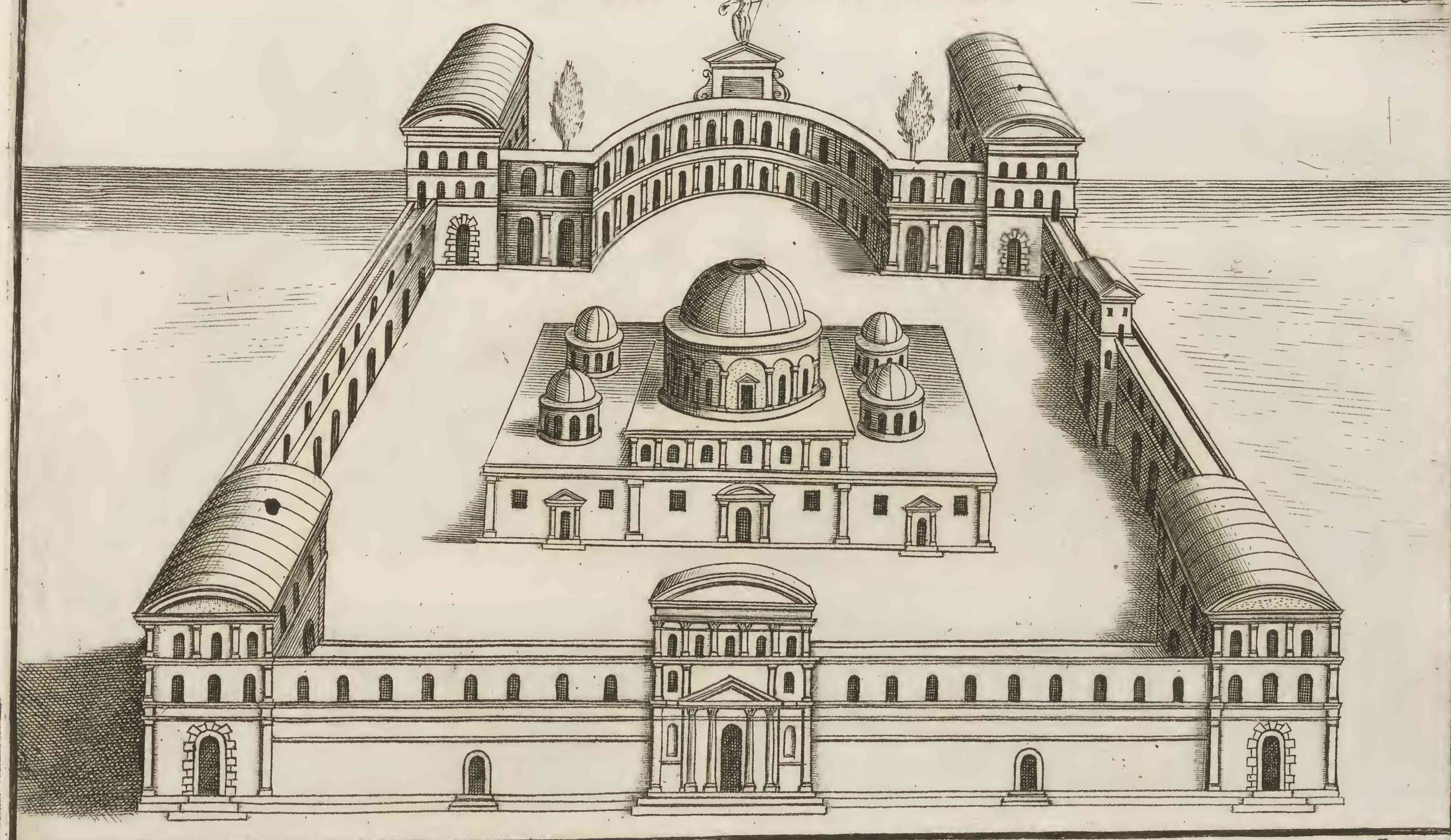
THERMÆ ANTONIANÆ

Apud Aedem S. Sixti

Spartianus refert Bassianus Antoninũ Caracallã reliquisse thermas sui nominis eximias, quarũ cellã solarẽ Architecti negant posse illa alia ratione fieri, nisi qua facta est. nam ex ære cupro cancelli suppositi esse dicuntur, quibus concameratio tota concredita est, et tantum est spatij, ut id ipsũ aliter fieri potuisse negent docti mechanici. quas quidem et Eutropius ualde comẽdat. at uero Lampridius scribit ab Antonino inchoatas, Alexan: drum Seuerum perfecisse atq exornasse. quibus et pars aquæ Appiæ siue Claudiæ seruiebat sub eisdẽ autẽ thermis ipsũ Antoninum palatiũ suum ut alij quoq Imperatores consueuerant; superbissimũ condidisse perhibent Antiquarij ubi autem hæc omnia definite fuerint non liquido probant ex inscriptione aliqua, præterquã quod uniuersi in altero Auentini montis uertice apud ædem hodie S. Balbinæ fuiſse commemorant ubi ingen: tes adhuc ruinas expirare dices, cũ uastissimos ibi parietes, diuersisq ex lapidibus columnas iacentes; atq cõminutas aspexeris. cõfirmat Lucius Faunus ex eo quod ãnotauit, nempe hodie locũ illũ, quasi ex longa retro traditione Antignanũ corrupte ab Antoniano apellatũ. et Vlisses Aldroandius in libello, quem de statuis cõscripsit refert multa ex thermis Antonianis ornamẽta in Palatio Farnesio spectari, cuiusmodi sunt nõnullę Herculis statuę, et gladia: toris, quar unus puerũ in sublime correptũ pedibꝰ tenet, Hermaphroditi, et uirg. Vestalis illius quę pro purgãda inocẽtia aquã cribro cõtinuisse dicitur. Dianæ, et multa alia fragmẽta. quod autẽ potissimũ harũ termar diuitias extal: lit, est taurus ille quẽ dicunt Maratoniũ à loco in Athenis ubi illũ Hercules interfecit, ex marmore candidiss.; et montẽ esse marmoreũ nihil dubiũ. cũ Hercules ibi cũ tauro pugnare uideatur cuius una manu cornu ap prehendit, altera stringit urgetq ferã, eiusq rictũ distorquet. in imo serpens maximus in foramen irrepere, et clauã pendere Herculis et multa alia. fuit Antoninus Caracalla turpiss.us et inaniss.us Imperator, qui præ inuidia et absolutè regnandi cupidita: te fratrẽ Getam necauit in palatio ex insidijs etiã in matris eius suæq Nouercæ complexibꝰ, quã postea intẽperãter exarsit, uxorẽq duxit. interijt tãdẽ in sordibꝰ ut ipse uixerat, quas inter eijciẽdas è corpore occisus fuit.

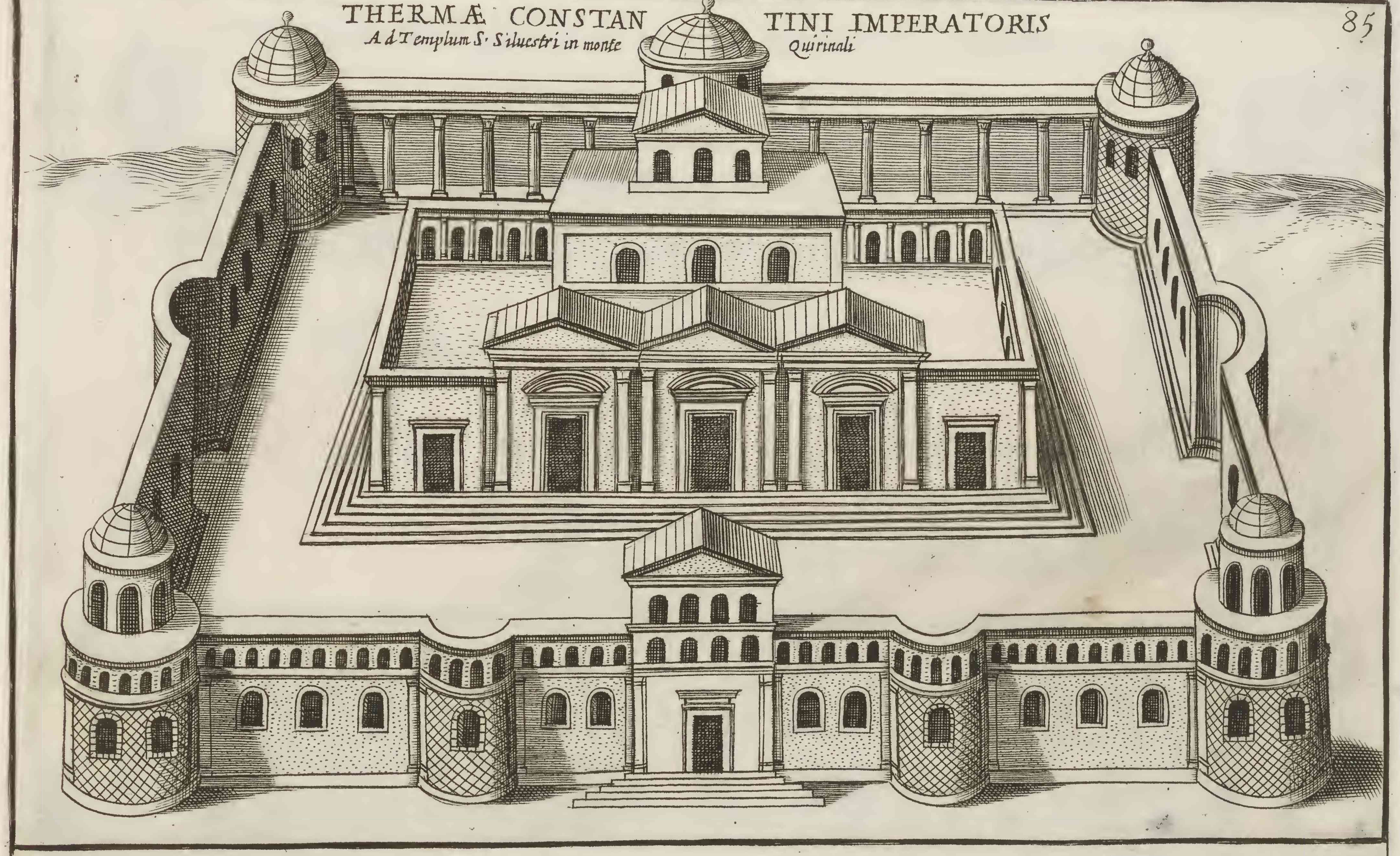
THERMÆ TITI VESPASIANI

Supra Caruias in monte Exquilino Marliano et Fauno Autoribꝰ suas Thermas Vespasianus extruxit quæ ut scribit Albertus Florent. in opuſculis capaces hodie dicuntur ob aquaꝝ capacitatẽ uulgo 7 Sale sed 9. quidem erant in modũ ciſternaꝝ efformatę ut aquas reciperet harũ thermaꝝ usui ꝑ uaria loca diſtribuendas, magnifice excultæ nõ solũ ob multitudinẽ statuaꝝ, quas ibi locari iuſſit sed ob mirabilẽ artificiũ quo ipsi fornices atq muri intus ex maltha elaborati erant in quibus multas mansiones, siue receptacula ad corporis et animi exercitationes miro ordine diuisit, alia circularia, alia in hemicycli formã composita ubi et cõmodius de re philosophica diſputaretur, et balnea eſſent aquę calidę tepidę atq frigidę pro ut necessitas poſtulabat, ad corporis nõ solũ delitias, uerũ etiã sanitatẽ. Fidẽ faciunt ornamẽta quę in huiusmodi ruinis inuenta sunt. inter quę crater ille fuit insolitæ magnitudinis quem Paulus V. Pont. Max. loco deiectũ quo Iulius II. erutũ e ruinis Titi Vespasiani, conſtituerat renouata et ornata basi reſtituit et collocari iuſſit in atrio Vaticani Palatij quod uulgo dr̃ de beluedere. unde syphon grandis aquaꝝ ad altitudinẽ unius fere haſtę erumpit quę ibidẽ receptæ hinc inde eleganter effluunt, crater sic ad unguẽ confectus eſt ut cereus nedum marmoreus uideatur. cõstat autem huiusmodi thermas Vespasiani fuiſſe ex Palatio pulcherrimo quod ipse habuit in eo loco ubi nunc S. Petri ad Vincula templum uisitur, ut ex 2. marmoribꝰ uisũ fuit in quoꝝ altero erat flãma sculpta cũ titulo hoc, Ioui, in altero uero hęc uerba Vespasianus Aug. per Collegiũ Pontificũ fecit, quoniã Imperatores sæpe ad thermas palatiũ conſtruebant ut uidere eſt ex thermis Antonini Caracallę. Titus autẽ Vespasianus inter bonos Imperatores numeratur ob egregias animi dotes quę in principem a rebus Xpianis alienum quadrare possunt, fuit namque literaꝝ nõ mediocriter eruditus adeo liberalis ut diem quo benificus nõ extiterit illũ perdidisse diceret. Verũtamen celeberrimus quod eo Deus opt. Max. usus eſt uindice et ultore Hierosolymę quę execrabili sacrilegio, et incredibili impietate filiũ suũ unigenitũ, quẽ ad eius salutẽ et gloriã in terras miserat, poſt uaria tormẽti genã extremo crucis supplicio afficere nõ dubitauit.

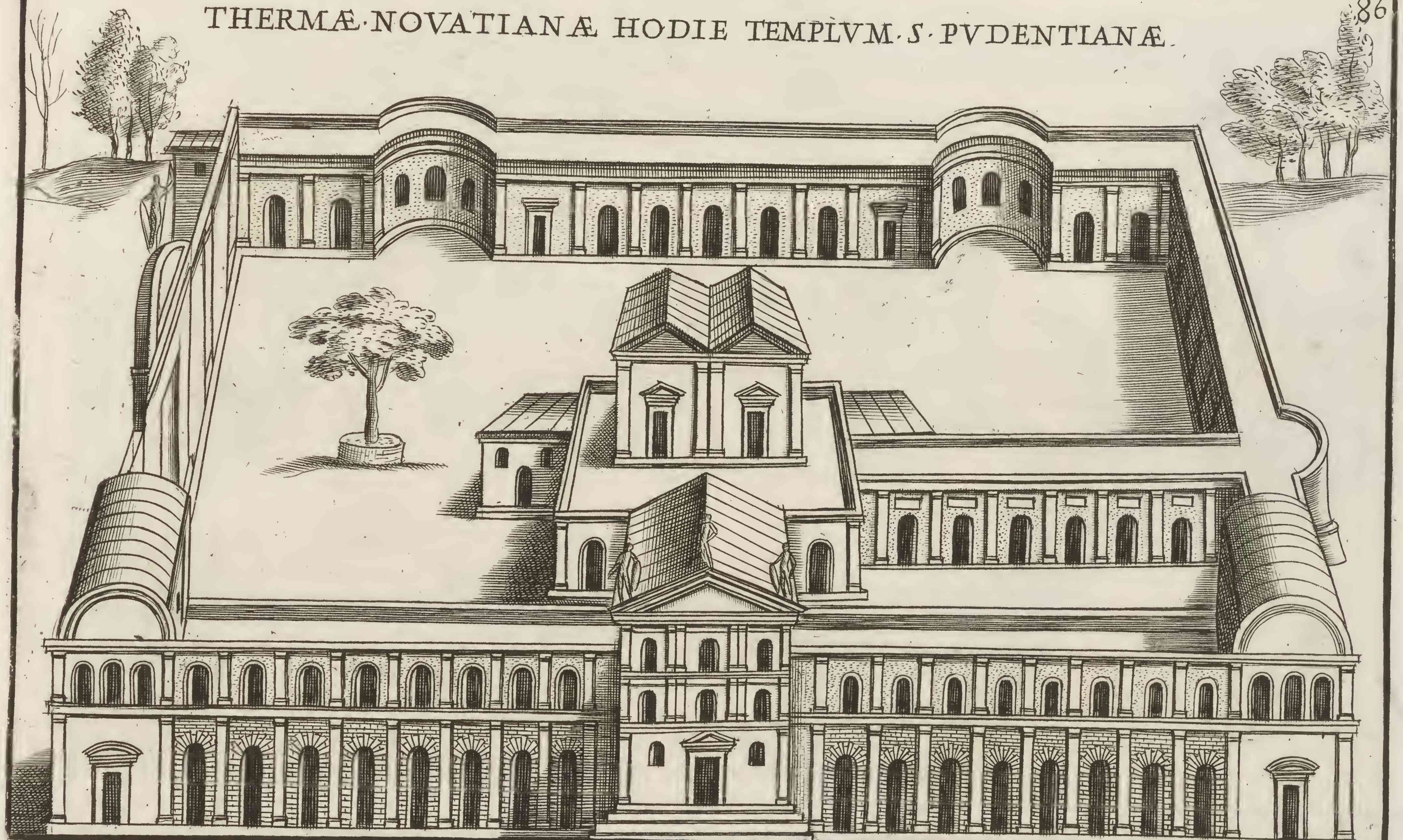
THERMÆ CONSTANTINI IMPERATORIS

Ad Templum S. Siluestri in monte Quirinali

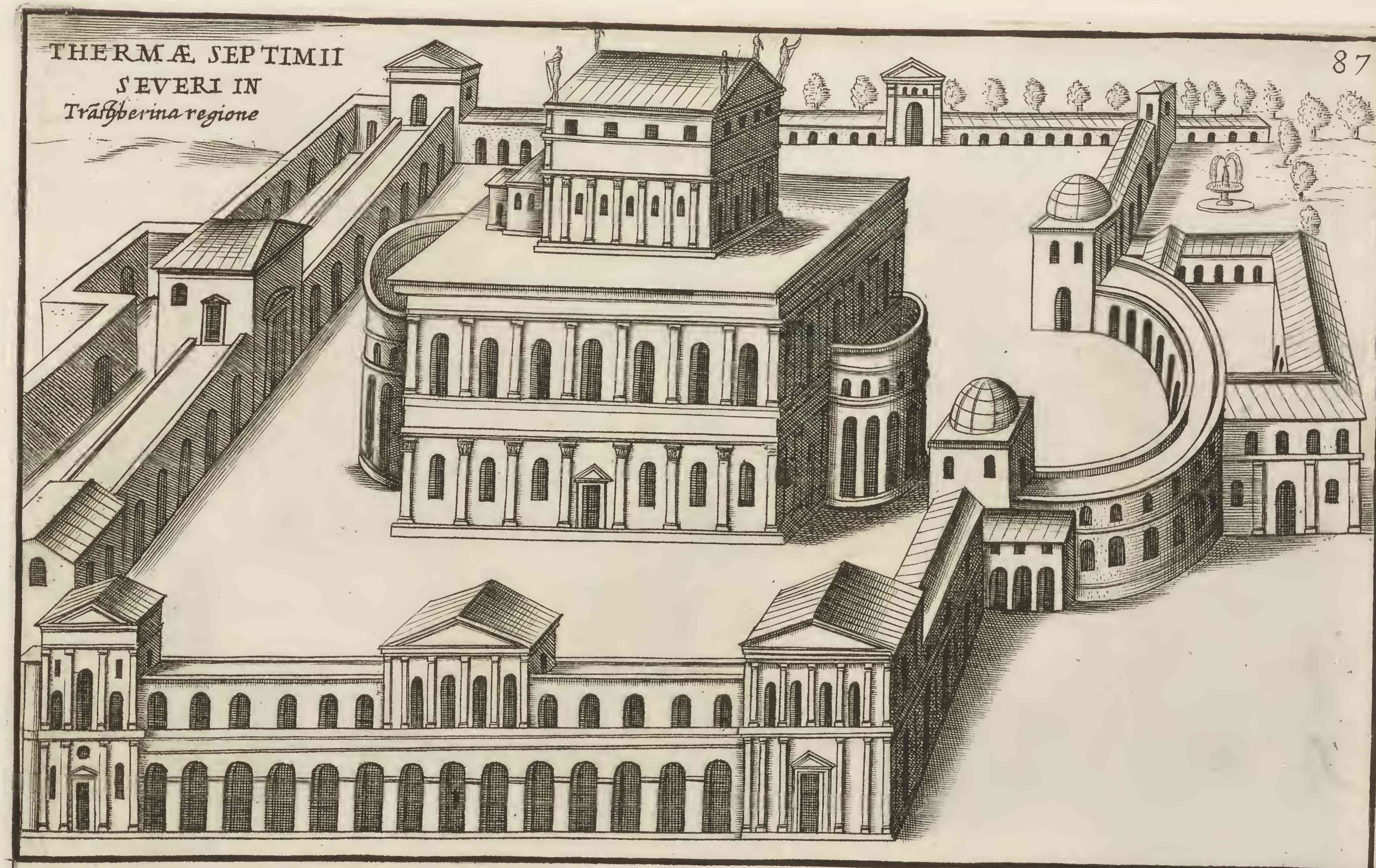

Thermas has in M. Quirinali Constantinus Mag.^s construxit; eæ, prout uestigia eximiæ fuisse magnitudinis, et elegantiæ teſtificantur omnibus suis membris ac nume-ris absolutissimæ fuerunt. quippe quibus nec picturæ, nec statuarum ornamenta deorant, quarũ tres pedestres ipsius Imperatoris in habitu militari hodie in Capitolio iuxta ædẽ cognomẽ-to Aracæli conspiciuntur ut bene annotauit Lucius Faunus. quarũ thermarũ maiestas et splendor ex eo conijci poteſt, quod in maximo pretio habebantur à S.P.Q.R. enimuero, cũ belli immanitate, et insolencia deformacæ, et semidirutæ extitissent Petronius Perpenna Vrbis prefectus ex ordine senatus, sumptuque publico reconcinnauit ulin ipsaz ruinis hæc in marmore testatur inscriptio Petronius Perpena magnus Quadrantianus V.C. MI. Præf. Vrbis Thermas Conſtãtinianas longa iniuria, et abolendæ ciuilis, uel potius fatalis cladis uaſtatione uehemẽ-ter afflictas ita ut agnitione sui ex omniparte pdita desperationẽ cũctis reparationis adferret; deputato ab ampliss. ordine, paruo sumptu quantũ publicæ patiebãtur anguſtię ab extremo uindi-cauit ex prouisione longissima in priſtinam faciem ſplendoremq reſtituit.

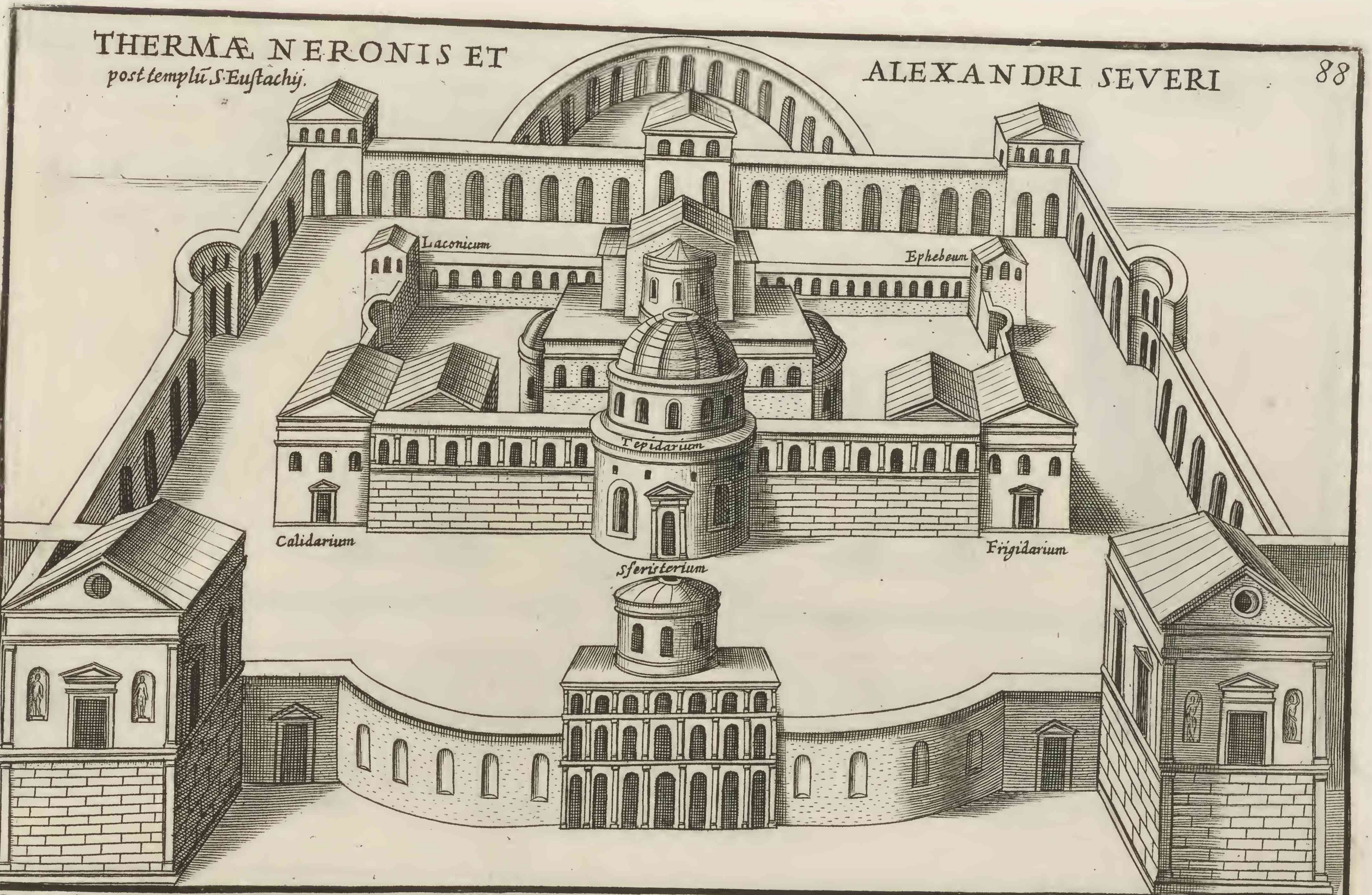
THERMÆ·NOVATIANÆ HODIE TEMPLVM·S·PVDENTIANÆ.

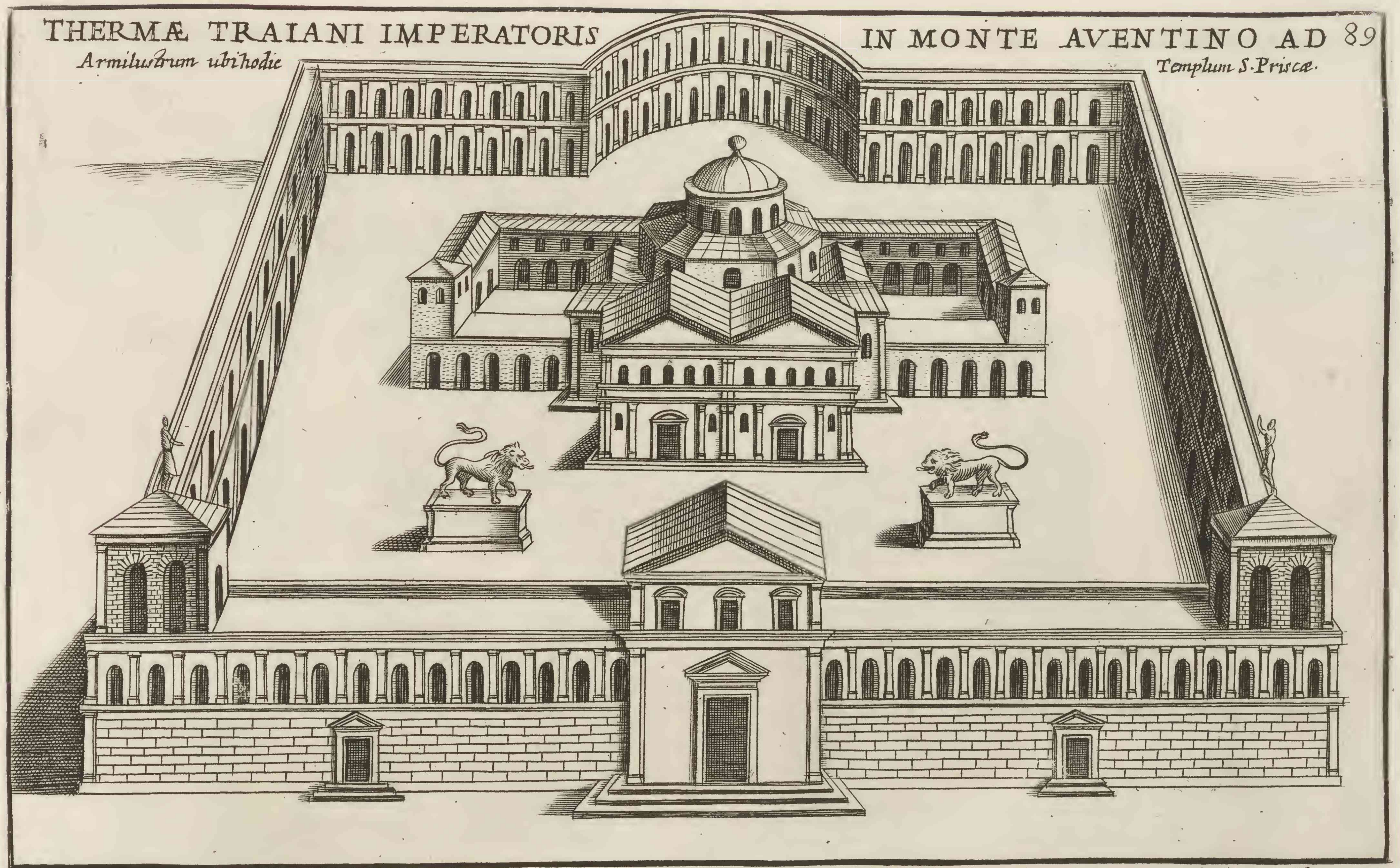
M·Nouatus frater SS. Virginum Praxedis et Pudentianæ thermas habuit non minoris structuræ et elegantiæ, quàm multæ, quæ tunc Romæ erant Nouatianæ ab ipso uel conditore, uel possessore appellatæ. quas uidere est ex uestigijs quæ hodie uidentur in templo S. Pudentianæ nempe pauimenta uetustissima, fumosãq cum cananiculis. ut diligenter Faunus annotauit Quas quidem thermas ut in ipsarum uirginum legendis traditum est ipse Nouatus è uita migraturus cum alteri suo fratri presbitero Timotheo ex testamento relinque: ret ipse Timotheus nihil terrenæ possessionis auidus, quippe qui ut uerus Chriſtianæ pietatis cultor et suasor ad cęlestes diuitias aspirabat, eas recusauit. quam obrem Praxe: des eius soror Pium primum Pontificem rogauit, ut eas in templum ubi Deus Sanctiq. pie colerentur conuerteret. Antea in hoc loco creditur S. Petrus princeps Apostolorum et primus Christi Vicarius sacram rem primam operatus fuiſse ibi que multos rebus chriſtianis initiatos fuisse ipsa legenda commemorant. et 3000. SS. MM. corpora in cryptis sepulta iacet, quæ ab eadẽ S. Virg. et sorore illius Praxede sæuiente persecutione ibidẽ fuisse humata, eiusdẽ Ecclesiæ monumenta tradunt. Quam olim uetustate collabentẽ Em.mus Henricus Caetanus S.R.E. Card. Camerarius, et III. legatus decentiss.e restituit, ac Monacis Ciſterciensibus Cong.us B. Mariæ fulliensis in colendã tradidit et sacellum in quo primęuę Ecclesiæ christiani sacro Bap.te initiabantur, ita exornauit, ut nulli neque marmorũ uarietate et pretio neq. totius operis pulchritudine et præſtantia cedat.

Thermæ Septimij Seueri ut teſtatur Helius Spartianus ædificatę fuerunt in regione tranſtyberina sed ubi nam certo nesciunt antiquarij quæ quidē regio ut hodie sic eo tempore infima et obscura erat ob aeris intēperiē, quæ, ideo referente Marliano a uilissimis et sordidas artes exercentib' habitabatur, forte ut huius fabricæ magnitudinē locus ille illuſtraretur, et balneorum usu sanitatē protegerent ab Austris qui peſtifere perflant regionē illā quemadmodū, et Aurelianus ut scribit Vopiscus alias ibidem conſtruxit hyemales. itaque Seuerus cū magno Princeps animo fuisset architecturā ab alijs uariauit, sicut in Septizonio fecerat cū uero ad amplitudinē deesset locus, altitudine recompensare uoluit, qua facile omnes alias thermas ſuperauit intus et foris columnis et ſtatuis exornauit quæ columnæ cū marmorib' hodie extant in templo SS. Chrysogoni et Cæciliæ. ut refert Franciscus Albertus Floren' in opusculis absolutiss[as] fecit cū omnib' suis membris ubi hypocauſtō nō deerat, nec apodyteriū, nec unguentariū, nec caldaria nec tepidaria, nec frigidaria cellæ ad id operis necessariæ, nec etiā cænationes deerant ampliss[æ] ad diſputandū quib' et nōnullas cryptoporticus, et porticus patentes circumcirca addidit ut pro temporis opportunitatē ibi exercitationes, ludiuè fierent. fuit Septimius Afer, ui armorū imperio potitus eſtante omnia Pertinacis mortē uindicauit omnib' qui eum occiderāt imperiūque Didio Iuliano uendiderant, exautoratis. Deinde Romā pomposiss. peruectus senatū, P. Q. R. bene de se sesperare iuſsit Pescenio Nerone, et Albino qui imperiū affectauerāt debellatis, Artabano Rege Persidis supato, ... prudēter res Rom. adminiſtrauit fuit tamen apprime cupidus, et ambitiosus, propositiq. tenaciss. inimicis crudeliss. quiets Eccle.[æ] persecutionem excitauit.

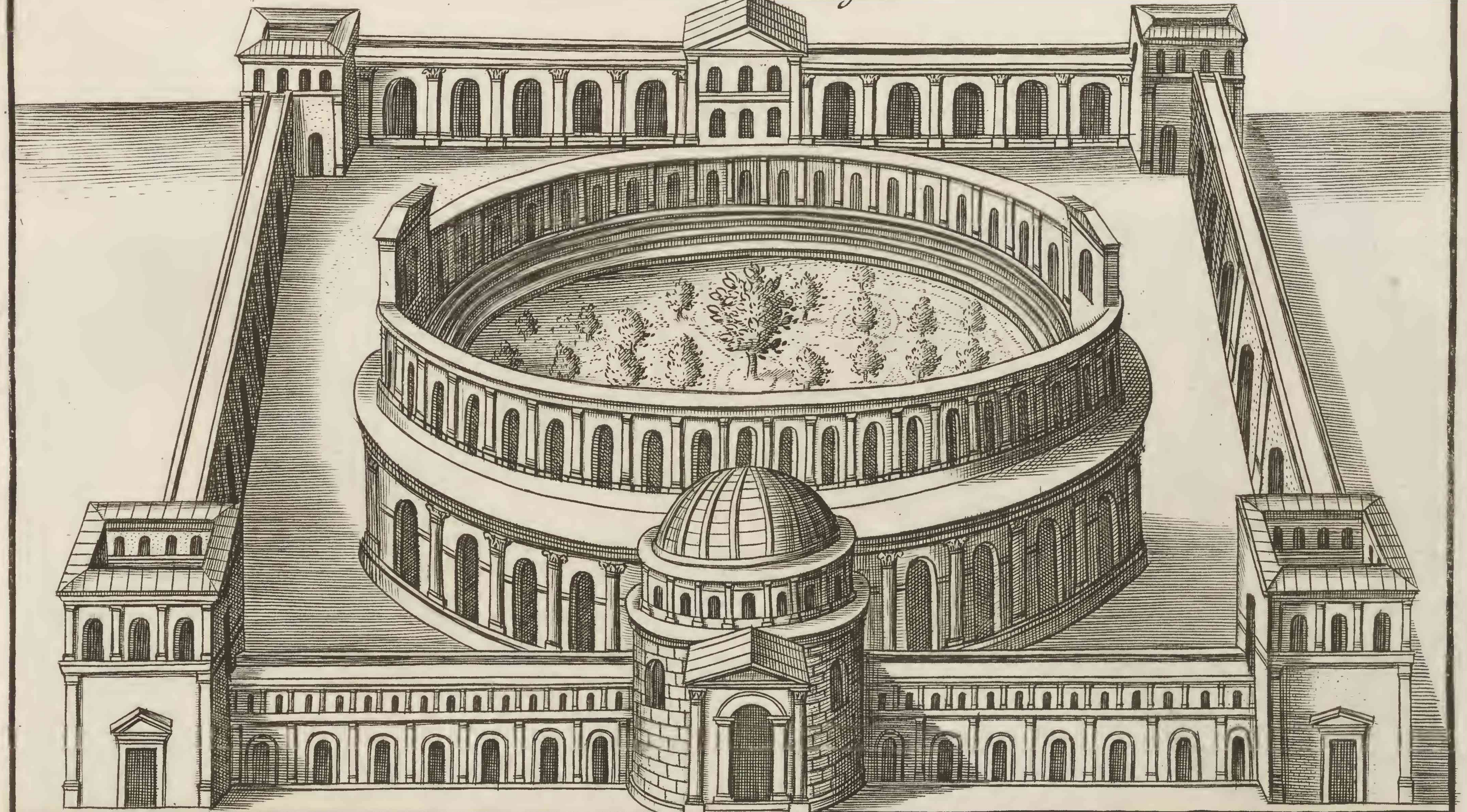

Post templum S. Eustachij ubi fornices nonnulli extant Nero suas thermas conſtituit quarū et meminit Suetonius et Martialis elegantiā cōmendauit. nō desūt tamen qui hasce thermas cum Alexandrinis, confundāt, dicentes eas poſtea Ab Alexādro Alexandrinas fuisse dictas, ut Eutropius affirmat id nominis suo tempore conseruasse cōmemorans. cæterū parū uersimile uidetur. eo quod testatur Lampridius ipsū Alexandrum thermas sui nominis condidisse, iuxta eas, quæ Neronianæ fuerant, aqua inducta Alexandrina quæ nūc dicitur. quod quidē accidere potuisset si usquam legeretur Alexandrum Neronianas inſtaurasse, ut legitur suas eis proximas extruxisse quibus et siluā addidit plantatā in domorū spatio quas propterea emerat, et deiecerat. falso ergo opinātur qui dicūt illas stetisse ubi nunc S. Aloysij eſt templū: cū conſtet ex Sexto Ruffo ibi Adrianū fuisse thermas. Fuit Alexander Seuerus Heliogabalo ex parte Mameæ matris consobrinus, adoptatus ab eodē Eliogabalo successit imperio, sed a Patris impuris moribus quā maxime alienus. enimuero uitæ innocētia mira in homines humanitate præcelluit, adeo ut imperiū tunc eius incruentū diceretur. rebus tandē in Perside feliciter gestis in Germanos tumultuātes arma cōuertēs Maximino proditore militiaq. cōiurante cū matre sub tentorio occisus fuit 13 anno sui imperij ætatisq. 24. Primus post Adrianū pietatis ueræ lumen admisit, etenim in sacello domus suæ Chriſtū sibi colēdū proponebat. naturalis legis dictamē usurpabat. quod tibi nō uis alteri ne feceris.

Iuxta suas thermas Traianus palatium magnifice condidit in monte Auentino ubi hodie templũ S·Priscæ ut referunt Marlianus et Faunus. Thermæ ea magnitudine et artificio extructę
fuerunt, ut Principis animi magnitudinẽ, et egregias artificis manus oſtenderent. ibi omnia membra ad id fabricę requisita uidebantur, et ubi balnea cõmodissime sine alioꝝ inuidia exer:
ceri poterant; quæ columnis et statuis decorauit quas ex triumphis aduexerat. pauimenta marmorib⁹ strauit. quibus et diuersicoloribus parietes incruſtauit, laquearia et fornices ex maltha
inaurata elaborauit. fuit Vlpius Traianus uiuente Nerua adoptatus, cuius ex obitu in imperiũ successit, natus Italicæ urbe cõfinio Hispalis ut uolũt Eutropius in uita Traiani, et Eusebius in chronicis, Sextus Aure:
lius, et Antonius: Nebrisensis mira in oẽs, præsertim pauperes magnificẽtia, incredibili prudẽtia et æquitate, belli, domiq; felicissimus, ut pote quo Imperãte Roma reuiuiscere, et ad priſtinã dignitatẽ redire uisa est.
Dacos et Decebalũ eoꝝ Regẽ, qui tunc Valachiã et Transiluaniã habitabãt, superauit, de ipsisq; triũphauit: Armeniã, Parthiã, Nisibẽ, et Babyloniam subiugauit. deinde uero omnib⁹ Euphratis et Tygris regionib⁹
peragratis et in ditionẽ redactis Oceanũ penetrauit ubi Indicas Gangeticasq; prouincias perdomuit, quo Romanoꝝ potentia nõ peruenerat. Iudeoꝝ Cyrenẽsiũ et Ægyptioꝝ rebellionẽ uniuersa eorum occisione cu:
rauit. a Dæmone uero delusus tertiã Ecclesiæ cladẽ inuexit quam poſtea de Xpianoꝝ relig.ᵉ et morib⁹ aliter eruditus, mitigauit. in Hispania pontẽ, quẽ dicũt d'Alcantara teste S. Isidoro ædificauit; Romæ Colũ:
nã a se dictã Dacicis insculptã prælijs excitauit, quò eius cineres translati diu in ipsa sũmitate quieuerũt. Quo circa meruit Princeps optimus appellari, et post ipsius obitũ quicũq; Imperator creabatur,
nõ alia ei bona precabãtur, quã ne fortunatior Octauiano Auguſto, nec melior Traiano exiſteret. Seleuciæ moritur Anno Dñi 119.

THERMÆ AVRELIANI IMP.

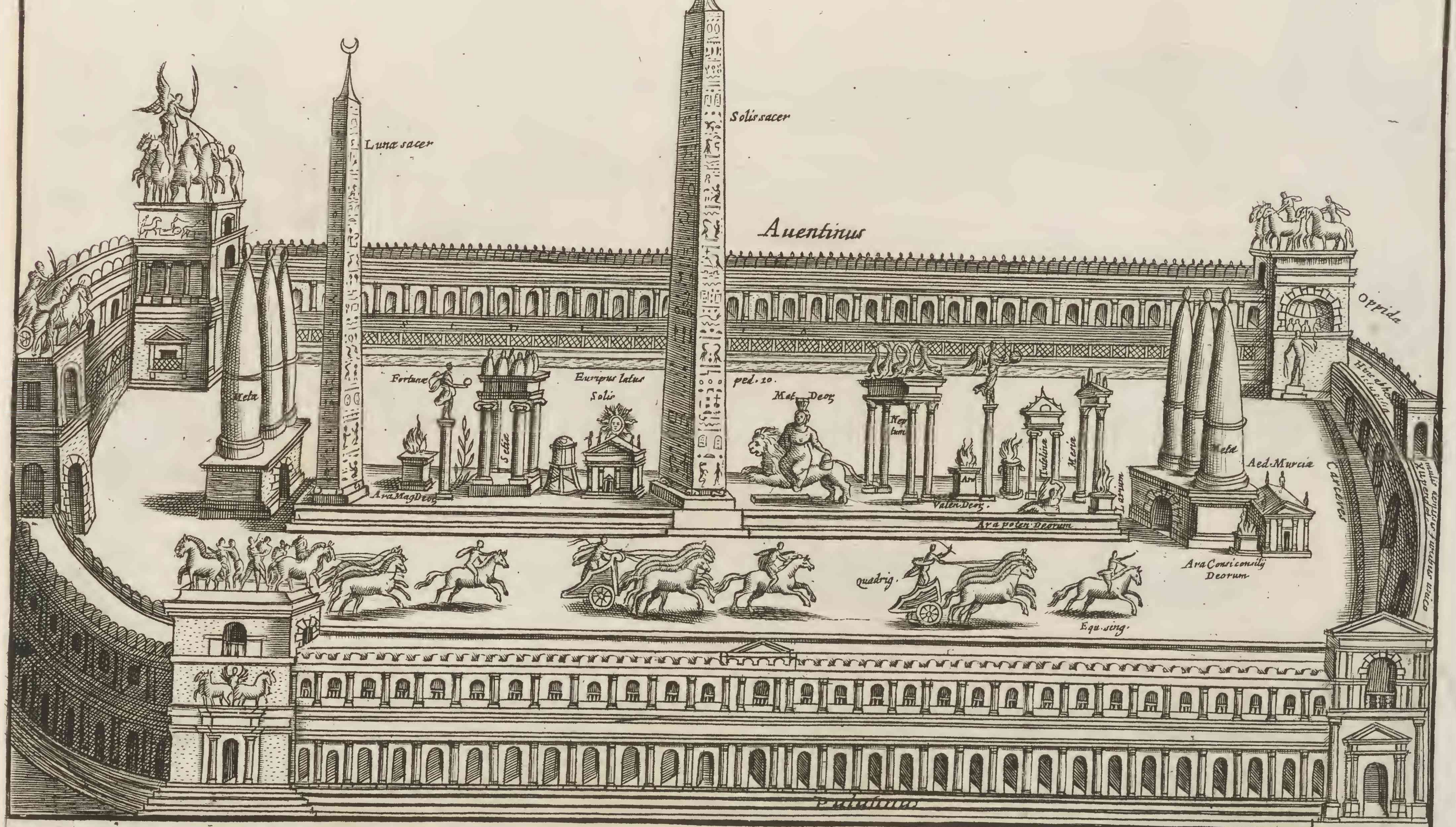
In Transtiberina Regione.

Inter celeberrimas thermas a uarijs Imperatorib' extructas fuere hæ thermæ Aurelianæ quas Aurelianus Imp. egregio splendore ac magnificentia in Transtyberina regione construxit ut essent usui hyberno præsertim tempore, nam alioquin plurimæ erant ab alijs Imperatorib' constitutæ quæ æstiuis caloribus seruiebant. Dicuntur, fuisse ubi nunc campus Iudæus ibi etiamnum nonnulla extant uestigia. Ambiebant autem Thermas porticus, exer: cendis etiã athletis qui hyeme intectis stadijs exercebantur. in his quoq, erant peristylia, et exedræ, disputationib' philosophantium alijsq litterar, exercitationib' accõmodata. nemora item in medio thermarũ et plataneta lauretaq, cum pratis, suis ambulationib' ita iucunde ad amænitatẽ erant distincta ut mirifice corpora animosq, se exercentiũ reficerent, in hęc prata sereno cœlo hyberno frigore ad sese exercendũ prodibant e xystis. Præter has thermas idẽ Imperator ut ipsemet in quadam de se testatur epistola apud Dionẽ Cassiũ Tyberinas extruxit ripas, et uadũ aluei tumentis effodit, quod utinã imitarẽtur nostri, nã nõ tam frequẽter Tyberis in ripas tanto cũ Vrbis detrimẽto efflueret.

CIRCVS MAXIMVS

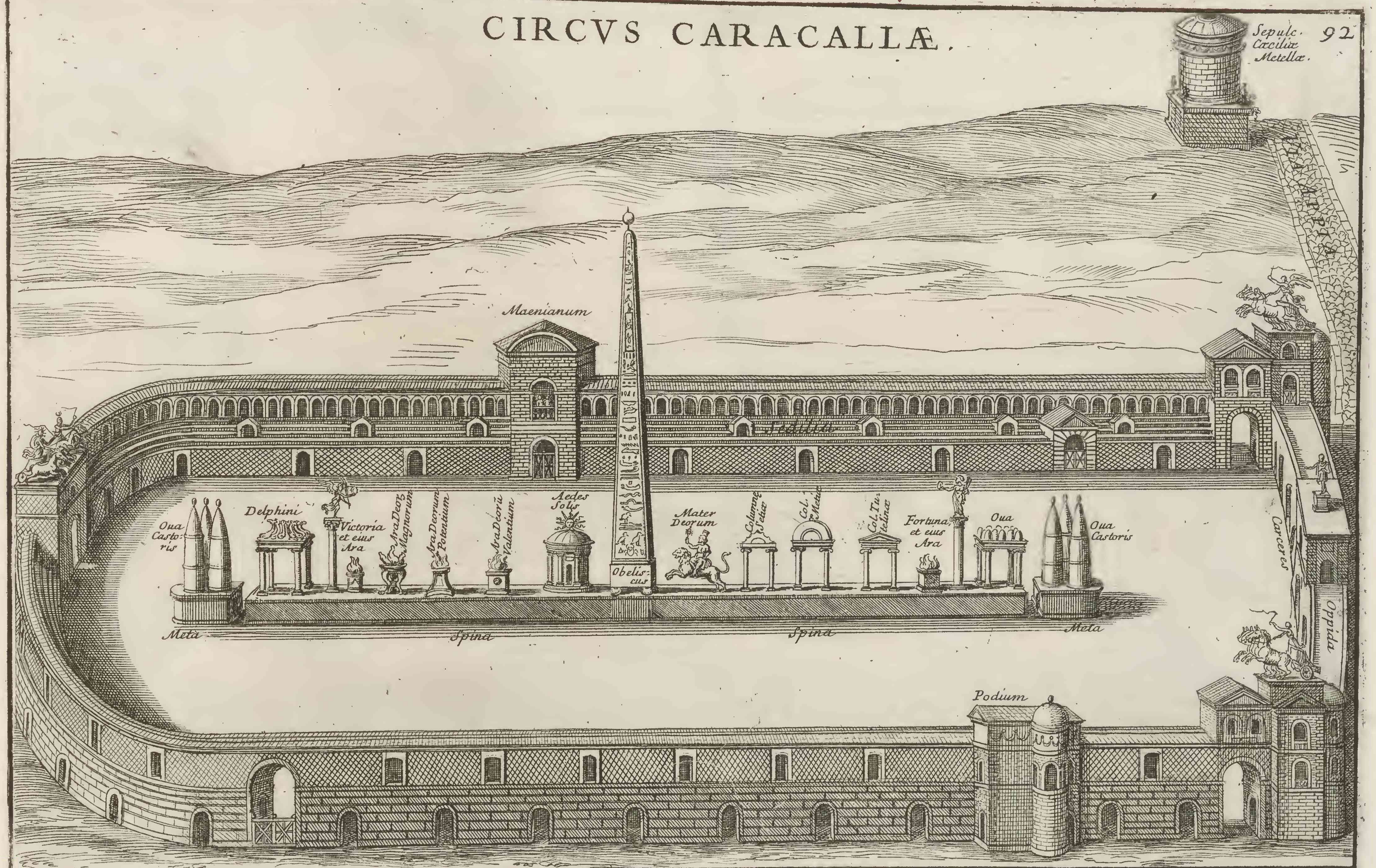

Circus Maximus inter Palatinũ et Auentinũ longus dimidiũ fere miliare, latus octauã mil partẽ. Erat locus ludis Circen. equestrib' uenationib' aliisq. spectaculis destinatus iã ab ipso Romulo, à quo primũ Circen. instituti ob raptas Sabinen. feminas. Tarquinius priscus a Romulo designatũ pfecit ædificiũ C. Cæsar amplificauit, adornauit Augustus, translatis eo ex Aegypto obeliscis duob; uetustate quibusdã in locis collapsũ et dirutũ restituit et ampliauit Traianus. Eliogabal. deinde egregie strauit pauimentũ crisocolla, columnisq. exornauit, adeo ut populus eo cõflueret haud minus ad spectandũ ædificiũ quã ad spectacula quæ ibi edebantur. Hodie nõ nisi pauca uisũtur huius Circi uestigia, tribus eni porticib' ad modũ theatri ita distinxerat. C. Cæsar, ut Senatores ab equitib' equites separati a Populo ita spectaret suis quique sedib' ut alter alteri uisũ nõ eriperet. Idẽ quoq. Dictator eo deduxit aquã Appiã, et Crabrã, ita ut in Stagno seu lacu amplius naualí etiã prælio decertarent, a re nomen etiã Naumachiæ obtinuit. Erat in eodẽ Circo templũ Neptuni, obeliscos autẽ ibi ab Augusto collocatos licet diffractos in partes Sixtus V. e terra effossos, et compositos, alterũ ad S. Ioannẽ Lateranen. longũ ped. 112, alterũ ad S. Mariã de populo longũ ped. 88. collocari iussit.

CIRCVS CARACALLÆ.

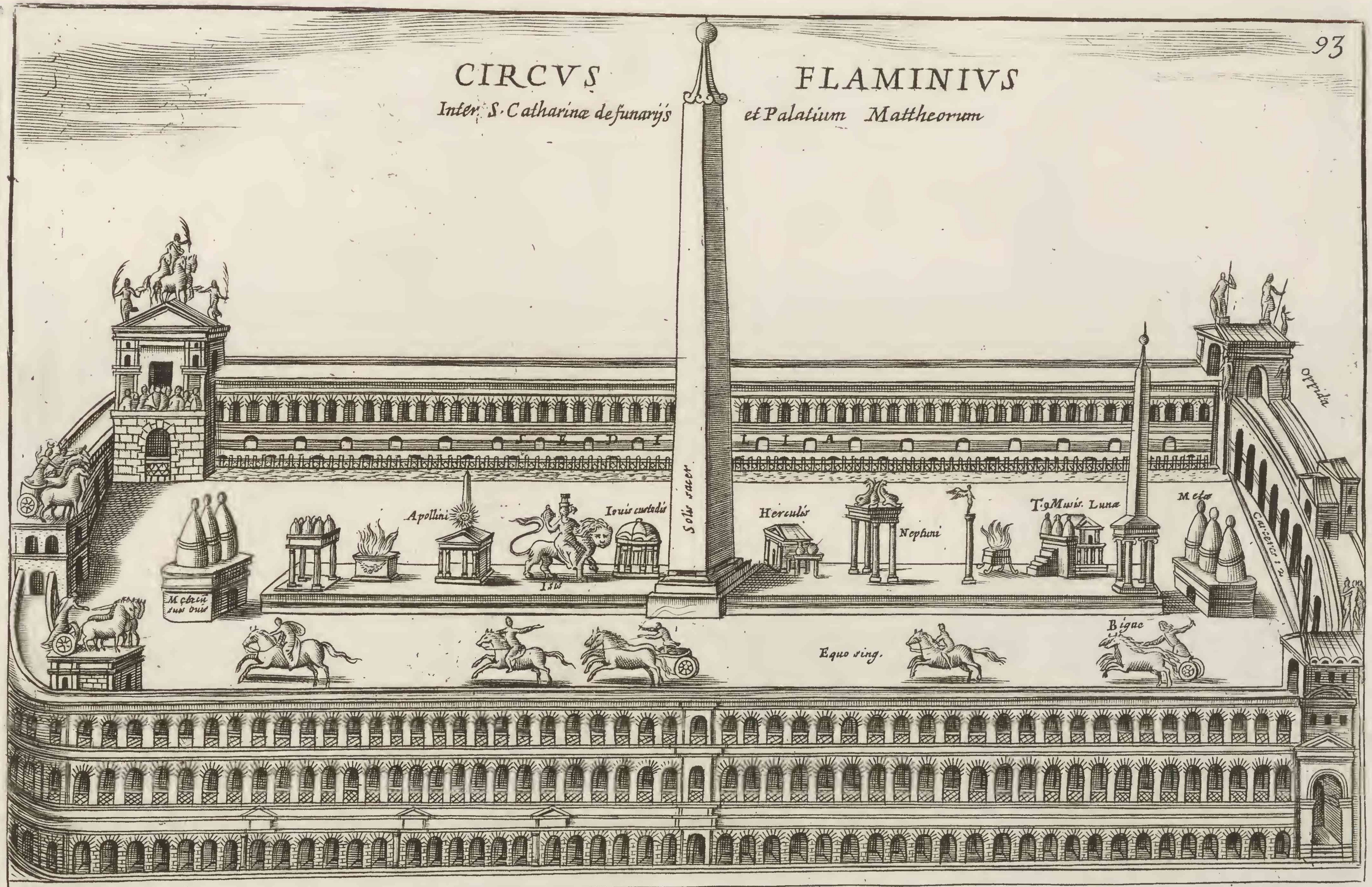

Circus, cuius rudera spectantur ad Ædem D. Sebastiani uiâ Appia parte lęuâ ex Vrbe progredientibus quem Caracallę uocant, sed sine auctoritate, ut notat Panuinus de Circens: L. 1. C. 24. et de Vrbe Româ: C. V. Fabrettus de Colum. Traian. C. 6. ubi et eius ichnographiã illustrat, Gallieno ob recentiorẽ structurã, libens tribueret. Obeliscus, qui diu inter huius Circi rudera iacuerat ab Innocentio X. in Agonalẽ Aream translatus, et scopulo in medio amplissimi lacus impositus, nobilissimum Fontem exornat.

Petrus Sancti Bartolus incidit.

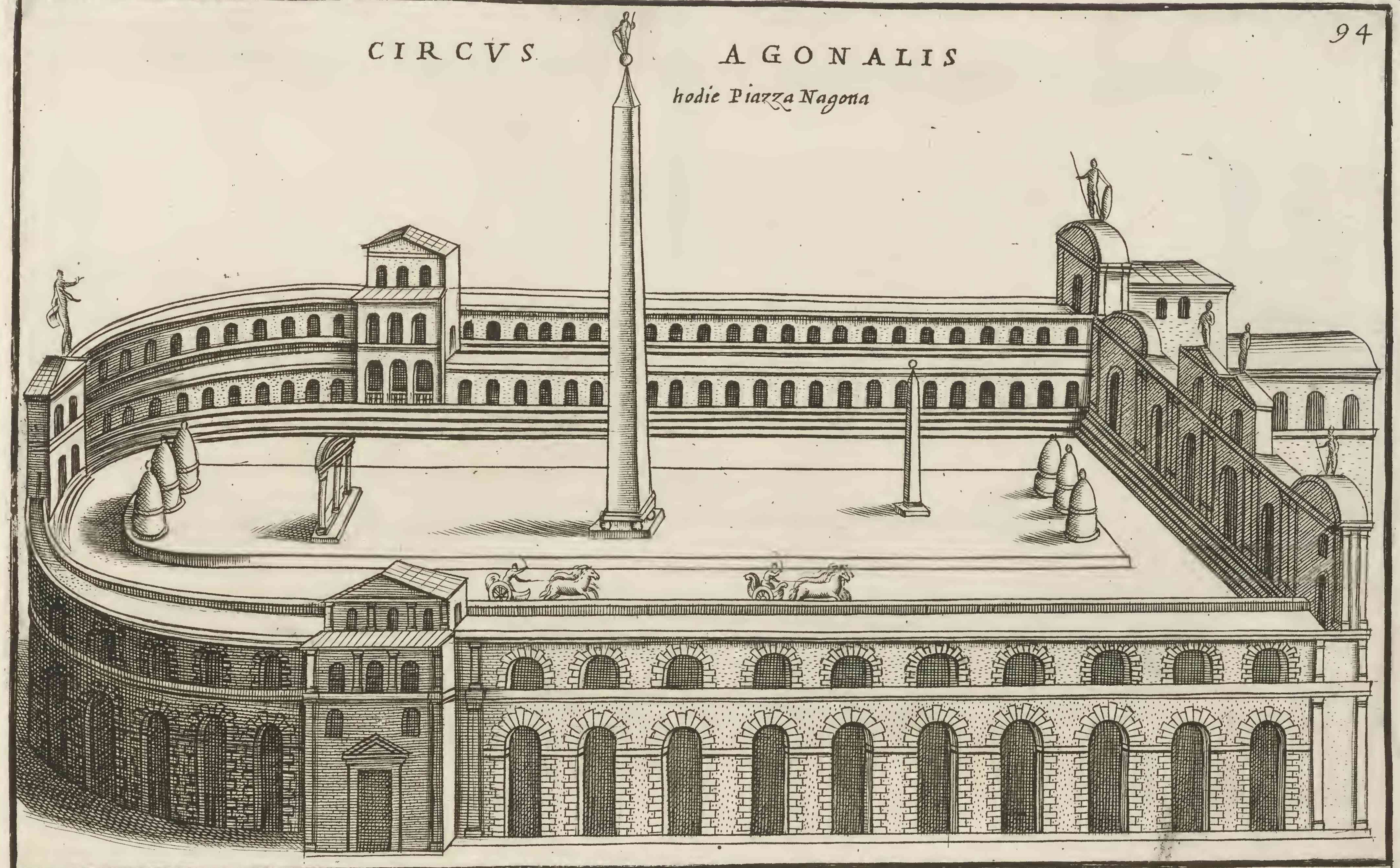
Dominicus de Rubeis heres Io. Iacobi de Rubeis formis Romę ad Templ. S.tæ M.æ de Pace.

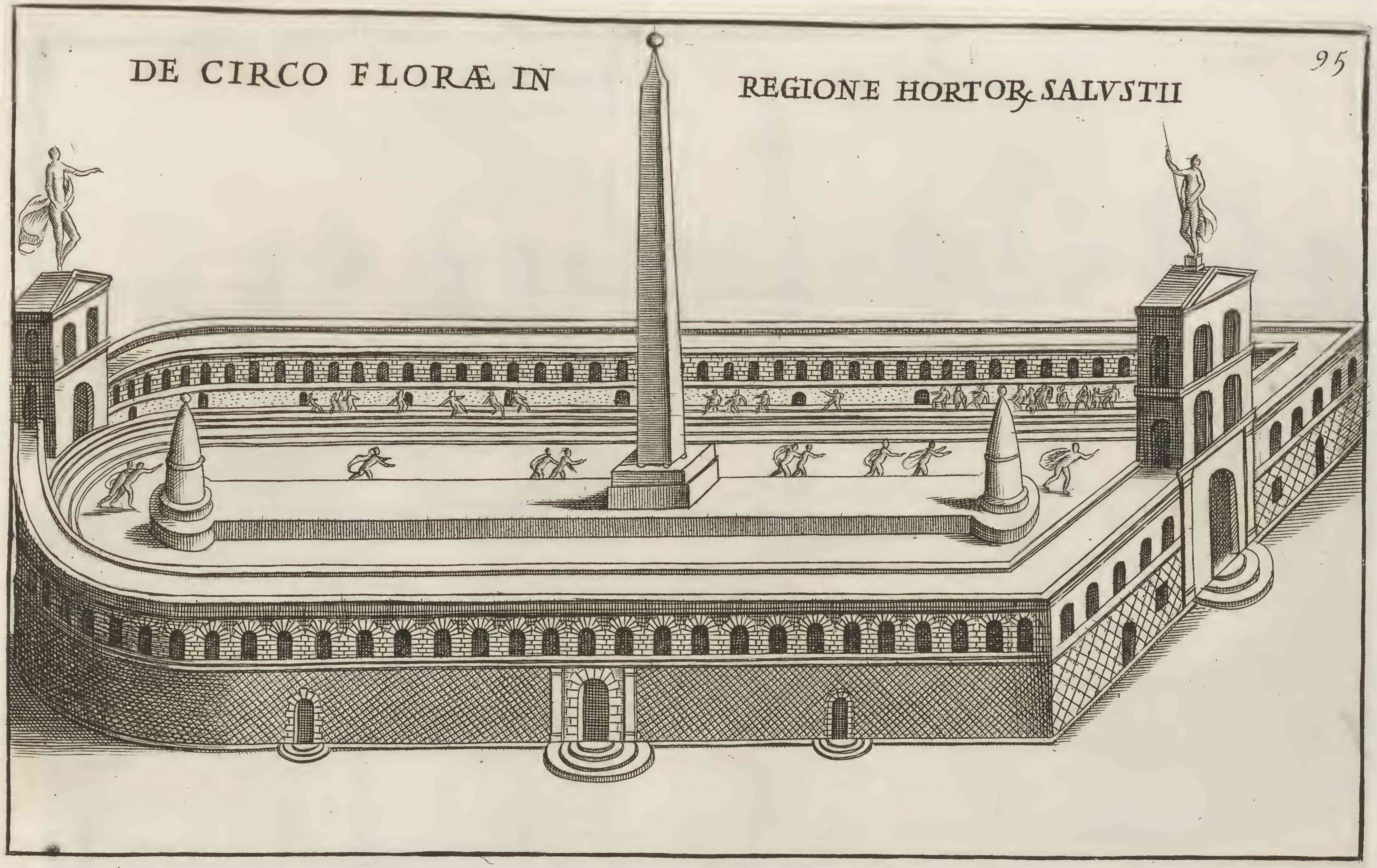

Circus Flaminius dicebatur quod esset in campo Flaminio, eratusui uarijs ludis, festisq, uenationibus taurorum, leonum tigrium, elephantium etiam, nonnunquam cursui quoque quadrigarum quæ a perniciſsimis equis agebantur. Varia item complectabatur Circus iste ut hic cernere est loca in circuitu accõmodata adspectañ: dum fori appellati: quare cum esset commodus et Capitolio proximus Senatus eo cogebatur interdum ad aliquid de Repub.ca decernendum. erãt præterea in eodem plurima templa Vulcani uidelicet Neptuni, et Herculis custodis et aliud cõmune Musis ædificatũ a Fuluio Nobiliore qui ex Ambracia Nouem Musarum simulacra retulerat. Ait Plinius l. 36. c. 5. in eodem Circo fuiſse plurimas et egregias statuas a Scopa eximio sculptore factas una cum Martis Colosso et simulachro Veneris. In templo Neptuni erat hæc inscriptio ABASCANTO AVG. LIB. ÆDITVO. ÆDES. NEPTVNI QVÆ EST IN CIRCO FLAMINIO FLAVIVS ASCANIVS ET PALLANS CÆS N SEP ADIVTOR A RATIONIB PATRI PIISSIMO FEC.

CIRCVS AGONALIS

hodie Piazza Nagona

Memoriæ proditū eſt Numā Pompiliū sacra quædā Iano inſtituiſſe quæ Agonalia dicebātur ad V. id. Ianuarij quo die Sex. Pompeio et Gellio scribentibus Rex ipse hoſtiam in monte Quirinali imolabat. Tunc uero ludi quidā et spectacula edebantur in foro ab eorū editione agonum, uel agonali appellato unde hodie Nagona nomen oblinet corrupto uocabulo. Ideo locus iſte sic dictus ut cū Marliano et alijs sentiam, quòd undique sine angulo patebat, aluero agon apud Græcos rem sine angulo significat quia circus erat forma circulari sed oblonga locos sic habens disparitos ut alter alterius prospectū non impediret. in curriculo duæ metæ pari interuallo utrinq. positæ erant circum quas equi et quadrigæ concursabant, ut illud Horatij meta feruidis euitata rotis indicat; quæ metæ interdū ad equeſtres decursiones tollebantur teste Sueton. dicente nā quo latius dimicaretur sublatæ metæ. sunt qui affirmēt in hoc circo solū certa feſta agonalia celebrari nō uidentes hoc nomine apud Grecos omnes ludos et spectacula contineri ut paſſim apud Autores inuenies. in hoc ergo circo quē admodū et in cæteris certamen equeſtre, curule, et uenationes agitari solitas iudico. quis autē hunc circū ſtruxerit minime conſtat, nisi apud eos qui eundē cū Flaminio confundūt, dicentes a Flaminio fuiſſe conditū. in ea opinione fuit Pandulphus Lateranensis hoſtiarius ecclesiæ quē refert Albertinus in opusculis, qui affirmat in loco ubi prius in circo Flaminio Apollinis ædes fuit Adrianū Pontificē primū ædificasse ecclesiam S. Apollinaris. nō tamen ignoramus hunc circū Alexandri Seueri nomine dictū fuiſſe, ut notauit Faunus quod ab eo fuiſſet inſtauratus. Forū hoc hodie Nagonū est quadrangulum urū ex orbis terræ foris spectatissimū, et spatiosis. non solū ob ædificior maieſtatē, quib' circūdatur et ob elegantiā duor fontiū qui singulari artificio aquar uim maximā iaculantur uerū etiā ob ecclesiā ibi Hispanor S. Iacobo sacrā, Nunc magnificis Innocentij X. Pamphilij P.M. structuris, præsertim D.æ Agnetis æde sacra; Palatio, Fonte stupendi operis, cùm super imposito Circi Caracallæ Obelisco, exornatū. Amplitudinē huius Circi ingentia indicant marmora, in eruendis templi S. Panthaleonis fundamentis reperta.

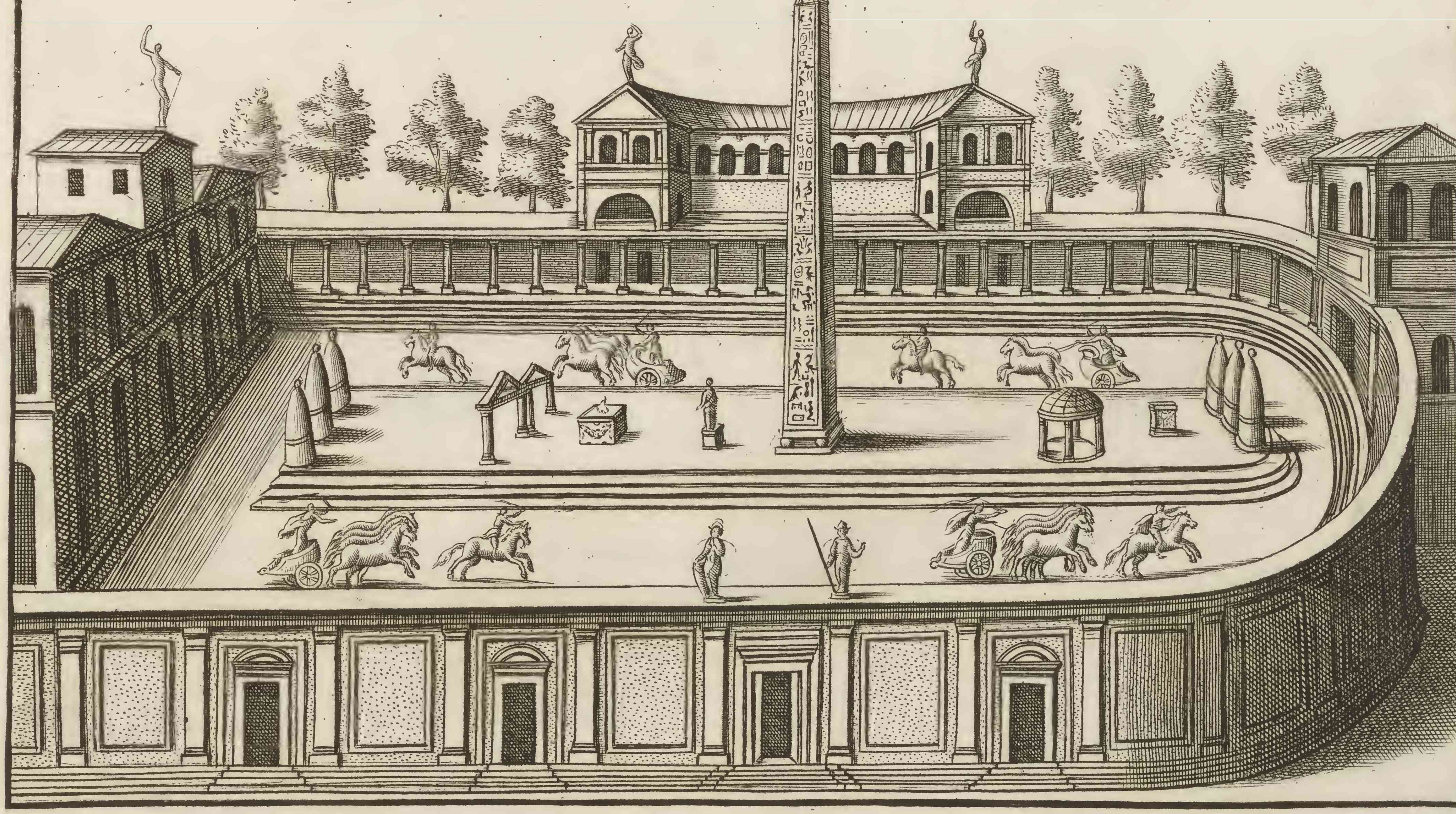

Inuna Quirinalis parte inter duos colles olim scilicet montē Apollinis appellatū et ubi capitoliū uetus fuit, iacet uallis exigua, quæ Floræ Circum continebat. Quæ quidē uallis muris erat circumdata ad ludos Florales, qui per infames et impudicas Meretrices sūmo cū dedecore foeminei sexus edebantur. Quis antiqui autem P. Romani auaritiam, et superſti: tionem non admiretur eo magis quod ipse rerum Dominus sibi hanc beluinam nedum humanā turpitudinem persuaserit: ut eiusmodi spectacula fieri in ciuitate non modo sineret sed etiam conſtitueret ductus cupiditate ingentium diuitiarum quas ista Flora cum meretrix esset eximiæ pulchritudinis meretricio questu comparauit et illi reliquit eo pacto ut singulis annis in die natalis sui similes ludos ederet ut refert Lactantius. qui quidem pudore suffusus cum hanc celebritatem sub nominē Floræ, quam Deam Florū putabat, cohonestaret, in maius absurdum deuenit, simili ritu Deos suos celebrari debere exiſtimans. Fingitur autem Flora Dea quæ floribus præest, in quos à Zephyro uento amænissimo potestatem accepit in pretium uiolatæ pudicitiæ ut meminit Ouid. quam postea ipse duxit uxorem, et Cloræ in Floræ nomen immutauit. Huic er: go deinceps Ludos celebrare dicebant ut in frugibus atq. arboribus flores conseruare dignaretur. Quid tamen mirū si tunc ab scopo Chriſtianæ Religionis aberrabat.

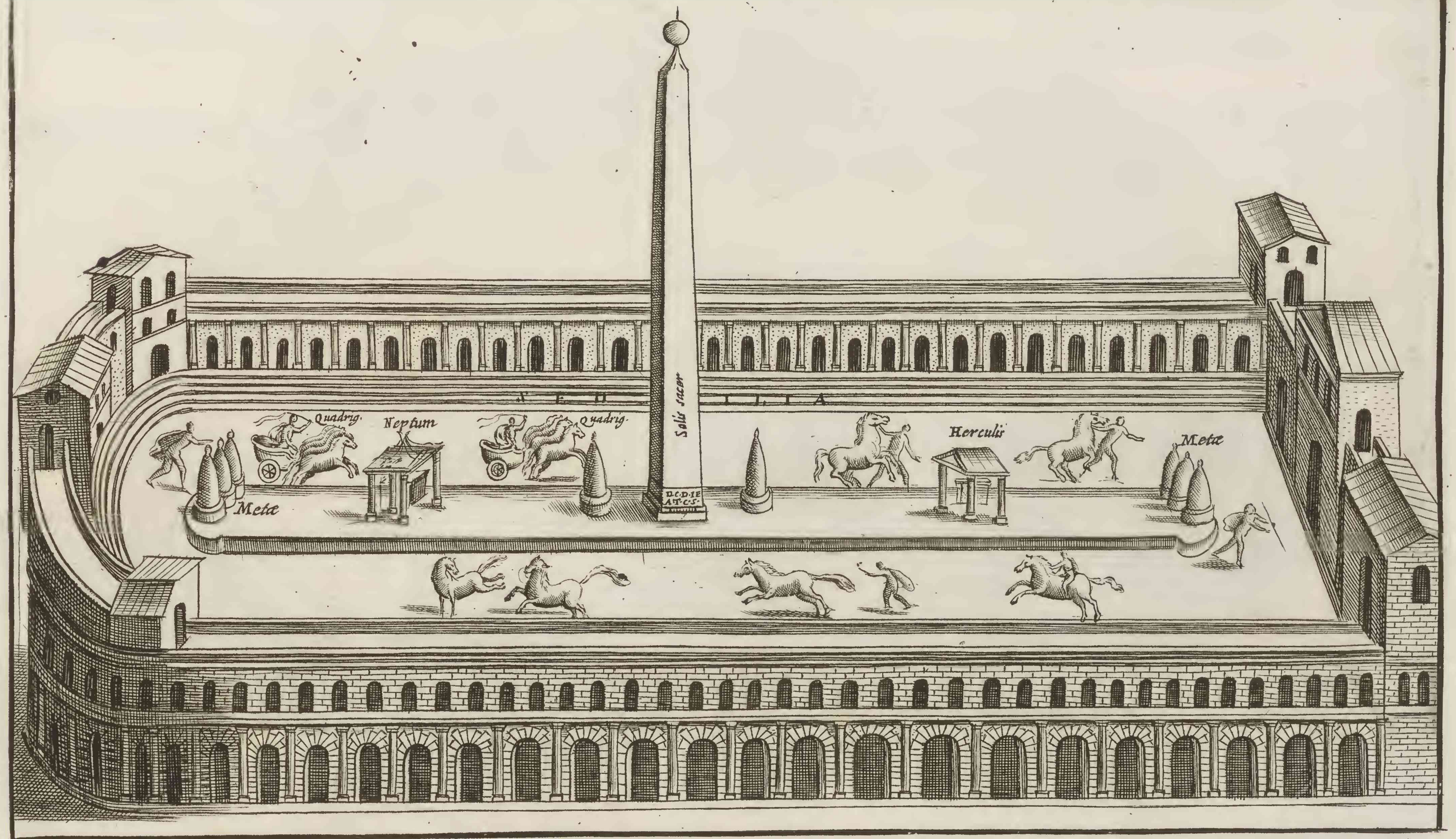
HIPPODROMVS AVRELIANI IMP.

Extra Vrbis mænia ad Amphitheatrum Caſtrense S. Crucis Hieruſalem.

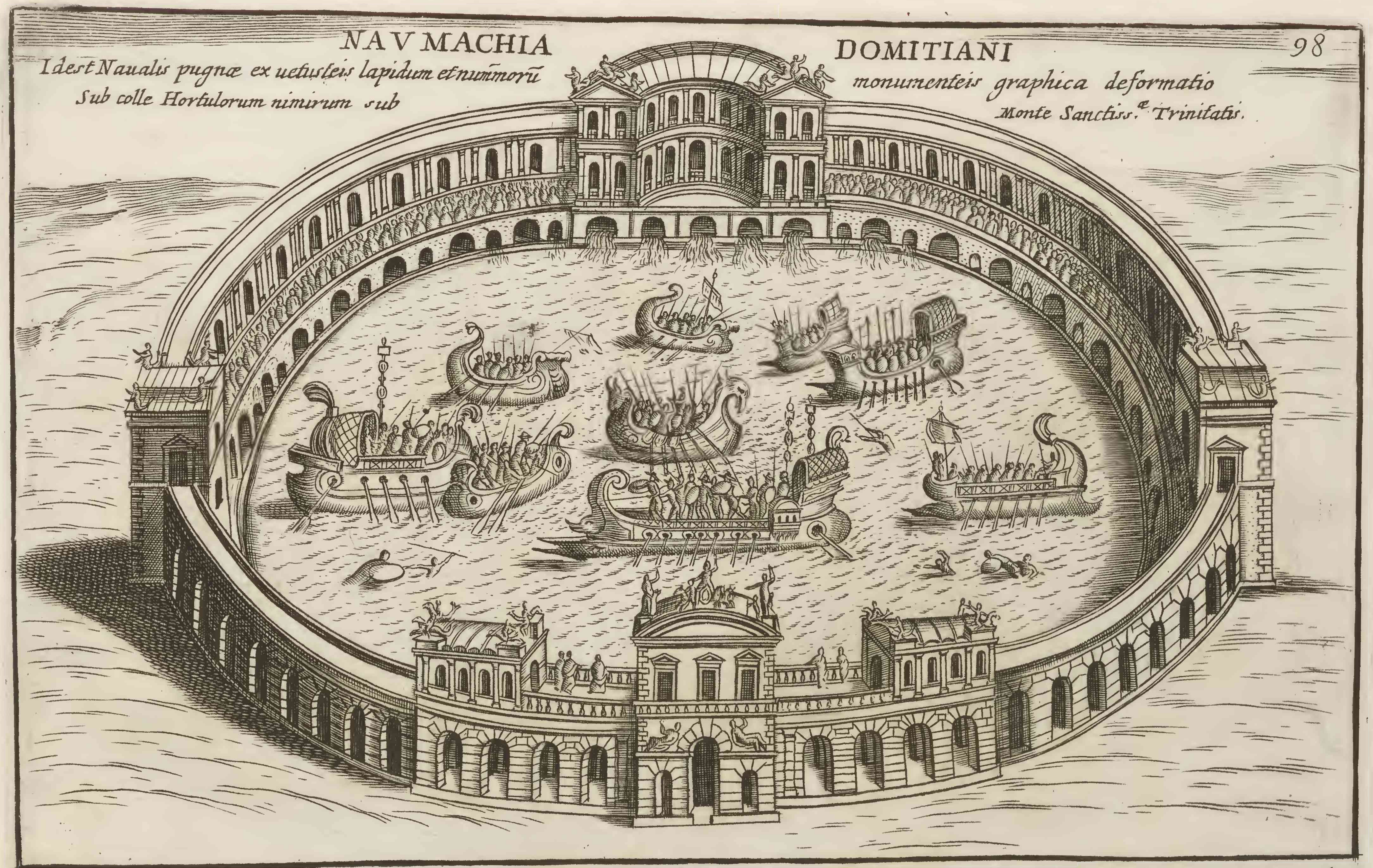

Hippodromus siue Circus Aureliani extra Vrbis mænia ad eum locū ubi amphitheatrū caſtrense extitit in S. Cruce Hierusalē iuxta aquæductū aquæ Iuliæ, Tepulę et Martiæ ut hodie uestigia uisuntur in ipso Circo obelisci in plura diuisi fragmenta characteribꝰ Ægiptiacis insculpti, et cuneor, hoc est graduū ubi spectatores considebāt dum uaria spectacula edebantur, quæ quidē uel bigæ et quadrigæ concurrētes erant, uel diuersor, animaliū uenatus, et gladiator, pugnæ, aliįq ludi, qui populi in se oculos cū magna iucūditate et admiratione rapiebāt. Hippodromum hunc ab Aureliano fuisse cōstructū Pyrrus Ligorius affirmat; quamuis a recentioribꝰ prætermissus fuerit qui ad huiusmodi tantæ cōsiderationis ędificiū animū nō appulerūt. fuit Aurelianus in Pānonia obscuro loco Daciæ siue Mesiæ natus. Sueuos, Sarmatas, Mar: comānos superauit Palmirenos aggressus eor, Reginā Zenobiā cepit, Thraces, Sclauosq domuit et ultra Danubiū 5 0 0 0 0. Gothos interfecit Heraclemonē Gothor, ducē suæ patriæ proditorē extremo affecit supplicio. tandē Antiochia, totoq Oriente et Ægipto in ditionē redactis, et Gallis subiugatis imo potius toto orbe superato gloriosissᵐ. Romæ triumphū egit Regias currus quatuor secū ducens unū Odenatis Palmerinor, Regis auro, et ar: gēto gemisq onustū, alterū pariter exornatū qui Persar, Regis erat. 3. Zenobiæ proprijs Reginæ ipsius manibꝰ excultū, sporās se in illo nō ututā, sed uictricē Romā ingressurā. 4. a quatuor ceruis elatū, qui Regis Gotor, erat cū uiginti elephātis feris Libiæ et Palestinæ mansuetis 200 quatuor tygribꝰ et alijs 800. animalibꝰ captis et abactis. captiuis in triūpho comitantibꝰ Ectomitis Arabibꝰ, Eudomonis, Indis, Bactrianis, Iberis, Saracenis, Persianis, Gothis, Alanis, Russis Sarmatis, Francis, Sueuis, Vandalis Germanis, Palmirenis, Ægiptijs, ac decē Amazonibꝰ uiriliter indutis in bello Gothico captis tandē ex insidijs mancipij occisus fuit anno 278. autore Flau. Vopisco.

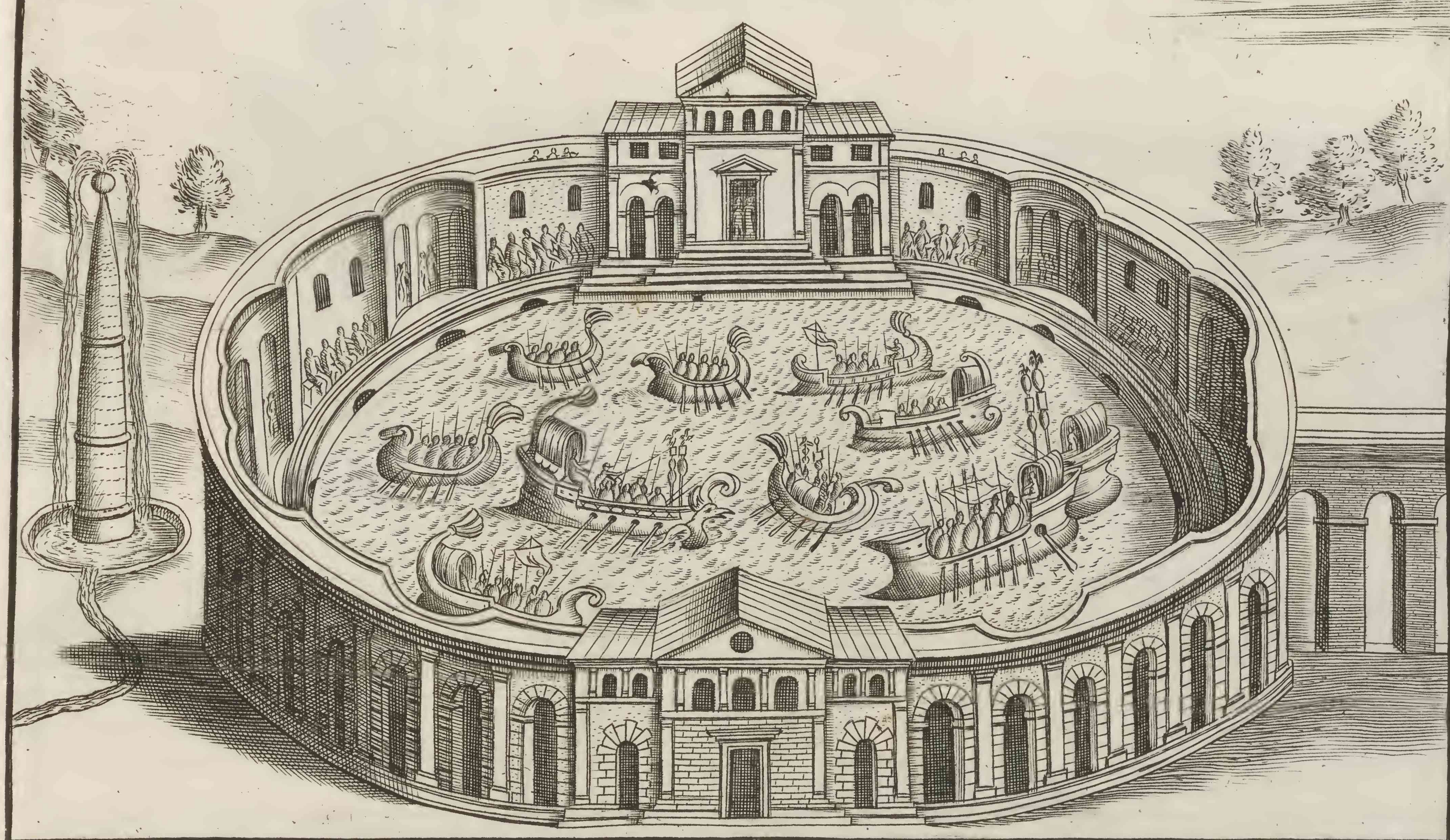

Hunc Circum, siue septū Tacito autore lib. 15. annal. Nero ſibi conſtituit in Vaticano aduiā triumphalē, iuxta hortos, quos ad ſuppliciū xpianor, tribuerat, ad equos domandos et exercēdos, ubi et ipse sub aurigæ habitu circēses ludos celebrauit. uidetur autē circus iste excurriſſe à templo D. Petri usq. ad templū S. Michaelis Archāg. quia legitur Bonifaciū PP. in sūmo circo ecclesiā S. Michaelis dedicaſſe. In hoc circo stetit obeliscus ille eximius opera Auguſti Cæsaris Alexandria Romam inuectus naui monſtruoſę magnitudinis, de qua meminit Plin. in acumine pilā habens inauratā quę Cęsaris seruare cineres uulgò credebatur. cū hac gemina inſcriptione D. Cęsari D. Iulij F. Augusti item Ti. Cę. D. Aug. F. Aug. sacrū. hodie D. Petri Aguglia uocatur ob eius templū ibi uicinū. Quā Sixtus. V. in Dei gloriā et Sanctiss. eius crucis exaltationē īnumerabili sumptu in medio foro collocauit. hunc etiā circū Caij hoc est Caligulæ appellat Plinius lib. 3. cii. tertius inquit obeliscus est in Vaticano Caij et Neronis principū circo. Fuit autem Nero tā crudelis et iniquus teste Suetonio ut nullū in se flagitiorū genec in alios crudelitatis intactū reliquerit. matrē enim Agrippinā fecit abscindi, Senecā pręceptorē scissis uenis in balneo usq. ad mortē deficere. Romā suā patriā et rēpub. incēdi, cuius incēdiū cythara, caluq. celebrauit. Christianos in quos incēdij culpā reiecit, multos perire fecit, inter quos D. Petrū cruci affigere et D. Paulū obtrūcare. Ideo cū in extremo uixißet opprobrio, Romaniq. imperij decremēto, quòd duas amisißet Armenias, itē duæ eius legiones à Persis sub iugū missę fuißet. summō cū dedecore, miserrimè mortuus est. nā desperatē fugiēs se ipsū pugione cōfodit, neminē sui, quā seipsū carnificem et Neronē inueniens.

Naumachia ita dicta a prælio nauali: ad exercẽdã enim iuuentutẽ Romanã nõ solũ terrestri, sed etiã nauali prælio Naumachiæ instruebãtur, quod nõ minus claſse quã castris Romanũ prorogaretur imperiũ. Hanc Domitianus Imp. extruxit sub colle hortulorũ, loco sane cõmodo, quod facile in uallẽ hanc Martia dicebatur, poterant aquæ per aquarũ ductus ex locis editiorib⁹ deduci. Effossa enim terra, undique muro cinxit fossam amplissimã, in quã ex aquæductib⁹ emissa aqua, lacũ seu pelagus efficiebat latissimũ, ita ut nauib⁹ ac triremibus esset locus ualde cõmodus: tali enim artificio nũc educebatur aqua nunc reducebatur finito prælio, ut ubi modo pelagus, nunc tellus uideretur, cũ peregre aduentantiũ præsertim stupore atque oblectatione. Adhuc superſũt nõ nulla uestigia ex quibus aliquo modo colligitur quãta fuerit eius magnitudo, nõ desunt qui uolunt ad Tiberim ferme excurriſſe nauib⁹ enim hic triremiũ instar naualiã, ut dixi, cõmittebantur prælia, nõ minore spectatiũ uoluptate quã ea gerẽtiũ utilitate, eo modo in Circis et Amphitheatris terrestria prælia inibãtur. Ex his enim exercitationib⁹ ille fructus constabatur et otiũ pelleretur ex Vrbe, populus teneretur, et Romna præsertim iuuentus ablegato otio aſsuefieret prælijs quib⁹ Romanũ ꝓpagãdũ et tuendũ erat imperiũ cõmittẽdis.

NAVMACHIA NERONIS

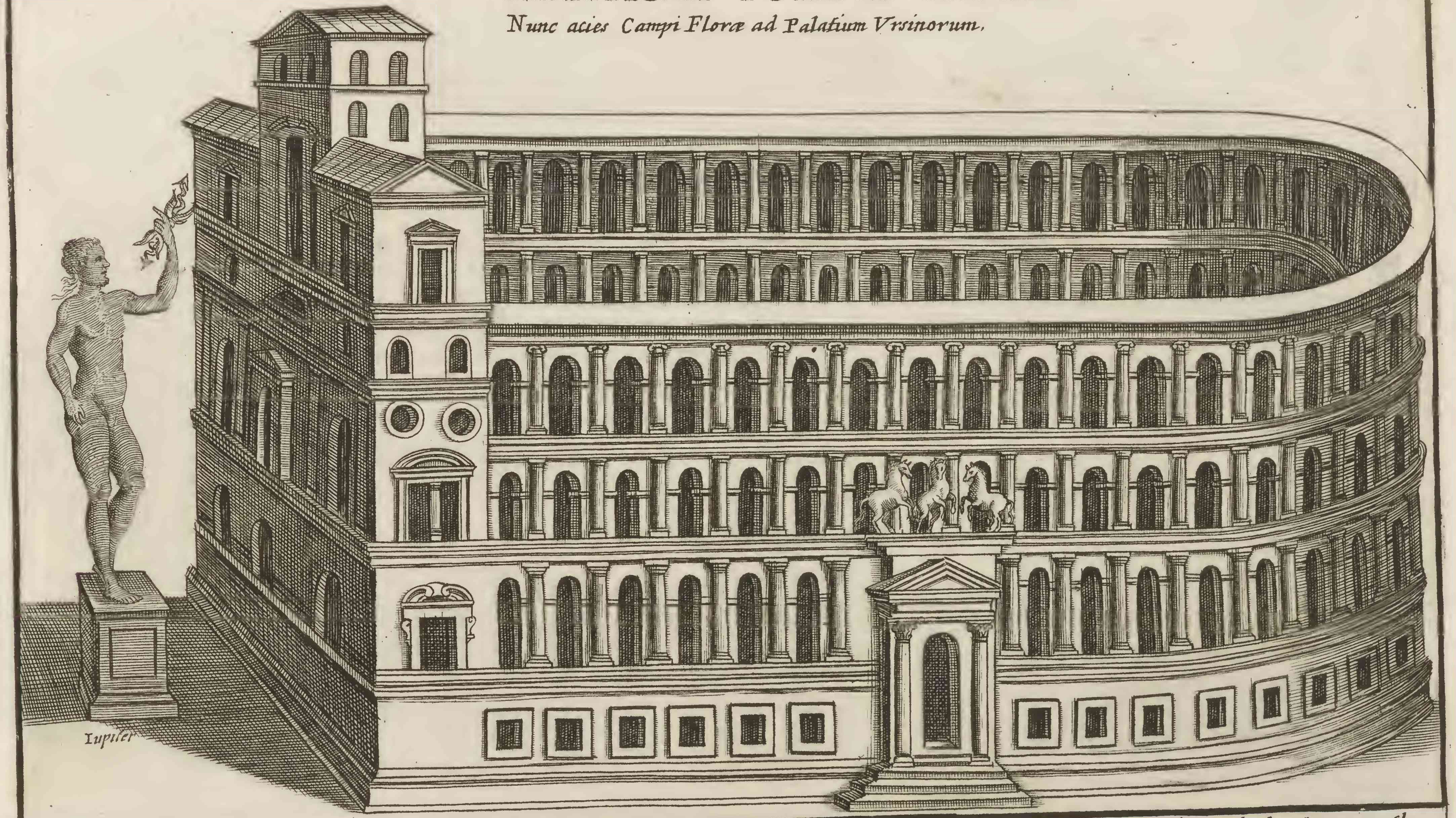

Naumachia Neronis dicitur fuisse in Vaticano retro Basilicā S. Petri sub colle ubi nunc Porta pertusa: concauitas loci undique effossi etiamnū indicat ibi fuisse Naumachiā Exhibuit Naumachiā marina aqua innantibus belluis, inquit Dio in eius uita et cannillabat ait idem nōnunquam et in publico Naumachia præclusa. in uita S. Petri dicitur fabricatū eius Templum prope naumachiā et S. Leo III. hic ædificasse hospitale quod dicebatur ad naumachia. de hac nō meminit Martialis cum ait Hic ubi conspicui uenerabilis amphitheatri Erigitur moles stagna Neronis erant nam hæc stagna erant in domo illa amplissima et aurea Neronis quam a Palatino in Esquilinū usque perduxit de qua dicebatur Roma domus fiet Veios migrate coloni Et Martialis idem unaq; iam tota stabat in Vrbe domus. stagnū hoc circumseptū erat ædificijs ad Vrbis similitudinē. Habuit quidem satis loci ad ædificandum hanc domum nam incendium illud ingens quo conflagrauit maxima Vrbis pars spatiū amplū reliquerat ædificio Huius incendij culpam cum ille ipse crederetur auctor conie cit in innocentes X pianos ac propterea atrocissimu de eis sumpsit supplicium hic in hortis suis Pereuntibus inquit Tacitus X pianis uidelicet addita ludibria ut ferarum tergis contecti laniatu canum interirent aut crucibus affixi aut flāmandi; atque ubi defecisset dies in usum nocturni luminis urerentur Quæ cū ita sint locus hic tanto martyrio clarus est sūma ueneratione a nobis prosequendus et frequentandus.

THEATRVM POMPEI MAGNI

Nunc acies Campi Floræ ad Palatium Vrsinorum.

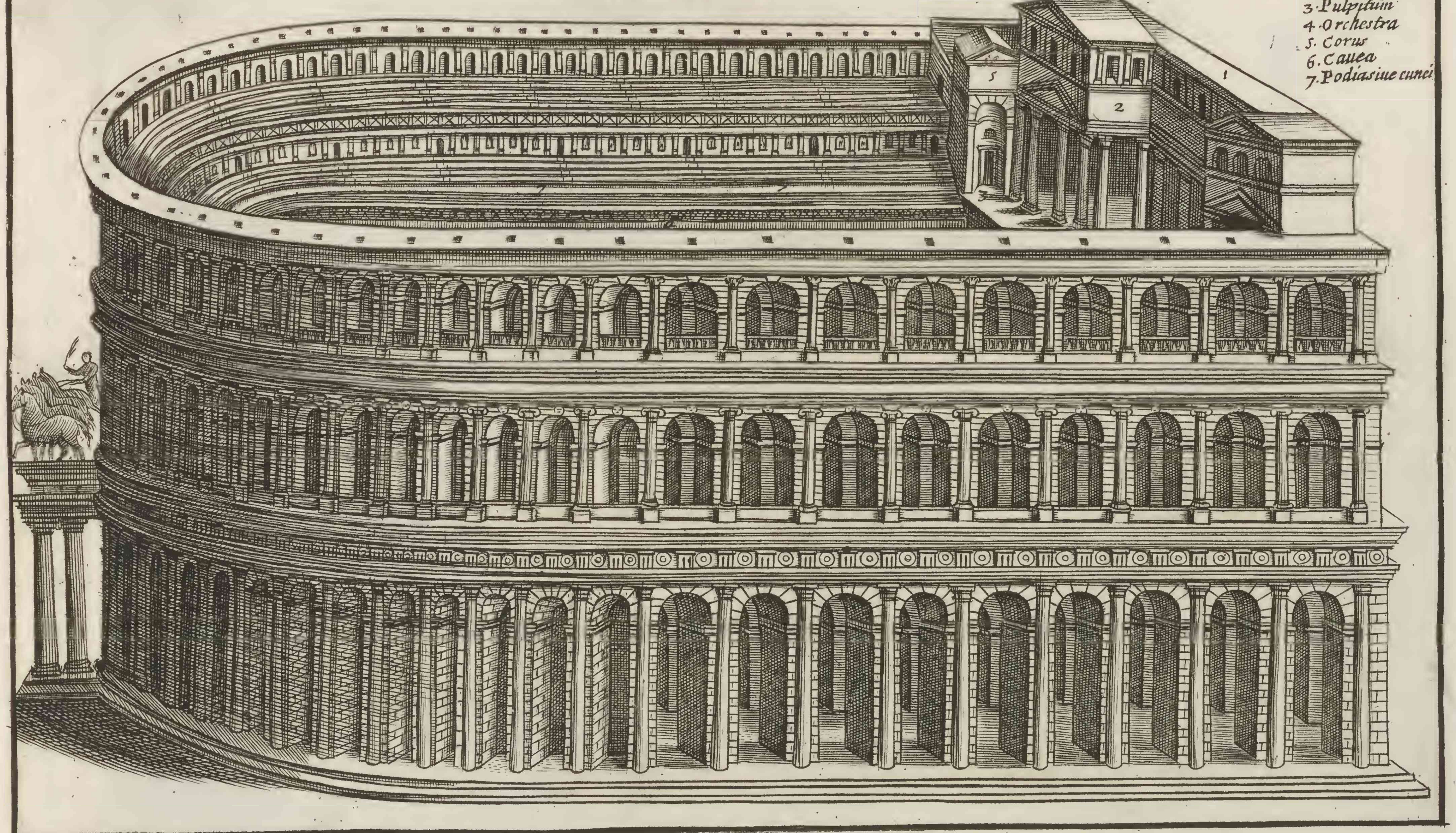

Theatrum hoc primũ fuit omniũ Romæ, quodſtabile et fixum fuit ex lapide conſtructũ, nam primã ex ligno pro tempore excitata ſolutis ſpectaculis diſſoluebantur, res erat hæc maioris impenſæ quã utilitatis, quo circa ad eam etiã uitandam Pompei libertus, beneficij a Dño accepti memor, fertur eius nomine Theatrũ hoc ſtatuiſſe, quamuis Pompeus ipſe non libertus, uidetur illud conſtituiſſe, nam narrat Cornelius Tacitus lib. 14. Pompeũ accuſatũ quod manſurã sedẽ theatri poſuiſſet: Cenſores. n. non multũ probabãt theatra, quare ea ſtatim iubebant ſolui, moribus conſulentes, quibus laſciuia ex theatris nata et etiã factiones ſubinde plurimũ aduerſabãtur. Tertullianus libello de ſpectaculis perpetuũ inquit theatrũ Pomp. condidit ãno Vrbis 699. antea ſubitaria erant, et Cenſorũ iuſſu plerunq; diſiecta. Pomp.^ius^ autem ueritus cenſoriam animaduerſionẽ Veneris ædem theatro ſuperpoſuit, ne Deæ reuerentia deyceretur: cognita deinde aliqua etiam utilitate theatri alij huius exemplo moti fuerunt ad ſimilia conſtruenda. ſpectare poterant in hoc theatro 40. hominũ millia Caligula incendio abſumptũ reſtituit. Suetonius narrat nõ reſti: tuiſſe ſed ſemipfectũ abſoluiſſe quod pollicitus fuerat Tiberius ut eſt apud Plin. lib. 36. c. 15. cuius tempore conflagrauit. Nero uno die inaurauit ut Tyridati Regi Armenor; qui Romã uenerat, ut ab Imp.^re^ regni inſignia acciperet, mirum præberet ſpectaculũ ab eod. in theatrũ introducto.

THEATRVM MARCELLI

Vbi nunc Palatium Sabellorum.

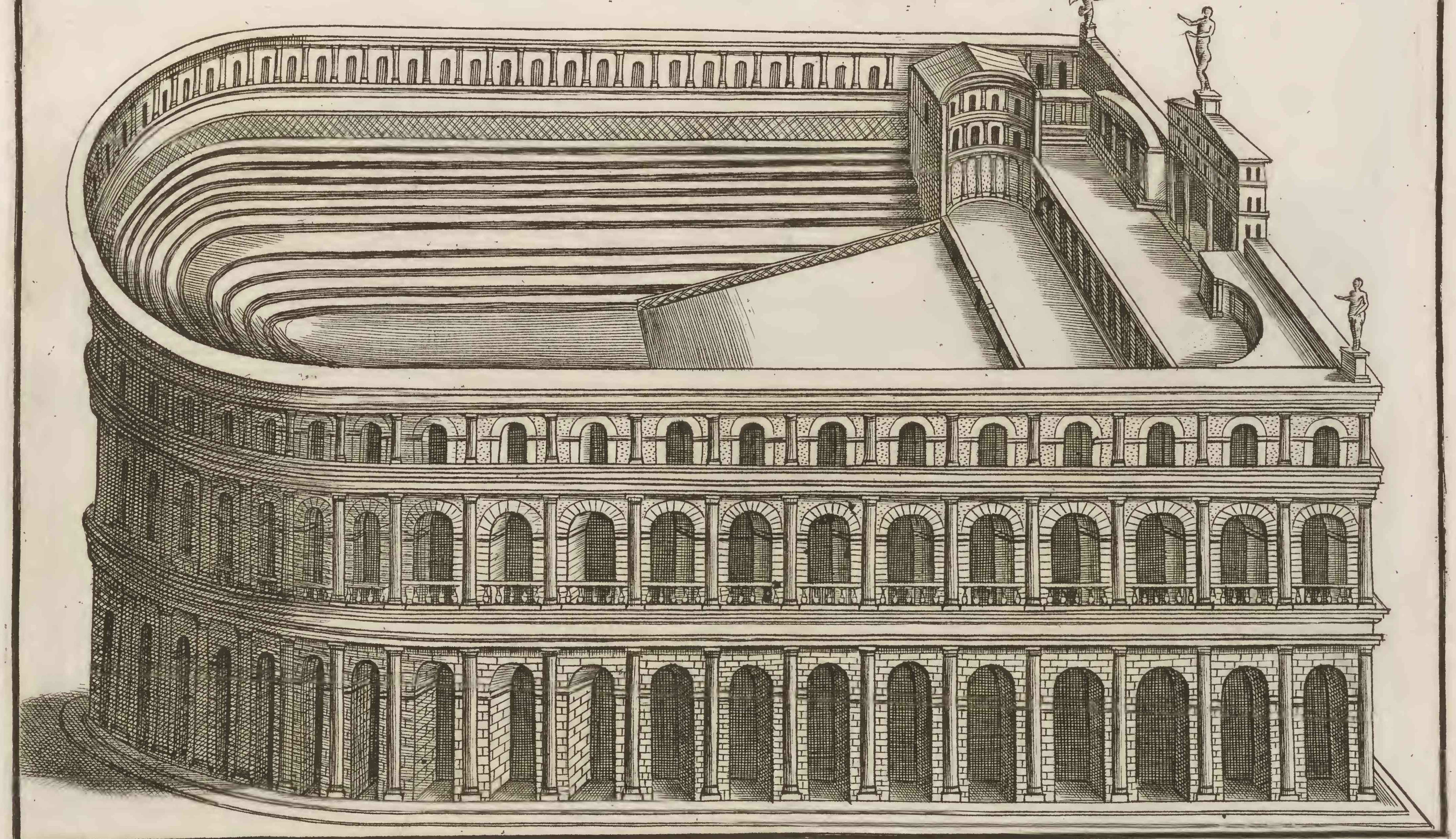
1. Scænæ
2. Proscænium
3. Pulpitum
4. Orchestra
5. Corus
6. Cauea
7. Podia siue cunei

Theatrum hoc extruxit Cæsar Augustus ad consecrandũ im̃ortalitati nomen M. Marcelli filij sororis suæ Octauiæ, cui etiam ob amorẽ quo matrẽ et filium prosequebatur adstruxit porticũ eximiæ magnitud.^e et elegantiæ, inde templũ hodie S. Mariæ in Porticu; Duob.⁹ ordinib.⁹ cõstabat hoc Theatrũ dorico uidelicet et ionico. Vitruuius sane testatur fuisse ea specie ac pulchritudine qua aliud unquã fuit uisũ Romæ, quo circa illud merito dicuntur fuisse imitati in quibusdã ædificijs describendis nobiliss.^mi eliã architecti, ut M. Ang.^s Bonarota et Ant.^us à S. Gallo, ut uidere licet in atrio eximij Ducum Farnesior. Palatij à Paulo III. magna impensa extructi ad Theatrũ Pompei. Septem Theatra Romæ huic nõ adeo dissimilia uisebantur. Construebantur autem Theatra ad dandas populo fabulas, recitandasq; comœdias, tragœdiasq;, nã a spectando theatrũ dicitur. Hic Marcellus, delitiæ Populi Romani, futurus Imp. et successurus auunculo, quod propinquitate eum omniũ proxime attingebat, nimirũ nepos ex sorore. primam uxorem habuit Pompeiam Sexti coniugẽ, alteram Iuliã Augusti filiã. obijt adolescens in Baiano nõ sine moerore Vrbis ne dicã Orbis de hoc cecinit Princeps poetar. Virgil. . . . . Tu Marcellus eris etc.

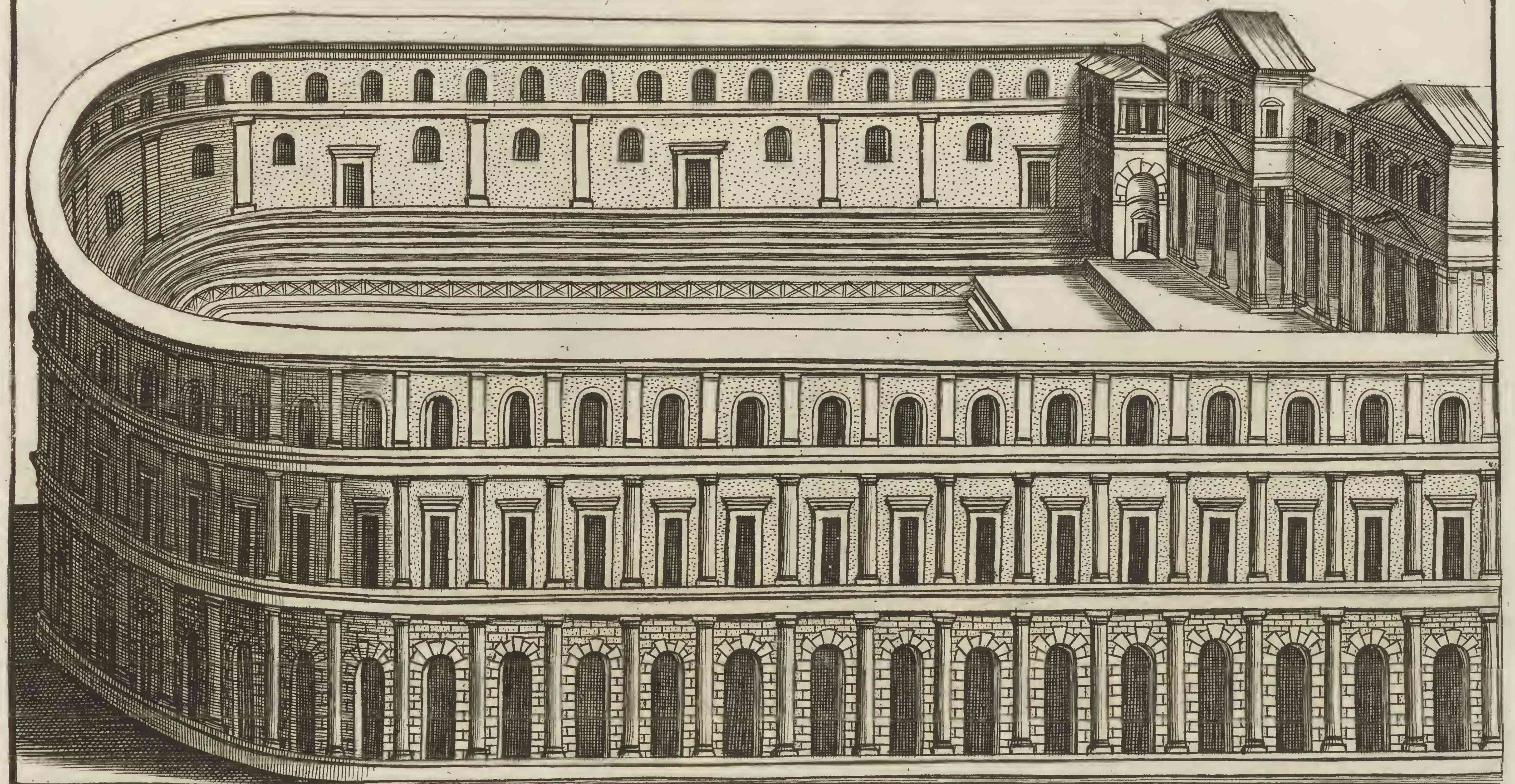
THEATRVM CORNELII BALBI GADITANI

Cum Auguſtus vrbem Romā ornatiſs. faciēdā curaret Cornelio Balbo uiro ditiſs.º et liberaliſs.º pſuaſit, ut ad eius uoluptatē et elegātiā theatrū cōſtrueret: qđ quidē Balbus ita cōfecit, ut inter, duo illa celebriora Pōpeij Marcelliq. theatra numeretur ab Antiquarijs. nā loca 30. millia cōtinebat ubi 4.or ex onice ineſtimab.lis pretij columnas collocauit quod antē a Claudio Cæs. dicatū fuiſſe ſcribat Andr. eas Fideū cæteris, id eo forte cōtigit, qđ Cæs. inire gratiā uellet, primasq. illi cōcedore, qui eū ad rē huiusmodi magnificā excitauerat: non autē ut falso opinātur, Balbi fuiſſe appellatū ab ipsius criptæ uicinitate nō animadu. maxime sibi ipsis repugnare cū dixisset Cesaris hortatu theatrū illud a Balbo fuiſſe cōſtructū diſſidet tamen Antiquarij de huius molis loco uaria ac diuersa sentiētes. etenim Faunus, qui etiā de situ dubitat, refert aliquor. fuiſſe sētentiā inter Panteō, et theatrū Pōpeij ſtetiſſe, ut hodie sub palatio Ducis Cesarini apparēt ueſtigia, et uidetur eidē dediſſe palatio fundamēta. Fuit Cornelius Balbus, ut Blondus affirmat ex Gadib. Hispaniæ ciuitate oriundus, primus qui Pompeij Mag. beneficio ciuiū nu. fuit adscrip.s nec Romā unquā, Cornelio Tacito autore, tātis hūc aduenā titulis et ornamētis augere poenituit qui acerrime pro illius sēp gloria et salute dimicauit: pro quib. meritis cōsulatū obijt āno ut ſcribit Plin. lib. 7. a cōditione Romæ 713 fuit eo etiā diuitiar. cumulo preditus ut e uita decedēs infinitā quasi pecuniæ multitudinē Pop. Rom.º diuidendā reliquerit. quā etsi Lipsius, qui ex Dione Nic.º hoc memorit, ad certā sumā reuocare nō potuit, tamē subductis rationib. inuenit 25 drachmis singulos diuidēdis Romanū unicuiq. aureū obtigiſſe qui apud nos hodie 25 denarios cōſtituit. Merito igitur huius uiri magnificētiā Lipsius admiratus, quid inquit Heredib. teſtamēto reliquiſſet, quādo incredibile hoc auri pondus pop.º diuidendū mandauerit. dignū profecto facinus Hispano pectore quod uiuēs ne dum moriēs magnitudinē suā celare nō potuit. si ultima Hispania hunc Romæ uirū donare potuit qui ei tantæ gloriæ et ornamēto fuit, quid p Deum immortalē de cæteris faceret, quas suis ex uiscerib. eidē uel ad eruditionē uel imperiū tradidit. quid de Seneca et Quintiliano uiris Cordubēsib. referā quor. alter Philosophiæ, alter Rhetoricæ lumen extitit. Quid de Lucano Corduben. etiā ac de Martiali Tarraconen. de Musis tā bene meritis dicā, silentio ne pretermittā Traianū Hiſpalensē, nūquid Adrianū ex Hiſpania oriundū. num M. Antoninū Pium, quē Capitolinus ex Hiſpanis originē traxiſſe memorāt de Bonoso sermo erit qui etiam referēte Vopisco Hiſpano concretus sanguine creditur, nōne et Theodosiū cū Arcadio et Honorio liberis Hiſpanū omnes agnoscunt et uenerantur, omnes quidem rebus feliciter et animose geſtis Imperatores clariſſimos: de antiquis satis est dixisse hactenus, ne in multis sit alijs, quas poſtea Hiſpania genuit, atq. huc usque gignit, immorandū, Tandē Pacati in Panegyrico Theodosij argumentum hoc satis notum uerbis expediam. Hæc durissimos milites hæc expertissimos duces, hæc fecundissimos Oratores, hæc clarissimos uates parit hæc Iudicum mater, hæc principum.

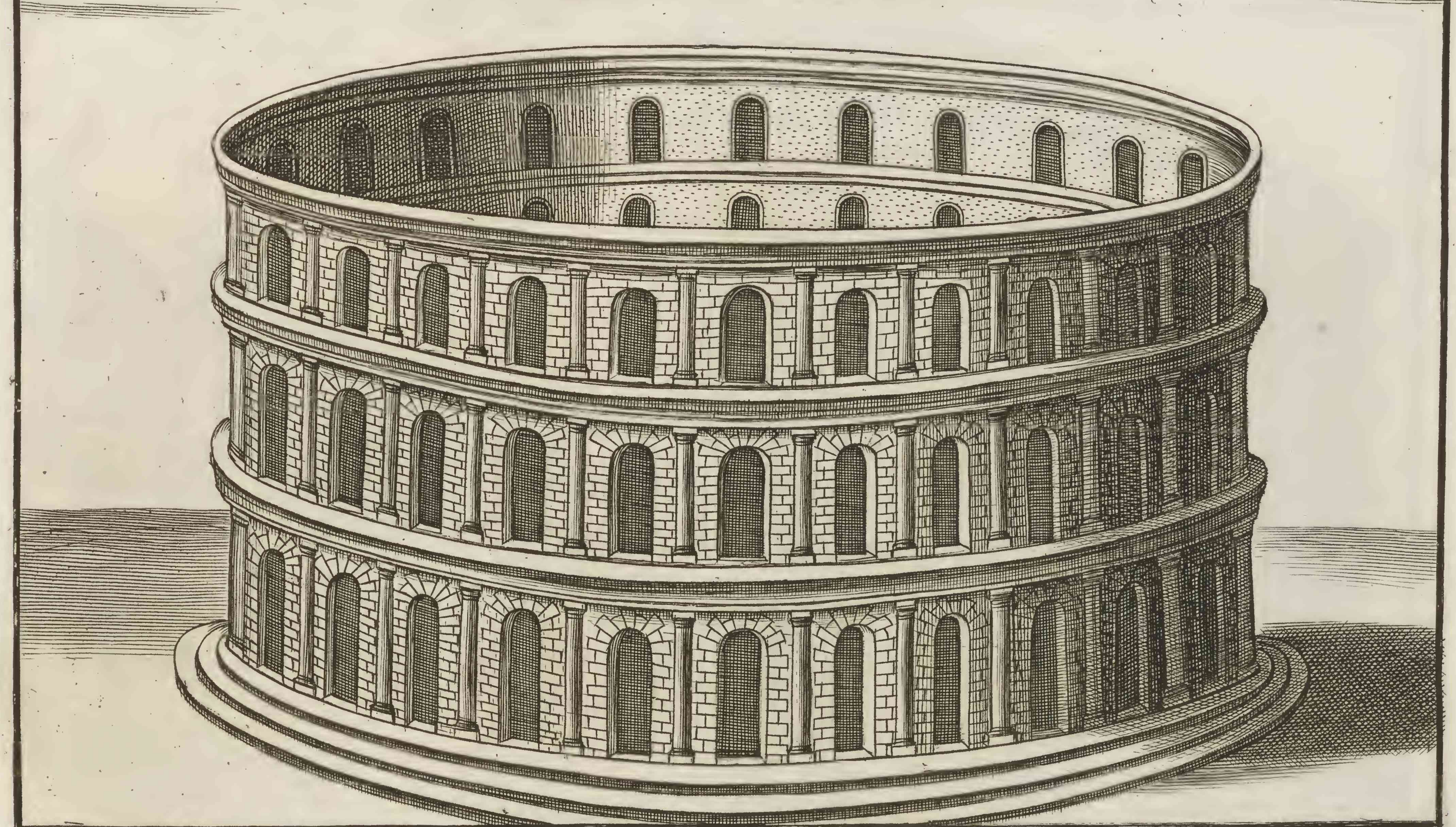
THEATRVM MARCI SCAVRI

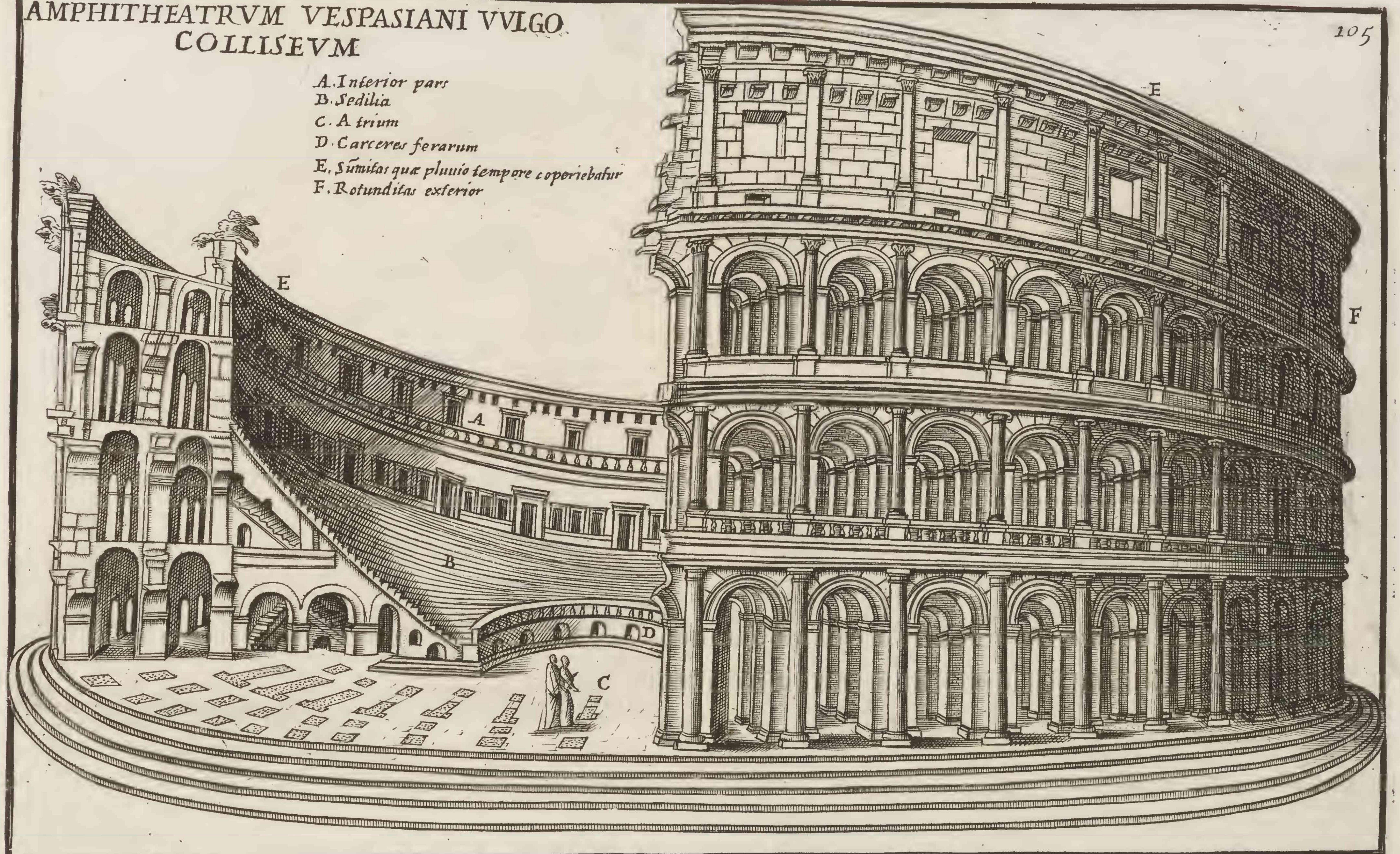
Hoc Theatrũ optime describit Plinius lib. 36. his uerbis Hic nimirũ Scaurus, fecit in ædilitate sua opus maximũ omniũ quæ unquā fuere humana manu facta nō temporaria mora uerũ etiam æternitatis destinatione Theatrũ hoc fuit: scena ei triplex altitudine 360. columnar, in ea ciuitate quæ sex hymetias non tulerat sine probro ciuis amplissimi ima pars. scenæ e marmore fuit. Media e uitro inaudito etiam postea genere luxuriæ sũma tabulis inauratis columnæ imæ duodequadragenũ pedum signa ærea inter columnas fuerunt tria millia numero. Cauea ipsa cepit hominũ 80000. cum Pompei amphitheatri toties multiplicata urbe tantoq maiore populo sufficiat large 40000. sedente sedet reliquus apparatus tantus attalica ueste, tabulis pictis, cæteraq cura fecit ut in Tusculanā uillā reportatis quæ superfluebant quotidiani usus delitijs incensa uilla ab iratis seruis concremarentur ad sextertia 1000. Aufert animum et a destinato itinere digredi cogit contemplatio tam prodigæ mentis Hæc Plinius qui nō uidetur probare tantum luxum quod nimium excederet modestiā ueterũ Romanor. Adijcit deinde maiora de C. Curione qui Scaurũ uoluit superare altero theatro quod fecit immo potius duobus e ligno Theatra (inquit paulo inferius) iuxta fecit amplissima e ligno cardinũ singulor. uersatili suspensa libramento in quibus utriq ante meridiano ludor. spectaculo edito inter sese auersis, ne inuicem obstreperent scænæ, et repente circũactis ut constiterant. Postremo iam die discedentibus tabulis et cornibus inter se locantibus faciebat amphitheatrum, et gladiator. spectacula edebat ipsũ magis auctoratum populũ Romanũ circũferens hæc ille.

AMPHITHEATRVM CLAVDII IN CAMPO MARTIO

Inter magnifica ędificia quæ in campo Martio quondã intuentiũ oculos rapiebãt fuit Claudij Amphitheatrũ ad septa siue ouilia ut uocabant miro opere et artificio conſtructũ imo potius ab eo absolutũ, quod à Tiberio imperfectũ acceperat. teſtatur hoc quidẽ Suetonius qui et scribit Neronẽ ludos spectauisse et proscenij fastigio munere quod in Amphitheatro ligneo in regione campi Martij intra anni spatiũ fabricato dedit. monſtruoſũ sane fuit et innumerabili sumptu confectũ, ut hac in re sicut in cæteris luxũ suũ demonſtraret. fuit Claudius Imperator primus hoc nomine Drusi filius, et auunculus Caligulæ, imperiũ obtinuit nõ meritis, sed militũ temeritate. nã cũ senatus infestũ illo tempore Cæsaris nomen cũ eius tota familia extinguere uoluisset, aufugiẽs Claudius timore correptus in locum palatij abditiſſimũ ſe abscondit. ibi à milite repertus quod ut alij, compilatũ uenerat lætis acclamationib⁹ exceptus est ac deinceps Imperator creatus. Mauritaniã quę ab eo defecerat ad Imperiũ Rom. reuocauit atq; perdomuit. fuit principio moderatus et humanus: sed tamen genio suo postea indulgens minus temperãs in libidinẽ, immanitatẽ et crapulã totũ ſodedit. fuit adeo memoria lubricus, ut multos, quos occidi iuſſerat ad ludos et spectacula uocaret. tandẽ opera uxoris Agrippinæ interfectus fungorũ edulio, quib⁹ adeo delectabatur ut diceret fungos Deorũ esse cibũ, quod sua sponte nascerentur. uixit 64 ãnos 14 uero imperauit.

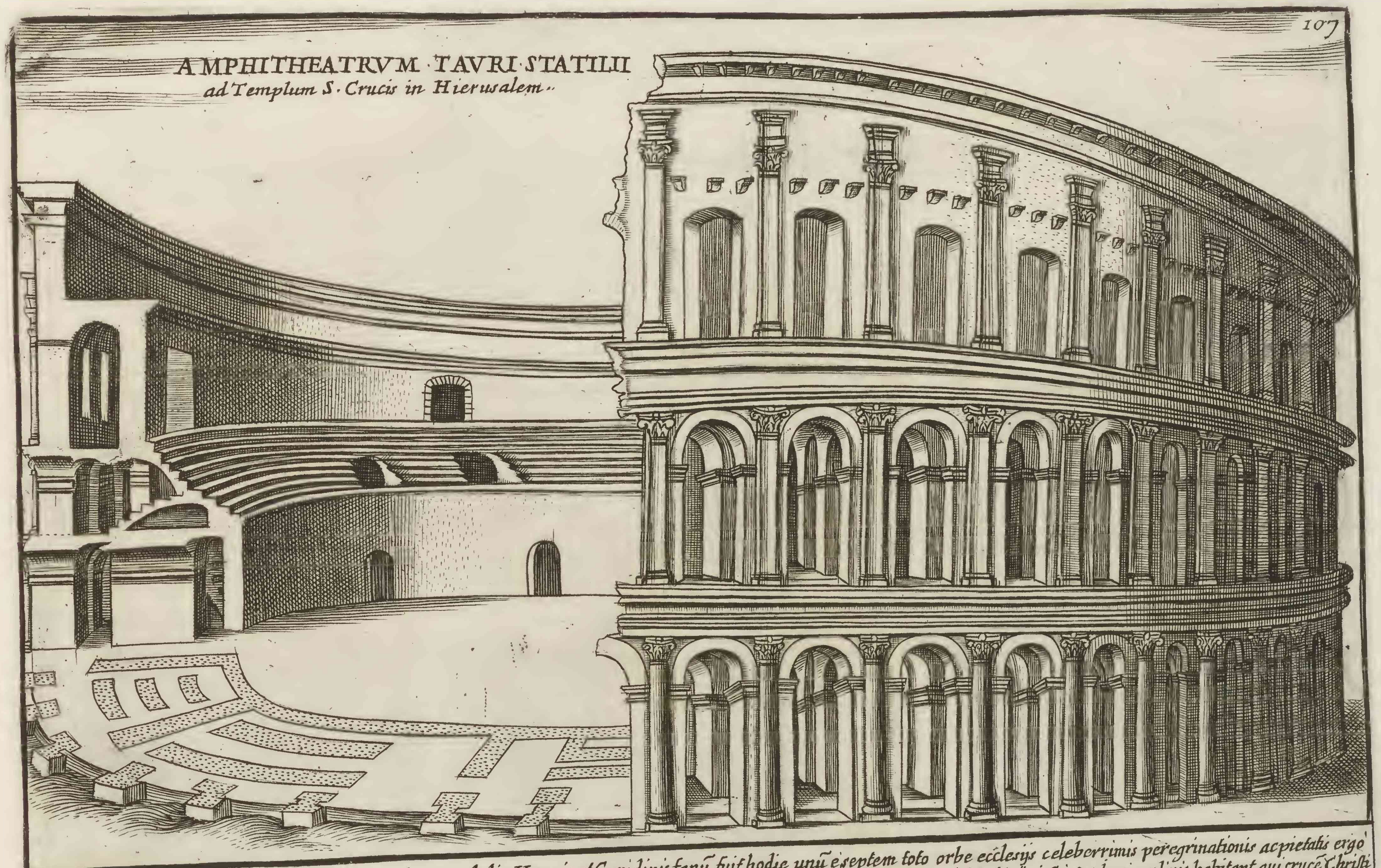

Amphitheatrũ hoc quod erat in medio Vrbis fuit à Vespasiano Imp. ex Tiburtino lapide inchoatũ, perfectũ à Tito præsertim ac Domitiano eius filijs, uel potius, ut alijs placet, pfectũ quidẽ fuit a Vesp.no a Tito autẽ dedicatũ, et à Domitiano exornatũ. Quatuor cõstat ordinib? dorico nimirũ ionico, corinthio, et composito; altitudo eius fertur palmorũ 221 ⅓ latitudo seu diameter 760 Romanos pal. cõplectitur, si eam dimetiamur ab ambitu seu circulo primo eius exteriori, nã alioquin, cũ ut Amphitheatrũ sit compositũ ex duob? ueluti theatris, ac propterea cõpertũ sit intus habere formã circuli potius oblongi, instar oui, quã rotundi, eius longitudo reperta fuit ab ijs qui eam sunt dimensi esse 820 pal. capiebat 87 millia spectatũ uarios ludos, certamina, tã gladiatorũ, quã cũ bestijs pugnãtiũ, quæ ibi ad oblectãdũ populũ frequẽtius edebãtur spectabãt autẽ oẽs pmiscue, postea statutũ ut senatores seorsim spectarẽt a cętera turba quodquidẽ plebs ægre tulit; locus erat factus, ut si quis tardius ad spectãdũ accederet, aut citius, nondũ finitis, alicui erat recedẽdũ id quidẽ posset, absq, aliorũ impedimẽto, porticib? ita seu gradib? accomodatis, ut etiã ex uestigijs hactenus extãtib? potest agnosci. Inter alios autẽ qui cũ bestijs pugnarũt, uel ad bestias dãnabãtur, erãt inocẽtes Xpiani et pręcipue fama est S. Ignatiũ fortiss. illũ Xpi M. Io. Ap. discipulũ hic leonib? fuisse obiectum.

Vespasianus octauo anno cōsulatus sui hanc molē in media urbe cōstruxit, quod liquet ex nūmo cuius inscriptio Imp. Cęs. Aug. Cos. 8 P.P. et parte alia ipsū met amphitheatrū expressū. quod tamē Titus F. absoluit autore Lip: sio. ac tempore decurrētē M. Antoninus Pius teste Capitolino, deinde Heliogabalus referente Lampridio instäurauit. hodie trito sermone uulgi Colisseū dicitur, quia Neronis cū capite colossus in uicinia erat, quod et Lipsius diligēter ano: tauit, quo etiā loco pars domus Neronis extitit, et eiusdē stagna fuisse cōstat ex Martiale hic ubi cōspicui uenerab.is amphitheatri erigitur moles stagna Neronis erāt opus ampliss. et ab antiquis decantatiss.um fieri, unde caput urbium potuisset. et Martialis citra adulationē dicere potuisset. Omnis cęsario cedat labor Amphitheatro, unū pre cūctis fama loquatur opus. quid mirū si hodie a nobis spectantibꝰ ita semirutū atque cæsum ut Lipsij uerbis utar: scintillas emittat prisci splen: doris. eo sublimius quod Amianus affirmet ad ipsius sūmitatē ægre oculos humanos cōscendere. eo capacius, quod P. Victor referat 87 millia cepisse loca, intelligens tñ de sedilibꝰ gradarijs nō autē de puluillis in quibꝰ sedisse comodè uult octo: ginta septē millia hominū. Amphitheatrū ideo dictū quod ea duobus quasi theatris cōficeret, quamuis Lipsius contēdat id fuisse forma paulo magis porrecta et oblongo. cuius et oīa membra, ornamēta, et munera ipse accuratè et luculēter prosequi tur in suo amphit.ro et Saturnalibꝰ. refert autē Dion Niceus Titū p dies 100. in hoc suo amphit.ro gladiatores, Naumachias et uenatus edidisse dienamq dedicationis amphitheat. elephantes, ursos, apros et Pantheras taurosq ferociss.s immisit quin etiā grues quę erāt ad num.o 9 milliū quas à fœminis ignobilibꝰ fecit occidi deinde gladiatores exhibuit qui hostili animo se mutuo incidebāt. ut Ioui latiari uel infernali ut uocat Prudētius cuius ara ibi erat, se cōsecrarēt, tādē p ductus et ...atus aqua, in amphit.ram e uestigio erupētē naues hinc inde nauigātes, et inter se pugnātes aspiceres, tādē uero multi ob fidē Xpianā hic spectaculū facti fuerūt, Deo Angelis et hominibꝰ inter quos S.t Ignatius Xpi frumētū electissimū ...stiaꝝ dentibus emolitus ad cælestis beatitudinis deportatus fuit horreum.

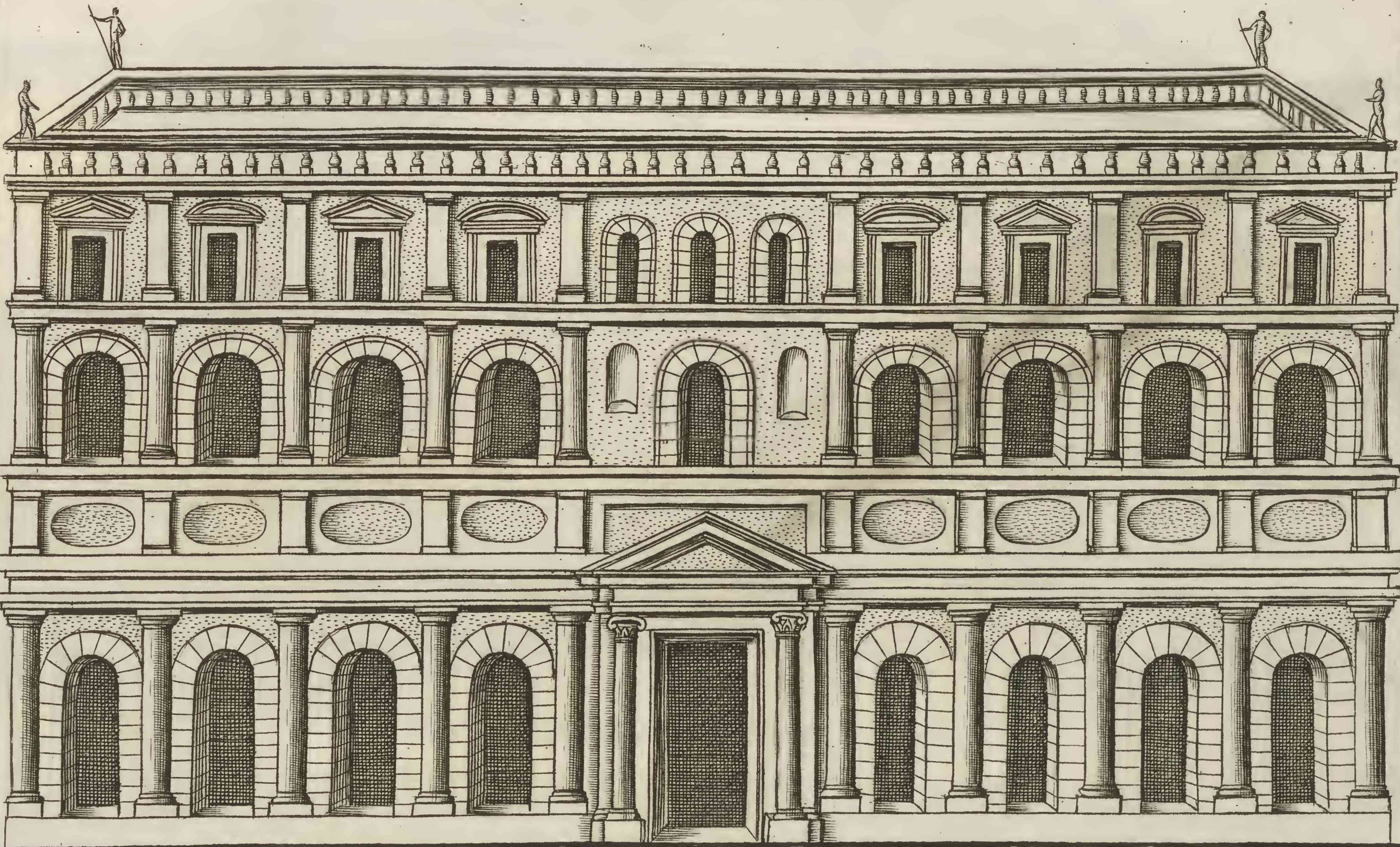
AMPHITHEATRVM TAVRI STATILII
ad Templum S. Crucis in Hierusalem.

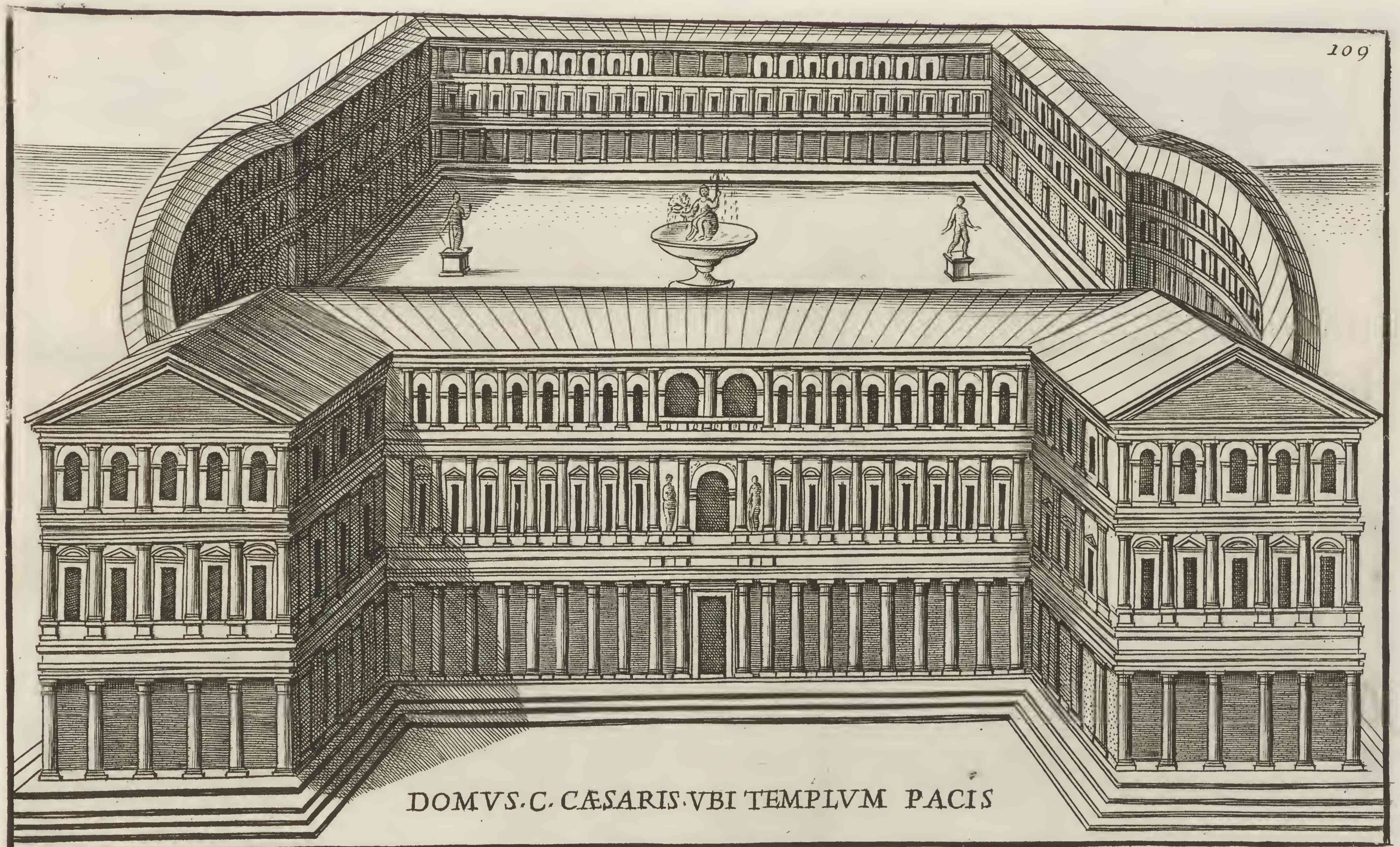
Ad templum et Coenobiũ S. Crucis in Hierusalem, quod olim Veneris et Cupidinis fanũ fuit hodie unũ è septem toto orbe ecclesijs celeberrimis peregrinationis ac pietatis ergò quò uniuersæ nationes christianæ criminũ suorũ ueniam adepturæ diuinæque gratiæ implendæ plenitudine confluunt ubi uiri Religiosi Cistercensis ordinis habitant qui crucẽ Christi Domini cuius sub titulo et uexillo militant in corpore suo portant. conſtat stetiſse Tauri Statilij Amphitheatrũ uarijs ornatũ lapidibus, ut memorat Albertinus in opusculis, cũ tamẽ tota hęc intus fabrica ex lateribus stetisset cuius quidẽ et nõ alterius amphitheatri ueſtigia ibi quæ uidentur, esse idẽ Autor affirmat, et sanè uerius quã alij qui exiſtimant illa ex Caſtrensi reſtare amphitheatro, de quo alibi. hodie maiori ex parte dirutũ coniunctũ urbis mænibus conspicitur cũ priscis illis temporibus ab urbis mænibus omnino abfuisset, quod ut bene notauit Faunus facile indicat coarctatã nunc esse Romam. Auguſtus cũ Romã ædificijs magis ac magis augeri, et illustrari uoluiſset suasit huic Romano nobiliss. atq; ditissimo, ut huiusmodi amphitheatrũ coſtrueret. fecit quidẽ cæterũ nõ ad eam, quâ deinceps alij alia, magnitudinẽ perduxit; tũ quia priuatus uir illud fecerit; tum etiã quod ex primis amphitheatris fuerit, atq; eo tempore Romanos gloria ſtruẽdi amphitheatri nõ dum cepisset ut poſtea. affirmat namque Lipsius in suo amphitheatro et L. Faunus post C. Cæsaris amphitheatrũ quod in campo Martio struxerat, Statiliũ suum ædificasse, quem poſtea Vespas. secutum maximũ illud condidisse quod uocamus coliseum.

DOMVS · P · VALERII · PVBLICOLÆ ·

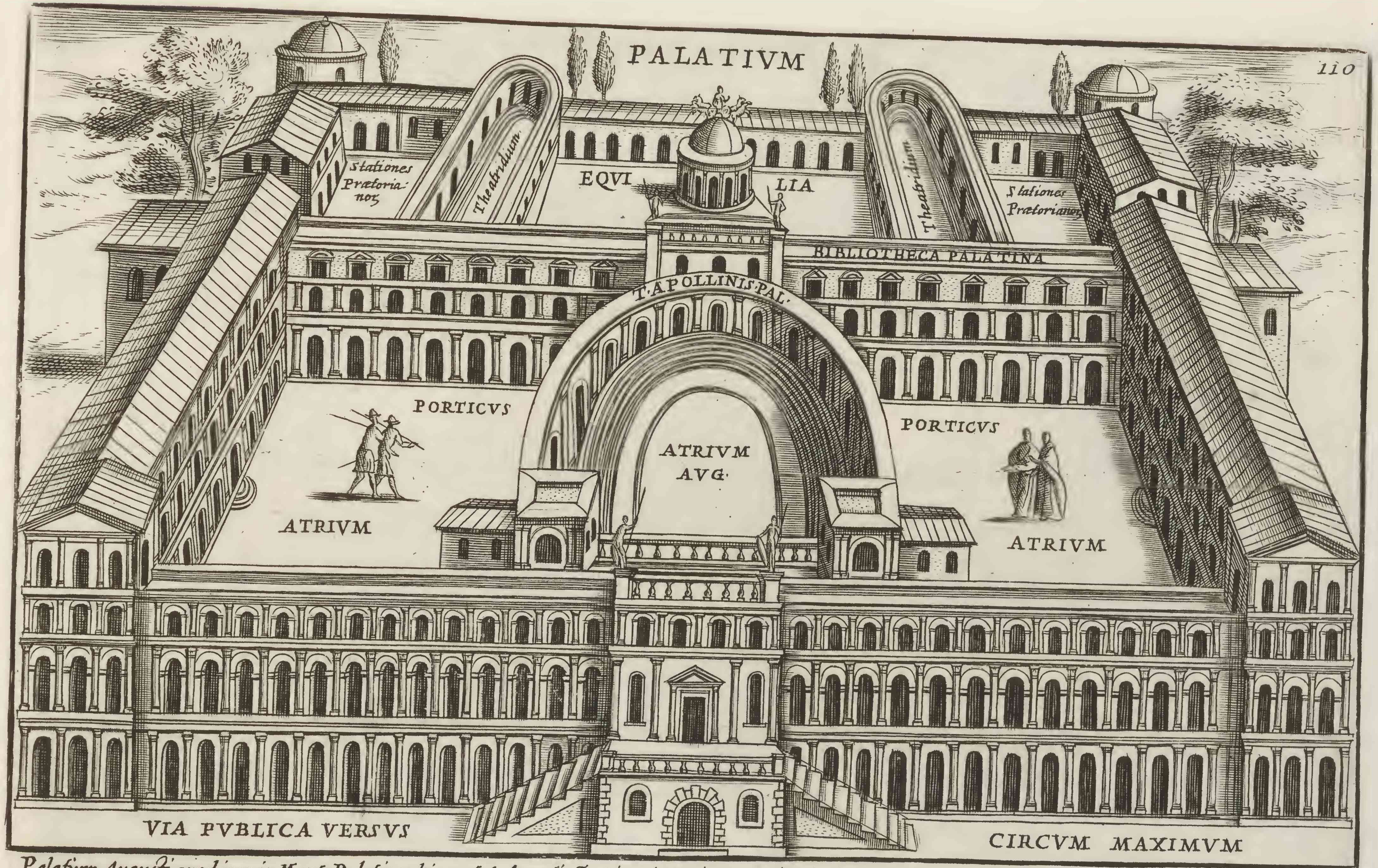

Monumentis compertũ est Pub. Valeriũ Publicolã duas habuisse ędes diuerso tẽpore sed in eodẽ loco cõditas qui hodie Velia, et caput plateæ in Vrbe dicitur primas sũptuosiss.[as] fuiſse ꝓhibẽt ut pote quæ colũnis ornatiss.[æ] erãt atq mã-
sionib' et diuersis diuisæ cænaculis quę in magno pretio haberẽtur, tamẽ ab eodẽ cõditore Publicola una nocte dirutę sunt ut populi suspicionẽ multorũq. inuidẽtiã remoueret, dicẽtiũ hanc nõ domũ sed tãquã arcẽ a Publi-
cola extructã. Ideo uir hic clariſs.[us] ac optime de Rep. meritus maluit se tãtarũ ędiũ priuare omnino gloria quã cõmittere ut sinistra de se Pop. Ro. animis insideret opinio: quare ex ruinis ibidẽ secũdas posuit nõ ea magnificẽtia qua ante
sed tũ structurę ipsius forma admirab.[es] Fuit Publicola antiqui illius Valerij unde et cognomẽ habuit qui Romuli tempeſtate max.[æ] autoritatis extitit, qua pacẽ inter Sabinos et Rom.[os] cõposuit, nepos singulari eloquẽtia prẹditus ac diuitijs quę oĩa in Reip.
sẽp utilitatẽ defensionẽq cõuertit in singulos officiosis.[s] eius tẽpore cũ Tarquinij Sup. Rom.[rum] Reg. F. ſtuprũ Lucretiæ intulisset, ipsius cõsilio atq uirtute Pop. Ro: Regẽ ipsũ cũ omni regia cliẽtela, et familia eiecit ac semp ab Vrbe deterruit, Quã
obrẽ cũ iure optimo sũmã illã dignitatẽ a populo optãte et rogãte sumere potuiſset ac debuisset nihilominus incredibili animi magnitud.[e] renuit ac se Romanorũ defẽsorẽ, et uindicẽ prędicauit: cũ autẽ Tyrãni eiecti insidias p seruũ rescuiſset
ipse cũ Bruto et Caio Minutio in Proditores animaduertere decreuit ac Tyrano cũ ipsius opib' bellũ inferre cuius proditionis autores cũ ex litteris Tarquinij interceptis, atq resignatis palã fieret, duo Bruti filij et totidẽ ipsius Valerij: ipse met
liberos suas p.[s] obtrũcari iuſsit cũ tandẽ cõsul Publicola Tarquiniũ supeaſset. p fuit qui dignitate cõsulari in Vrbe quadriga inuectus triũpharet in quo quidẽ triũpho ac alibi mansuetud.[is] suæ semp signa dedit iubens fasces cõsulares sine securib:
circũferri populo quo mirabilẽ sui beniuolẽtiã excitauit cũ antea eidem populo eo gratior extitiſset q̃a Publicolæ nomẽ accepiſset senatoriũ ord.[m] ad numerũ 164 ampliauit leges aliquot tulit pop.[o] ipsi utiles quã una damnatis á
Consule concedit ius prouocationis ad populum alterã prohibet ne quis iniuſsu populi magiſtratũs inire possit sub capitali supplicio 3.[a] onus soluendi ad bella pecuniã pro uirib' unicuique distribuit cum antea hęc pauperib: grauiss.[a] fuissent.

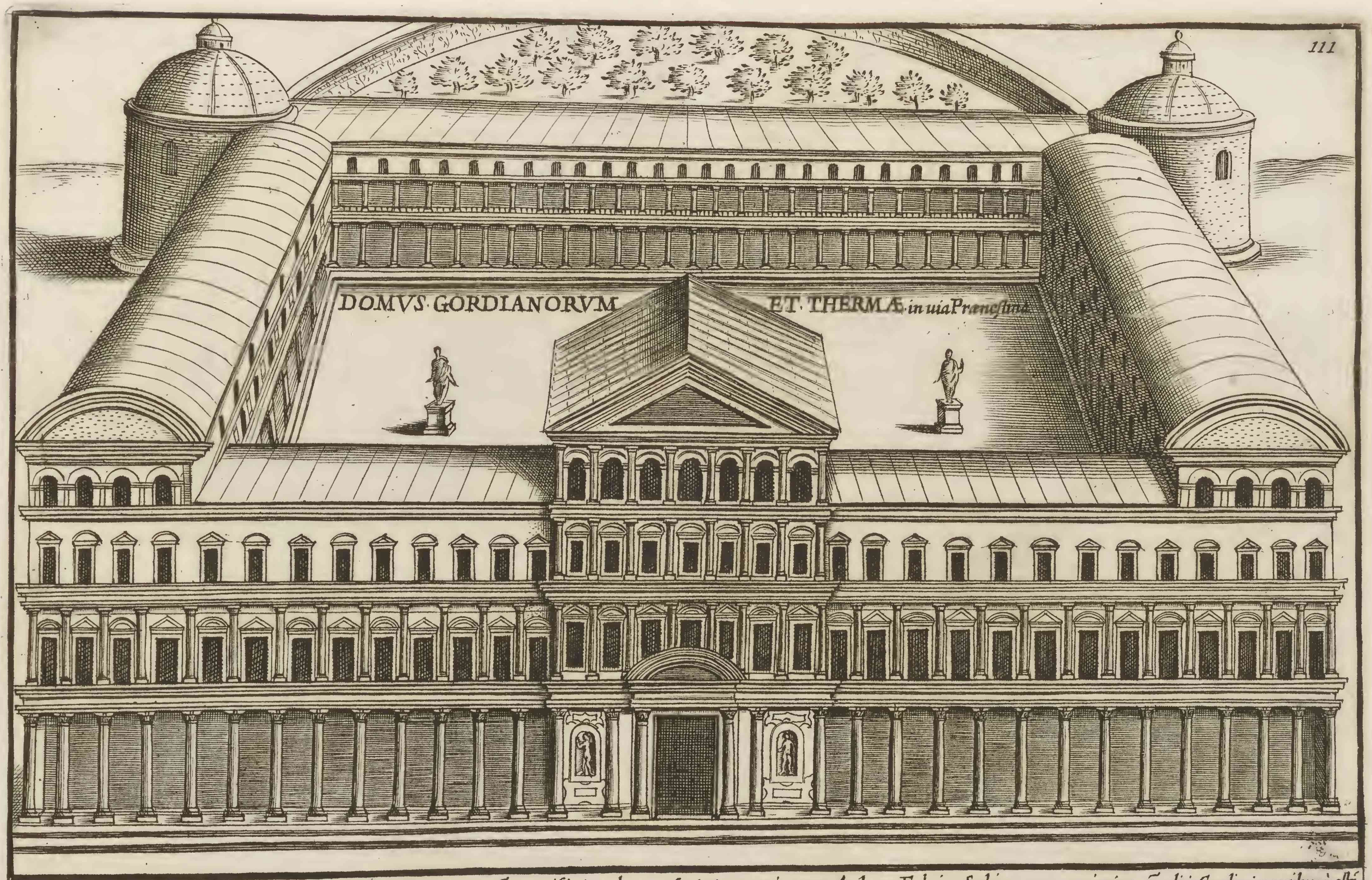

DOMVS·C·CÆSARIS·VBI TEMPLVM PACIS

C·Iulius Cæsar ut refert Suetonius Pontifex iam Max· electus domū publicā nō qualē priuatus in Suburra habitauerat, mag.ce sibi condidit ad uiā sacrā ubi tandē Vespasianus templū Pacis extruxit quū Iulia sumptuosiss. ipsā exornasset, et Augustus diruisset ut ibi uxori suæ Liuiæ porticū excitaret quod et Faunus in sua Vrbe memorat. Fuit C·Cæsar rerū gestar. gloria fælicissimus, et unus ex nouē inuictiss.is totius orbis ducibus· qui animi magnitudine dignitate potentia et autoritate, reiq. militaris scientia omnes longe principes superauit, atq. cū maximis etiā Philosophis, oratoribus, et Scriptorib. cōparandus, cū ipse suo omniūq. iudicio suis se gestis idoneū scriptorem inuenerit. fuit honorū sic appetēs, ut oībus sese ingesserit Reip. numerib.; nāq. procosul de Lusitania triūphaturus, triūphū abdicauit, ut Romæ presēs, sicut lex erat, cōsulatū peteret, et obtineret. Indeq. consul in decenniū factus eam postas pirans ad maiora dignitatē cōtepsit nec censuræ, siue præfecturæ morū quā gessit acquiescēs dictaturā sibi ꝑpetua uendicauit, munus eo tempore maximū et sacrosāctū à quo prouocari licebat nemini. Præterea Imperatoris comune nomē quod ad solā rei militaris gloriā ꝑtinebat, sibi infimū cogitās, idadeo sublime fecit, ut deinceps potentiā et autoritatem in Rep. cōtineret, quod et sibi suisq. posteris relinquēdū curauit. ita semꝑ imperiosè se gessit ut comitia in potestate haberet, et oēs ineuntes magistratus in sua acta preiurare cōpulerit, aliter nō ínituros. sic oīum breui animos et suffragia tenere potuit, unde leges in triūphis et dignitatib. cōsequēdis aliquādo impune uiolauit. Sūmus exercitus Imperator pro exēpla militis munus exercuit, dum prelīū cū Germanis cōmissurus à milite pauitāte arreptis armis cuiusque in hostes impetū faciēs cæteris uires, animūq. addiderit. Hispaniā usq. ad Lusitaniā penetrauit, et uicit. Gallias Britānias, et Africā debellauit, et uectigales fecit. bellū in Hispania cū filijs Cn. Pōpeij Magni gessit acerrimū illudq. depugnauit, et absoluit de ciuib. nō legitime triūphādo, cū antea ipsū Cn. Pomp. in Pharsalia profligassēt; quinquies triūphauit p.o ex Gallijs cū rege Vercigentorige ear. ducto q. triūphū Suetonius et Florus primū et excellentiss.um fuisse referut 2.o de Ægipto triūphū egit in quo Reginā dux it Arsinoen. 3. de Ponto Alexādriā iā recepta, Pharnaceq. celerrime superato quod et titulo demonstrauit his uerbis Veni: Vidi Vici. 4. ex Africa in quo Iubā Regis filiū captiuū duxit. 5. Hispania, ut supra demōstrauimus, preter ouationē cuius Dion meminit, qua C. Cæsar post ferias latinas ex Alba, ut mos erat, in Vrbē inuectus fuit, regijsq. acclamationibus exceptus a Populo ob quod et exquisitos honores à Senatu obtentos seu potius extortos inuidiā apud ciues concitauit ut coniuratione facta à M. Bruto et Cassio Idib. Martij in curia Pompeij 23. uulneribus confossus occūberet postquā ordinasset ānū, et quintilē mensē à suo nomine appellasset, sic tandē nimiæ ambitionis pœnas exoluit, et sanguinē Pompeij generi in eius Curia occisus expiauit.

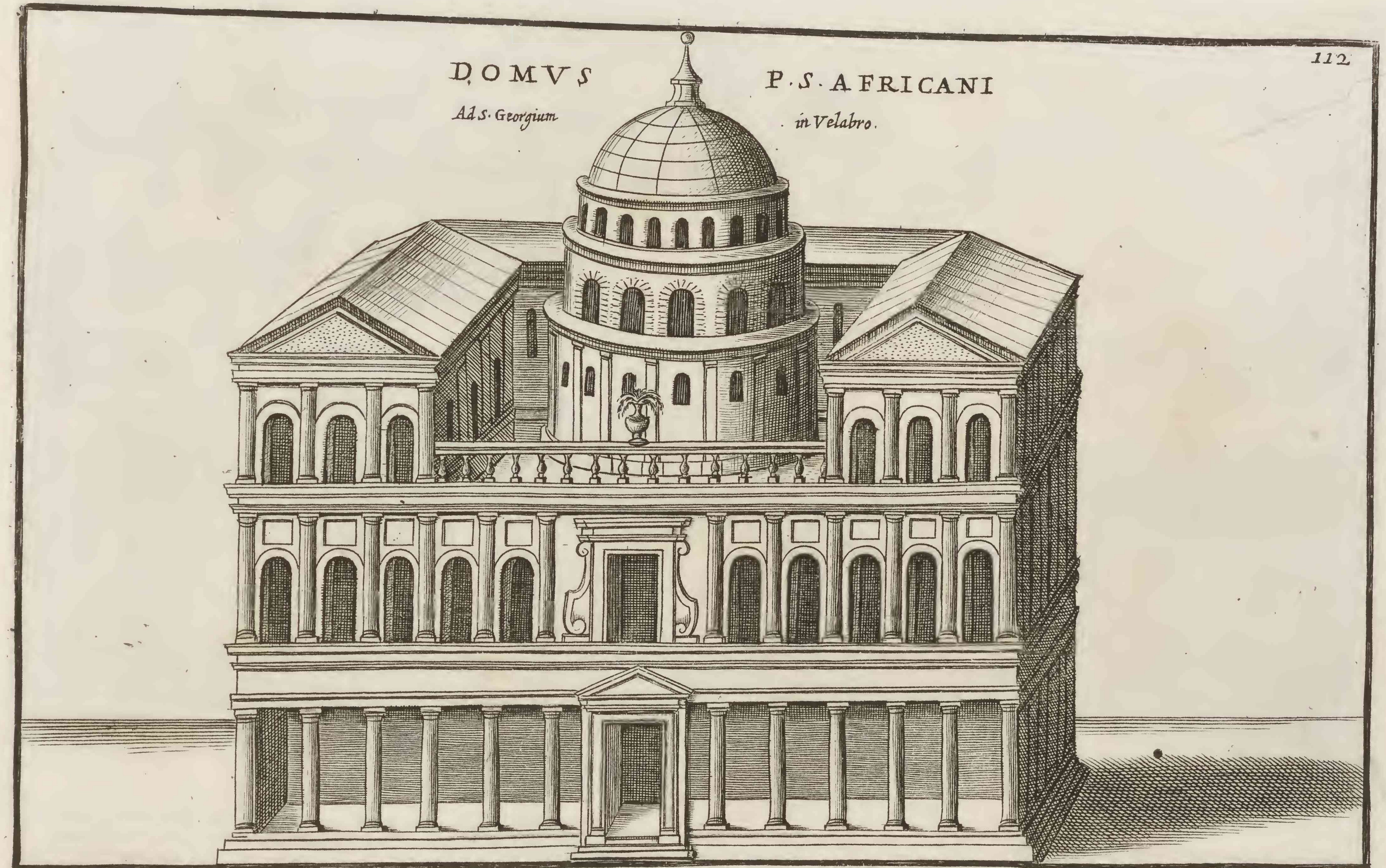

Palatium Auguſti quod ipse in Monte Palatino ubi spectat Auentinũ, et imminet Circo Maximo in domo, in qua natus est, amplificata construxit mira specie et percommoda adiunctis ei porticibus egregijs columnis exornatis, bibliotheca item instructissima libris. tam latinis quam græcis ſtatuis quoque et picturis. addito atrio forma ſphærica ad præbenda uaria spectacula Imperatori et nobilitati uniuersæ duobus quoque locis hinc inde dextra sinistraq, tractandis flectendisq, equis militibus quoque præsidiarijs et his seorsim a Palatio suis habitationibus attributis. Apollini etiam ibidem Auguſtus, ut ait Suetonius c. 29. suum conſtituit templum cuius in faſtigio extabat currus Solis qui auro obductus mirum reddebat splendorem. fertur quoque hic nata laurus, eodem quo Augustus natus est die, cuius deinde ramis triumphantiũ et Imperatorum solita erant cingi tempora; in medio præterea collis Palatini collocatum erat templum Fidei a Numa Pompilio, quod uetustate collapsum reſtituit Auguſtus. De reliquis Palatini locis dicemus alibi. Sicui autem hic ædificiorum splendor: uidebitur ob eorum magnificẽtiam fidem excedere, is mirari desinet cum contemplabitur Romanorum ubiq, terrarum potentiam, potiſsimum cum plerunque ædificia ab uno inchoata perficerentur ab alijs, ut factum est in his Palatini montis ædificijs.

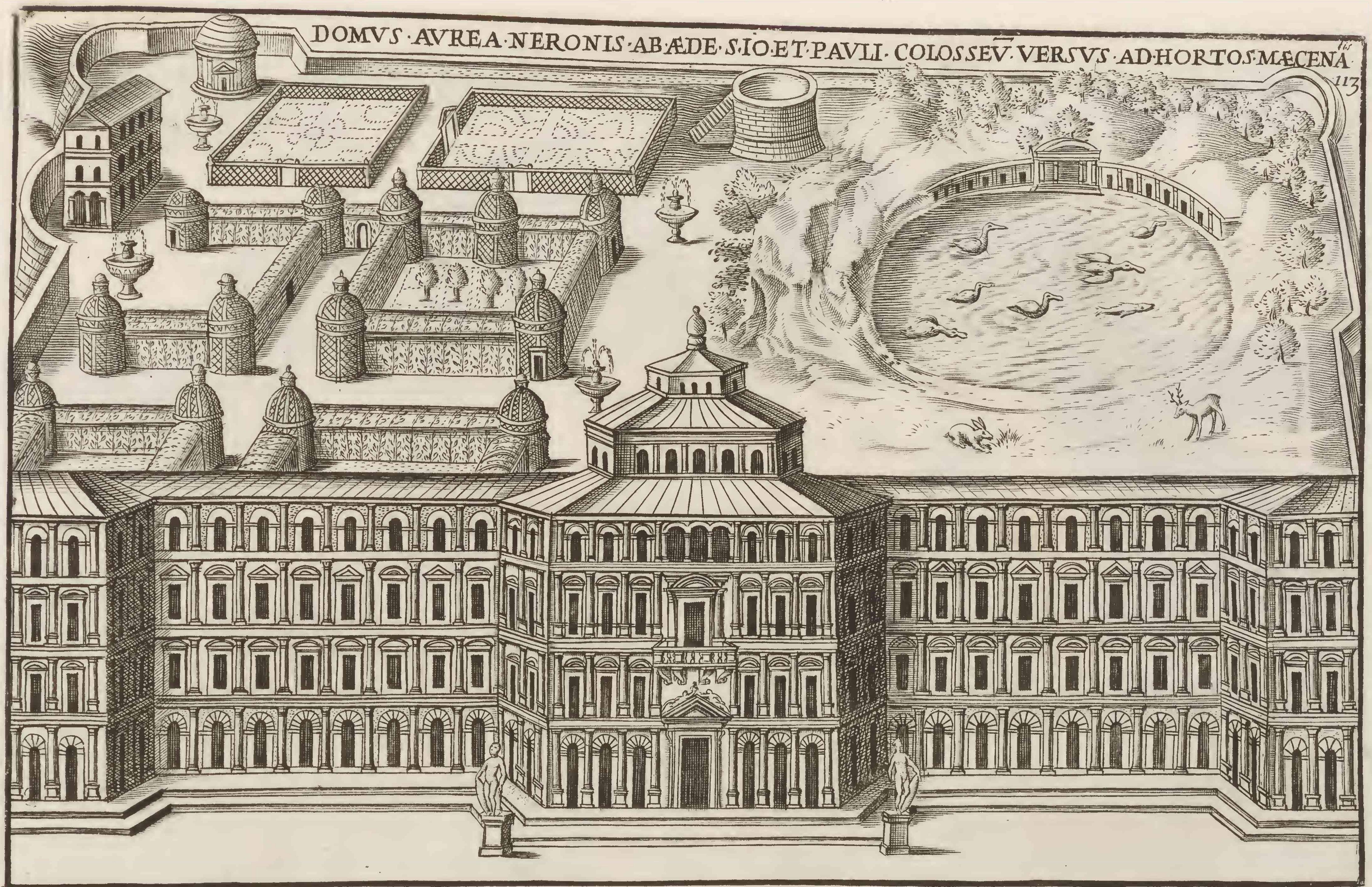

Nullus fere Rom antiquitatū autor est qui de domo Gordianorū magnifice uerba non faciat, quanuis uero Andreas Fuluius Sabinen. c.192. ipsius cū alijs Gordiani operibus ueſti: gium in urbe nullum extare dicat. Nihilominus Lucio Fauno, immo et antiquiori Capitolino habenda est fides aſserentibus, in uia Prænestina, non procul ab æde S. Eusebij, ut hodie ipsa do: cē uestigia, huiusmodi adeò superbū stetiſse palatium, ut 200. uno stilo, atq ex uno latere columnas haberet, quarum Albertinus in opusc. c.33. ex aliorum lectione meminit 50. fuiſse Simiadas, 50. alias Numidicas, totidem Claudianas, reliquas tandem Tiſteas. Ex quo uidere est, quanta præclaræ huius domus magnitudo foret, quæ Gordianæ familiæ memoriā præ ceteris in Vrbe conseruaret. Præterea quod et thermas incluserit, quas Capitolinus et alij memorant, omnium terrarum (Romanis exceptis) nobilissimas. Gordianus, ut scribit Pomponius Letus, adeo magnificus fuit, et literarum studiosus, ut sexaginta duo millia librorum habuerit. Parthos iam erumpentes ingenti clade superauit proxime Philippū antecessit qui Imperator Chriſtianus primus extitit. tertio anno eius imperij millesimus ab urbe condita impletus est annus; quare ludis magnificentissime celebratus. anno à natiuitate Dñi. CCXLVII.

DOMVS P. S. AFRICANI

Ad S. Georgium in Velabro.

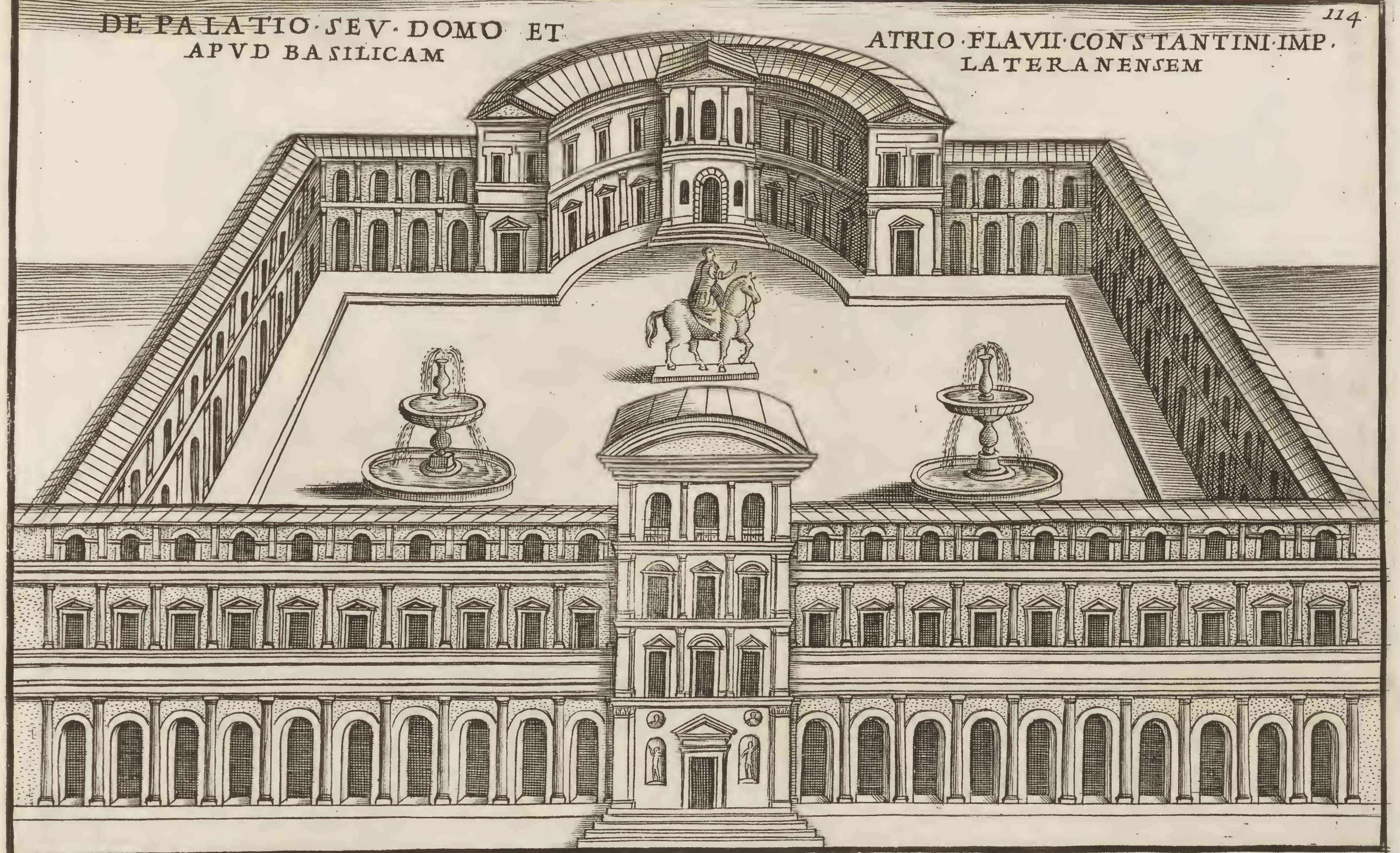

Non procul ab eo loco qui S. Georgius in uelabro dicitur ad signumq. Vertumni Domus P. Africani extitit magnifice ut tantū uirum decebat, extructa, quā Liuius scribit lib. 4. dec. 5. ex
pecunia quadā publica postea Titum Semproniū emisse, ut ibi basilicā de suo nomine faceret, his uerbis Titus Sempronius ex ea pecunia, quæ ipsi attributa erat ædes P. Africani pene ueteres
ad uertumni signum laneasq. et tabernas coniunctas in publicum emit, basilicamq. appellandam curauit, quæ Sempronia appellata eſt. P. Scipio cognomento Africanus ea fuit animi magnitudi:
ne, ut de se quid magnum ac diuinū cogitandi, fabuloseq. dicendi materiā suis dederit. Nam decem et octo annos natus adolescens patrem apud Ticinum fluuium singulari uirtute seruauit;
clade cannensi nobilissimos iuuenes Italiam deserere cupientes sua autoritate compeſcuit: reliquias incolumes per media hoſtium caſtra canisium perduxit. XXIIIJ. annorum Prætor in
Hispaniā missus Carthaginē, qua die uenit, occupauit a Virgine Hispana obsidibus sibi data, quæ omniū sua ad se oculos pulchritudē rapiebat, abstinuit, atq. uel ab eius con:
spectu temperauit. Asdrubalem Magonemq. fratres Annibalis Hispania propulsauit. Amicitiam cū Siphace Maurorū Rege coniunxit, Masinissā in societatem recepit. Consul
ante annos factus Africā classe traiecit Hasdrubalis et Syphacis caſtra una nocte perrupit; reuocatum ex Italia Annibalem superauit, uictis Cartaginensib. legem imposuit, un:
de Africanus cognominatus tādem repetundarū accusatus, librū rationū in conspectu populi sciditha c die inquit Carthaginē uici deinde in uoluntariū se se amandauit exiliū ubi reli:
quum ætatis suæ uixit, ac moriens Vxori: ne cōmitteret ut corpus suum Romam referrent. cum ab ingrata patria sua ossa possideri recusaret.

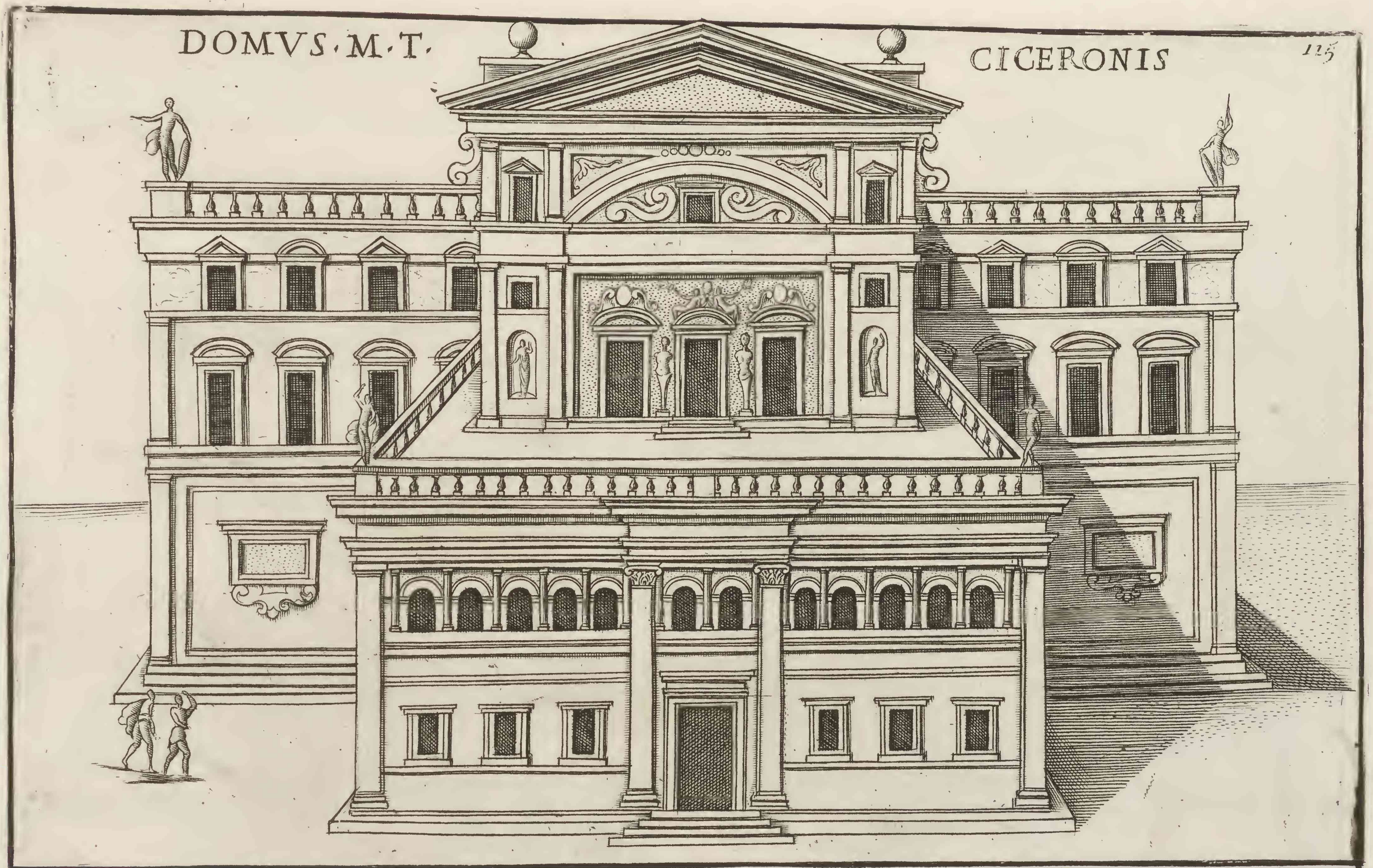

Prodigiosus, ut in omni genere uitior; fuit Nero ita et tanquā effusiss.ᵘᵉ sugillatur. ob eā domū præcipue quā Romæ ędificauit quę referente Marliano totū id spatiū occupauit, quod incipit ab ęde
nunc SS. Io: et Pauli recta eundo ad colosseū et carinas quousq. ad aggerē Tarquinij peruenianus, et Mæcenatis attingamus hortos, de qua fusius meminere Tacitus et Sueton. hanc ut extrueret innumerabiles Ciui
um domos demolitus est, quod e cōtra Aug. in suo foro fecerat. unde mordax illud epigrāma ortū habuit. Roma domus fiet, Veios migrate Quirites, Si nō et Veios occupat ista domus. nec mirū cū Plin. ita quoque tes:
tetur. et quota pars ea apparatus fuit aureæ domus ambiētis urbē. Aureā appellauit, cū antea trāsitoria diceretur ut scribit Sueton. postq̄ illā incendio semel absumptā restituit. At uero primū ei nomē qua:
drare uidebatur cū domus hęc aurea ita trāsierit, ut nec uestigia iā eo tēpore successores eius remanere uoluerint. Intra domū test. Plin. ædē Fortunæ inclusit, quę ex lapide phengite translucens forib' clausis
claritatē diei intus haberet. Sueton. mira de domo ista prosequitur his uerbis vestibulū eius fuit in quo Colossus CXX. pedū staret ipsius effigie. tanta laxitas ut triplices porticus milliarias haberet.
item stagnū maris instar circūseptū ędificijs ad urbiū speciē, rura insuper aruis atq. uinetis et pascuis siluisq. uaria cū multitudine oīs generis pecudū, ac ferar. in cęteris partib' cuncta auro lita dis:
tincta gēmis, unionūq. conchis orant. Cęnationes laqueatæ tabulis eburneis uersatilibus, ut flores fistulis et unguenta desuper spargerentur.

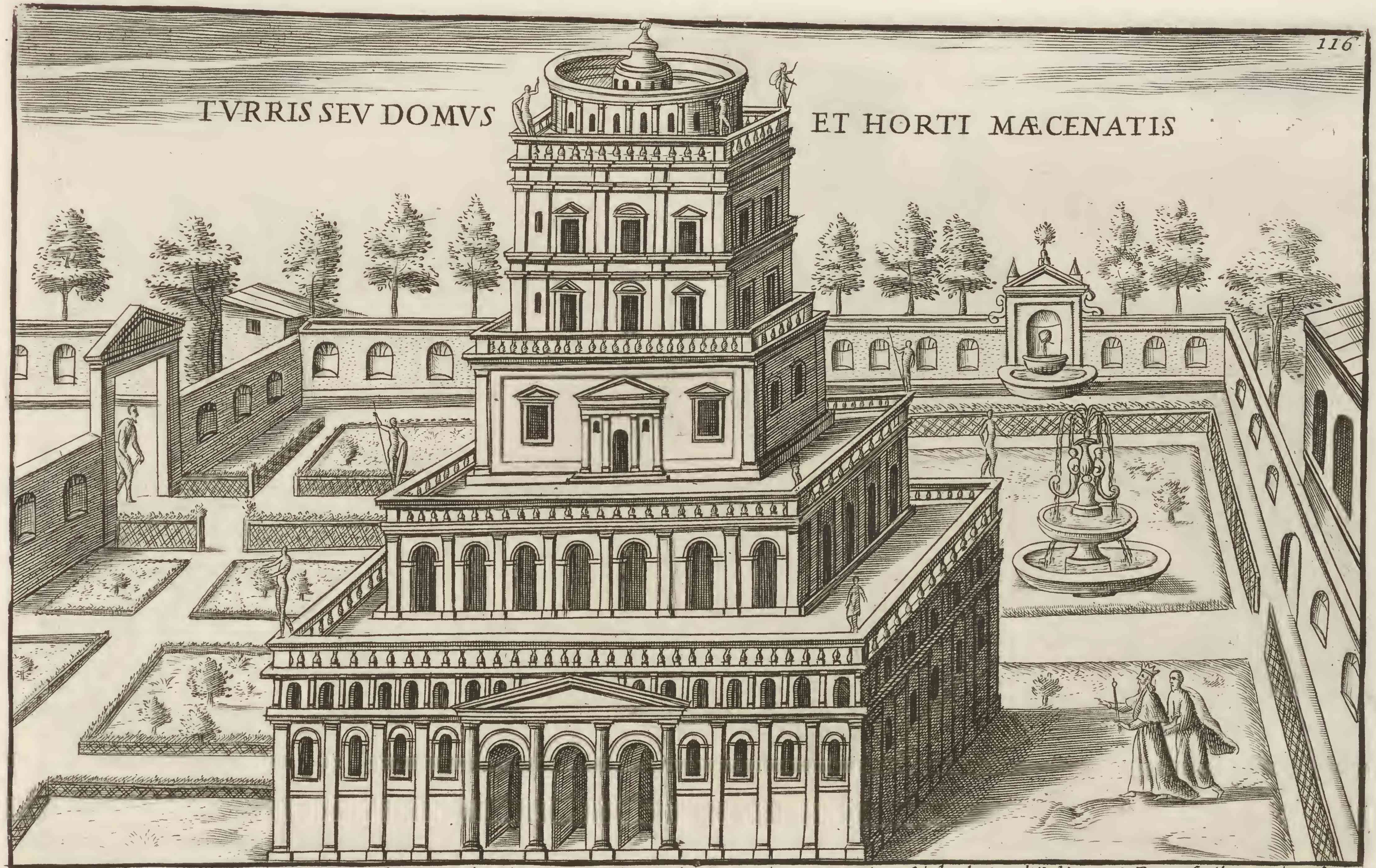
DE PALATIO·SEV·DOMO ET ATRIO·FLAVII·CONSTANTINI·IMP· APVD BASILICAM LATERANENSEM

PropeBasilicā S·Ioannis cognomento Lateranen, e regione Monte Cælij dicta sitū fuit Fla Conſtantini Palatiū Lateranēſe appellatū à uiro quodā Patritio et consulari maximę apudRempu.
autoritatis qui Lateranus dicebatur quē, cū eſset Consul, crudeliſsimus Nero iussit interfici; ædes uerò istius amplissimas poſt longum temporis spatiū Conſtantinus Imp· obtinuit, quas amplifica:
uit acpoſtremo S·Siluestro Pont·Max· cōceſsit, et ab illo usq hoctemporis Lateranēse Palatiū, quē admodū et Basilica ei proxima nūcupatur. De hoc uiro Laterano et ipsius ædib⁹ meminit Capitolinus
his uerbis M·Aurelius educatus eſt in eo loco in quanatus est in domo aui sui iuxta ædes Laterani itē Iuuenalis. clausit et egregias Lateranor, obsidet ædes tota cohors. Fuit Conſtantinus S·Helenæ filius, qui
Maxentiū nequissimū Romæ imperatorē supauit cruce in cælo uisa his uerbis ornata In hoc Signo Vinces. In chriſtianos beneuolus et mag.ᶜᵘˢ extitit. Imperator Romæ cōstitutus occasione lepræ qua laborauit, ad quā
balneū ex infātiū sanguine pręparauerat, opera S Siluestri Sum·Pont. baptizatus sanatur. Deinde fusis Maximino et Licinio Tyrānis tranquille uixit prudēter; et animose se gessit, totū Deo et Ecclesiæ uniuersæ atq
priuatis se dedit. Arianā hęresin cōcilio Nycęno cōuicit; Idolātriā euertit. Religionē Chriſtianā propagauit adeo, ut Regē Persar, ad ritus Chriſtianos induceret. meruit igitur Magnus cognominari, et a Senatu Rom:
humanæ generat.ᶦˢ instaurator Imperij ampliator et pacis ppetuæ cōseruator appellari et ideo a SS·Greg.ᵒ et Ambrosio et alijs abundātis·cōmendari. tandē uero Opt.ᵐᵘˢ Imp. indignū iudicās Maieſtatē suā Romæ co:
ram Rom. Pontifice exercere, cui submissionē deberi cognouerat, deliberauit eā relinquere Cr.ⁱsti Vicario, et Conſtātinopolim suo nomine reędificauit ubi Imperiū habuit. Tandē uero ex morbo pijs
ſime moritur: quod autē unus Platina exiſtimet Conſtātinū le prano laboraſse et quidā alius affirmet in fine uitæ sacro fōte ablutū fuisse et in Arianā peste incidiſse allucināt: pfecto, nomine Patris p Filijs suis appell.ᵘ accepto.

Proxima Iouis Statoris templo ædes suas Ciceronē tenuiſſe manifeſtè cōſtat nō solū ex recētioribus Marliano, et Andrea Fuluio antiquarijs, uerū etiā ex Gellio, et Plutarcho, atque ex eadē Cicerone obseruatū est, nobiles et magnificas et ipsius loci confinio qua propter et Cicero gloriabūdus dixerat. in cōspectu totius Vrbis domus est mea, et pretij magnitudine, quo eas ut Gellius memorat a Lucio Craſſo emerat scilicet sextertijs uicies à Silla mutuis acceptis, et amænitate piscinæ, qua se Crassus plurimū delectabat. Has tandē ædes incēdio perijse queritur ipse Tullius domus inquit ardebat in palatio nō fortuito sed oblato incēdio, ibiq Clodius libertatis tēplū cū porticu struxit. Altera etiam domus, quæ ei fuerat in ceramio a Clodio expugnata fuit ut ipse ad Alticū scribēs affirmat ad eamq expugnandā Cladium P. Sillæ domū pro caſtris sibi sūpsisse. M.T.C. Viduæ foeminæ cuiusdā diuitis creditur fuisse filius authore Plutarcho, sed incerto patre generatus unde quibusdā ansā præbuit autumandi ex aliquo uiro nobili à Tullio descēdēti genitū. Principio propēsus fuit Musis, sed uidēs hac re se multis inferiorē studiū illud poſthabuit ut oratoriæ facultati se totū dederet qua oēs facile antecelluit grauissimā simultatē cū P. Silla exercuit, cuius cedere furoris atuis sibi esse putās Romā exijt et Athenas se cōtulit, ibiq uersatus eſt tādiu dū ipse Silla interijt, et ab amicis reuocatus fuit. Pretoriā dignitatē cōpetoribꝰ multis prēripuit, quā honeſtiss. gessit dein de cōsul cū Antonio creatus suo consilio cōiurationē L. Catalinæ patefactā deleuit multis eius socijs alioquin uiris nobiliss. morte multatis officiosiss. erga amicos ac necessarios extitit, quos pub. cōmendare, uel defēdere singulariss. nouit. Procōsul e Ciliciæ prouincia cōtigit quā sūma cū laude adminiſtrauit in bello ciuili Pompeianas partes secutus eſt relicto Cesare quo tandē uictore in ipsius gratiam redijt.
Demum necis Cæsarianæ complex, iram Antonij sibi infensissimi fugiens, à milite obtruncatus; cuius caput expositū fuit in Rostris non sine spectantium lac-hrimis.

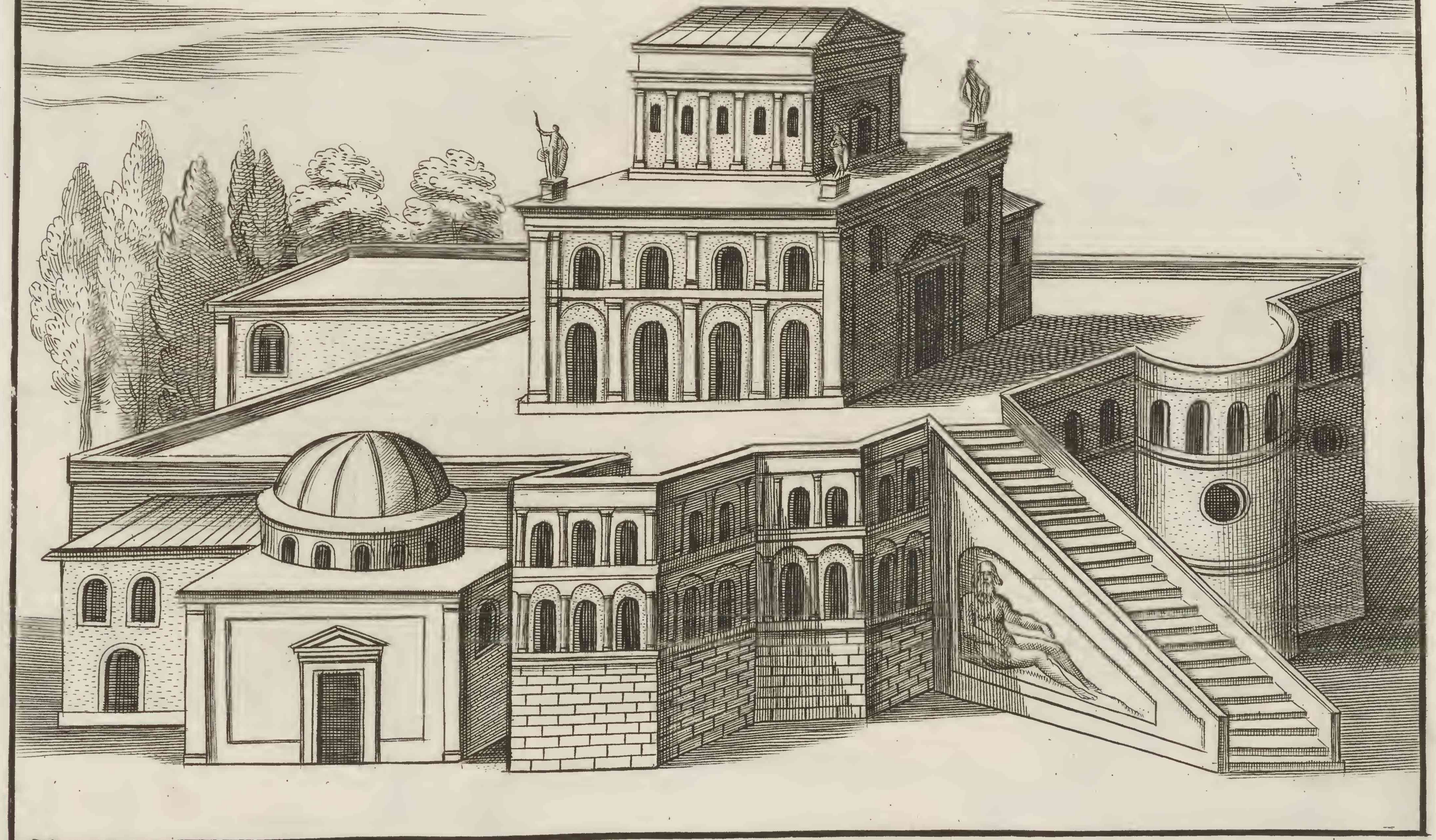

Ad collem Exquilinũ intra Vrbis muros et collẽ fuere horti et ampliſsima domus seu potius Turris Mæcenatis ex qua turri quod inde ob eius altitudinem tota Roma facile conspiceretur dicitur Nero Vrbis incendium à se maligne excitatũ prospectasse, non tamen in Vrbem Antio, ubi incendij tempore agebat, regressũ ut ait Tacitus lib. 15 Annal. quam domui eius qua palatium et Mæcenatis hortos continuauerat ignis propinquaret. Construxit autem Mæcenas has ædes non solum sibi sed excipiendis hospitibus Poetis præsertim quibus plurimum delectabatur, iccirco Virgilio Poetarũ Principi et Horatio ualde familiariter utebatur, eratq; ipse Poeseos non omnino ignarus. Exceptos uero huiusmodi hospites eruditos et Musis amicos adeo splendide ac liberaliter habebat ut oẽs deinceps principes uiri qui huiusmodi doctos uiros benigne excipiũt ab eo Mæcenates uocitentur. Erat turris hæc seu Domus Mæcenatis admirabili structura dispertita quatuor ordinibus et planitiebus una super alteram in altum admodum turris excrescentibus cuius faſtigium deſinebat in theatrum unde patebat aspectus in hortos subiectos ad oẽm amœnitatẽ et delitias consitos, et campos adiacentes, Vrbemq; totam, quæ facile inde quanta erat æſtimari poterat.

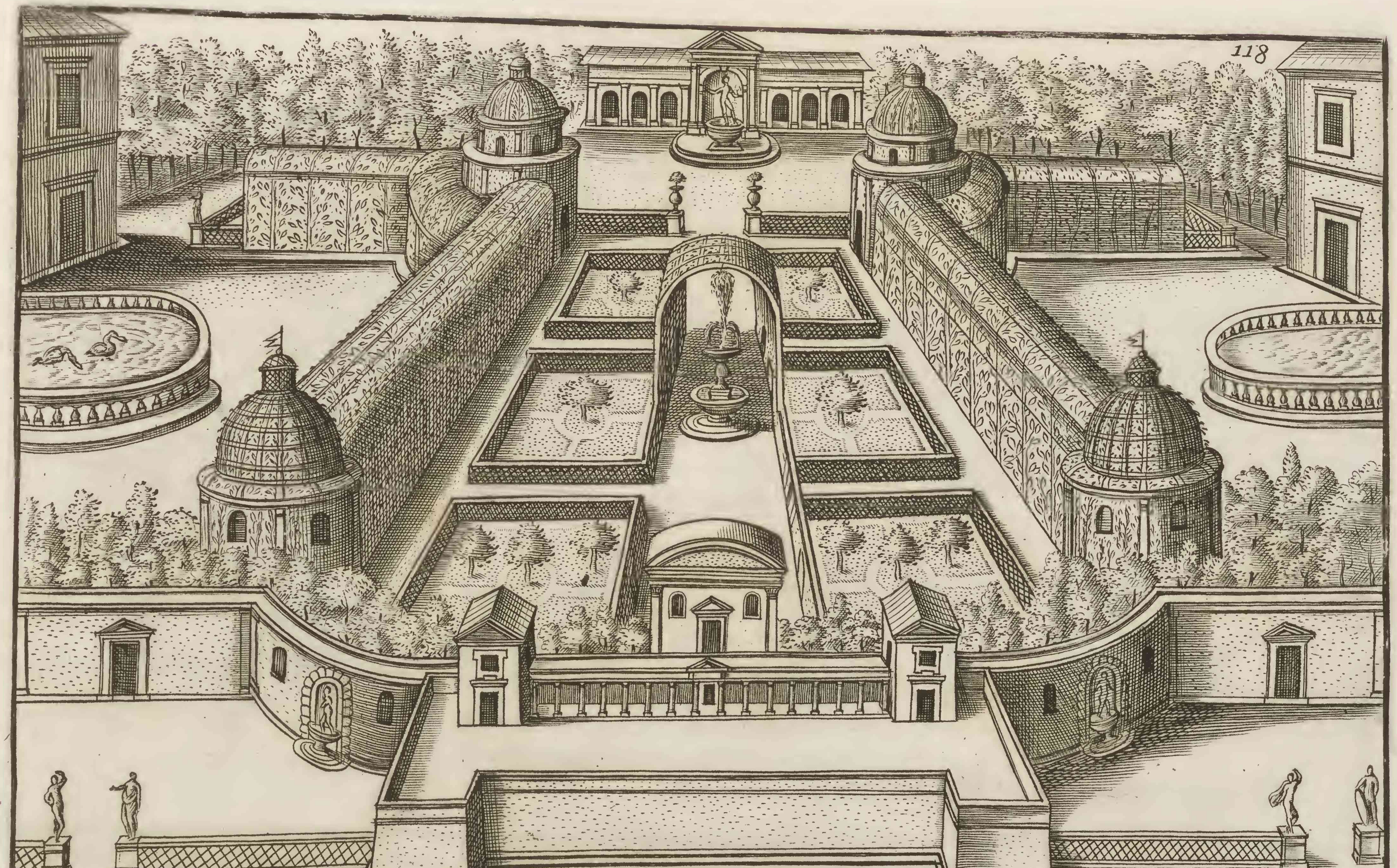
Erat Mæcenas eques Romanus oriundus ex stirpe Regum Hetruscorũ quod indicat Horatius Ode p.ª Mæcenas atauis edite regibus et Velleus Paterculus qui addit eum licet nobiliſsimus esset equeſtri ordine contentũ ut eo liberius posset Poetarũ aliorumq; uirorum consuetudine frui. nam alioquin potuisset si uoluisset ad maximos euehi magiſtratus quod Auguſto Cæsari esset familiarissimus opibus tamen abundabat quas oẽs in fouendos Poetas doctosq; uiros effundebat.

VILLA PVBLICA *ad Montē Iordanum*

A deam partem quæ attingit montē quem uulgo Iordanū dicimus stetisse Villā publicā Antiquarij opinantur Erat autem Villa publica ut referunt Blondus, Marlianus et Faunus domus ampla in modum Curiæ ædifica^ta^ peculiare hostium Legatis hospitium, quia id intra urbem habere non poterant, unde de publico alebantur. quod quidē Liuius his uerbis attestatur. Macedones deducti extra Vrbē in Villam publicam, ibique ijs locus, et lautia præbita. Quod etiam extra urbem diuerterent facile uidebis apud eundem Liuium, qui Rhodiorum Legatos in Senatu conquerentes inducit multis uerbis. his tamen præcipuis et ad rem nostram facientibus. prope hostium more extra urbē manere iussi in hoc squalore uenimus in curiā Romanā Rhodij. de eadē uilla publica meminit Cicero ad Atticū. et credimus cū eisdē Antiquarijs Monticulū illū qui ibidē uidetur factū fuisse ex ruinis uillæ publicæ et alioꝝ ædificioꝝ. Hæc in re quidē Romanæ illius gentis ordinē et prudētiā nō possū nō admirari sumisque laudib⁹ celebrare: cū ius a natura insitū hostilib⁹ legatis nō denegās, imo indulgēs Reipub. sic consulebāt ut ne quid ex aduersoꝝ armis suie colloquijs detrimētū acciperēt non sic autem cū amicis socijsq se habebant, quorū legatos intra urbē in gregastasi palatio quodam recipiebant de quo alibi mentio fiet.

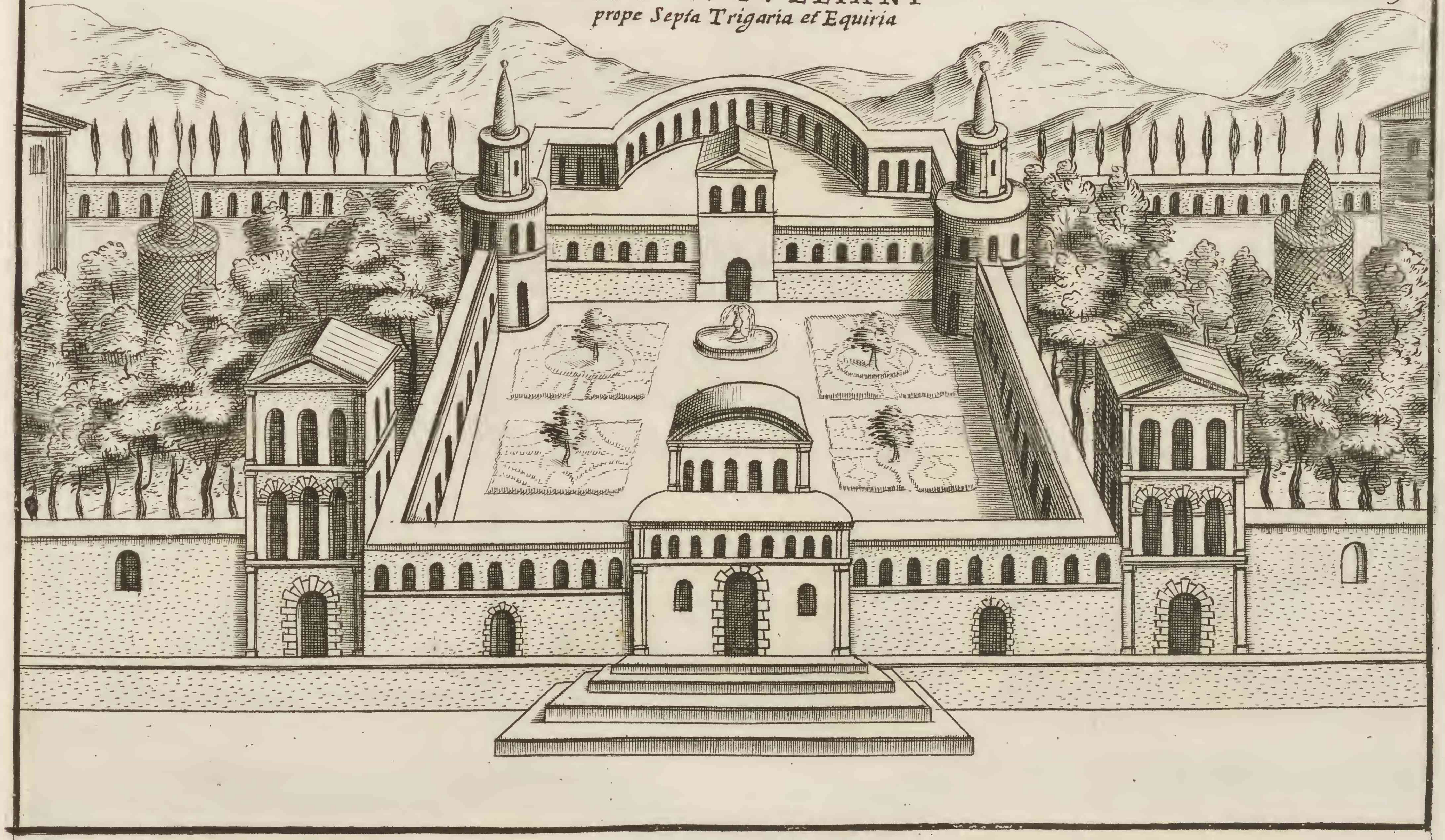

HORTI·P·OVIDII·IN·VIA·FLAMINIA·SVPR·
Colles Hortulorum·

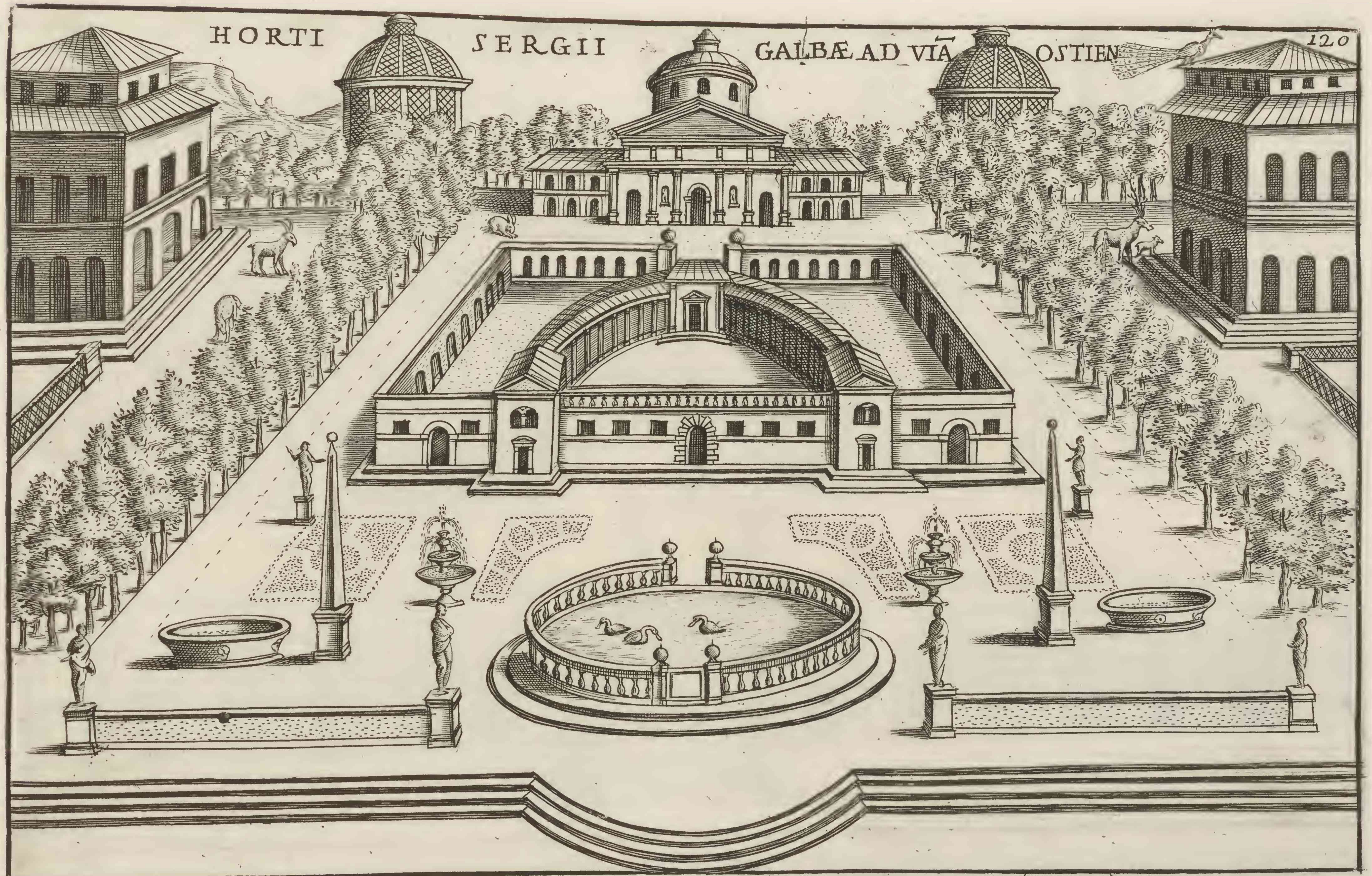
Adarcū Claudiū iuxta uiā Flaminiā P. Ouidiū Nasonē Poetā habuisse hortos nō dubiū: cum ipse de Ponti exilio scribens commemoret: Nec quos pomiferis positos in collibus hortos, Spectat Flaminiæ Claudia iuncta uiæ: quemadmodū et in 1. de trist lib. domū nō longe a Capitolio sibi fuisse dicit; hanc ego suspiciens, et ab hac Capitolia cernens quæ noſtro fruſtra iuncta fuere lari. Neque etiam dubium quin horti iſti delitijs et amœnitate alios, quos hucusque descripsimus adæquarint quia eos a maioribus suis qui equestris erant ordinis, acceperat. enimuero crediderim ibi Nimpharum inter fontes colludia, et Satyrorum crebras inter nemora indagines non defuisse per effigiem, nec cætera, quæ uir tantus ingenio studioq. poesios, suis carminibus adumbrauit: Fuit Ouidius patria Sulmonensis genere clarus patrimonij diues, ut diximus, Rhetor et orator mirabilis, quā artem non coluit ex proniore in Musas obsequio atque ingenio profluente quo omnes sui temporis poetas, qui et apud nos maximi iudicantur, omni in genere imitandos proposuit, acre ipsa perfecit. nam tersus et fæcundus eloquio, iudicio excultus, sentētijs clarus, et acutus, ordine, styloq. rarissimus fuit; ut omnia quæ ipsius extant in Rep. literaria monumenta teſtantur. Tandem quo, nescio iure miser exulauit, et in Ponto per octo fere annos usq. ad mortem delituit: cū nullus sit qui causas exilij aſſeuerare audeat præsertim cū ipse duas innuens, unamq. exprimens alteram sub hasta uelit intelligi, et aliquando amice rogat occultari, dicens: ut quid præterea peccarim, quærere noli; ut pateat sola culpa sub arte mea: i deſt arte amandi, quam cōposuerat: cuius protextu Augustus, ne se traduceret, poetam amandauit in exilium. suspicor tamen fuisse, quod Cæsaris quid arcanū aliunde sibi notū detexerit ut ex 3º de triſ. tib. Inscia quod crimen uiderūt lumina, plector. q̄ et errorem merito appellat; quippe qui maximus esse solet, Regis aperire sacramentū, ut diuinis docemur oraculis.

HORTI LVCVLLIANI

prope Septa Trigaria et Equiria

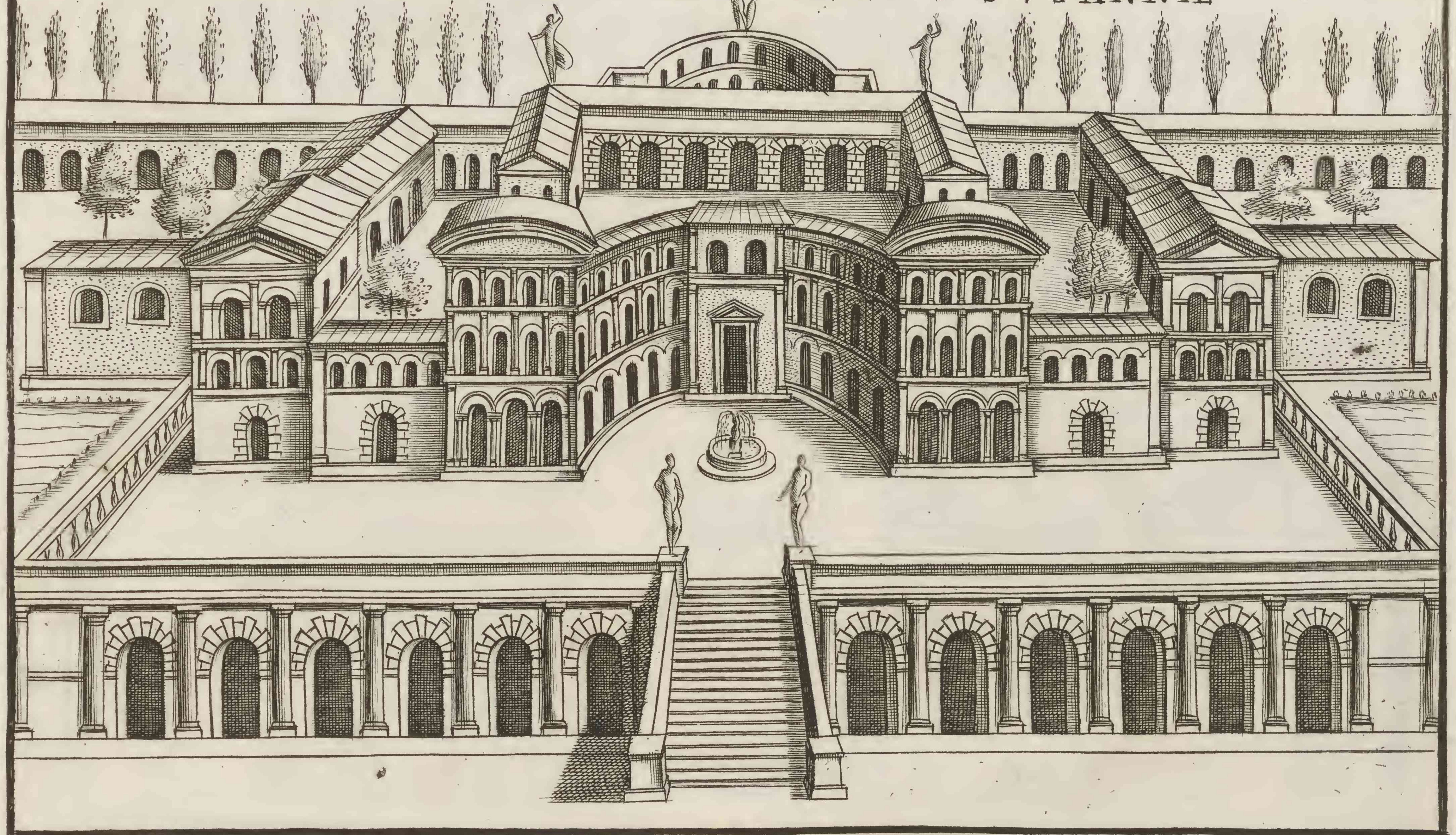

In Campo Martio prope septa Trigaria et Equiria, quorum et adhuc nomen extat in loco qui S. Maria d'Equira dicitur Horti erant à L. Lucullo consiti, qui eam regionis partem serie, amœnitateq. tũ silueſtriũ, tum domeſticar. arborũ, atq ubertate fontiũ ædiũq artificio, et apparatu illuſtrabat, qui ut erat ditiſsimus, et fabricandi studioſiss.us) et enim nigri coloris marmora eo usq tẽporis incognita ad ædificãd in urbẽ asportari fecerat suo deinceps a nomine Lucullea dicta) ac prẽterea liberaliſs.ius proculdubio dignã in illis suo animo et nomine magnificẽtiã demõſtrasse creditur. Villas etiã nõnullas habuit pulcherrimas multis et maiorib. et minorib. ornatas cœnaculis in quib. uiros uel sũma uel mediocri dignitate prẽditos epular. splendore excipiebat quas adeo habebat in promptu ut Blondus ex Plutarcho referat, eum à Cicerone cõquisitũ aliquãdo ad cũ ipso ex improuiso cõuiuãdũ, nihil aliud fecisse prorſus quã promo suo iuſsiſse his uerbis, uade et appara apud Apol.em cœnaculũ intelligẽs Apol.ni cuius ibi simulacrũ erat cõsecratũ, ubi regale cõuiuiũ Cic.ni nõ sine eiusd. mag.o stupore edidit. Puer cũ Patre uidis.et in cõuiuijs alioqui lautiss.is semel uinũ Grẽcũ miniſtrari cõuiuis paternã liberalitatẽ supare cõtẽdẽs ex Aſia reuersus Pop.o dona dedit atq diſtribuit 100 mille cados eiusdẽ uini (erat autem cadus quod apud nos hodie doliolũ q̃d barile uocamus) magnis atq arduis reb. aſsiduã nauabat opã nec nisi re pfecta quiescebat ideo nõ immerito aliquãdo à Põpeo et Cic.ne Xerses togatus est dictus quod paruo tẽporis interuallo mõtẽ apud Puteolos ingẽtẽ eruiso loq equari fecerit qui locus ad milliariũ patet et hodie ad Agnano Appellatur. fuit et disertiss.s rei literariæ ac bellicæ peritiss.; quã obrẽ singulari studio, et munificentia uiros quouis scientiar. genere claros prosequutus est, nec tamen a militari gloria alienus fuit nam totã Ciliciam, Aſiam Bithiniã, Paphlagoniã, Galatiã, Pontũ, Armeniã armis occupauit et Phasidis adusque fluuiũ uictor, q̃ uasit gloriosum de Rege Mitridate triũphũ egit qui p circum Flaminiũ celebratus fuit inimicor. armis decẽ curribus falcatis regis amicor. ducũ exornatũ 60 uinctis, 100 longis nauibus ære rostratis, statua mitridatis aurea pedes 6. longa et multis aliis diuitijs in illa partis uictoria cũ 8 mulis, qui lecticas uehebant aureas et 86 alias argenteas: et ad summum 270 millia sextert. [illegible]

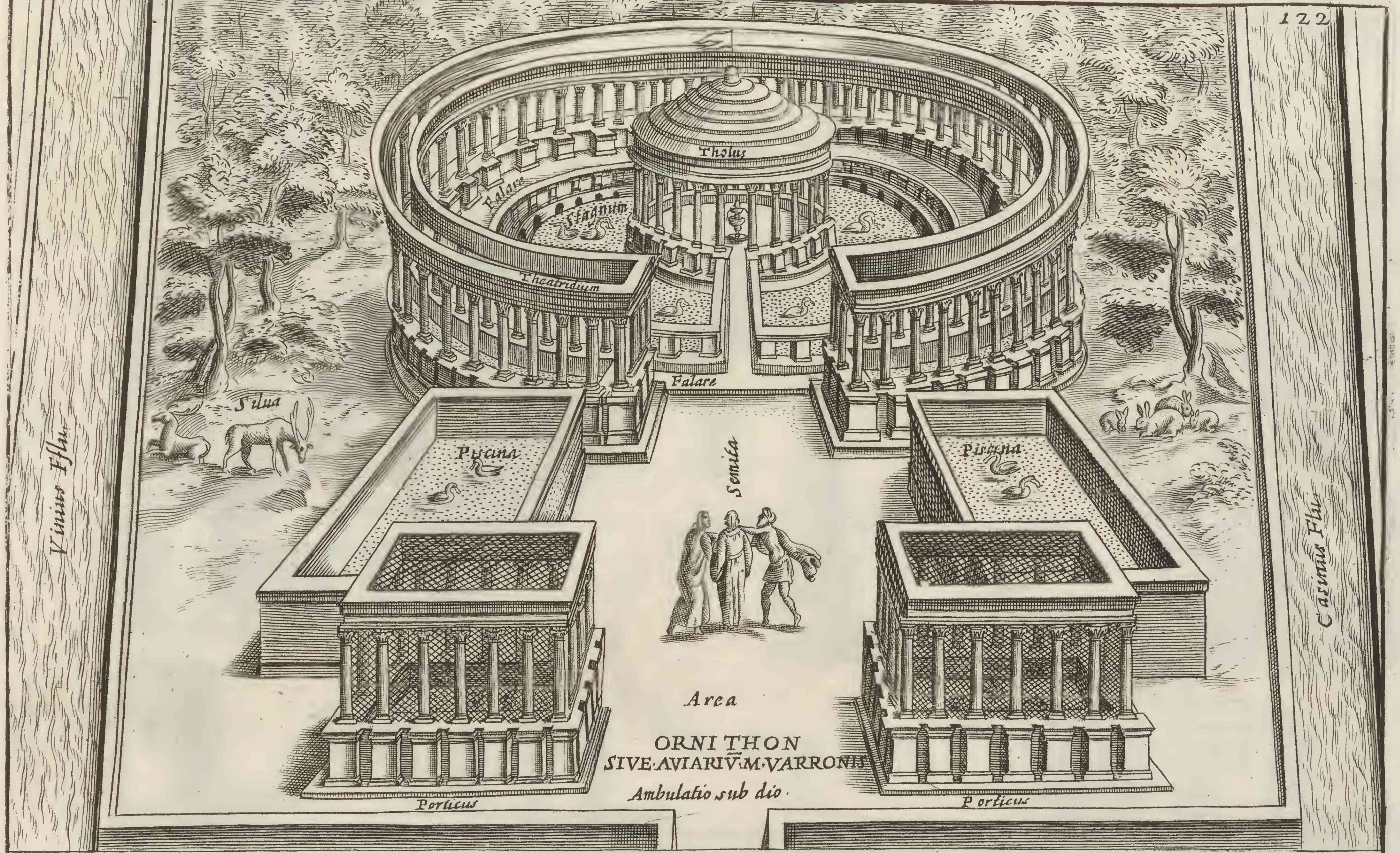

A d uiam Oſtienſẽ quõdã, ac nũc etiã ita nũcupatã quod ad Portũ Oſtiæ uiatores duceret, quę ab ultima urbis porta citra Tyberĩ initiũ habuit. Erãt Sergij Galbæ Imp. Horti luxuria, amœnitate, fructuq. arborũ, ac ædiũ superbia nobiliss.; cũ enim locus ille natura ſilueſceret, et soli ubertate peculiari difflueret; nõ mirũ, si arbores situ et cultura grandiores opacitate frondiũ, ramorq. multitudine terreſtrẽ ibi aliũ paradisũ efficeret; præterea nõ deerãt ei loco fõtes artificiose et elegãter exſtructi quip diuersos ducti canales ac p siphones emissi cãdente, liquidoq. criſtallo hortẽsẽ illã uiriditatẽ pomorq. colores diſtingueret. Nemus ipsi quoq. adhærebat umbrosissimũ, omni ſilueſtriũ plantar. genere cõsitũ, ubi feræ ac sicuti res animãtes impune uagabantur, et tuto uolucres uolitabãt, tutoq. cãtillabãt. Fuit Galba ex antiqua, et honeſta Sulpitior. familia, qui p Patrẽ se à Ioue, p matrẽ u. à Pasiphæ Minois Cretæ Regis coiuge progenitũ iactitabat. cũ multos domi forisq. magiſtratus nõ sine laude obijset, à Tyberio, Caligula, Claudio et Nerone ampliss. titulis et honorib. exornatus, agnosci à populo atq. haberi cæpit in pretio. Nec tamẽ à literar. laude abhorrebat; etenim præterquãquod liberalib. disciplinis eſſet imbutus, legũ peritia floruit. Primus fuit qui cũ nec uia consãguinitatis nec adoptionis quid Cæsares attigiſſet, ad militare assumeretur imperium Senatorio deinde calculo cõfirmatus. cum uero magnor. pariũq. sibi sanguine, et autoritate ciuiũ, uerũtamen morib. iutaq. impariũ cõsilio tandẽ in senio uteretur, multa temere, et infeliciter admisit, quippe qui deditus iſtor. arbitrio, suo alioqui recto fungi nõ poterat; et p ipsor. indignitatẽ siniſtre gessit Remp. quare ipsa Resp. iniquor. se cõsilio et uoluntati suppositã diutius nõ patiẽs, atq. tot reos toties extremo dignos supplicio uita facultate honoreq. donari et inocẽtes cõdenari et alia huiusmodi contra iuſtitiã et honeſtatẽ ppetrari Galbã e medio tollere cõſtituit, et idcirco successorẽ designare cõpulsus, et Othonẽ (ut sibi consuleret) illũ fore cõſtituens (ò infelicem Principis exitum) ab ipso Othone fuit ipse occisus, et alij qui sibi erant à consilijs, obtruncati; ex Plut. et Sueton. in uita Galbæ et Claudij singulare ijs qui regnant exemplũ, ne quemquã sibi à consilijs arciscant, nisi qui recta conscientia et pietate Principum mentem dirigere, rationem confirmare, et arbitrium in bono æquoq. defigere nouerit; ne Dei irãm, hominumq. desperationem, et furorem incurrant.

DE HORTIS SALVSTII APVD ÆDEM S. SVSANNÆ

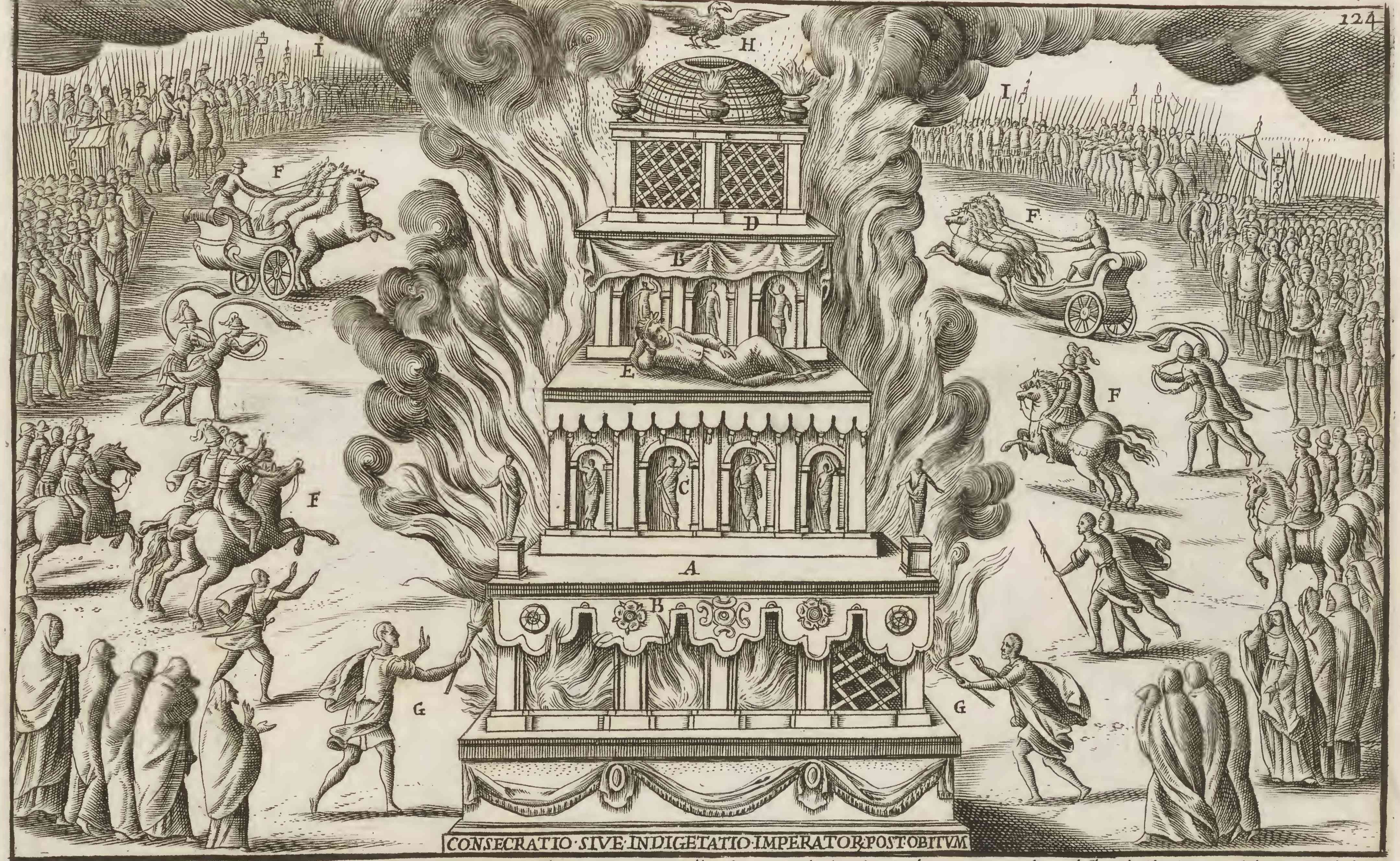
Conſtat ex S. Ambroſio forum, domum et hortos Salustianos ad eam fuisse partem ubi hodie situm est templum S. Susannæ qui quidem horti non solum proximam occupabant uallē, sed ad portā collinā, quæ initiū dat uiæ Salariæ ad Sabinos fere usque se secundū urbis mænia diffūdebantur. cū autē per se ipsos celebres et laudabiles fuerint ob fabricæ sūptuoſitatem, loci longitudinē, arborūq; amænitatē, nihilominus eo potiſsimum celebrātur, in primis quòd ibi ut Plinius refert hominū giganteorū corpora miraculi gratia aſſeruabantur; qui Pusio^nes^ forte p antiphrasin, et secundilla ac Gabbata uocabantur quorū ultimus Claudio Principe ex Arabia aduectus fuerat 15. pedū, et totidē unciarū nec tamen superior aliis, quos memoratsemipede addito sub Cæsare Aug. extitisse. Hanc quidem ueritatē postea cōfirmauit caput unū humanū miræ magnitud.^s^ ibi cū hydriis multis effossū in loco quē nunc Gyrlus dicitur, ubi et iacet obeliscus notis Ægyptiacis elaboratus. Deinde quòd eò uentitare solebāt Imperatores. nā de Nerone Tacitus ita meminit uentitabat Nero ad Pontē Miluiū, quò solutius Urbem extra lasciuiret. igitur regrediente p uiā Flaminiā cōpositas insidias, euitatas, quoniā diuerso itinere Saluſtianos in Hortos remeauerit. Meminit et Vopis.^s^ de Aureliano maluisse in Hortis Saluſtij quā Romæ uiuere. collē autē ubi quota pars domus Saluſtij cernitur incolæ Saluſtricū appellāt ubi effossū eſt marmor cū hac inscriptione M. Aurel. Pacorus M. Cocceius stratocles æditu Veneris hortor, Saluſtianor, basē pauimēto marmorato Dianæ D.D. Salustiani tandē appellātur a Saluſtio quodā suo conditore qui in Africa Prætor fuit C. Cæsare adiuuante ubi amplissimas facultates comparauit Romamq; reuersus pulcherrimam uillam ad Tybur emit, et huiusmodi hortos iuxta domum suam conſtituit.

Conſtat ex M. Varrone (ne equidem in alijs immorer) in eius de re rustica libello Romanos ne in epulo, triumpho et collegijs quid ex terrestribus uolatilibusq. deesset animatiū, loca quædā habuisse extra urbem magnis apparata molibus quæ huiusmodi altilia continerent. Quæ autem auium erant receptacula ornitōnes græce latineq. auiaria dicebantur; quorū tria genera, duo manifeſte, tertiū innuenter docuit ipse Varro. Vnū extructū delectationis causa, quale ipsius Varronis fuit sub Casino, quod hic graphice ex Pyrro Ligorio descripsimus: alterū fructus causa, quo genere Macellarij domi forisq. habebāt loca clausa, et rure maxime conducta in Sabinis, quod ibi propter agri naturā frequentes apparēt turdi: tertiū delectationis fructusq. causa quod Lucullus in Tusculano supbe, et elegāter extruxit ut in eodē tecto Ornithonis inclusū tricliniū haberet, ubi delicate cœnitaret, et alios uideret in mazonomo positos coctos, alios uolitare circa feneſtras captos. sub hoc Hornithone erāt pauones, turtures, turdi, cothurnices, anseres, querquedulæ, anates. Eo namq. deuenit luxus et lautitia Romanorū, ut iā nō gallinas, neq. colūbas, ut antiquiores, enutrirēt: sed hæc auiaria mutato nomine, quod uocantur Ornithones, quæ palatū suaue domini parauit, ut tecta maiora haberēt, quā tum habebāt totæ uillæ, in quibus stabularētur turdi, ac pauones et c. Varronis sunt uerba lib. 3. de re ruſtica quem lector uideas ut luxū detesteris, quæstū uero quo possis honestiore modo amplectaris.

Campus Martius ita dictus, quod pulsis Tarquinijs quoq; erat Marti fuerit dicatus. Erat olim extra Vrbis mœnia quæ a ponte senatorio ad monte Quirinalē ducta hanc modo maximā Vrbis partē excludebāt. Erat amplis. et ad pōtē usque Miluiū excurrebāt. Locus erat ut eum Strabo describit alioqui amœniss.us quod uiridātibus herbis floribusq, fere perpetuo conuestiretur, collisq, leniter accliuis ad fluminis alueū ex patiātes ita alliciebāt omnes, ut uix illū nisi inuitū dimitteret. Hic nōnunquā fiebāt comitia ad deligendos magistratus, sed præcipue quod Marti esset cōsecratus ad cōscribēdos milites, quod nō uideretur urbis paci conuenire milites intra eam deligere. sed præsertim locus erat aptiss.us exercēdis corporib9 iuuentutis, maxime ludicris uarijs spectaculis, palestris, ludis, concertationib9 seu certaminib9 in specie belli tā equestrib9 et pedestrib9 quā naualib9, quod lacus inibi ampliss.mi effoderentur ad classica huiusmodi prœlia. A Cæsaris deinde et Augusti ætate coepit locus frequentari, ædificijs ligneis primū, deinde lapideis. Augustus enim hic suum Mausoleū sibi suisq; ædificauit, ut etiā plurima postea cōstructa fuere monumēta illustriū uiror; ac feminar; Domitianus hic in Valle Martia sub colle hortulorū suum extruxit Naumachiū. Circi quoque theatra et amphitheatra et statuæ quā plurimæ hic fuere positæ præter eas quas huc e Capitolio ob loci ibi angustiā transtulit Cæsar, Pantheon quoque in adiacēti campo adiūxit Agrippa cū Thermis Præterea hortis ac nemoribus ita erat consitus, ut ad summam amœnitatē et splendorē nihil fere desiderares. Inter cætora admirāda erat obeliscus ab Augusto ex Aegypto hieroglyphicis insignis 110. ped. altus qui proiecta umbra horas indicabat, lineis ex metallo inaurato ductis in pauimēto, quadris lapidib9 strato additis 4. uētis in unoquoque angulo his uerbis Boreas spirat etc. Repertus fuit tēpore Sixti V. defossus inter T. S. Laurentij in Lucina et Pal. Ducis Comitū obstitit aliquid quo minus erueretur ut reliqui quos Pōtifex conquiri iussit in uno eius latere legebatur hæc inscrip. Imp. Cæs D. Aug. P. M. Imp XII Cos XI Tribct

Romanorū mos ac ritus erat, Imperatores post obitū consecrādi, et inaniū Deor; numero adscribendi, eos maximè qui imperio successores relinquebāt. primū enim tota Ciuitas atrata in lacrymis, luctuq uersabatur, deinde effigiē cæream quæ defuncti oris lineamēta referebat, faciendā curabāt, eamq in eburneo lecto compositā. pretiosis pānis coopertam in sublimi loco ante ipsū imperiale ueſtibulū collocabāt. ad læuā magna diei parte Senatores primi cōsidebāt. ad dexterā Romanæ heroinæ pro coniugū, uel parentū dignitate alba ueſte indutæ simpliciter muliebrē mundū omnē prorsus deponētes. Octo quidē diebus huiusmodi ceremoniæ decurrebāt, quib' Medici feretro accedētes, et effigiei pulsū tentare simulātes, male deinde peius poſtremoq animā exhalasse affirmabāt. quo dicto Senatores primi feretrū humeris p uiā sacram in forū uetus, hoc est campū Martiū deportabāt ubi præter duo hinc inde theatra unde iuuenes feminæq nobiles nænias uersusq lugubres decātabāt, moles A. ex lignis siccis, et acapnis in quadrū cōstructa erat, intus sarmētis, fenoq replectisſa, foris uero B. cortinis auro elaboratis elegāter exculta C. eburneis Statuis, uarijsq picturis exornata. supra illā molem D. altera eminebat eiusdē artificij sed nō magnitudinis præterquā quod patebat foribus et feneſtris itaq gradatī ex imo loco ad sūmū faſtigiū ascēdebatur ad eum quidē modū, quo pharus Aegyptia uidebatur extructa, quę p noctē accēsis ignib' nauigātes duceret ne qua forte impingerēt, uel errarent. E. feretro igitur usque ad hoc minus tabernaculū deportato, ibiq deposito, magnā aromatū, suffimatum, fructuū, herbar, et unguētor; fragrātiū copiā spargebāt. Interea F. equites quidā circū illā fabricā cū essedis, et currib' obequitabāt quor; aurigę purpura, et gausapi rubro induti psonā ducū et principū qui Imperatori defuncto seruierāt suscipiebāt. tandē uero rebus his oībus pactis ipse imperio successurus G. accēso cereo ignē turri ligneæ admouebat e ueſtigio flāmis in altū erūpentib' aquila H. quę in supremo domicilio latitabat in cęlū subuolabat, I. quaobrē stulti et adulatores Romani animā ipsius Impis ab aquila in celitū numerū, et cōsortiū correptū clamitabāt hęc omnia ne temere dicta uideantur a Blondo multisq antiquarijs accepimus qui quidem ex ueterum lectione ex 3 æneis numismatis alter quidem Ant. Pij altero nō M. Aurelij. qui huiusmodi fabricā exprimunt, tales ritus et architecturā literis prodere non dubitarunt.

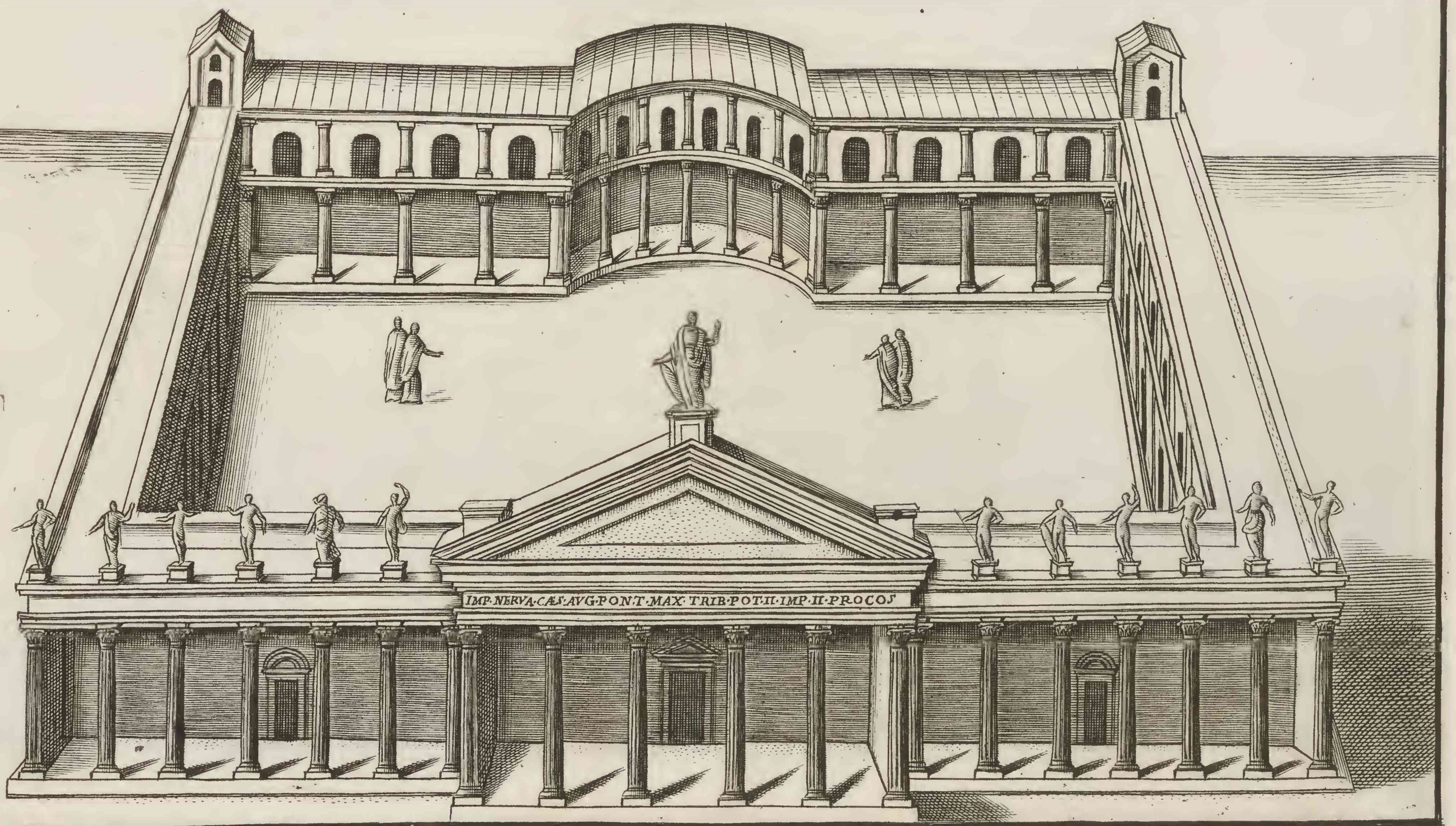

Columnã Antoninã excitandã curauit M. Aurelius Antoninus in honorẽ Antonini Pij Patris a quo precib' Adriani fuerat adoptatus. Cernũtur in ea exculpta bella eiusdẽ ac celebratæ uictoriæ de Armenis Parthis Germanis, Vandalis, Sueuis, et Sar:
matis Inter cætera cernitur A. Imago Iouis Pluuij alati promissis capillis et barba qui undiq, ex omnib' corporis partib' demittit: pluuiã et fulgura et sub eo hostis prostrati et equi Romaniq, eos armis aggrediẽtes et insequẽtes in fugã uersos. Hist.ᵐ rei gestæ
ex uarijs auctorib' refert Card. Baronius tom. 2. Añalecc. nã cũ Romani in Germania ab hostib', circũsessi et mõtib' cõclusi laborarẽt aquæ penuria et siti ferme enecarẽtur Xpiani qui erãt in exercitu precib' a Deo obtinuerũt pluuiã ad recreãdos Roma:
nos et fulgura et tonitrua ad prosternẽdos hostes in fugãq. cõuertẽdos. beneficiũ innotuit Imp.ʳⁱ a Xpianis fuisse obtentũ qui deinceps eis plurimũ fauit et statuit ut eorũ accusatores punirẽtur ipsiq. liberi dimitterẽtur. Altitudo huius Columnæ fer:
tur ped. 175. fenestellas habet 56. quib' scala ut ipsa colũna cochlidis instar lumẽ admittit ad gradus 206. iam detritos his ascẽdebatur ad sũmũ in cuius uertice extabat eiusdẽ Antonini statua ut ex numismatib' eius cõstat. eius loco Six:
tus V. Pont. Max S. Pauli ex metallo inaurato imposuit statuã qui etiã eãdẽ colũnã incẽdio alijsq. iniurijs lesã iussit instaurari ac refici forũ in quo colũna erat eiusdẽ Antonini in Via Flaminia quod quidẽ forũ adiunctã habebat
porticũ cuius etiãnũ supsũt prope S. Stephani T. de trulo uestigia et 11. colũnæ marmoreæ ord. corint. ex 42 quib' Basilica Antoniana seu potius Neptuni T. cingebatur inter hoc forũ et aquã uirg. erãt septa in quib' Pop. R. ad ferenda
suffragia includebatur dicebãtur septa seu etiã ouilia qd tabulis ueluti ouilia circũ sepirẽtur his adiacebat mõticulus hodie M. Citorius ita forlasse dictus qd ibi ciues citaretur ad suffragia et inde separati ab alijs deducebãt
p ponte ne alter alteri indicaret quib' suffragia tulisset huius potis meminit Suetonius in Caes. quẽ ex eo cõiurati deturbare ferme deliberarãt. Nõnũquã in septis uaria dabãtur spectacula et ludi Neronis ætate exhibitus fuit gimni:
cus quo nudi cõfligebãt et Aug. tpe ludi senici nimirũ comediæ et trag. Vterq. Antoninus tã pius quã M. Aur. egregius fuit Imp. ille pace hic militia insignis, ille nõ tã Imperiũ amplificare quã partũ sapiẽter tueri studuit is:
te bello clarus plurimas gentes a Romanis desciscentes perdomuit ad obsequiumq; reduxit.

FORVM ET COLVMNA TRAIANI IMP.

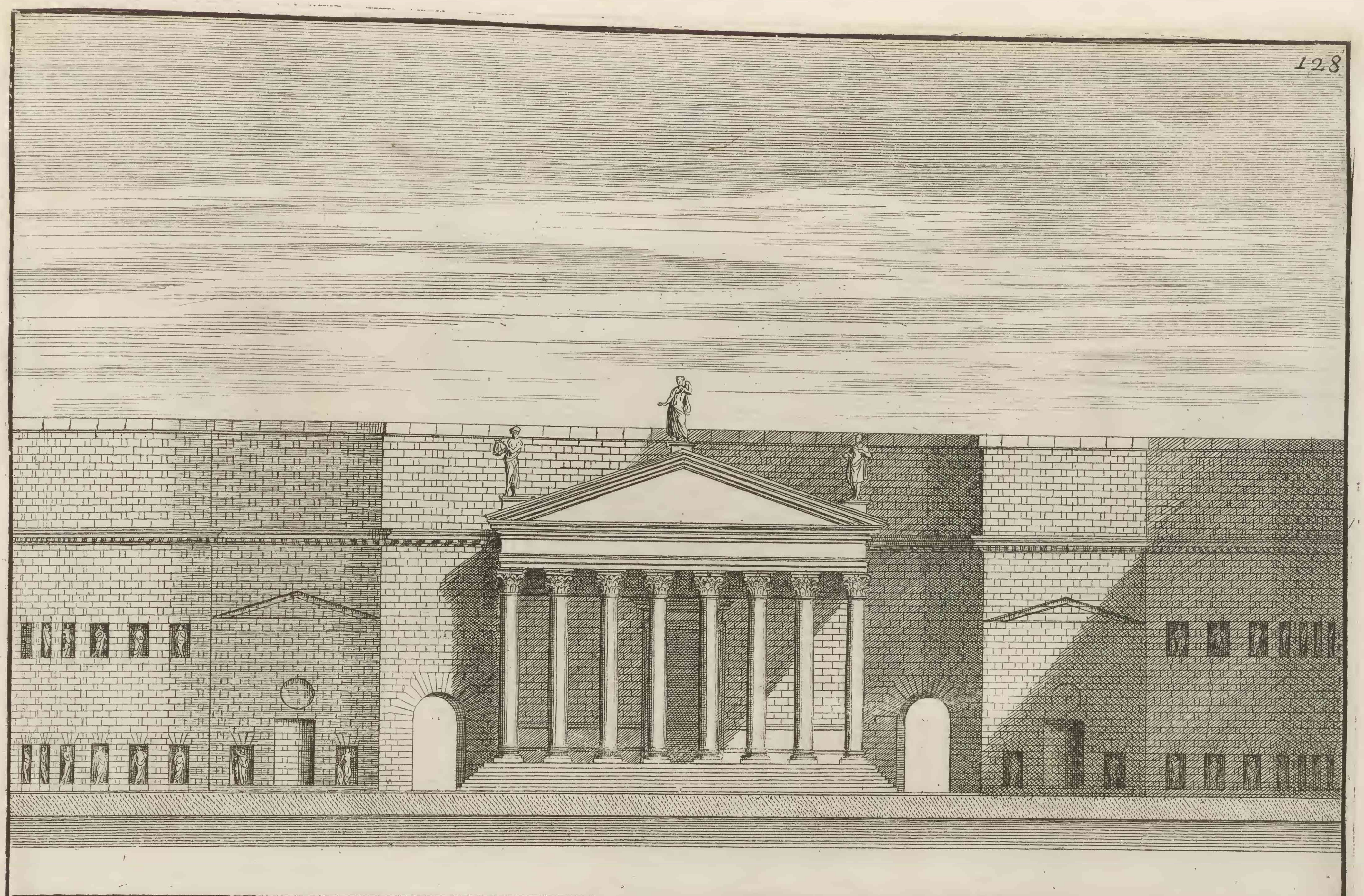

Fertur forū hoc fuiſſe a Traiano opera eximij architecti Apollodori cōſtructū tā admirabili structura, ut quēadmodū meminit Am. Marcellinus l. 14. Constātius. Imp. Constāt. Magni filius
Romā ingreſſus, ad inſpiciendā Vrbis, de qua mira cognouerat, magnificentiā, ad forū hoc cū uenisset, obstupuisse dicatur splendore operis, animūq, despondisse, se posse quid
simile efficere; solū Traiani equū locatū in atrij medio, qui ipsū principē uehebat, imitari se uelle dicebat et posse: cui aſtans regalis, ait Marcellin. Hormisda, respondit gestu
gentili: Ante inquit Imperator stabulū tale condi iubeto, si uales. Circum forū ex currebant porticus columnis pulcherrimis distinctæ, statuisq, eo ab Alexandro
seuero collatis ex ruinis Vrbis. Dicuntur præterea fuisse hic præter equū Traiani uaria equor, simulachra ex metallo itē inaurato, trophæa quoque, scutaq, cū galeis cæ-
terisq, militarib᷒ ornamētis quibus erat aſcriptū inferius, Ex manubijs. In medio quoque foro quæ etiamnū hodie extat, conspiciebatur columna, in qua egregio artificio
exculptæ cernuntur omnes uictoriæ ac triumphi quos egregius iste Imperator ab hostibus plurimos reportauit: nam deuicta Dacia, quæ bis rebellauerat, domitis præter Hebræos re-
belles, Armenis, Adiabenis, Parthis, Dacicus Adiabenicus Parthicus, ut post eum L. Seuerus, fuit appellatus, quod cognomen ei postea Senatus confirmauit, atque
expugnatis quoque Arbela Gaugamelaq, Aſſiriæ Vrbibus arcum in hoc eodem suo foro meruit, Optimiq, cognomen. Verum admirabili Dei prouidentia
factum est ut duæ columnæ Antonini et Traiani remanserint, quib᷒ duæ columnæ Ecclesiæ Petrus et Paulus Sixto V. imponerentur.

FORVM NERVÆ

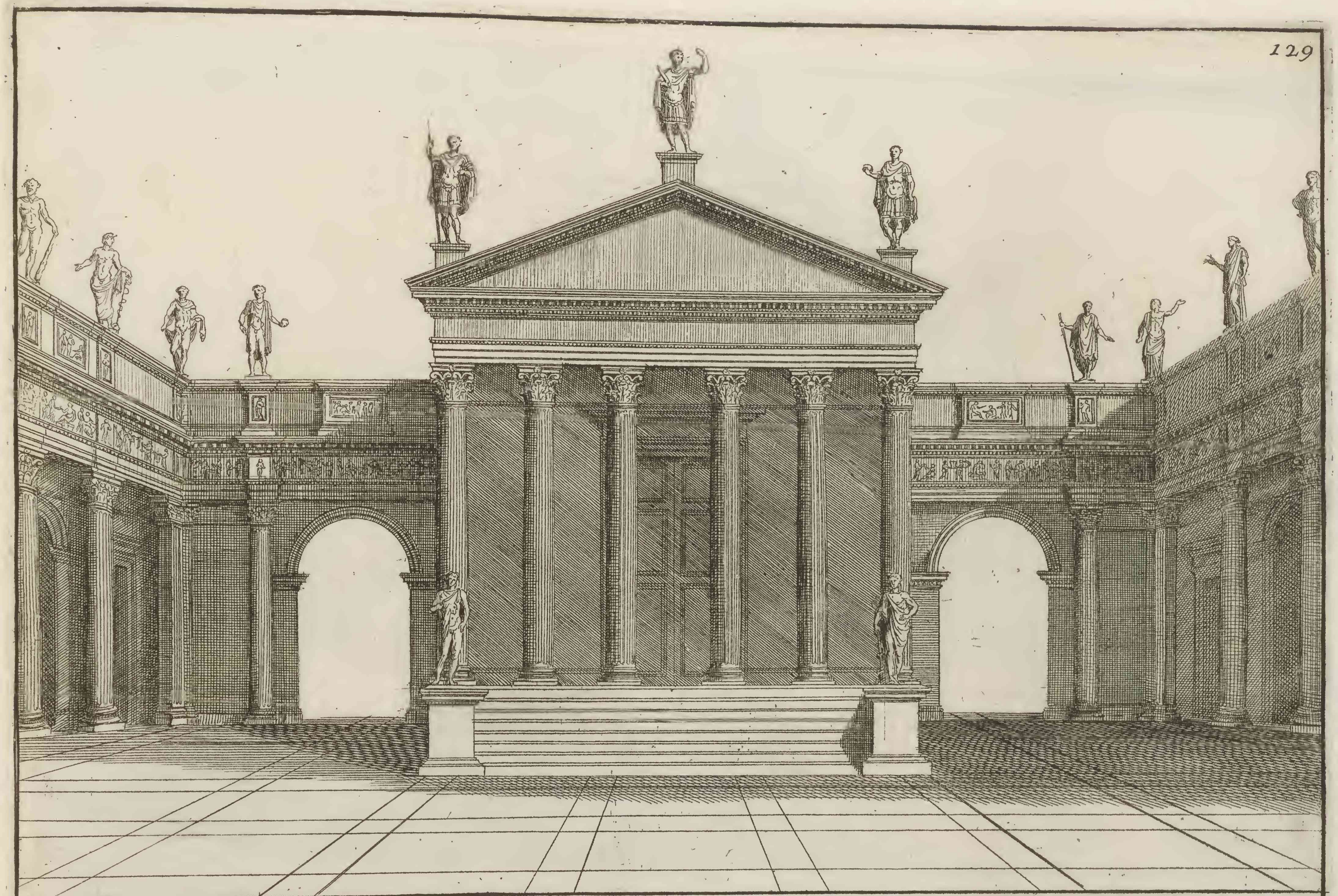

Erat hoc forum retro templũ nunc S. Adriani prope forũ Romanũ iuxta uel inter forum Augusti et Cæsaris; adhuc pauca quæ extant uestigia sed nuper deiecta indi: cant porticus et ædificij: elegantiam. ostendunt autẽ porticũ fuisse eximiã columnæ ingentes striatæ opere corinthio. cælaturæ lapidũ hic quoque uisebantur artificio admi: rabili quæ ostendunt opus exactissime fuisse perfectũ. Aiunt inchoatũ fuisse a Domitiano, sed deleto eius nomine exoso, Neruæ optimi Imperatoris nomine fuisse insignitum opus. quod quidem uerosimile uidetur quod Nerua tantũ uno anno et quatuor mensibus imperauit. Nunc deiecto ueteri templo S. Petri epistilia ex marmore columnis eius tem: pli imposita ex inscriptione nominis Neruæ ostendunt ea fuisse ex hoc foro ad construendũ illud templũ a Constantino Magno translata, et fortasse etiam columnæ inde fir: ere allatæ quæ numero centum istud templũ præclaro ac longo ordine sustinebant. Hæc nr̃a adhuc ætate legebatur inscriptio IMP. NERVÆ CAESAR: AVG: PONT· MAX· TRIB·POT·II·IMP·II·PROCOS. quod quidẽ forum pulcherrimis statuis intus et foris erat exornatum de quo scribit Spartianus

Alia delineatio Fori NERVÆ Augusti, seu potius eius Basilicæ ab Antonio Labacco ex ruderibus; quæ etiam supersunt in Regione Vrbis, quæ Arco de Pantani uocatur, diligenter exarata.

Petrus Sancti Bartolus incidit

Dominicus de Rubeis Heres Io. Iacob. de Rubeis ad Templ. S.e M.e de Pace.

In eodem Foro creditur ab eruditis NERVÆ *Cæsari Augusto, quod et innuere uidetur Plinius in Traiani Panegyrico Templum à Traiano Aug. fuisse extructum. eius delineationem hic damus ab Andrea Palladio L. 4. C. 8. ex parietinis et ruderibus, quæ fortè tunc supererant, affabrè et sedulo depictam.*

Petrus Sancti Bartolus incidit.

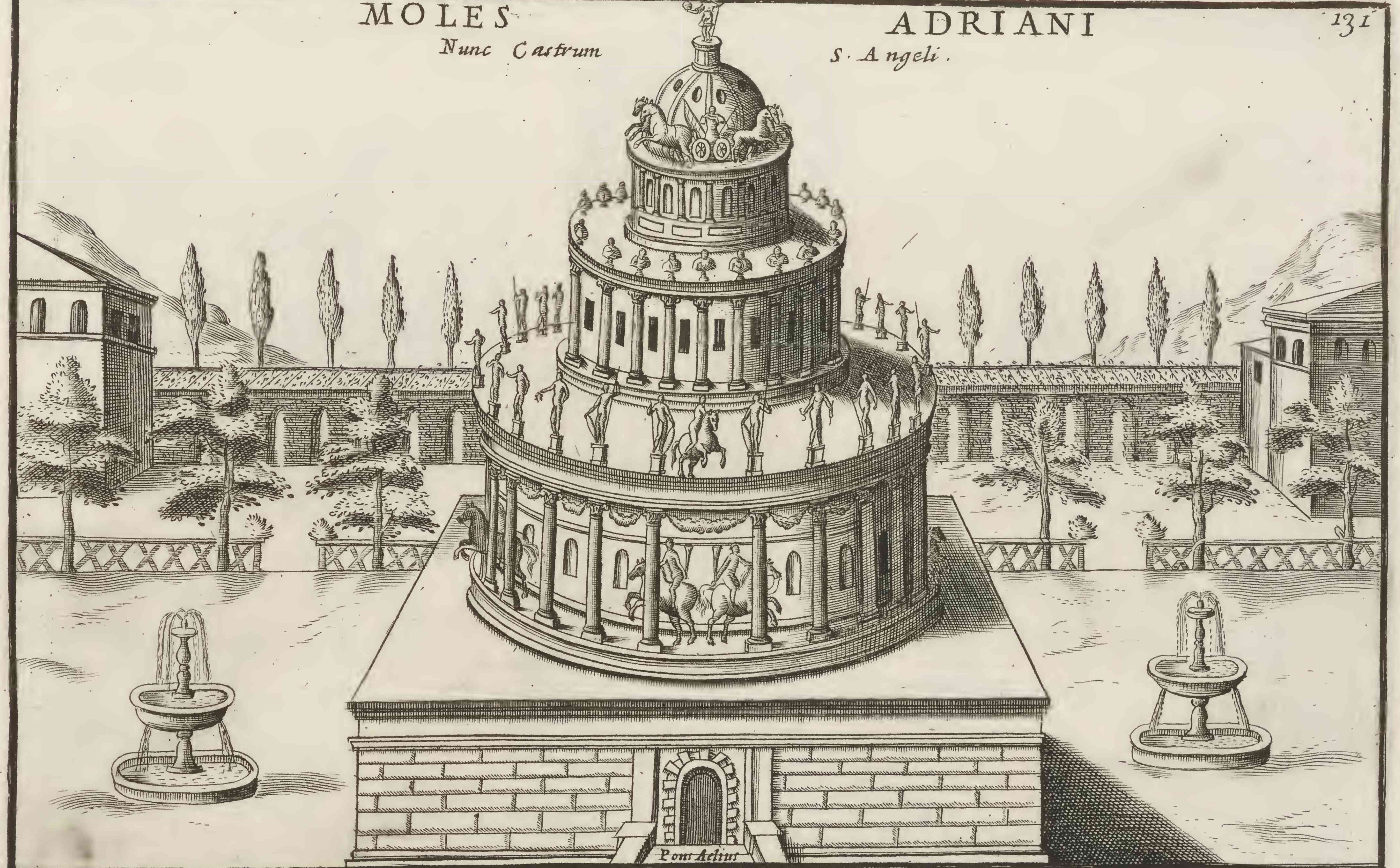
Dominicus de Rubeis Heres Io. Iacob. de Rubeis ad Templ. S.ᵗᵉ M.ᵉ de Pace

Mausoleũ hoc Augustus sexto suo consulatu extruxit sibi, suisq, sepulchrum, inter uiam flaminiã, et Tiberim, imitatus in hoc Mausoleũ quod Arthemisia Regi Cariæ Mausolo coniugi suo exædificauit, quod erat unum ex septem Orbis miraculis; cuius meminit Martialis in Amphitheatrũ Cæsaris lib. 1. epig. his uersib. Aëre nec uacuo pendentia Mausolea. Laudibus immodicis Cares in astra ferant. Erat autem hoc Augusti, ut ferunt, tantæ amplitudinis, ut illi non cederet quamuis eximia opera extructo: exædificatũ uero fuit ex Pario candido lapide. aiunt fuisse altum ducentos quinquaginta cubitos, et in apice sustinuisse æneam Augusti statuam. statuit hic Claudius Imp. post mortem Caligulæ Obeliscos duos, quorum unus à Sixto V. in aream Basilicæ S. Mariæ Maioris translatus, alter adhuc sub muris S. Rocchi iacet sepultus: addidisse præterea ferunt porticũ pedũ mille, hortos item, ac nemora uariæ amœnitatis, et pulchritudinis, ita ut intuentium oculos tenerent, ac mirifice recrearent.

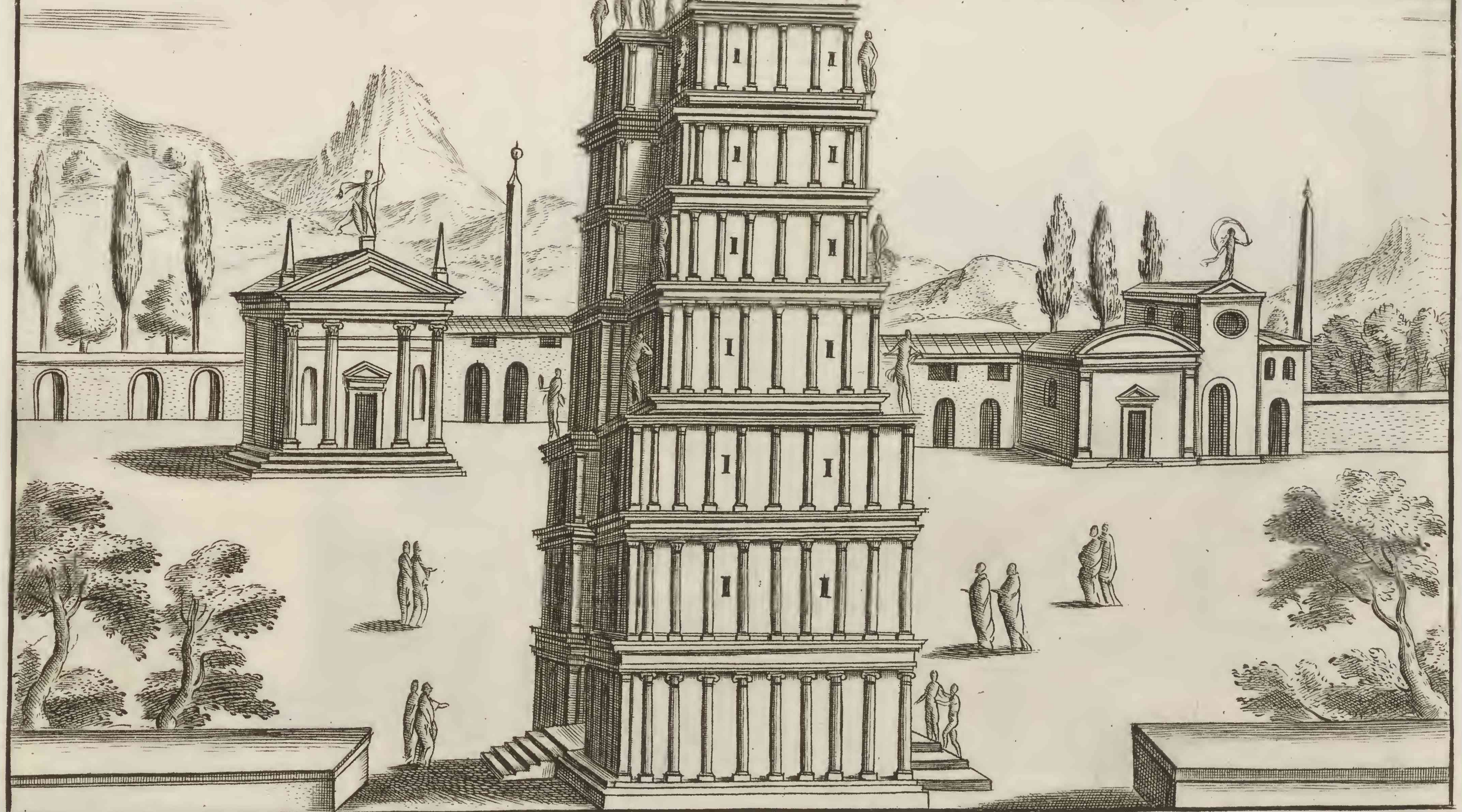
MOLES ADRIANI

Nunc Castrum S. Angeli.

Moles Ælij Adriani Imp. conſtructa ab eodẽ Mauſolei inſtar condendis suis suorũq. Antoninor. cineribus ad ripam Tiberis addito ponte eximio qui ab eius nomine pons Aelius dicitur, opus plurimis exornatum statuis ingentes columnæ fulciebant, tribus ordinibus surgebat, primus inferior loco basis referebat figuram quadratã alter rotundam, tertius et supremus iterum quadratã opere, ut firmior eſſet moles, dorico: huic superposita fuit Adriani statua ex ære inaurato, cuius loco peste Romæ graſſante, in fastigio uisus fuit Archangelus Michael S. Gregorio et uniuerso populo supplicanti gladium sanguine infectũ recondens, eoq. pestilentiam ceſſaſſe: lapis uestigiorum angeli notis insignis uisitur etiamnum in templo Aracæli. Bonifacius VIIII. redegit in fortiſſimam arcẽ Alexander VI. in meliorem et munitiorem reddidit formam perfecit demum Pius IIII. qui illam munitiſſimo muro circumcinxit. Adrianus hic plurima gessit memoratu digna et præter cætera recusauit triumphum sibi à senatu decretũ, quod quicquã nollet de Traiani gloria detractum cui is debebatur, domuit Hebreorũ pertinaciam, instaurauit Hierosolymã, compescuit Dacos a Traiano superatos, Gallos item Anglos et Hispanos, et cũ audiſſet Xpianos innocentes inauditos condemnari rescripsit ne id fieret, nisi in leges cõperirẽtur deliquiſſe Moles hæc deiecta fuit a Gothis, sed Belisarius Dux a Iuſtiniano cõtra eos miſſus deturbauit in eosdẽ multas statuas, et col[umn]as

SEPTIZONIVM SEVERI AD VIAM APPIAM

Septizonium dicitur a septem ordinibus columnar; sibi mutuo in altitudinē superpositis uel a septē zonis mundi quod earum similitudinē referant, uel septodiū, ut quibusdā placet, quod septem diuersæ uiæ in illud concurrerēt Seuerus Imperator dicitur illud extruxisse Ad noſtrā hanc ætatem tres adhuc ordines supererant, quos quoniam ruinam minarentur Sixtus V. deturbandos curauit, lapidibus eius ad alia ædificia adhibitis ad quem autem usum Seuerus illud extruxerit, non conſtat sunt qui uolunt ut esset quasi porticus montis Palatini Alij ad suam sepulturā iuxta uiam Appiā, ut Romam hac ex Africa ingredientibus obijceretur monumentum celebre cineribus sui ciuis quamuis hostis suæmet huic nationi infestissimi, præcipue Leptæ patrio solo de quo etiam triumphauerat et fortasse ut suis quoque mortuus esset terrori quibus uiuus fuerat. Non desunt qui uolunt a Tito fabricatū, quod is dicatur natus a Suetonio in uita prope Septizoniū et a Seuero deinde perfectū. Quidā architecturæ periti uix possunt adduci ut credant quomodo septem ordines potuerint sibi in tantam proceritatē insistere, quocirca putant dictū Septizonium non a septē columnarū sed lapidum ordinibus qui ædificiū circum, zonarum instar cingebant uarietas lapidum columnarum indicat ædificium hoc insigne ex alijs ruinis ac uestigijs ædificiorū fuisse conſtructum, columnæ enim quædā erant porphireticæ aliæ striatæ.

Ex omnibus Romæ ueteris monumentis nullũ fere eſt, quod Romanorũ facultates ingeniũ et ſcientiã demonſtraret, quã Septizonij moles illa mirabilis, quã Plinius memorat, Septiſoliũq. appellat, alij Septodiũ uocare nõ dubitant de cuius artificio abunde nouimus, nihil prorſũ de Autore, nonnulla de loco conijcimus. De artificio conſtat, quidẽ ſeptẽ habuiſſe ſolaria cũ colũnis, totidem periſtilijs ſeptem cæleſtiũ zonas in terris ſimulacræ referens unde et nomen accepit: id iuxta noui Septizonij ruinã fuiſſe autumant Antiquarij quæ in Sixti V. pontificatu puenies quomodo ſe quondam habuerit oſtendebat, quã tunc temporis minitantẽ, ne qui eius ſpectandæ gratia ueniebant aliquando quid cladis acciperent, dirui ipſe Summus Pontifex imperauit. De Autore nulla mentio reperitur cũ de nouo nullus dubitet. Nam Elius Spartianus de Septimio Seuero teſtatur, cũ Septizoniũ faceret, nihil aliud cogitaſſe, quã ut ex Africa uenientes ſuũ opus cõſpiceret. quod ſane denouo, nõ autem de ueteri inſtaurato Septizonio, ut uerbũ ipſũ facete indicat intelligimus; quare de antiqui conditore nihil adhuc accepimus. locus uero (si Pyrro Ligorio habenda fides) ille dicitur, qui thermis Antonianis prope eſt. Huius antiqui Septizonij sacræ et profanæ literæ meminere. nam Sueton. narrat Titũ natũ eſſe iuxta Septizoniũ, et in Actibus Apoſt. ſcriptũ legitur, Apos. Petro ante Septiſoliũ in uia noua cecidiſſe fasciolã è ſuppurato diuturnio cõpede crure hoc quidẽ de ueteri nõ autẽ de illo Septimij Seueri (de quo alibi) quod tũc eſſe non poterat, intelligitur locus plane celebris et conſpicuus ac inuidendus non ob Titi Imp. natiuitate, uerũ ob Princ. Apoſt. reliquias quas contigit et accepit ex plaga illa beata, quã ex caten. pro Xpi Iesu nomine ſuſcepiſs ſuſtinuit.

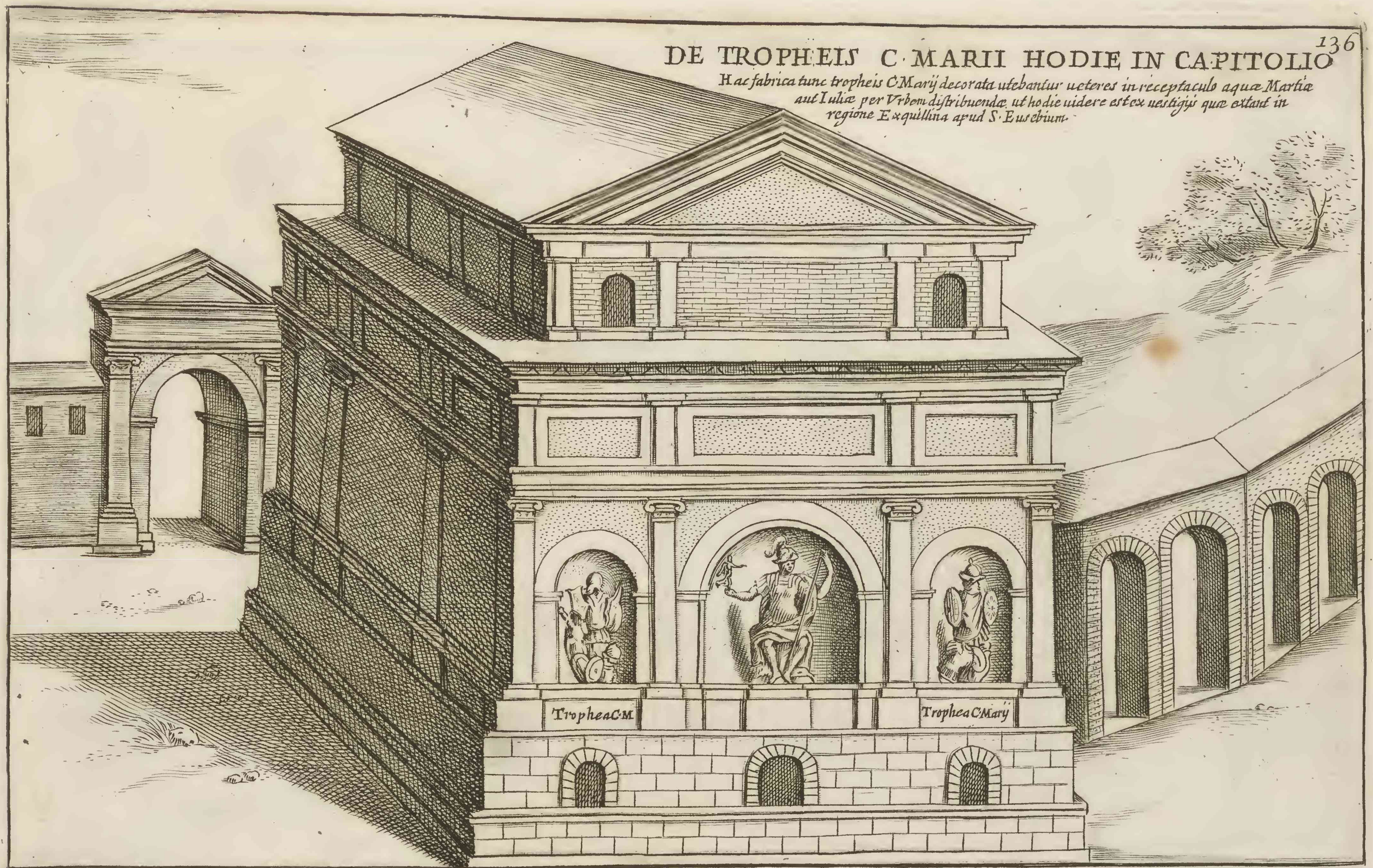

Admirandũ Portũ Romanũ Claudius Imperator construxit, qua de re Suetonius in eius uita: Portũ Ostiæ extruxit circunducto dextra sinistraq; brachio, et ad introitũ profũdo iã solo mole obiecta, quã quo stabilius fundaret nauẽ ante demersit qua magnus obeliscus ex Ægypto fuerat aduectus. cõgestisq; pilis supposuit altissimã turrim in exẽplũ Alexãdrini Phari, ut ad nocturnos ignes cursũ nauigia dirigerẽt: Traianus deinde eundẽ portũ instaurauit. A Portu Vrbs proxima Portuen. dicta. Hic Tyberis facit paruã insulã quã riuo ex se deducto circũdat in fluitq; in mare trãsiẽs iuxta Ostiã Tyberinã Insula est satis paludosa et a Procopio belli Gothici lib. 1. dicitur insula sacra inter illã et oppidũ adhuc uisũtur uestigia ingẽtiũ ædificior; et inter stirpes et cespites plurima reperiũtur lapidũ ac marmorũ fragmenta defossa, quos olim lapides mercatores eo mari deuexerunt aliquot etiã cernuntur iam parati ad statuas, ut deinde factas Romã asportarẽt. Verũ fracta Romanor; potentia ibi remansere. Neque solũ portus hic fuit admirabilis ob eius magnitudinẽ, et quod esset statio fidissima nauib', sed ob splendorẽ ædificior; quæ inibi ad usum ipsius portus et merciũ extruxerãt erãt enim horrea et cellæ et Palatia ad excipiẽdos aduenas, legatos Pricipesq; uiros qui Romã ad obsequiũ Romanis præstãdũ appellabãt. et hic in apposita eius delineat.ne diligẽter expressa offertur nobis spectãda eius mag.tia quã Pyrrus Ligorius ex antiquis monumẽtis numismatib' alijsq; locis et auctorib' excerpsit. Adhũc portũ cõfluebant undiq; Romã mari, ex uarijs scilicet orbis terrar; partib'.

Huius adhuc cernuntur uestigia iuxta amphitheatrum Titi. dicebatur Sudans, quoniam ex ea defluebant aquæ abundantes ad reficiendos eos sitimq, eorum sedandã qui spectaculis in amphitheatro interfuerant. dicitur in eius summitate stetisse Iouis statua uel potius pila coniectura ducta ex numismatibus Titi ubi eius modi meta cernitur. erat hæc compacta e lateribus ad cognoscendum locum: uides hic ab uno latere amphitheatrum Titi ab altero Arcum Constantini.

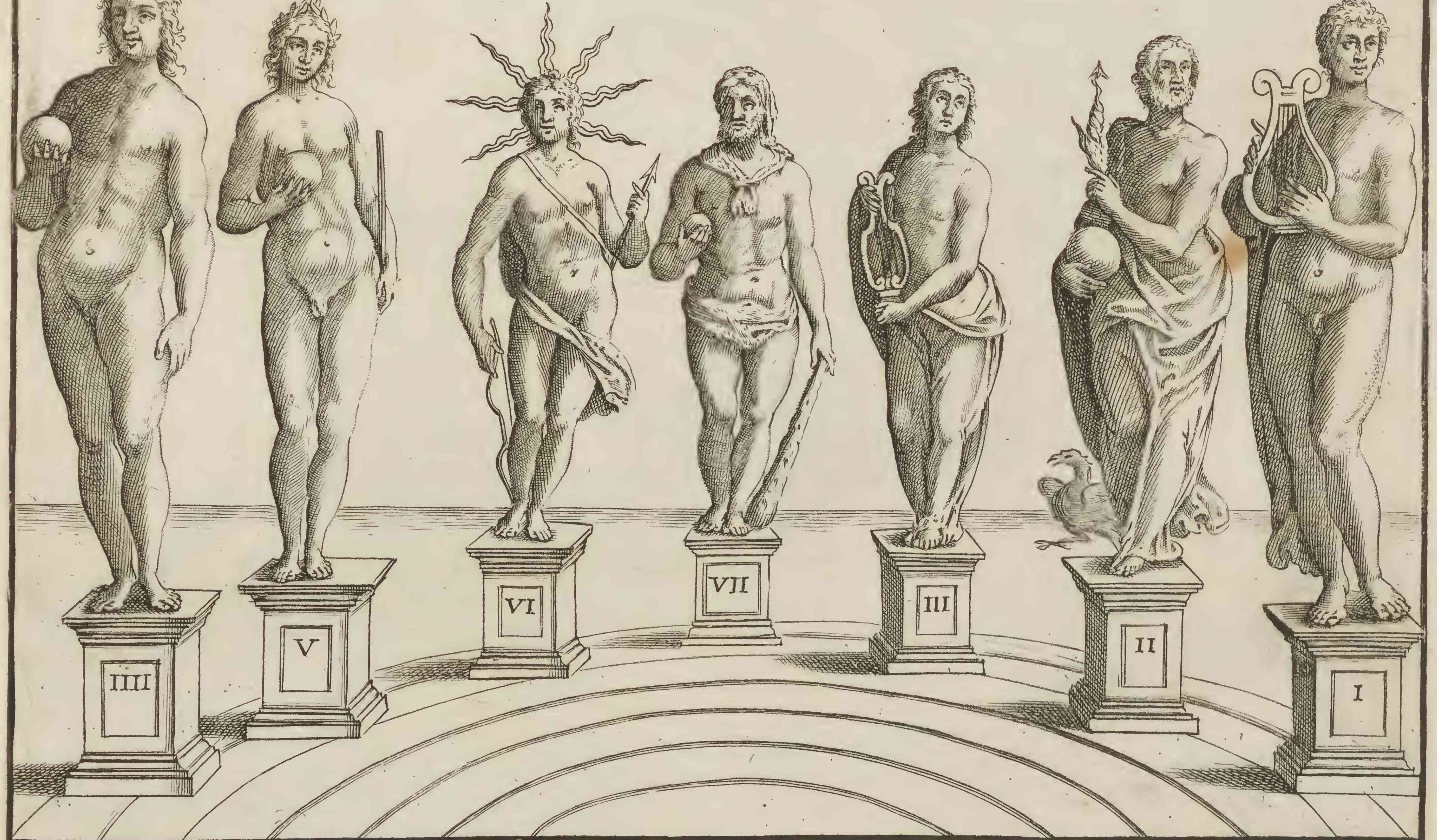
DE TROPHEIS C·MARII HODIE IN CAPITOLIO

Hac fabrica tunc tropheis C·Marij decorata utebantur ueteres in receptaculo aquæ Martiæ aut Iuliæ per Vrbem diſtribuendæ, ut hodie uidere est ex ueſtigijs quæ extant in regione Exquillina apud S·Eusebium·

Erant Romæ multis in locis trophea quæ .sunt.; spolia hostib' adēpta, Ioui ferè omnia tradita, et consecrata, quæ quidē in locis eminentib' p̄ stipites dependebāt. ut tradit Seruius · Inter hæc autē nobilissima illa fuerunt, quib' C·Marius poſt suos de Iugurtha, Cymbris, et Teutonis triumphos, decoratus eſt, quæ olim apud templū S·Eusebij semidiruta uidebātur et Cymbrica appellātur quæ à C·Cæsare poſtea inſtaurata fuerūt, cū a Sylla fuiſsent disiecta teſte Suetonio · ibidē in marmorib' uetuſtissimis ad huc apparent Galeæ et thoraces cū clipeis sculptæ nunc autem in capitolio hæc ipsa extant ante duos hinc inde equos marmoreos fuit autē C·Marius Arpinas M·T·Cice· cōpatriota humili quidē loco natus sed ob belli peritiā, animiq, magnitudinē prẹclariſsimus. septies consulatū gessit, multa P·R· prælia sūma cū gloria et laude pugnauit, de Cynbris atq Teutonis triumphauit ut dictū est, et de Iugurtha, quē et duos eius filios in triumpho duxit, autor eſt Saluſtius, Plutarches, Florus et alij · quisi defuissent, satis esset eiusmodi epigrāma quod uidere est in lib· Epigra· antiquę urbis. C·Marius P·R·TR·PL·Q·Augur TR·Mil· ex sortē Bellū cū Iugurtha Rege Numid· uel procos. gessit eum cępit, et triūphans in Iouis ædē secundo cōsulatu ante currū suū duci iussit. III consul absens creatus est IIII· Teutonor, exercitū deleuit V· Consul Cimbros fugauit ex Ieis et Teutonis iterū triūphauit. R emp. turbata seditionib', et TR·PL· et prætor qui armati Capitoliū occupauerāt VI· Cos. uindicauit. post LXX· annū patria p̄ arma ciuilia pulsus armis reſtitutus ·VII· Cos factus eſt· De manubijs Cimbricis et Teutonicis ædem Honori et Virtuti Victor Veſte triumphali calceis puniceis ·

DE VRBIS COLOSSIS

Inter omnes uaſtissimas statuas, quæ Romanoꝝ priscistemporib⁹ in urbe stabant simulacra erant Colossi dicta Græco quidē uocabulo, ab hebetando uisu si suidæ credimus quia oculoꝝ assendentiū eo acies deficeret, uel si Pompeio, a colosso primo conditore, quos præter quā quod per totā urbē in fragmentis ut capite trunco manu, et pede uidere est Plinius moles pares turrib⁹, et Martialis ambitiosa hyperbole sidereos appellauit, quod in aſtra propius minari uiderētur. Horū quidē septē meminiſse et collegisse nobis uisū est quos passim apud autores inuenies, utpote celebratissimos. Primus Apollinis erat in Capitolio xxx cubitoꝝ ex Apollonia Ponti urbe translatus. 2. Iouis in campo Martio à Claudio Cæs. dicatus, qui et propter Pompei theatri uiciniā Pompeianus dicitur. 3. eiusdē Apollinis in bibliotheca templi Augusti 50. pedū a pollice, dubiū ære nobilior an pulchritudine. 4. in Capitolio eiusdē Iouis a Q. Seruilio cōditus, tantæ amplitudinis ut conspiciatur a latiari Ioue. 5. quē P. Lentulus in eodē Capitolio fabricari fecit. 6. Neronis a Zenodoro artifice sumo facto. 120. pedū magnitudine quem ipse Nero cōſtituit in domo aurea, unde et hodie Vespasiani amphitheatrū ab ipsius colossi uicinitate coliseo corrupte dicitur. de quo Martialis hic ubi sidereus propius uidet astra colossus, et subdit inuidiosa feri radiabant atria Regis quē, ut refert Andreas Fuluius Nerone mortuo, ne ob eius fœda flagitia talis memoria remaneret, imo et cū sonitu interiret soli dicarunt, donaruntque. 7. fuit Domitiani in foro de quo Papinius. quę suꝑ imposito moles gēmata colosso ſtat latū complexa forū. Hæc sunt quæ de urbis colossis collegimus. Noueris tamen studiose lector mentionē fieri de Scopæ colosso extra Vrbē ad portā Labicanā apud circū in templo Bruti Callaici. duos etiā mōſtruosę molis reperiri alterū Rhodiū soli dicatū, quē fecerat Chares Lydius. 70. cubitoꝝ altitud.ᵉ alterū Mercurij in ciuitate Gallie Aruernis a Zenodoro factū pedū 400.

1. Anianū ea tota pars uocatur quæ lacus eſt Antrū ut uulgo dicitur Canū quod ingreſsi Canes semimortui cōcidunt: qui si in proximū lacū merguntur, reuiuiscūt.
2. Aſtrunū uel Regia uenatio denſiſsimi nemoris et animātiū siluestr: feraciſsima circuitu. 6. mill.
3. Sulfataria, olim forū Vulcani, ut dicitur altiſsimis sulphurarijsq. mōtib⁹ circūdata in cuius culmine calētes aquæ scaturientes ebulliunt · ōt · Campus Phlegreus
4. Ecclesia S. Proculi olim tēplū Iouis a Calphurnio ædific.
5. Molū prope Puteolos falso creditur a Caligula substruc: ut ex inscriptione antiquiss.ª ibidē reperta patet.
6. Piscinæ ueteres ubi reperiūtur gēmæ, et plur. antiqª monis.ta
7. Mons Barbarus, olim Gaurus, uini pretio copiaq. celeberrim.s nunc steriles ac passim saxosus.
8. Mons Nouus, siue Cinerū dicitur qui an. 1538 una noc: te est excitatus
9. Villa Ciceronis Academia nūcupata olim plur. portic. Illis:
10. Lacus Lucrinus olim piscib⁹ laudatiss. ac latissimus: nunc uix eius uestigia apparēt.
11. Lacus Auernus ab animātib⁹ fœtore relictus de quo Virgil. 6 Ae. in eo rumor aquar; exauditur, et uario artificio cameræ spectatur.
12. Piscina mirabilis erat quædā cōserua aquæ aut castrum, ut diuideret aquam per uaria uiridaria.
13. Antrū Sibillæ Cumanæ eſt ad siniſtrā Auerni, maximus
14. Mons Misenus plurima habet sub se antra a miseno Aeneæ tibicine ibidem mortuo nomen accepit.
15. Crypta tragonaria eſt à radice mōtis Miseni inter mare mo: rtuū et ins. Prochit.
16. Mercatū sabathi nūc dicit olim Circus in quo ludi Miner. hab.
17. Centū cellæ antiquitus aquas ad hortos irrigandos aſseruabāt.
18. Villa Marij et Iul. Cæs: ex antiquis uestigijs creditur esse inter mare mortuum et sinum Baiarum. ter duos altiss. montes.
19. Arcus felix dictus, siue felicis pulcherrimi artificij extat in:
20. Castrū Baiar; quo loco extat: nouū præsidiū ac prope por: tū cernitur templū Dianæ et Veneris.

Finibus Putheolor; 35. Balnea continētur, ex quibus calentes aquæ uarijs ægritudinibus uti: les emanant et plurima etiam antiquorum monumenta quæ singula expressimus, ut appa: ret in hac ipsa descriptione.

Ex officina Dom.ci de Rubeis he: red. Io. Iacob. ad Templū S. Ma: riæ de Pace, cum Priuil. S. P.